

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**CURRENT ISSUES OF THEORY AND PRACTICE IN THE
FIELD OF LAW, EDUCATION, SOCIAL, HUMANITIES AND
BEHAVIOURAL SCIENCES UNDER MARTIAL LAW**

**Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 25 квітня 2024 року)**

Чернігів 2024

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78
А43

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 6 від 24 квітня 2024 р.).

Головний редактор:

Пузирний В. Ф. – доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Анищенко В. О. – доктор педагогічних наук, професор;

Борисов О. О. – доктор філологічних наук, професор;

Данильченко Т. В. – доктор психологічних наук, професор;

Ніщимна С. О. – доктор юридичних наук, професор;

Співак В. В. – доктор філософських наук, доцент.

А43

Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. 522 с.

До збірника матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням професійної підготовки, суспільного управління, проблемам національного та міжнародного права, психолого-педагогічним і соціальним методам роботи з особистістю, особливостям викладання іноземних мов, суспільно-економічним та культурним явищам як в Україні, так і за її межами.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

© Пенітенціарна академія
України, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	12
----------------------	----

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК ТА ПРАВОВИХ ПРАКТИК

Алексєєва А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМИ ПОЗОВАМИ З ПРИВОДУ ПРИМУСОВОГО ПОВЕРНЕННЯ ЧИ ПРИМУСОВОГО ВИДВОРЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ АБО ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЗА МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	14
---	----

Алексєєнко А.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	18
--	----

Апанасенко К.

ЩОДО ПРАВА НА ПОЗОВ У СПОРАХ ПРО ЗНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТІВ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА.....	21
---	----

Балишев М.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА АДМІНІСТРАТИВНІ ДЕЛІКТИ	25
--	----

Барабаш А., Кравченко О.

КОНФЛІКТ КВАЛІФІКАЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	27
---	----

Барабаш А., Беспалова А.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ВІДНОСИН МІЖ ДІТЬМИ ТА БАТЬКАМИ.....	31
--	----

Барахта В.

ПРИНЦИПИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ЯК СКЛАДОВІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ (ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ).....	36
--	----

Бельо Л.

ПРАВОВА ПРИРОДА САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	39
--	----

Береда М.

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ПРАКТИКА.....	43
--	----

Беспалова А.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ.....	47
--	----

Божко А.

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ ПОНЕСЕНИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПІСЛЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СПРАВІ	50
---	----

Букатіна В.

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	55
---	----

Василяченко А.

ТЕНДЕНЦІЇ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У РАМКАХ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	59
--	----

Візер А. ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	62
Волошенко В. РЕГУЛЯЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	66
Ворошилова Д. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАРКОТИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ	69
Гайструк А. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ.....	74
Глинська Н. РИЗИКИ ЦИФРОВОГО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	78
Гомоляко В. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	82
Дерюга С. РОЗВ'ЯЗАННЯ ПИТАНЬ ЩОДО ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА КЕРІВНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НА ВИЇЗД ЗА МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	86
Діденко О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТА ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПЕРСОНАЛОМ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	90
Євсюков Є. ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	94
Єрмак О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	97
Єрьома Ж. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ	100
Зеляк О. ЕТАПИ РОЗВИТКУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ	105
Зіганзіров К., Середницька І. ЩОДО ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФСПІЛКОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ	109
Гордатій А. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ.....	113
Кернякевич-Танасійчук Ю. ПОТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	117
Кирда В. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯКОСТІ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	121
Колодяжний М. АВТОМАТИЧНА ФІКСАЦІЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА СТАН ЙОГО БЕЗПЕКИ: ЩОДО ПОШУКУ КОРЕЛЯЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	124

Колос М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ	128
Конопля Ю. ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ	133
Короїд Ю. ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ	136
Кот В. ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗШУКУ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ, ОДЕРЖАНИМИ ВІД КОРУПЦІЙНИХ ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ	140
Кравченко О. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	144
Красковський Є. СКЛАДОВІ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	149
Красногор О., Кривонус Д. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ. ВИБОРИ ДО ОРГАНІВ НОТАРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ	153
Краснокутський О. АНАЛІЗ СТАНУ ТА СПРОБ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	158
Кубрак Р. ПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ВИНЯТКОВЕ СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ЧИ ЗАКОНОМІРНІСТЬ.....	164
Лазаренко А., Піднебесна О. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ	169
Левадний Р. СХОЖІ ТА ВІДМІННІ РИСИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 111-1 ТА 436-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	173
Литвиненко В. ПРАВОВА ОСНОВА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	175
Любарський О. ОПТИМІЗАЦІЯ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ... 180	
Мажніков І., Триньова Я. ДЕЯКІ ПРОГАЛИНИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СВОГО ЗАПОВНЕННЯ.....	184
Максименко М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ	189
Малишко М. НАРКОЗЛОЧИННІСТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ЗЛОЧИННОГО СЕРЕДОВИЩА	193

Малов Б. ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС РОБОТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	196
Медвідь Л., Симчукевич Ю. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	199
Мицька О., Гудим Д. ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ДІЛЬНИЦЯХ ДЛЯ ЇХ УТРИМАННЯ ПРИ УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ	204
Міден Е. УМОВИ ВИНИКНЕННЯ МОБІНГУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	208
Мірошниченко О. ТРУДОВІ ПРАВА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	210
Мірошниченко А. РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ВРЕГУЛЮВАННІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	215
Могилевський Р. ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ МОБІЛІЗАЦІЇ ЗАБРОНЬОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ	218
Недолуга Д. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА ВЛАСНОСТІ.....	223
Ніцимна С., Андрущенко Т. ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	227
Олійник В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	231
Остапчук Л. ІНСТИТУТ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	234
Палько В. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ	237
Панасенко Р. ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ – ЗАБУТА НАГАЛЬНА ПОТРЕБА	241
Педорич А. ДОСВІД РОБОТИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ НОРВЕГІЇ.....	245
Пекарчук А. МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ УСТАЛЕНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ТА УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	250
Переверзєв О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	253
Петренко С. КРИМІНОГЕННІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЯКІ ОБУМОВЛЮЮТЬ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ТА УМОВИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ	257

Піднебесна О., Самофалов О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕТИЧНИХ ЗАСАД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ЗМІСТ, РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	261
Піднебесна О., Доній Н. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ («GOOD GOVERNANCE») В УКРАЇНІ	265
Подорожна Н., Патерило І. ДЕРЖАВНИЙ ЖИТЛОВИЙ ФОНД СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	268
Попружний Т. ХІМІЧНІ МЕТОДИ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ	273
Пузиревський М., Сікун А. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТАБОРІВ ДЛЯ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ	277
Пузирна Н., Букатіна В. ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ ОСОБАМИ, УПОВНОВАЖЕНИМИ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	279
Рєбало М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ).....	283
Рибалко В. ОЦІННЕ ПОНЯТТЯ «ДОБРОЧЕСНІСТЬ» У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ	287
Романова О. ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ	290
Самофалов Л. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА – ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	295
Свізjenко С. ЗАПОБІГАННЯ ВИПРАВДОВУВАННЮ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	298
Сікорська Н. СУТЕНЕРСТВО АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ: ПИТАННЯ СУБ'ЄКТА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	301
Столінець А., Головацька С. ПРОБЛЕМИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	304
Ткаченко О., Олефір Л., Разумейко Н. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ В УКРАЇНІ	307
Фурів О. ВПЛИВ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА ПОВЕДІНКУ ЖЕРТВ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ.....	310
Хорішко А. ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СКЛАДУ НАГЛЯДОВИХ РАД ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	314
Чуйко А. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАДОМНОЇ ТА ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ	318

Шамрук Н. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖНАРОДНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ	322
Шара Л. ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА CITIES 4 CITIES ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖМУНІЦИПАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС	324
Шатило С. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ	329
Шупілов О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПОВ'ЯЗАНІ З МІЖНАРОДНОЮ ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	335
Шпак Р. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НСРД У РАЙОНАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЙ ТА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	338
Штефан А. ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КРЕАТИВНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ	344
Minervino Quintiere V. THE CONSEQUENCES OF HABEAS CORPUS IN THE CRIMINAL PROCESS: THE FILING OF HABEAS CORPUS AND ITS IMPACTS ON THE CONSTRUCTION/LEGITIMATION OF THE DOSIMETRY OF THE SENTENCE	348

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Аніщенко В. ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ	357
Балалаєва О. ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДКРИТИХ ОСВІТНИХ РЕСУРСІВ	360
Біліченко Л. ВІДНОСИНИ УСРР З НІМЕЧЧИНОЮ У 1921–1923 РР.	363
Гергуль С. ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ	366
Діденко Р. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ	368
Дягілева О., Юрженко А., Кононова О. ВИКЛАДАННЯ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	372
Жулковський В. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ПЕРШООСНОВА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	375

Кіріакіді О. ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	377
Клівіцька В. ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ	381
Кухар Т., Єрмак С. СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	383
Мірошниченко Я. ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ	386
Нижник Б. ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	390
Ріней М. ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ ДИСЦИПЛІНИ В НАВЧАННІ ЖУРНАЛІСТІВ.....	392
Фролов А. ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРМОМОДЕРНІЗАЦІЇ БУДІВЕЛЬ	395
Фуріє О., Доній Н. «РОЗУМНЕ МІСТО» ЯК ВЕКТОР УРБАНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У НОВІТНЬОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ	399
Харламов М., Чиркіна-Харламова М. ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ	402
Хомишак О., Козут М. СУЧАСНІ ПІДХОДИ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	406
Шаршаткін Д. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНО- ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ	409
Шкода Д., Доній Н. МОРАЛЬНЕ ПІДГРУНТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ПОГЛЯД З УКРАЇНИ	412
Шумейко З. ДОКУМЕНТНА КОМУНІКАЦІЯ У ФОРМУВАННІ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ	415
Щербина Н. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	418
Borysenko I. NEW TECHNOLOGIES IN DISTANCE LANGUAGE LEARNING	422
Henry J. EVALUATING INFORMATION SOURCES USING THE ABC TEST AND LATERAL READING	424

Tkachuk V.

THE STATE OF EXPENDITURES ON SECONDARY EDUCATION
IN THE OBLASTS OF UKRAINE IN 2023 427

СЕКЦІЯ 3 ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВИТИ, СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Антоняк С.

ПСИХОЛОГІЧНА ОСВИТА В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗІЇ: АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ
В ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ 432

Грилюк С., Карпенко І.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВЕТЕРАНАМ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 435

Данильченко Т.

АЛОЦЕНТРИЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН 437

Мединська Г., Грицюк Ю.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЛАТФОРМИ У ВІЙСЬКОВИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТА ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛАХ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВИТИ 442

Нагорна Н.

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВИТИ
ДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 446

Пасічніченко А., Зімакова Л.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ОСВИТИ ЗВО:
ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ 450

Примак Ю.

ДО ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СФЕРИ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ 454

Триньова Я.

ЕФЕКТ ВЕРТЕРА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 458

Федчун К.

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЩІ 462

Яремко Р., Милік І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ
В УМОВАХ ВІЙНИ 466

Ярмошук В.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В'ЯЗНИЧНОГО КАПЕЛАНСТВА 468

СЕКЦІЯ 4 ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Борець Ю.

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ 473

Головацька С., Доній Н. РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СЛУЖБОВЦІВ СФЕРИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	476
Гольцов А. ПРИКЛАДНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ	480
Гончаренко О. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВУ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ	483
Зарічанський О. РИСИ «ТЕМНОЇ ТРІАДИ» У РАКУРСІ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ	485
Захаров А. ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.....	492
Красновський Р. SOFT SKILLS ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ВМІННЯ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ	495
Мірошниченко О., Шарапова Ю. ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ	497
Назарко С., Суворова С. РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І РИНОК ПРАЦІ	503
Піднебесна О. ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ	507
Руденко Л., Литвин А. АКТУАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	510
Сіренко К., Дудка Н. КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ ТА МОТИВАЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	513
Тамакова Т., Невах Є. ОСОБЛИВОСТІ Й МЕТОДИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ТА ПАРАСУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ.....	517
Фурів О. УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ.....	519

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції, гості, колеги!

Вельмишановні учасники II Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану»!

Від імені ректорату і вченої ради Пенітенціарної академії України вітаю вас на конференції і бажаю всім учасникам наснаги, цікавих обговорень та успішних презентацій наукових досліджень.

У науковому заході взяли участь понад 150 представників з різних країн, включно з Україною. Серед учасників конференції – представники зі Сполучених Штатів Америки, Республіки Польща, Федеративної Республіки Бразилія, закладів вищої освіти, наукових установ, а також державних і недержавних організацій, аспіранти і студенти, здобувачі вищої освіти.

Висловлюємо особливу подяку нашим польським колегам в особі доктора філософії, ректора-коменданта Академії юстиції Республіки Польща Міхалу Сопінському, який взяв участь у нашій конференції. Ми сподіваємося, що такі ініціативи покладуть основу для подальшої співпраці та сприятимуть виникненню нових ідей і можливостей для спільного розвитку. Віримо, що в нашій країні скоро пануватиме мир та ми матимемо нагоду запрошувати наших вельмишановних колег до нашого закладу вищої освіти.

Упевнена, що міжнародна науково-практична конференція є слушною нагодою для учасників висловити своє бачення теоретичних і практичних проблем у галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук. Це свідчить про те, що в Україні наукова думка не вщухає, і ті, що бажають творити та вдосконалювати, готові до наукової полеміки й апробації отриманих наукових досягнень.

Лише спільними зусиллями можна досягти запланованих цілей та ефективно їх реалізувати. Колективна праця та обмін ідеями дозволяють досягти більших результатів і розвивати нові перспективи в наукових дослідженнях та практичних застосуваннях.

З повагою

в.о. ректора Пенітенціарної академії України

Юлія ПЕТРОВСЬКА

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК ТА ПРАВОВИХ ПРАКТИК

Анна Алексєєва,

здобувачка вищої освіти 2-го курсу

Національного університету «Одеська морська академія»;

науковий керівник: Віктор Палько,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Національного університету «Одеська морська академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМИ ПОЗОВАМИ З ПРИВОДУ ПРИМУСОВОГО ПОВЕРНЕННЯ ЧИ ПРИМУСОВОГО ВИДВОРЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ АБО ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЗА МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Питання примусового повернення і примусового видворення іноземців та осіб без громадянства набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану в Україні. Велика кількість іноземців, які перебувають на території України, як легально, так і нелегально, становлять потенційну загрозу національній безпеці держави, особливо з огляду на можливість їх використання російськими спецслужбами для диверсійної та розвідувальної діяльності.

Серед причин перебування іноземців та осіб без громадянства на території України можна виокремити такі випадки, як: імміграція; біженці або особи, що потребують додаткового захисту; працевлаштування або участь іноземців у реалізації міжнародних проєктів; робота іноземців в організаціях іноземних держав. Також велика кількість іноземців прибули в Україну в період дії воєнного для надання медичної допомоги, реабілітаційної допомоги на волонтерських засадах як медичні працівники та фахівці з реабілітації. Незважаючи на мету знаходження цих осіб на території України, легальність їх перебування має обов'язково підтверджуватися відповідними документами, наприклад, посвідкою на тимчасове чи постійне проживання, посвідченням біженця та ін. Повний перелік документів визнача-

ється законодавством, зокрема Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»[1].

Прикладом справи стосовно відсутності певних документів в особи-іноземця може слугувати рішення Івано-Франківського міського суду у справі № 344/1960/24 щодо продовження строку затримання з метою забезпечення примусового видворення з поміщенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, строком на шість місяців, де за відсутності документів, які б надавали законний дозвіл на перебування на території України (особа не зверталась для отримання статусу біженця, додаткового захисту і не є особою, якій надано тимчасовий захист в Україні), суд задовольнив у повному обсязі позовні вимоги Управління Державної міграційної служби України в Івано-Франківській області [2].

Однією з ключових норм, які регламентують провадження у цій категорії справ, є стаття 288 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ). Ця стаття містить такі важливі положення, як:

1. Визначення підсудності таких справ. Позовні заяви іноземців та осіб без громадянства щодо оскарження рішень про їх примусове повернення в країну походження або третю країну чи їх примусове видворення за межі України подаються до місцевого загального суду як адміністративного суду за місцезнаходженням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, його територіальних органів чи підрозділів, органу охорони державного кордону, органу Служби безпеки України або за місцезнаходженням пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні.

2. Строки розгляду справ. Адміністративні справи, визначені цією статтею, розглядаються судом за обов'язкової участі сторін у десятиденний строк з дня подання позовної заяви.

Апеляційні скарги на рішення суду першої інстанції також мають бути розглянуті протягом 10 днів.

3. Особливості щодо сплати судового збору. За подання позовних заяв та апеляційних скарг у таких справах судовий збір не сплачується [3].

Поряд з КАСУ важливе значення для регулювання питань примусового повернення і видворення іноземців та осіб без громадянства мають Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку примусового повернення і примусового видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства»; Інструкція про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства, затверджена спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, адміністрації державної прикордонної служби України та Служби безпеки України від 23.04.2012 № 353/271/150 (далі – Інструкція); Закон України «Про Державну прикордонну службу України»; Закон України «Про Імміграцію».

В Інструкції терміни «примусове повернення» та «примусове видворення» означають систему адміністративно-правових заходів, спрямованих на примушування іноземців, які незаконно перебувають в Україні, покинути територію України всупереч їх волі і бажанню.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземець або особа без громадянства можуть бути примусово повернуті в країну походження або третю країну, якщо їх дії порушують законодавство України з прикордонних питань про правовий статус іноземців та осіб без громадянства або суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку, або якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України за рішенням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, органу Служби безпеки України або органу

охорони державного кордону. У рішенні про примусове повернення зазначається строк, протягом якого іноземець або особа без громадянства повинні виїхати з України. Зазначений строк не повинен перевищувати 30 днів з дня ухвалення рішення.

Рішення про примусове повернення може бути оскаржено до суду. Іноземець або особа без громадянства зобов'язані самостійно залишити територію України у строк, зазначений у рішенні про примусове повернення.

Контроль за правильним і своєчасним виконанням рішення про примусове повернення іноземця або особи без громадянства здійснюється органом, що його ухвалив.

Так за 2023 рік територіальними підрозділами Державної міграційної служби України було ухвалено рішень про примусове повернення щодо 2 891 особи, про примусове видворення стосовно 412 осіб.

Важливим винятком є те, що примусове повернення не застосовується до іноземців та осіб без громадянства, які не досягли 18-річного віку, до іноземців та осіб без громадянства, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Іноземці та особи без громадянства, зазначені у частині двадцятій статті 4 цього Закону, не можуть бути примусово повернуті в країну походження або третю країну, яка вчинила акт агресії проти України, або в країну, яка не визнає територіальну цілісність та суверенітет України або відмовляється визнавати протиправність посягань на територіальну цілісність і суверенітет України, зокрема, голосувала проти Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262 [5].

Питання примусового повернення чи примусового видворення є надзвичайно актуальним, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Провадження в таких справах регулюється положеннями Кодексу адміністративного судочинства України, проте із встановленням законодавцем низки специфічних особливостей, які спрямовані на забезпечення ефективного вирішення таких справ, дотримання прав іноземців та осіб без громадян-

ства, а також на захист інтересів української держави у сфері міграційної політики.

Своєчасне та належне врегулювання таких питань є важливим і для національної безпеки України. Водночас особливості такого провадження потребують детального правового регулювання та узгодження з міжнародними стандартами для уникнення порушень прав людини.

Список використаних джерел

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3773-17>.
2. Єдиний державний реєстр судових справ. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116725009>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Показники діяльності ДМС за 2023 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2023_12.pdf.
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3671-17>.

Анна Алексєнко,

викладач кафедри загальноправових дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У нашій державі реакцією на російську агресію з квітня 2014 року виступило запровадження Антитерористичної операції (АТО), яка тривала аж до квітня 2018 року, після чого їй на зміну прийшла операція Об'єднаних сил (ООС). Принципово нова фаза воєнного протистояння України проти РФ розпочалася з 24 лютого 2022 року і триває донині. Активізація бойових дій зумовлює виникнення низки практично значущих питань, що стосуються здійснення оборони нашої країни, і багатьох інших питань, зокрема тих, що стосуються гарантування прав і свобод військовослужбовців як чоловічої, так і жіночої статі.

Зазначимо, що «стереотипізація» ролей жінок та чоловіків у процесі збройних конфліктів є однією з основних причин гендерної нерівності в галузі безпеки й оборони нашої держави та інших країн. Загальновідомо, що традиційно чоловіки в цій сфері посіда-

ють домінуючу позицію, незважаючи на те, що протягом останніх років така тенденція поступово змінюється. Усе більше залучення жінок до цієї сфери сприяє покращенню ситуації із забезпечення гендерної рівності. Зважаючи на це, формування гендерної політики з метою забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки й оборони викликано необхідністю відповідати викликам сучасності.

Загальні положення щодо гендерної рівності містяться у Конституції України, яка встановлює, що «держава гарантує рівність прав і свобод людини та громадянина незалежно від статі» [1]. Значення гендерної рівності у секторі безпеки й оборони закріплено також у низці резолюцій Ради Безпеки ООН. Так, наприклад, у Резолюції 1325 від 31 жовтня 2000 року підкреслюється роль жінок у врегулюванні конфліктів, їх превенції, проведенні мирних переговорів, забезпеченні миру тощо. У зазначеній Резолюції також звертається увага на необхідності вжиття спеціальних заходів з метою захисту осіб жіночої статі від гендерного насильства [2].

У 2008 році було ухвалено Резолюцію 1820 (SCR 1820) про сексуальне насильство як зброю війни, в якій, з-поміж усього іншого, було наголошено на нагальній потребі збільшення випадків участі жінок у миротворчих місіях. Метою ухвалення 2009 року резолюцій SCR 1888 та SCR 1889 було посилення положень, ухвалених раніше резолюцій [3, с. 34].

Визнаючи той факт, що гендерна нерівність під час збройних конфліктів залишається систематичним і дуже поширеним явищем, у грудні 2010 року Радбез ООН ухвалив нову резолюцію SRC1960 [4], основним завданням якої було створення механізмів для протидії безкарності у цій сфері та захист від сексуального насильства під час збройних конфліктів.

Перелічені резолюції хоч і не мають юридично обов'язкової сили, але в них містяться положення щодо активного залучення жінок до роботи у сектор безпеки та оборони, захисту їхніх прав, а також інтеграції гендерних питань у мирні процеси.

На нашу думку, основними напрямками й можливостями забезпечення гендерної складової у вітчизняний сектор безпеки та оборони в умовах дії воєнного стану є:

– активний розвиток досліджень гендерного аспекту політики воєнної безпеки держави;

– проведення культурно-просвітницької роботи з населенням та військовослужбовцями задля розвитку гендерної культури особистості;

– створення належних механізмів юридичної відповідальності щодо випадків гендерної дискримінації, зокрема і в секторі безпеки та оборони;

– запровадження механізму позитивних дій задля усунення гендерного дисбалансу в управлінні структурами в секторі безпеки та оборони;

– розвиток законодавства щодо забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок у питанні поєднання професійних і сімейних обов'язків під час проходження військової служби та участі в бойових діях.

Переконані, що реалізація зазначених вище напрямів та можливостей дасть змогу досягти суттєвих змін у забезпеченні гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі насамперед у секторі безпеки та оборони нашої держави.

Таким чином, задля забезпечення належного рівня гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України варто не лише імплементувати в національне законодавство міжнародні документи, що регламентують це питання, а й докласти зусиль для зміни свідомості українського суспільства і подолання бар'єрів культурних та інших упереджень, які досі мають обмежувальний ефект у питанні залучення осіб жіночої статі до роботи у вітчизняному секторі безпеки та оборони на всіх її рівнях.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом від 03 вер. 2019 р. № 27-ІХ. *БВР*. 2019. № 38. Ст. 160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.

2. Resolution 1325 (2000), adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf (дата звернення: 06.03.2024).

3. Nikodinovska-Stefanovska S. Women in conflict and peace: contemporary gender perspectives. *Contemporary Macedonian Defense*. 2013. Vol. 13. P. 27–40.

4. Resolution 1960 (2010), adopted by the Security Council at its 6453rd meeting, on 16 December 2010. URL: <https://www.refworld.org/docid/4d2708a02.html> (дата звернення: 07.03.2024).

Катерина Апанасенко,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЩОДО ПРАВА НА ПОЗОВ У СПОРАХ ПРО ЗНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТІВ САМОЧИННОГО БУДІВНИЦТВА

Завдання боротьби із самочинним будівництвом залишається актуальним для України впродовж багатьох років. В умовах припинення планових перевірок державними органами архітектурно-будівельного контролю у воєнний час подібні правопорушення передбачувано не зникнуть. Тому для судової практики актуальними і важливими залишаються різного роду процесуальні аспекти розгляду та вирішення відповідних спорів.

Пропоновані Верховним Судом узагальнення судової практики у сфері будівництва [1; 2] приділяють украй мало уваги питанню права заявляти позов про знесення самочинних будівництв. Тому спробуємо дослідити це питання детальніше.

Загалом можливість реалізації права на пред'явлення позову (права на звернення до суду за захистом) залежить від сукупності передумов, однією з яких є юридична заінтересованість позивача. Позивач повинен довести суду факт порушення свого суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу діями відповідача [3, с. 61, 62].

У разі звернення з позовом до суду органів державної влади, органів місцевого самоврядування останні захищають публічні інтереси. Як указують дослідники, специфіка правового регулювання участі в цивільному судочинстві таких органів зумовлена закріпленими Конституцією, іншими законами України функціями в системі захисту прав, свобод та інтересів особи [4, с. 34].

Розглянемо, як указані теоретичні положення знаходять своє застосування на практиці щодо права на звернення до суду з позовом про знесення об'єктів самочинного будівництва.

1. Безспірною визнається правова можливість позиватися в подібних спорах для органів Державної інспекції архітектури та містобудування України (раніше – органи ДАБК), оскільки це прямо передбачено Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» (ст. 38). Стосовно пред'явлення таких по-

зовів Верховний Суд лише наголошує на потребі дотримання визначеної процедури (правового порядку) знесення об'єкта самостійного будівництва. Відповідний порядок розтлумачено, зокрема, у постанові КГС ВС від 18.06.2020 у справі №5023/8376/11, постанові КАС ВС від 02.11.2022 у справі №420/4209/19, постанові КЦС ВС від 29.01.2020 у справі № 822/2149/18. Він базується на нормах статті 38 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та статті 376 Цивільного кодексу України.

Як наголошує Верховний Суд у справі № 917/375/18 (постанова від 11.06.2019), обов'язковою передумовою звернення контролюючого органу до суду є видача припису про усунення порушень вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм і правил. Позов у такому випадку заявляється у зв'язку з невиконанням припису. Відповідно до ч. 4 ст. 5 КАС України такий позов контролюючого органу в межах реалізації ним повноважень зі здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у сфері містобудівної діяльності повинен розглядатися в порядку адміністративного судочинства.

2. Реалізація права на звернення до суду з аналізованим позовом органу місцевого самоврядування є дещо ускладненою з точки зору обрання правильної судової юрисдикції та належного правового обґрунтування позовних вимог. Верховний Суд визнає за можливе вирішення таких позовів місцевих рад у цивільній/господарській юрисдикції. Щодо заявлення позовів виконавчими органами місцевого самоврядування позиція Верховного Суду змінювалася в останні роки.

Так, розглядаючи справу № 917/375/18 за позовом керівника Полтавської місцевої прокуратури в інтересах держави в особі Державної архітектурно-будівельної інспекції України та Полтавської міської ради до ТОВ «Старнайт» про знесення самостійного будівництва та приведення земельної ділянки у попередній стан, Велика Палата ВС роз'яснила, що орган місцевого самоврядування, реалізуючи право розпорядження земельною ділянкою, наділений повноваженнями звернутися до суду за захистом своїх порушених прав як власник земельної ділянки на підставі ч. 4 ст. 376 ЦК, тобто за захистом майнових прав

у межах приватноправових відносин. Тому такий спір підлягає розгляду за правилами господарського або цивільного судочинства залежно від суб'єктного складу сторін спору (постанова ВП ВС від 11.06.2019). Аналогічною за обставинами та висновками суду є справа № 520/9253/17 за позовом Одеської міської ради до Особа_1 про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки шляхом приведення самочинно реконструйованої квартири у відповідність до технічної документації (постанова ВП ВС від 21.08.2019).

У наведених судових спорах позивачем виступав власник земельної ділянки комунальної форми власності – місцева рада, яка обґрунтовувала свої позовні вимоги нормами ст. 12 Земельного кодексу України, ст. 376 ЦК України. Водночас аналогічний спір, ініційований іншим органом місцевого самоврядування (районною в місті радою, виконавчим органом місцевої ради), певний час вважався таким, що обумовлений реалізацією позивачем делегованих повноважень зі здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у сфері містобудівної діяльності. Тому Верховний Суд трактував подібні спори як публічно-правові, що мають вирішуватися в адміністративному судочинстві.

Наприклад, така позиція висловлювалася в постанові ВС від 05.02.2020 у справі № 464/5497/13-ц за позовом Сихівської районної адміністрації Львівської міської ради про зобов'язання фізичних осіб демонтувати самочинно збудовані ними об'єкти в межах «червоних ліній», без документів на землекористування, погодженої проєктної документації, дозволу на виконання будівельних робіт, у зв'язку з невиконанням у добровільному порядку розпорядження позивача про демонтаж цих об'єктів. Аналогічна справа №822/2149/18 за позовом виконавчого комітету Славутської міської ради до Особа_1 про зобов'язання за власні кошти знести самочинно збудовану споруду розглядалася в адміністративних судах першої та апеляційної інстанції, що було визнано правомірним Верховним Судом (постанова від 29.01.2020).

Однак у 2021 році Верховний Суд змінив свою позицію щодо права виконавчих органів місцевого самоврядування ухвалювати рішення щодо знесення самочинного будівництва, з якою можна повністю погодитись. Він пояснив, що Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими норматив-

ними актами, що регулюють відносини у сфері будівництва, не передбачено повноваження указаних органів ухвалювати рішення стосовно знесення самочинного будівництва. У разі виявлення ознак самочинного будівництва орган місцевого самоврядування може звернутися з відповідним позовом про примусове знесення такого будівництва (постанова КАС ВС від 03.03.2021 у справі № 501/112/14-а).

3. Базуючись на положеннях статей 15 і 16 ЦК України про право на захист свого цивільного права, одним із способів якого є відновлення становища, яке існувало до порушення, окремі громадяни та юридичні особи можуть вимагати в суді знесення самочинно збудованих об'єктів у тих випадках, якщо останні порушують їхні права.

Наприклад, у цивільному судочинстві розглядалась справа №642/6010/16-ц за позовом Особа_1, Особа_2 до Особа_3, Особа_4, треті особи: Харківська міська рада, інспекція державного архітектурно-будівельного контролю Харківської міської ради, про знесення самочинного будівництва. Верховний Суд у постанові від 29.01.2020 погодився з аргументами позивачів щодо наявності в них права на отримання судового захисту від самочинного будівництва в ситуації, що склалась. Позивачі й відповідачі є власниками квартир в одному багатоквартирному будинку. За період з 2008 року по 2016 рік відповідачі на власний розсуд реконструювали свою квартиру та без дозвільних документів побудували триповерховий будинок, що загрожує руйнуванням усього будинку, в тому числі квартири позивачів. Унаслідок такого будівництва будинок було значно деформовано, а надбудований відповідачами другий мансардний поверх призводить до постійного залиття квартири позивачів, що підтверджується актами обстеження КП «Жилкомсервіс», що відповідачами не спростовано.

У вказаній справі Верховний Суд зазначив, що під час вирішення питання про те, чи є відхилення від проєкту істотним і таким, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб, необхідно з'ясувати, зокрема, як впливає допущене порушення з урахуванням місцевих правил забудови, громадських і приватних інтересів на планування, забудову, благоуст-

рій вулиці, на зручність утримання суміжних ділянок тощо. Однак досліджені вище справи свідчать, що об'єктивно подібний аналіз проводиться лише при заявленні позову приватними особами. При зверненні до суду публічних органів влади позов про знесення самочинного будівництва достатньо обґрунтувати порушенням публічного інтересу в дотриманні містобудівного законодавства.

Список використаних джерел

1. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері містобудування та архітектурної діяльності. Київ, 2023. 208 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KAS_mistobuduv_2.pdf.

2. Уркевич В. Спори у сфері будівництва: практика Верховного Суду (презентація судді Верховного Суду, 27 січня 2023 р.). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_budivnitvo.pdf.

3. Короєд С. О. Юридична (матеріально-правова) заінтересованість позивача як передумова надання йому судового захисту цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2018. № 6 (18). С. 60–64.

4. Грабовська О. О. Теоретичні проблеми класифікації форм участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 2 (49). С. 29–35.

Микола Балишев,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Пенітенціарної академії України

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА АДМІНІСТРАТИВНІ ДЕЛІКТИ

Положення щодо меж адміністративної відповідальності посадових осіб знайшли своє відображення у ст. 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), де посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їхніх службових обов'язків [1].

Автори науково-практичного коментаря до КУпАП зауважують, що включення посадових осіб до суб'єктів конкретних складів правопорушень є безумовним правом законодавця, який

не зв'язаний ані нормою цієї статті, ані будь-якими іншими формально-юридичними обмеженнями [2].

Склади адміністративних деліктів у сфері податків та податкового адміністрування містяться в главі 12 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності» [1]. Зазначений розділ КУпАП охороняє суспільні відносини в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, фінансів та підприємницької діяльності. Норми, які стосуються порушень правил сплати податків та зборів, порушень правил обліку та звітності перед податковими органами, а також норми, які передбачають відповідальність за неправильне визначення об'єкта оподаткування, неправильний розрахунок податків та зборів, невиконання податкових зобов'язань, неправильну подачу податкової звітності, – це група норм, що за родовою ознакою належить до сфери оподаткування.

На наш погляд, у цьому випадку слід застосувати системний підхід та віднести всі адміністративні делікти до сфери оподаткування, якщо вони посягають на:

- законну діяльність контролюючих (податкових) органів та інших посадових осіб, які забезпечують реалізацію державної податкової політики;

- забезпечення точності, повноти неухильності сплати податкових платежів;

- виконання положень щодо державної реєстраційної та облікової політики у сфері оподаткування та суміжних сферах, які забезпечують дієвість податкової системи;

- конкурентність ринку, створюючи незаконні переваги для недобросесних учасників (наприклад, продаж підакцизної продукції в тіньовий спосіб без сплати акцизних та інших податків);

- неправомірне використання платіжних засобів, які породжують фіскальні наслідки для суб'єктів податкових відносин.

За результатами узагальнення адміністративної відповідальності посадових осіб юридичних осіб у сфері оподаткування можна запропонувати такий підхід до класифікації податкових адміністративних деліктів:

– адміністративні правопорушення, розгляд і накладання стягнень щодо яких здійснюється уповноваженими посадовими особами контролюючих органів у сфері оподаткування;

– адміністративні правопорушення, протоколи про які мають право складати уповноважені посадові особи контролюючих органів у сфері оподаткування;

– адміністративні правопорушення у сфері оподаткування, розгляд чи протоколювання яких здійснюють посадові особи інших органів державної влади.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

2. Науково-практичний коментар до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК007325> (дата звернення: 12.03.2024).

Алла Барабаш,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Олена Кравченко,

здобувачка вищої освіти IV курсу, групи ЦГЮ-201
Національного університету «Чернігівська політехніка»

КОНФЛІКТ КВАЛІФІКАЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Питання кваліфікації вивчається як у межах загальної теорії права, так і на рівні окремих галузей права. Як правило, кваліфікація дій, відносин, що регулюються нормами внутрішнього законодавства та не містять у собі іноземного елемента, не викликає складнощів. І навпаки, в процесі кваліфікації дій, відносин, які відбуваються за участі іноземного елемента, у фахівців часто виникають труднощі. Саме в міжнародному приватному праві існує проблема конфлікту кваліфікацій. Неправильна кваліфікація норм може призвести до ухвалення судом рішення, яке неможливо виконати в цій країні чи даними суб'єктами.

Метою дослідження є визначення особливостей конфлікту кваліфікацій у міжнародному приватному праві та способів їх вирішення.

Визначення правової кваліфікації вже досліджувалось у правовій доктрині. З точки зору Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка, «Правова кваліфікація є юридичним оцінюванням усієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до сфери дії певних норм права, передбачає визначення галузі та інституту права, а також встановлення норми, яка поширюється на цей випадок» [1, с. 55].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про міжнародне приватне право» при визначенні права, що підлягає застосуванню, суд чи інший орган керується тлумаченням норм і понять відповідно до права України, якщо інше не передбачено законом. Якщо норми і поняття, що потребують правової кваліфікації, не відомі праву України або відомі під іншою назвою або з іншим змістом і не можуть бути визначені шляхом тлумачення правом України, то при їх правовій кваліфікації також враховується право іноземної держави [2]. Тобто кваліфікація означає визначення правових норм, включно з положенням нормативних актів зарубіжних країн, які необхідно застосовувати для розв'язання питань, ускладнених наявністю іноземного елемента.

Взагалі правова кваліфікація здійснюється автоматично без будь-яких перешкод, однак іноді можуть виникати випадки, коли досить складно визнати, під яку правову категорію необхідно підвести відповідні правовідносини. Тому під час визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом, виникає проблема «конфлікту кваліфікації», яке також позначається поняттям «приховані колізії».

Ця проблема була виявлена наприкінці ХІХ ст. німецьким юристом Ф. Каном та французьким юристом Е. Бартемом. Кан Ф. назвав цю проблему «прихованою колізією», а Е. Бартен – «конфліктом кваліфікації» [3, с. 21].

Кан Ф. та Бартен Е., які вперше звернули увагу на проблему конфлікту кваліфікації, зазначали, що навіть у тих державах, де мають місце аналогічні підходи до вирішення тих чи інших

колізійних питань, можуть виникати приховані колізії як наслідок різного підходу до визначення правових понять та категорій, надання неоднакового змісту правовим інститутам.

Миرونенко І. В. зазначає, що проблема «конфлікту кваліфікації» полягає у наявності розбіжностей під час визначення одних і тих же понять різними правовими системами, що претендують на врегулювання відповідних відносин. Зважаючи на це, виникає питання, яким же чином правозастосовчий орган повинен здійснювати правову оцінку обставин та встановлювати зміст правила, що міститься в колізійній нормі [4, с. 67].

У доктрині виділяють три основні способи вирішення конфліктів кваліфікацій: *lex fori* – за законом суду; *lex cause* – за правом держави, до якого відсилає колізійна норма; за принципом автономної кваліфікації [4, с. 67]. Варто сказати, що перші два способи закріплені в законодавстві про міжнародне приватне право низки країн. Зокрема, Закон України «Про міжнародне приватне право» відносно правової кваліфікації у ст. 7 вказує на застосування «*lex fori*» та «*lex cause*» [2].

Кваліфікація за законом суду, яку ще зазначають як «первинна кваліфікація», означає, що суд, застосовуючи колізійну норму, кваліфікує її поняття відповідно до змісту, який вони мають у цивільному законодавстві правової системи місцезнаходження суду [5, с. 34]. В умовах сьогодення ця теорія стала однією з найбільш поширених та активно використовується як у теоретичних дослідженнях, так і у судовій практиці більшості країн Західної Європи. Але, незважаючи на популярність, «*lex fori*» має недоліки. Зокрема, згідно з думкою Е. Рабеля, використання кваліфікації за законом суду може призвести до ігнорування зв'язку правовідносин з іншою державою та обмеження можливості вибору іноземного права, а тому рішення суду залежить від того, суд якої держави розглядає справу. У разі відсутності відповідного правового інституту в місцевому законодавстві використання цього підходу стає неможливим, що призводить до виникнення проблемних ситуацій. Це, своєю чергою, може привести до правової нестабільності [6, с. 483–484].

Другий спосіб кваліфікації або ж «вторинна кваліфікація» використовується, коли неможливо врегулювати відносини національним законодавством у зв'язку з відсутністю відповідного правового інституту у правовій системі держави. Теорія «*lex cause*» не знайшла широкого схвалення, оскільки фахівцеві, правовий світогляд якого формується під впливом положень власної правової системи, складно зрозуміти іноземне право так, як воно розуміється у країні свого походження [4, с. 68].

Останнім способом кваліфікації є так звана «автономна кваліфікація», відповідно до неї суд, розглядаючи спір з «іноземним елементом», повинен провести кваліфікацію понять норми права не через звернення до конкретних наявних правових систем, а на основі загальних правових понять, що утворюються завдяки порівняльному юридичному аналізу законодавства окремих держав. У такому випадку кваліфікація має бути вільною від будь-якої конкретної системи права [5, с. 34]. Попри переваги цього способу, його практичне застосування ускладнюється значними часовими витратами, викликаними необхідністю проведення глибокого порівняльно-правового аналізу та іноді складністю виявлення спільного підходу в різних правових системах.

Правильне вирішення конфлікту кваліфікацій вимагає уваги до різних методів кваліфікації, таких як застосування «*lex fori*», «*lex causae*» та автономної кваліфікації. Важливо також враховувати недоліки кожного методу та відповідність їх застосування конкретним обставинам справи. Для забезпечення правової стабільності та відповідності справедливості в міжнародних відносинах необхідно подальше дослідження та розвиток інструментів вирішення конфліктів кваліфікацій у міжнародному приватному праві.

Список використаних джерел

1. Міжнародне приватне право : підручник / Є. М. Білоусов, І. М. Жуков, В. В. Комаров, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 408 с.
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 року № 2709-IV. Редакція від 23.12.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n3>.

3. Бровдій А. М., Килимник І. І. Законодавче забезпечення приватноправових відносин. Частина 1. Міжнародне приватне право : конспект лекцій для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей та напрямів підготовки. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2018. 102 с.

4. Мироненко І. В. Міжнародне приватне право : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 288 с.

5. Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ, 2010. 316 с.

6. Allarousse V. A Comparative Approach to the Conflict of Characterization in Private International Law. Case Western Reserve Journal of International Law. 1991. Vol. 23. Issue 3. P. 479–516. URL: <https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1651&context=jil>.

Алла Барабаш,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Аліна Беспалова,

студентка 4 курсу
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОЛІЗІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ВІДНОСИН МІЖ ДІТЬМИ ТА БАТЬКАМИ

На сьогодні набув поширення шлюб громадянина (громадянки) України з іноземцем (іноземкою). Від так званого «міжнародного» шлюбу народжуються діти. У випадку припинення зазначеного шлюбу часто виникає питання виконання аліментних зобов'язань. Більшість законодавств зарубіжних країн визначають обов'язок батьків утримувати дитину. Але законодавство кожної окремої країни може містити відмінності щодо розміру аліментів, віку дитини, протягом якого вона має право на аліментне утримання; примусового порядку виконання аліментних зобов'язань батьками тощо. Отже, якщо у правовідносинах має місце іноземний елемент, вирішення проблеми виконання аліментних зобов'язань батьками, насамперед, потребує відповіді на запитання: законодавство якої країни буде регулювати це зобов'язання? Тому тема колізійно-правового регулювання аліментних відносин у міжнародному приватному праві є надзвичайно актуальною.

Мета дослідження полягає в аналізі колізійних норм, які врегульовують аліментні відносини з іноземним елементом між дітьми та батьками.

На початку дослідження необхідно проаналізувати тлумачення терміна аліментних зобов'язань у міжнародному приватному праві. Можна погодитись з Т. В. Курман, який зазначає, що «загально визнаними в міжнародному приватноправовому регулюванні є обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх чи повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги, та кореспондуючий обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх батьків і утримувати непрацездатних батьків, що потребують допомоги. В разі ухилення від виконання цього обов'язку кошти на утримання можуть бути стягнуті у судовому порядку» [1, с. 252]. Як стверджують А. Г. Барабаш та А. О. Сурай, «аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві – це зобов'язання особливого роду, що виникають на основі внутрішнього сімейного законодавства, положень міжнародно-правових актів і характеризуються складним суб'єктним складом та елементами публічності. Складність суб'єктного складу зумовлена наявністю іноземного елемента, тобто платником або одержувачем аліментів є іноземець» [2, с. 258].

З метою уніфікації законодавства щодо аліментних відносин та захисту інтересів дитини та батьків міжнародною спільнотою було ухвалено, а Україною ратифіковано декілька міжнародних правових документів, зокрема:

1. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном вчинена 20 червня 1956 року у м. Нью-Йорк. Вона спрощує порядок стягнення аліментів, зокрема встановлюючи «Орган, що передає» та «Орган, що приймає». Перший передає відповідні судові накази та інші рішення про стягнення аліментів, а орган, що приймає згідно з ч. 1 ст. 6 зазначеної Конвенції вживає від імені позивача всіх належних заходів для стягнення аліментів [3]. При цьому згідно з ч. 1 ст. 9 зазначеної Конвенції «у провадженні, що здійснюється згідно з цією Конвенцією, до позивачів застосовуються такий самий режим і такі самі звільнення від сплати витрат та зборів,

які застосовуються до резидентів або громадян держави, де триває провадження» [3].

2. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання учинена 2 жовтня 1973 року у м. Гаага. Згідно з положеннями Конвенції такі рішення визнаються та виконуються в інших договірних державах за умови їх постановлення органом відповідно до юрисдикції. Відповідно до ст. 7 цієї Конвенції орган держави походження вважається таким, що має юрисдикцію: 1) якщо платник аліментів чи одержувач аліментів переважно проживав у державі походження на момент відкриття справи; 2) якщо платник аліментів чи одержувач аліментів були громадянами держави походження на момент відкриття справи; 3) якщо відповідач прийняв юрисдикцію цього органу, висловивши це або подавши докази під час розгляду справи по суті, не заперечуючи проти юрисдикції [4].

3. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання учинена 23 листопада 2007 року у м. Гаага. Відповідно до ч. 1 ст. 20 Конвенції рішення, винесене в одній Договірній державі, визнається та виконується в інших Договірних державах за таких умов: 1) відповідач (платник аліментів) мав звичайне місце проживання в державі походження на той момент, коли провадження було розпочато; 2) відповідач (платник аліментів) прийняв юрисдикцію або висловивши це, або захищаючись по суті справи, не заперечуючи проти юрисдикції за першої можливої нагоди; 3) кредитор (одержувач аліментів) мав звичайне місце проживання в державі походження на момент, коли провадження було розпочато; 4) дитина, на яку призначено утримання, мала звичайне місце проживання в державі походження на момент, коли провадження було розпочато, за умови, що відповідач (платник аліментів) проживав з дитиною в цій державі або проживав у такій державі й там сплачував аліменти на дитину; 5) за винятком спорів щодо зобов'язань про утримання стосовно дітей, існує письмова угода між сторонами про юрисдикцію або 6) рішення виніс орган, що здійснював юрисдикцію у справі про особистий стан чи ба-

тківську відповідальність, якщо ця юрисдикція не ґрунтувалася тільки на громадянстві однієї зі сторін [5].

4. Протокол про право, що застосовується до зобов'язань про утримання який доповнює Конвенцію про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання. Протокол було учинено 23 листопада 2007 році у м. Гаага. Цей Протокол врегульовує вибір права у зобов'язаннях щодо утримання, зокрема дитини. Відповідно до ч.1 ст.3 зазначеного Протоколу зобов'язання про утримання регулюються правом держави звичайного місця проживання кредитора (особи, яка має право на аліменти), якщо зазначеним нормативним актом не передбачено інше [6].

З аналізу вищезазначених міжнародних актів випливає, що у сфері аліментних відносин за участю іноземного елемента, застосовуються такі колізійні прив'язки: 1) закон місця проживання (*lex domicilii*) кредитора щодо аліментних зобов'язань; 2) особистий закон (*lex personalis*) кредитора, на користь якого стягуються аліменти; 3) особистий закон (*lex personalis*) боржника; 4) закон спільного громадянства кредитора і боржника; 5) застосування права країни, з якою правовідносини з аліментних зобов'язань мають найтісніший зв'язок (*proper law*) [7, с. 74].

Згідно з ч.1 ст.67 Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон про МПрП) зобов'язання щодо утримання, що виникають із сімейних відносин, регулюються правом держави, у якій має місце проживання особа, яка має право на утримання. Отже, йдеться про закон місця проживання (*lex domicilii*) кредитора. При цьому згідно з ч. 2 цієї ж статті сторони зобов'язання щодо утримання можуть обрати право (шляхом укладення письмової угоди), що застосовується до відносин щодо зобов'язання (*lex voluntatis*), зокрема вони можуть регулюватися: 1) особистим законом (*lex personalis*) однієї зі сторін зобов'язання на момент здійснення вибору права; 2) правом держави місця проживання (*lex domicilii*) однієї зі сторін зобов'язання на момент здійснення вибору права; 3) правом, що обрано сторонами зобов'язання або застосовується відповідно до закону для регулювання майнових відносин сторін зобов'язання (*lex voluntatis*); 4) правом,

що обрано сторонами зобов'язання або застосовується відповідно до закону для регулювання припинення шлюбу або окремого проживання сторін зобов'язання (*lex voluntatis*); 5) правом держави суду (*lex fori*), що обрано сторонами для цілей провадження в конкретній справі про зобов'язання щодо утримання [8]. Закон про МПрП закріплює імперативну норму, яка встановлює, що у разі, якщо особа, яка має право на утримання, не може його одержати згідно з правом, визначеним відповідно до ч. 1 ст. 67 цього Закону, зобов'язання щодо утримання між батьками і дітьми регулюються правом держави суду (*lex fori*). При цьому, якщо кредитор не може його одержати згідно з правом, визначеним відповідно до зазначених правил, то зобов'язання щодо утримання між батьками і дітьми регулюються правом їхнього спільного особистого закону, якщо такий існує [8].

Серед міжнародних нормативно-правових актів, які врегульовують вибір права держави, що застосовується до аліментних відносин, можна виділити Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном, учинену 20 червня 1956 року у м. Нью-Йорк; Конвенцію про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання, учинену 2 жовтня 1973 року у м. Гаага; Конвенцію про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання, учинену 23 листопада 2007 року у м. Гаага, та Протокол про право, що застосовується до зобов'язань про утримання, учинений 23 листопада 2007 року у м. Гаага.

Нині існує велика кількість видів колізійних прив'язок, які застосовуються до аліментних відносин. Проте можна виділити універсальну прив'язку, яка закріплена в міжнародних нормативно-правових актах та законодавстві України, а саме закон місця проживання (*lex domicilii*) кредитора.

Список використаних джерел

1. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. М. Батигіна та ін. ; за ред. В. П. Жушмана, І. А. Шуміло. Харків : Право, 2011. 320 с.
2. Барабаш А. Г., Сурай А. О. Правове регулювання стягнення аліментів у міжнародному приватному праві. *Комплексне забезпечення якості технологічних процесів та систем* : зб. тез доп. XII Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Чернігів, 26–27 травня 2022 р.) : у 2 т. Т. 2. Чернігів, 2022. С. 258–260.

3. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20.06.1956 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text (дата звернення: 17.03.2024).

4. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001#Text (дата звернення: 17.03.2024).

5. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23.11.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text (дата звернення: 17.03.2024).

6. Протокол про право, що застосовується до зобов'язань про утримання від 23.11.2007 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-07#n3 (дата звернення: 17.03.2024).

7. Кореновська Х. П. Колізійно-правове регулювання аліментних відносин між батьками і дітьми: окремі питання. *76 звіт. конф. Одеського нац. ун-ту імені І. І. Мечникова* : зб. тез доп. наук.-практ. конференції (Одеса, 26–28 квіт. 2020 р.). Одеса, 2021. С. 72–75.

8. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. № 2709-IV. Дата оновлення: 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 17.03.2024).

Володимир Баракта,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу ДКВС України,
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПРИНЦИПИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ЯК СКЛАДОВІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ (ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ)

Прагнення Україною набуття членства у Європейському Союзі потребує приведення всіх галузей, у тому числі юридичної, до вимог, передбачених міжнародною правовою спільнотою. Євроінтеграція України в пенітенціарній сфері передбачає створення в органах і установах виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України належних умов для відбування покарання засудженими особами, надання їм допомоги в адаптації та переході до нового способу життя з метою не втратити соціальні зв'язки, отримати освіту, набути нову професію й бути готовими до адаптації на свободі після звільнення [1, с. 6].

Однією з таких органів в Україні є доволі молода багатофункціональна інституція – служба пробації, яка здійснює свою діяльність відповідно до національного законодавства та відображає

напрямки політики кримінального циклу (кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу політику).

В основі будь-яких суспільно-правових явищ лежать принципи, які відображають політичну і соціально-економічну природу державного устрою, закономірності розвитку суспільства, визначають політику держави в усіх сферах громадського життя, в тому числі боротьби зі злочинністю [2, с. 59]. Інакше можна сказати, що принципи виступають як певний вектор діяльності відповідних державних інституцій.

Під час проведення реформ кримінально-виконавчої системи принципи набули особливого значення під час формування напрямку кримінально-виконавчої політики, знайшли своє відображення як у кримінально-виконавчому законодавстві, так і кримінально-виконавчому праві.

Роль принципів у формуванні кримінально-виконавчого права й законодавства зумовлена тим, що містить у собі ідеальні уявлення про реальну мету кримінально-виконавчої діяльності, про результат цілеспрямованих зусиль органів та установ виконання покарань. Принципи кримінально-виконавчого права покликані відігравати важливу роль у формуванні кримінально-виконавчого законодавства і відповідної галузі прав як соціальної реальності [3, с. 17].

Існує безліч принципів кримінально-виконавчого права, серед яких є принципи диференціації та індивідуалізації.

З позиції Ю. Корнекевич-Тонасейчук диференціація та індивідуалізація виконання покарання є двома окремими самостійними принципами. Диференціація та індивідуалізація є складовими одного принципу, на основі якого здійснюється кримінально-виконавча політика в частині корекції засобів і обсягів карального і виправно-ресоціалізаційного впливу на засуджених з огляду на їх групові (диференціація) та індивідуальні (індивідуалізація) ознаки і особливості. Індивідуалізація є логічним і невід'ємним продовженням диференціації [4, с. 91].

На нашу думку, важливо також розглянути складові елементи діяльності служби пробачії як багатофункціональну інституцію та орган виконання кримінальних покарань через призму принципів диференціації і індивідуалізації.

Так, на наш погляд, принцип диференціації виявляється під час аналізу ст. 8 Закону України «Про пробацію», а саме, поділу видів пробації на: а) досудову пробацію; б) наглядову пробацію; в) пенітенціарну пробацію [5]. До того ж кожна із зазначених видів пробації містить різнопланові елементи, що також мають диференційований характер, виявляються в гендерному соціально-демографічному, соціально-психологічному аспектах.

Досудова пробація більше відображає кримінальну процесуальну діяльність, пріоритетним напрямом якої є складання досудової доповіді. Хоча якщо розглянути цей різновид пробації через призму принципів диференціації та індивідуалізації, то можна зазначити, що принцип диференціації помічається у проведенні оцінки ризиків і складання соціально-психологічної характеристики на обвинуваченого. Індивідуалізація виявляється у винесенні судовим органом відповідного рішення про складання досудової доповіді щодо учасника процесуальних правовідносин.

Принцип диференціації в наглядовій пробації помічається під час поділу кримінально-правових заходів на: а) види кримінальних покарань, які виконує служба пробації; б) види звільнення від відбування покарань альтернативного та безальтернативного характеру, контроль за якими покладено на уповноважені органи з питань пробації. Також диференційований підхід робиться явним під час розподілу заходів на: а) здійснення нагляду за суб'єктами пробації; б) реалізації соціально-виховних заходів щодо засуджених, які перебувають на обліку в пробації. Принцип індивідуалізації стає очевидним в індивідуальній роботі, яка спрямована на вирішення проблем особи за допомогою корекційних заходів та методик пробаційної роботи.

Ці два взаємопов'язані принципи спостерігаються і в пенітенціарній пробації. Знаходить свій вияв у напрямках роботи уповноважених органів з питань пробації: а) визначенні місця проживання після звільнення; б) влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; в) госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; г) працевлаштуванні працездатних осіб.

Індивідуально стосовно кожної засудженої особи здійснюється відвідування установи виконання покарань, де перебуває

особа, яка готується до звільнення для з'ясування потреб, які можуть виникнути після звільнення шляхом проведення бесіди, а також відвідування адреси, яку вказують засуджені щодо можливості потенційного проживання після звільнення.

Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що аналізуючи діяльність служби пробації через призму принципів диференціації та індивідуалізації, які посідають особливе місце в системі принципів кримінального циклу, встановлено, що з ухваленням у 2015 році Закону України «Про пробацію» законодавець взяв курс на відхід від старих підходів виконання альтернативних покарань до значно нових, що розкриваються у видах пробації та діяльності служби пробації за різними напрямками загалом.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Пузирьов М. С., Шкута О. О. Доктрина пенітенціарного права України : монографія. Київ : Дакор, 2017. 236 с.
2. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України : підручник. Київ : Київ. всеукр. асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 352 с.
3. Назимко Є. С., Данелевський А. О., Данелевська Ю. О., Гранкіна В. І. Кримінально-виконавче право України : навч. посіб. / за заг. ред. Є. С. Назимко. Київ : Дакор, 2020. 210 с.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.
5. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. №160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 17. Ст. 16.

Людмила Бельо,

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету «Одеська морська академія»

ПРАВОВА ПРИРОДА САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Право на захист передбачене, перш за все, Конституцією України, адже нормальний цивільний оборот передбачає забезпечення функціонування ефективного механізму захисту [1]. Цивільний кодекс України визначає, що особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань [2]. Сучасні правові тенденції пов'язують дієвість механізму захисту з його оперативністю. Особлива увага приділяється дослідженню питання самозахисту

цивільних прав як неюрисдикційної форми захисту, яка полягає в певних діях учасників цивільних правовідносин, без звернення до компетентних органів.

Уже третій рік поспіль найжорстокіші фактори – війна та агресія ворога – спричиняють масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, що має катастрофічні наслідки для українського народу та є безпрецедентними у світі. До 24 лютого 2022 року не можна було навіть збагнути про масштаби порушень суб'єктивних прав людини від найменшого до глобального в усіх сферах: соціальній, освітній, культурній, трудовій, економічній, екологічній, побутовій.

Важливим і гострим є питання захисту цивільних прав під час війни. Війна порушила ритм, порядок, спосіб життя кожного українця від найстаршого до наймолодшого. Найприкрішим є те, що порушені всі права та свободи скривджених, поневолених українських дітей, що характеризує рівень та обсяг порушених природних прав, що закріплені в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про соціальні, економічні і культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенції про права дитини.

Самозахист – це міжгалузевий комплексний правовий інститут. Юридичну основу самозахисту складають норми Конституції України (ст. 55), а також галузеві норми: про самозахист цивільних прав (ст. 19 Цивільного кодексу України), про самозахист батьками своєї дитини (ст. 154 Сімейного кодексу України), про необхідну оборону (ст. 36 Кримінального кодексу України та ст.ст. 18, 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення), про крайню необхідність (ст. 39 Кримінального кодексу України), про притримання майна кредитором (параграф 7 Глави 49 ЦКУ). Кожне право на захист здійснюється у передбаченому законом порядку, тобто через застосування необхідної форми захисту: юрисдикційної або неюрисдикційної. Юрисдикційна форма захисту передбачає можливість звернення особи, права та законні інтереси якої порушені, до державних та інших компетентних органів, уповноважених уживати заходів для відновлення порушеного права та ліквідацію правопорушення. Неюрисдикційна форма

захисту передбачає, що особа захищає свої права самостійно, без звернення до державних чи інших компетентних органів. У цивільному законодавстві вказані дії, виражені в понятті «самозахисту цивільних прав» та близькому до нього понятті «засобів оперативного впливу». У демократичній правовій державі однією з гарантій прав і свобод учасників цивільних відносин є правовий захист. Здебільшого цивілісти розглядають право на захист, як і будь-яке інше суб'єктивне право, у двох площинах: по-перше, це власні засоби впливу на правопорушника, як наприклад, необхідна оборона, застосування до порушника цивільно-правових засобів оперативної дії тощо; по-друге, це засоби впливу, які застосовуються до правопорушника компетентними державними органами, до яких звертається потерпілий за захистом своїх прав.

Важливим є питання щодо заходів самозахисту під час воєнного стану. В умовах війни самозахист полягає у збереженні свого власного життя, недопустимості посягання на своє життя, необхідності убезпечити себе від каліцтва, уникнення будь-яких загроз здоров'ю тощо.

В юридичній літературі існують різні думки щодо поняття самозахисту. В аспекті права на самозахист розглядає відповідне явище О. І. Антонюк, яка визначає його як можливість у разі порушення свого цивільного права або інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи, виникнення реальної загрози такого порушення застосувати доцільну і адекватну протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на запобігання або припинення цього порушення чи ліквідацію його наслідків [3, с. 9]. Аналогічне визначення пропонується і М. І. Гаврилюком [4, с. 230–231].

Однак, акцентуючи увагу на діяльнісному аспекті самозахисту, І. М. Осолінкер пропонує розглядати його, зокрема як правомірну дію, що здійснюється без звернення до компетентних органів держави [5, с. 3].

Стецюк Л. Л. розглядає самозахист як сукупність способів захисту охоронюваних законом прав особи або іншого суб'єкта цивільних правовідносин [6, с. 157].

Відповідно до ст. 19 Цивільного кодексу України під самозахистом цивільних прав слід розуміти застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [2]. Оскільки самозахистом є застосування протидії до порушника, то постає питання якою повинна бути така протидія. Засобом протидії не може бути таке діяння, що має ознаки злочину або адміністративного правопорушення. Не може бути самозахистом дія, яка суперечить моральним засадам суспільства: втручання в особисте життя порушника права. Оскільки самозахистом є застосування протидії до порушника, то постає питання якою повинна бути така протидія. Засобом протидії не може бути таке діяння, що має ознаки злочину або адміністративного правопорушення [7, с. 525]. Не може бути самозахистом дія, яка суперечить моральним засадам суспільства: втручання в особисте життя порушника права.

Щоб визначити реальну допустиму межу реалізації права на самозахист, необхідно розмежувати поняття самозахисту, самоуправства і самосуду.

Ромовська З. В. зазначає, що самоуправство – це вияв особистого свавілля, коли особа діє на власний розсуд, всупереч порядку вирішення певного питання, що встановлений законом або договором. Захист особою свого права за допомогою самоуправства не можна вважати самозахистом [7, с. 91]. Особа, яка вчинила самосуд над порушником своїх прав чи прав членів своєї сім'ї, сама є правопорушником. Самосуд також не є належним способом самозахисту.

Згідно з чинним законодавством кожен має право на самозахист. Право на самозахист – це можливість застосувати певну протидію, що не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на запобігання або припинення порушення з визначенням межі, щоб не сталося так, що замість захисту свого права відбувається перевищення меж необхідної оборони, що призводить до утиску прав іншої особи. Водночас варто зазначити і те, що самозахист як неюрисдикційна форма захисту може сприяти не лише недопущенню й припиненню цивільних прав, а і їх відновленню.

Самозахист як один із засобів захисту особистих прав є життєво важливим, а питання про захист цивільних прав під час війни є на сьогодні чи не найактуальнішим: вберегти дорослому своє життя, порятувати дитину, уникнути травмувань, поранень чи інших ушкоджень здоров'я, якнайменше піддати себе небезпеці фізичній та відвернути будь-яку небезпеку для дітей. Саме тому наша країна, зарубіжні країни та всі відомі міжнародні організації повинні дуже пильно стежити за тим, щоб у цей складний час щонайменше порушувались основні права людини, а особливо – дітей.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2004. 20 с.
4. Гаврилюк М. І. Ознаки самозахисту права власності на земельні ділянки в Україні. *Університетські наук. Записки*. 2013. С. 224–233.
5. Осолінкер І. М. Самозахист права власності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2011. 20 с.
6. Стецюк Л. Л. Самозахист як форма захисту цивільних прав. *Університетські наук. Записки*. 2008. С. 151–158.
7. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підручник. Київ : Атіка, 2005. 560 с.

Марія Берета,

курсантка II курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для органів Національної поліції України Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник: Кристина Резворович,

докторка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ПРАКТИКА

Воєнний стан завжди несе неминучі та серйозні матеріальні і духовні втрати громадянам та державному майну. Однак

на шляху до постконфліктного відновлення одним із найважливіших завдань є забезпечення компенсації вищезазначених втрат. У цій доповіді розглянемо актуальні питання та практику відшкодування збитків внаслідок воєнного стану.

Нормативно-правова база відшкодування збитків, завданих воєнним станом, є однією з ключових складових забезпечення справедливості та відновлення постраждалих громадян і майна. Законодавчий аналіз цього питання дозволяє визначити конкретні правові норми та процедури, які регулюють процес відшкодування збитків. Важливо враховувати міжнародні норми та конвенції, що стосуються прав людини і міжнародного гуманітарного права. Такі документи, як Женевські конвенції та їх додаткові протоколи, містять положення про відшкодування збитків від воєнних дій.

З 2014 року державою законодавчо так і не напрацьовано спеціального законодавства з детальною регламентацією компенсаційних механізмів або механізмів відшкодування збитків в умовах введення бойових дій або на окупованих територіях.

Саме невизначеність універсального або спеціального компенсаційного механізму для суб'єктів, що постраждали від воєнної агресії РФ проти України, тягне значущі невідворотні економічні проблеми державного рівня, такі як: міграційні процеси працездатного населення і релокація промислових підприємств, зниження споживчого попиту, не відновлення галузей економіки, що мали великий вплив на ВВП країни, зокрема, експортних галузей, низька фінансова спроможність юридичних осіб, неконтрольовані інфляційні процеси, безробіття і т. ін. [1].

Щодо прав і обов'язків держави, то Україна зобов'язана забезпечувати доступ до справедливої та ефективної процедури відшкодування збитків постраждалим. Держава має надавати фінансову підтримку для відшкодування збитків, створювати механізми для збору та обробки заяв про збитки, а також забезпечувати прозорість і відкритість у процесі розгляду заяв, запобігати будь-яким випадкам корупції чи зловживання владою у цьому процесі.

Актуальні питання відшкодування збитків стають особливо гострими в умовах воєнного стану, як у випадку збройної агресії Російської Федерації проти України. Найважливішою системою відшкоду-

вання нерідко має серйозні проблеми та недоліки, зокрема, неефективне врегулювання випадків втрат підприємницької діяльності, втрати робочих місць та соціального забезпечення [2].

У контексті воєнного стану ці питання набувають ще більшої важливості, оскільки люди стикаються з необхідністю відновлення свого життя після втрат та руйнувань, спричинених воєнним станом. Необхідно розглядати нові стратегії відшкодування, які враховують специфіку воєнного конфлікту та потреби постраждалих громадян.

Запровадження ефективної системи відшкодування вимагає комплексного підходу, враховуючи не лише економічні втрати, а й соціальні та психологічні аспекти постраждалих осіб. Реформа в цьому напрямку може сприяти відновленню постраждалих регіонів та підтримці людей, які постраждали від воєнних подій.

Аналіз судової практики відшкодування збитків в умовах воєнного конфлікту в Україні через збройну агресію Російської Федерації вказує на численні виклики та проблеми, що виникають. Механізми компенсації часто виявляються неефективними через недостатню реалізацію законодавства, недостатній доступ до справедливих та оперативних судових процесів, а також складнощі у збиранні доказів і оцінці збитків.

Розглянемо це питання на прикладі справи № 233/2082/21, де позивачка звернулась до суду з позовом до держави Україна в особі Кабінету Міністрів України, Державної казначейської служби України про відшкодування збитків.

У справі № 233/2082/21 судами попередніх інстанцій встановлено, що внаслідок збройної агресії позивачка була вимушена залишити місце свого постійного проживання та стати внутрішньо переміщеною особою. Позивачка зазначала, що через неможливість використання власної квартири їй було завдано збитки, які вона розраховує виходячи із середньої вартості оренди подібної квартири за період неможливості користування майном на тимчасово окупованій території. Крім того, у зв'язку з необхідністю прилаштуватися до нових умов життя, шукати додаткові кошти на оренду житла їй завдано моральної шкоди.

Верховний Суд у постанові від 25 січня 2023 року у справі № 233/2082/21 погодився з висновками судів попередніх інстан-

цій про відсутність підстав для задоволення позову, оскільки збитки про відшкодування яких заявлено позовні вимоги та виконання державою Україна своїх обов'язків щодо гарантування прав і свобод громадян не перебувають у причинно-наслідковому зв'язку.

Верховний Суд, серед іншого, зазначив, що відшкодування збитків, заподіяних внаслідок тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій Української держави, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на державу, що здійснює окупацію (Російську Федерацію), а держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальних та моральних збитків [3].

Отже, Верховний Суд дійшов висновку, що за заподіяння моральної та матеріальної шкоди позивачам несе відповідальність не Україна, адже позивачі постраждали від дій Російської Федерації. Крім того, позивачі не обґрунтували та не подали доказів того, що держава Україна могла, але не вжила заходів, які б зменшили ризик загибелі близьких позивачів та втрати позивачкою майна на тимчасово окупованій території.

Відшкодування збитків, завданих воєнним станом, є складним і актуальним питанням сучасної світової практики. Запровадження ефективної компенсації вимагає не лише розробки чітких процедур і механізмів компенсації, а й ретельного розгляду міжнародних стандартів і угод з цього питання. Невід'ємною частиною компенсацій стане захист прав постраждалих громадян та розробка програм реабілітації і відновлення. Включення різних джерел фінансування, таких як спеціальні фонди та схеми страхування, може забезпечити наявність необхідних коштів для компенсації завданої шкоди. Врахування цих аспектів під час формування політики та розробки правових норм і механізмів є важливим для успішного вирішення актуальної проблеми відшкодування збитків, завданих воєнним станом.

Список використаних джерел

1. Моїсєєв Ю. О. Деякі питання застосування порядку відшкодування майнової шкоди в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 170–174.

2. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoyi-viynoyu-mozhливosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html> (дата звернення: 18.04.2024).

3. Огляд практики Верховного Суду щодо відшкодування шкоди внаслідок війни. URL: <https://azones.law/analytics/oglyad-praktyku-verhovnogo-sudu-shhodo-vidshkoduvannya-shkody-vnaslidok-vijny/> (дата звернення: 18.04.2024).

Аліна Беспалова,
здобувачка вищої освіти IV курсу групи АЮ-201
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: *Наталія Пузирна,*
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ

Корупція є серйозною загрозою для розвитку суспільства та держави. Боротьба з корупцією – пріоритетне завдання держави, яке потребує комплексного підходу, що стосується не лише кримінальної, а й адміністративної відповідальності. На шляху боротьби з цим явищем одним із важливих інструментів є відповідальність за порушення антикорупційного законодавства в адміністративному порядку.

Однак ці заходи не призводять до достатньо ефективних результатів. Одним з компонентів боротьби з корупційними правопорушеннями є впровадження адміністративної відповідальності в окремому розділі Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Реалізація адміністративних стягнень за корупційні злочини має свою специфіку, яку необхідно враховувати як при формуванні чинного законодавства про адміністративні правопорушення, так і при його реалізації. Створення ефективної системи протидії корупції, виявлення та усунення її соціальних причин і наслідків, а також розробка комплексних заходів протидії цьому негативному суспільному явищу є одним із ключових напрямів поступального розвитку нашого суспільства [1, с. 14].

Варто зазначити, що ключовими особливостями корупційних дій є спрямованість на отримання особистої вигоди за допомогою зловживання службовим становищем. Це стосується переважно осіб, які мають повноваження на виконання державних та місцевих функцій, а також інших осіб, які обдаровані публічними владними повноваженнями.

Закон визначає адміністративну відповідальність виключно за дії, що порушують антикорупційне законодавство, незалежно від того, чи мають вони ознаки корупції. Це означає, що дії, які не є корупційними за своєю суттю, але порушують вимоги, заборони та обмеження, встановлені законом, також підпадають під адміністративну відповідальність.

Зокрема, главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) передбачено такі види адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією: 1) порушення обмежень щодо співпраці та співробітництва, операції з іншими видами діяльності (ст. 172-4); 2) порушення встановлених законом обмежень щодо прийняття пожертвувань (ст. 172-5); 3) порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6); 4) порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7); 5) неправомірне використання інформації, що стала особі відомою у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8); 6) невжиття заходів щодо боротьби з корупцією (ст. 172-9 ККУ); 7) порушення заборони робити ставки на види спорту, пов'язані з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням [2].

Після аналізу глави 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення ми можемо зазначити, що багато статей цієї глави мають відсилання до інших законів. Це означає, що для уточнення деяких обставин правопорушення необхідно звертатися до положень окремих законів, таких як «Про запобігання корупції», «Про державну службу» та інші [1, с. 15].

Таким чином, КУпАП виступає як важливий елемент системи джерел адміністративно-правового регулювання відповідальності за порушення антикорупційного законодавства. Його ключова роль полягає у визначенні типів корупційних правопорушень, які призводять до адміністративної відповідальності.

На сьогодні основним засобом впровадження адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення є штраф. Додатково можуть застосовуватися такі санкції, як конфіскація майна та позбавлення права займати певні посади або провадити певну діяльність [2].

При аналізі законодавчої регламентації застосування вказаних санкцій важливо відзначити, що згідно з вимогами статей 25 та 36 КУпАП за одне адміністративне правопорушення може бути накладено основне покарання або комбінацію основного та додаткового адміністративного покарання.

Водночас багато положень глави 13-А Кримінального кодексу України передбачають застосування до окремих видів покарань усіх трьох видів адміністративних стягнень: штрафу, конфіскації та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Суд встановлює анулювання повноважень на виконання певних функцій чи провадження певної діяльності згідно з частиною п'ятою § 30 КК на строк від шести місяців до одного року незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті Особливої частини Кодексу. Це можливо тоді, коли суд, враховуючи характер вчиненого службового злочину, особу, яка вчинила злочин, та інші обставини справи, визнає неможливим збереження за нею права обіймати певні посади чи займатися в певних видах діяльності [3, с. 51].

Задля врегулювання законодавчих розбіжностей доцільно було б внести відповідні зміни до статей 25 та 36 КУпАП, зокрема щодо можливості застосування на одне адміністративне правопорушення основного адміністративного стягнення або лише основного стягнення, а також можливість накладення одного або двох додаткових адміністративних стягнень.

Незважаючи на продуману правову систему боротьби з корупцією та розвинену правову базу, помилкою ретроспективного детермінізму в нашій країні є очікування, що громадяни негативно сприймають корупцію. Проте менталітет, історичні умови та рівень правової культури населення не сприяють швидкому та різкому визнанню корупції як негативного явища, що гальмує розвиток суспільства [4, с. 54].

Відповідальність в адміністративному порядку за порушення, пов'язані з корупцією, відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку та чесності в суспільстві. Її ефективність залежить від достатньої законодавчої бази, об'єктивного визначення вини, адекватних санкцій та міжнародної співпраці.

Тому створення ефективної системи протидії корупції, запровадження комплексних заходів протидії цьому негативному суспільному явищу, виявлення та усунення соціальних причин і наслідків корупції є одним із ключових напрямів поступального розвитку нашого суспільства.

Список використаних джерел

1. Гончарук С. Т. Відповідальність за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 4. С. 13–17.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24): постанова Верховної Ради Української РСР від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х. Редакція від 14.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 16.02.2024).

3. Борисова Ю. В. Підстави адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). Т. 2. С. 51–53.

4. Кузьменко Ю. В. Адміністративна відповідальність як складник механізму протидії корупції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019. Вип. 39. С. 54–56.

Андрій Божко,

аспірант 1 курсу кафедри права

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»;

науковий керівник: Валерія Антошкіна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри права

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ ПОНЕСЕНИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ ПІСЛЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СПРАВІ

Роль конституційно виокремленого самоврядного інституту адвокатури, діяльність якого спрямована на представництво

та захист іншої особи в суді, складно переоцінити в сучасній системі правосуддя України.

При цьому справедливою в нинішніх реаліях є думка М. І. Ставнійчук, що адвокатура в нашій державі «пройшла шлях від повної підпорядкованості державі за радянських часів, через делегування державою публічних функцій у 1990-х роках, і до повної інституційної незалежності, професійності та самоврядності після 2012 року» [5].

Незалежність адвокатури як правового інституту, так і самої адвокатської діяльності виявляється в багатьох аспектах, зокрема в питанні визначення розміру гонорару адвоката, враховуючи певні вимоги до обґрунтованості його розміру, визначені у відповідних нормах матеріального та процесуального права України.

Особливості вирішення публічно-правових спорів та унікальність завдання самого адміністративного судочинства в Україні створюють об'єктивні передумови для залучення фізичними та юридичними особами адвокатів для ефективного захисту й представництва їх прав і інтересів в адміністративних судах.

Предметом нашого дослідження став законодавчо закріплений механізм розподілу судових витрат в адміністративній справі та пошук відповіді на запитання, чи передбачає поточна редакція Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) отримання позивачами справедливого відшкодування понесених судових витрат під час розгляду адміністративного спору.

Участь в адміністративному судочинстві специфічних суб'єктів, а саме суб'єктів владних повноважень, вплинула на підхід законодавця в питанні розподілу судових витрат між сторонами. Так, в адміністративному судочинстві на відміну від інших видів судочинства при розподілі витрат ураховуються всі судові витрати позивача та лише судові витрати суб'єкта владних повноважень на залучення свідків і проведення експертиз.

Як наслідок, отримання клієнтами відшкодування за рахунок процесуальних опонентів понесених судових витрат при повному або частковому задоволенні їх адміністративних позовів, до яких законодавець відносить у тому числі відповідно до статті 132 КАС України витрати на професійну правничу допомогу та витрати, пов'язані із прибуттям представника сторони до суду

[2], є важливим аспектом надання правової допомоги адвоката в адміністративному процесі, який потребує дослідження та вдосконалення, враховуючи й судову практику Верховного Суду з цього питання.

Сам законодавчо запроваджений механізм розподілу судових витрат одночасно виконує як компенсаційну функцію для позивачів – фізичних та юридичних осіб, так і превентивну функцію для відповідачів – суб'єктів владних повноважень, адже покликаний стримувати останніх від порушень прав і інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин.

Слушним у цьому аспекті є висновок К. С. Пашенка, що «завдяки можливості стягнення понесених судових витрат полегшується оплата представника в процесі, витрати по пошуку і наданню доказів, оплата послуг спеціаліста, експерта і перекладача» [3, с. 56].

Проблемним у практичній площині залишається питання, що позивач – фізична або юридична особа в адміністративній справі та його адвокат, незалежно від обумовленого ними порядку обчислення гонорару (фіксованого або погодинного), не завжди можуть як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин документально підтвердити всі понесені витрати на професійну правничу допомогу та їх безпосереднє надання до ухвалення судового рішення в адміністративній справі.

До об'єктивних причин можна віднести те, що незалежно від того, чи здійснюється розгляд справи з повідомленням сторін, чи відноситься така справа до термінової адміністративної справи, проте стороні та/або її представнику не завжди відомо, яке судове засідання буде останнім у конкретній справі до ухвалення судового рішення, чи не буде відкладено, оголошено перерву або знято з розгляду судове засідання, яке сторона та/або її представник очікували бути останнім, або чи виникне необхідність у такої сторони в поданні додаткового процесуального документа, наприклад, письмових пояснень з того чи іншого питання, заявлення клопотання тощо.

До суб'єктивних причин можна віднести, наприклад, прагнення сторони включити всі витрати на професійну правничу допомогу, понесені за судові засідання та/або підготовку і по-

дання процесуальних документів, при вирішенні адміністративним судом питання розподілу судових витрат по справі.

Вищевказане проблемне питання не повною мірою висвітлено в процесуальних нормах КАС України та може мати наслідком пропуск стороною строку для подання доказів понесених нею судових витрат, тобто до залишення вказаного питання без розгляду судом.

Так, за приписами частини сьомої статті 139 КАС України розмір витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлюється судом на підставі поданих сторонами доказів (договорів, рахунків тощо).

Такі докази подаються до закінчення судових дебатів у справі або протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду за умови, що до закінчення судових дебатів у справі сторона зробила про це відповідну заяву.

За відсутності відповідної заяви або неподання відповідних доказів протягом встановленого строку така заява залишається без розгляду [2].

Отже, законодавцем на рівні положень статті 139 КАС України передбачена можливість подання стороною доказів понесених судових витрат як до ухвалення рішення суду, так і протягом п'яти днів після його ухвалення за умови відповідної заяви про це, зробленої до розгляду справи по суті спору.

Водночас вказані приписи КАС України повинні застосовуватися в їх взаємозв'язку з іншими нормами процесуального закону. Так, відповідно до положень частин третьої та п'ятої статті 143 КАС України, якщо сторона з поважних причин не може до закінчення судових дебатів у справі подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог.

У випадку, передбаченому частиною третьою цієї статті, суд виносить додаткове рішення в порядку, визначеному статтею 252 цього Кодексу [2].

Вказані приписи частини третьої статті 143 КАС України дають підстави для висновку, що подання доказів понесених судових ви-

трат у рамках провадження в адміністративній справі протягом строку, передбаченого частиною сьомою статті 139 КАС України, допускається не лише за умови наявності відповідної заяви сторони до ухвалення рішення суду, а й за умови доведення поважності причин їх ненадання до розгляду справи по суті спору.

Вказаний правовий підхід усе частіше почав прослідковуватися в судовій практиці адміністративних судів України, адже був покладений в основу судових рішень Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (постанова від 12.08.2020 в адміністративній справі № 340/2449/19, додаткова постанова від 12.11.2020 в адміністративній справі № 640/13697/19, ухвала від 07.07.2023 в адміністративній справі № 340/2823/21) [1; 4; 6].

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне зазначити, що стороні та/або її адвокату в адміністративній справі з метою зменшення ризику залишення без розгляду судом її заяви про розподіл судових витрат, поданої після ухвалення рішення суду, але в рамках строку, передбаченого частиною сьомою статті 139 КАС України, слід враховувати необхідність не лише подання відповідної заяви про намір надання доказів понесених судових витрат після розгляду спору по суті, а й зазначення поважності причин неможливості подання відповідних доказів до ухвалення рішення суду, або ж подання доказів понесених судових витрат усе ж таки в рамках провадження в адміністративній справі, тим самим забезпечуючи стороні можливість часткової компенсації її витрат у випадку повного або часткового задоволення адміністративного позову.

Список використаних джерел

1. Додаткова постанова Верховного Суду від 12.11.2020 р. у справі № 40/13697/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92811329> (дата звернення: 17.04.2024).
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV: станом на 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 17.04.2024).
3. Пашенко К. С. Інститут судових витрат в адміністративному судочинстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 52–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2015_5_12 (дата звернення: 17.04.2024).

4. Постанова Верховного Суду від 12.08.2020 р. у справі № 340/2449/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90927059> (дата звернення: 17.04.2024).

5. Ставнійчук М. Адвокатура України: європейське майбутнє чи знову у радянщину?! *New Voice*. 2024. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zakon-pro-advokaturu-yuristka-pro-perevagi-sistemi-advokaturi-i-zagrozi-u-razi-zmin-jiji-roboti-50406641.html> (дата звернення: 17.04.2024).

6. Ухвала Верховного Суду від 07.07.2023 р. у справі № 340/2823/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112095996> (дата звернення: 17.04.2024).

Вікторія Букатіна,

студентка IV курсу

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Іван Осипенко,

старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя

Національного університету «Чернігівська політехніка»

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Судово-медична експертиза відіграє важливу роль у відправленні правосуддя, надаючи необхідну інформацію у справах, пов'язаних зі злочинами, тілесними ушкодженнями та смертю. Однак за надзвичайних обставин, таких як воєнний стан, проведення судово-медичної експертизи може зіткнутися зі значними проблемами та змінами.

Запровадження воєнного стану спричиняє безліч викликів і змін у різних галузях, у тому числі у сфері судової медицини. Призупинення планових перевірок та продовження терміну дії кваліфікаційних свідоцтв судово-медичних експертів, як зазначено в наказі Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 року, підкреслює визнання унікальних обставин, які тягне за собою воєнний стан. Ця директива відображає визнання необхідності адаптації судово-експертних процедур до вимог ситуації, забезпечуючи при цьому безперервність надання основних послуг.

Мета судово-медичної експертизи в умовах воєнного стану залишається багатогранною. По-перше, вона слугує підтримці верховенства права та забезпеченню правосуддя навіть за виняткових обставин. Надаючи точні й неупереджені докази, судово-медична експертиза сприяє підтримці суспільного порядку та відповідальності. По-друге, судово-медична експертиза допомагає захистити права людини, особливо в ситуаціях, коли

громадянські свободи можуть бути обмежені. Завдяки ретельному дослідженню та аналізу судово-медичні експерти можуть виявити випадки зловживань або порушень, тим самим захищаючи права людей. По-третє, судова експертиза відіграє ключову роль у забезпеченні національної та громадської безпеки під час кризових ситуацій. Допмагаючи правоохоронним органам у розслідуванні та ліквідації наслідків катастроф, судові експерти сприяють підтриманню громадського порядку та безпеки.

Останні дослідження та наукові публікації проливають світло на багатогранні виклики й міркування щодо судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та в післявоєнний період. Тези доповідей авторів Д. Кішка і Р. Зайця на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та у повоєнний період», що відбулася в Одесі–Львові у вересні 2022 року, дають уявлення про складнощі та адаптацію, необхідні для проведення судових експертиз у періоди конфліктів і нестабільності. Крім того, робота О. Клименка про державне управління сферою судово-медичної експертизи в системі охорони здоров'я в Україні, опублікована 2023 року, заглиблюється в тонкощі управління та адміністрування в забезпеченні ефективності й доброчесності судово-медичної експертизи, особливо в умовах воєнного стану. Ці публікації підкреслюють важливість міждисциплінарних підходів і комплексних стратегій у подоланні унікальних викликів, що постають перед судово-експертною діяльністю під час кризи та постконфліктної відбудови.

Проведення судово-медичної експертизи в умовах воєнного стану пов'язане зі складним перетином правових, медичних та адміністративних аспектів. Запровадження воєнного стану, як у випадку України відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 14 березня 2022 року, суттєво змінює нормативно-правове поле, що регулює судово-експертну діяльність. У роботі розглядаються наслідки, виклики та значення судово-медичної експертизи в умовах воєнного стану [1].

Насамперед важливо зрозуміти причини введення воєнного стану та його вплив на суспільство і правову систему. Воєнний

стан, як правило, виникає у відповідь на виняткові обставини, такі як війна, повстання або стихійні лиха. Він надає широкі повноваження військовим і централізує владу для підтримання громадського порядку та безпеки. У випадку України запровадження воєнного стану, безсумнівно, відображає критичний стан справ, що вимагає підвищеної пильності та контролю.

В умовах воєнного стану динаміка судово-медичної експертизи зазнає суттєвих змін. Наказом Міністерства юстиції України визначено конкретні заходи, спрямовані на забезпечення безперервності та ефективності судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Одним з важливих аспектів є призупинення планових перевірок та механізмів контролю щодо атестованих судових експертів, які не є афілійованими з державними спеціалізованими експертними установами. Таке призупинення зменшує бюрократичний тягар і перерозподіляє ресурси на нагальні пріоритети, продиктовані сценарієм воєнного стану.

Відтермінування планових перевірок підкреслює прагматичний підхід до розподілу ресурсів та визначення пріоритетів під час кризи. Відкладаючи несуттєві перевірки, органи влади можуть зосередитися на нагальних завданнях, таких як підтримання громадської безпеки, задоволення потреб у невідкладній медичній допомозі та підтримка зусиль правоохоронних органів. Таке адаптивне реагування відображає розумний баланс між дотриманням нормативних вимог і оперативною гнучкістю, необхідною для подолання складнощів воєнного стану.

Крім того, продовження терміну дії кваліфікаційних сертифікатів для судово-медичних експертів підкреслює прихильність до безперервності та стабільності судово-медичної інфраструктури. Пом'якшуючи перебої в процесах сертифікації, наказ має на меті зберегти компетентні кадри, здатні виконувати важливі ролі в слідчих процедурах, судових процесах та ініціативах у сфері охорони здоров'я [2]. Таке продовження надає заспокоєння судово-експертним фахівцям і зацікавленим сторонам, забезпечуючи їхню подальшу участь і внесок в умовах невизначеності воєнного стану.

Однак, хоча наказ спрямований на впорядкування судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану, він також порушує важливі питання щодо підзвітності, нагляду й захисту індивідуальних прав. Призупинення перевірок, хоча й тимчасове, потребує механізмів запобігання потенційним зловживанням владою або недбалості. Органи нагляду повинні залишатися пильними, щоб забезпечити дотримання судово-експертною практикою етичних стандартів, процесуальної доброчесності та поваги до людської гідності, навіть в умовах надзвичайних обставин.

Щобільше, тимчасове призупинення процесів сертифікації викликає занепокоєння щодо довгострокової стабільності та забезпечення якості судово-експертних послуг. Хоча під час воєнного стану доцільність має першочергове значення, має бути передбачено запобігання ерозії професійних стандартів або компрометації судово-експертної доброчесності. Надійні механізми моніторингу, оцінки і постійного вдосконалення є незамінними для забезпечення достовірності та надійності судово-медичних доказів як у цивільному, так і у військовому контекстах [3].

Отже, судово-медична експертиза в умовах воєнного стану являє собою складне поєднання правових, медичних та адміністративних імперативів. Наказ Міністерства юстиції України підкреслює прагматичні заходи, вжиті для забезпечення безперервності, ефективності та цілісності судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Водночас він також підкреслює необхідність постійної пильності, підзвітності й етичного нагляду для захисту прав людини та дотримання професійних стандартів у кризові часи. Балансування між імперативами безпеки та правосуддя вимагає виваженого підходу, який ставить на перше місце як доцільність, так і доброчесність у судово-експертній практиці. Завдяки продуманому регулюванню, проактивному нагляду та залученню зацікавлених сторін судово-медична експертиза може виконати свою вирішальну роль у дотриманні верховенства права та захисті суспільного добробуту в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Особливості судової експертизи в умовах воєнного стану. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/osoblyvosti-sudovoi-ekspertyzy-v-umovah-voennogo-stanu/> (дата звернення: 17.03.2024).

2. Кішко Д., Заяць Р. Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повосенний період : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса–Львів, 28 верес. 2022 р.). Львів : Растр-7, 2022. 214 с.

3. Клименко О. С. Публічне управління сферою судово-медичних експертиз у системі охорони здоров'я в Україні : дис. ... д-ра філософії / Національний університет «Одеська політехніка». Одеса, 2023.

Алла Василяченко,

ад'юнкт 1-го курсу

Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Вячеслав Пузирний,

доктор юридичних наук, професор,

проректор з освітньо-наукової роботи

Пенітенціарної академії України

ТЕНДЕНЦІ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У РАМКАХ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У сучасному суспільстві проблема адміністративних правопорушень стає все більш актуальною, особливо в контексті реагування на них владних органів. Система Державної кримінально-виконавчої служби відіграє ключову роль у цьому процесі, вживаючи заходів із запобігання, виявлення та покарання порушників. У зв'язку з цим важливим є дослідження стану наукових розробок у цій галузі, щоб зрозуміти тенденції та перспективи подальшого розвитку системи відповідно до вимог сучасності.

Наукова спільнота неодноразово звертала увагу на проблему адміністративних правопорушень у контексті їх обробки та виконання системою Державної кримінально-виконавчої служби внаслідок змін у законодавстві. Одним з ранніх комплексних досліджень адміністративної відповідальності у вітчизняній науці, що стосується найбільш поширеного адміністративного правопорушення у системі ДКВС – порушення режиму утримання в установах пенітенціарної системи, була

дисертаційна робота О. Г. Ткаченка «Адміністративна відповідальність, пов'язана з порушенням режиму утримання в установах виконання покарань» [1].

У своїй праці 2012 року О. Г. Ткаченко проаналізував як загальні засади, так і окремі питання цієї галузі права. Це дослідження стало фундаментальною працею в царині адміністративного права в рамках системи ДКВС і суттєво підняло рівень розуміння природи та призначення адміністративної відповідальності співробітників ДКВС. Зокрема, у згаданій роботі визначено ознаки дій, пов'язаних з порушенням режиму утримання в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань, кваліфіковано їх як адміністративні правопорушення. Розроблено процедуру адміністративного розслідування таких справ, виявлено особливості застосування працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України заходів адміністративного примусу. Обґрунтовано необхідність розширення превентивних функцій Державної кримінально-виконавчої служби України. Запропоновано заходи і вдосконалення процедур профілактичного впливу на персонал та осіб, що перебувають під наглядом. Визначено поняття адміністративно-правовий режим таких установ та відповідальність за його порушення. Внесено зміни до КУпАП щодо застосування адміністративного примусу та притягнення до відповідальності.

Цікавою в розрізі дослідження самого поняття «адміністративне правопорушення» є стаття Н. Мельничук і М. Сьоми «Еволюція категорій правопорушення та адміністративна відповідальність» (2012 р.) [2], адже у статті розглядається питання змістовного наповнення понять правопорушення й адміністративна відповідальність в історичному аспекті та досліджуються внутрішні складові цих понять. Автор обґрунтовує, що поняття правопорушення та адміністративної відповідальності мають категоріальний характер. Таким чином, у статті здійснюється історичний аналіз змісту досліджуваних правових понять і доводиться їх категоріальний статус.

Цікавою в частині запобігання адміністративним правопорушенням у системі ДКВС є стаття В. Ф. Пузирного «Адміністративно-правове регулювання службової дисципліни в Державній кримінально-виконавчій службі України» (2014 р.) [3], у якій досліджено

проблемні аспекти адміністративно-правового регулювання службової дисципліни в ДКВС України, питання ефективного правового забезпечення службової дисципліни в пенітенціарній галузі й визначено напрями вдосконалення чинного законодавства у сфері дисциплінарного стягнення.

Останнім часом українські науковці теж опублікували низку статей, що торкаються окремих аспектів правопорушень серед персоналу органів та установ виконання покарань. Ці наукові розробки дозволяють проаналізувати окремі складові проблеми та запропонувати шляхи її подальшого розв'язання. Публікація досліджень вітчизняними науковцями свідчить про постійну увагу фахівців до проблематики адміністративних правопорушень серед цієї категорії посадових осіб.

Наведені наукові напрацювання свідчать про багатогранність і складність дослідження адміністративних правопорушень у ДКВС як правового, соціального та психологічного явища. Роботи зазначених учених мають важливе теоретичне і практичне значення, формуючи базу для аналізу проблематики. Водночас ці дослідження комплексно не розглядають саме адміністративні правопорушення у системі Державної кримінально-виконавчої служби, не охоплюють усі актуальні на сьогодні аспекти, особливо зважаючи на нові законодавчі положення, зміни в ДКВС, оновлення методів роботи із засудженими. Тому комплексне вивчення проблем адміністративних правопорушень у ДКВС та їх запобігання є актуальним як для науки права, так і задля потреб правозастосування. Це дало б змогу охопити всі суттєві аспекти, враховуючи проблему адміністративних правопорушень у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Ткаченко О. Г. Адміністративна відповідальність, пов'язана з порушенням режиму утримання в установах виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т держ. податкової служби України. Ірпінь, 2012. 230 с.
2. Мельничук Н. Ю., Сьома М. Еволюція категорій правопорушення та адміністративна відповідальність. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 60–64.
3. Пузирний В. Ф. Адміністративно-правове регулювання службової дисципліни в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 8. С. 153–156.

Анастасія Візер,

студентка 2 курсу

ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів;

науковий керівник: *Анатолій Мазур,*

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

ННІ права та міжнародно-правових відносин

Університету митної справи та фінансів

ПОСИЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року Україна перебуває в умовах режиму воєнного стану, який передбачає тимчасові обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб. Обмеження спрямовані на забезпечення безпеки і порядку, порушення яких може призвести до серйозних наслідків, включно із загрозою життю та безпеці громадян, перешкоджанням у проведенні військових операцій ЗСУ та наданням допомоги країні-агресору. Для ефективного запобігання вищезазначених наслідків, а також правового оформлення встановлених обмежень у парламенті зареєстровано низку законопроектів, автори яких запропонували посилити юридичну відповідальність, передусім адміністративну, за вчинення правопорушень в умовах воєнного стану.

Пропонуємо розглянути окремі з них, а саме:

– Законопроект № 10195 – «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану» [4].

– Законопроект № 10379 – «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за військові правопорушення» [5].

Аналіз законопроекту від 27.10.2023 р. № 10195 дає змогу говорити про актуальність та необхідність внесення таких змін до КУпАП, а саме встановлення адміністративної відповідальності

за порушення встановленого режиму комендантської години та спеціального режиму світломаскування.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» комендантська година – заборона перебувати у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчення [5]. Перелік прав та свобод, які не можуть бути обмежені у період воєнного стану, міститься в ч. 2 ст. 64 Конституції України, проте в ньому не міститься норма про свободу пересування (ст. 33 КУ) [2], а тому ця свобода може бути обмеженою.

Відповідальність за порушення встановлених вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану встановлюється згідно із законом, про що зазначено у ст. 25 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Утім, конкретна норма щодо відповідальності за порушення комендантської години в чинному законодавстві відсутня. Це дає змогу говорити про відсутність правового регулювання встановлених обмежень.

Запропонований проєкт № 10195 має на меті закріпити на законодавчому рівні адміністративну відповідальність за порушення встановленого обмеження: доповнити КУПАП статтею 210². У ч. 1 запропонованої статті йдеться про порушення комендантської години із зазначенням розміру стягнень у вигляді штрафу від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (НМДГ). Частина 3 цієї статті проголошує встановлення санкцій за порушення суб'єктом господарювання встановлених на відповідній території спеціального режиму світломаскування або режиму роботи під час дії воєнного стану у вигляді накладення штрафу на керівника суб'єкта господарювання, фізичну особу-підприємця від трьох до шести тисяч НМДГ [4].

Варто зазначити, що запропонована стаття 210² не є цілком ефективною та потребує вдосконалення. Адже ч. 3 цієї статті оперує терміном «спеціальний режим світломаскування», тоді як чинним законодавством унормовано поняття «світломаскування» – приховування від спостереження повітряним і наземним противником світлових демаскувальних ознак діяльності військ, військових об'єктів, а також населених пунктів, об'єктів

економіки та державного управління [3]. Авторами законопроекту не встановлені обмеження, за порушення яких наставатиме адміністративна відповідальність, а саме не визначена допустима яскравість світла, відсутність кваліфікації діяння, пов'язаного із приглушенням світла. Крім того, відсутнє розмежування часткового режиму світломаскування, що передбачає приглушення світла у приміщеннях, та повного режиму світломаскування, який вимагає вимкнення всього освітлення в усіх приміщеннях, та відповідно відсутнє розмежування санкцій за порушення окремого режиму. Розглядаючи ч. 1 ст. 210², яка містить норму про комендантську годину, варто вказати саме на неповноту визначення. Зважаючи на сучасний досвід застосування комендантської години, слід говорити не лише про обмеження свободи пересування, а й про зміну режиму функціонування установ, організацій та підприємств.

З огляду на викладене пропонуємо доопрацювати ПКМУ від 8 липня 2020 р. № 573 таким чином, щоби ст. 210² законопроекту № 10195 не викликала неоднозначного тлумачення правозастосовцями. Власне законопроект № 10195 вказує на актуальність та необхідність адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень у період воєнного стану, проте потребує правової визначеності, смислового уточнення сутності обмежень, усунення прогалин. Це дозволить на законних підставах притягати винних до адміністративної відповідальності за вказані правопорушення.

Наступним пропонуємо розглянути законопроект від 25.12.2023 р. № 10379, головною метою якого є збільшення штрафів за порушення військового обліку (редакція ст. 210 КУпАП), порушення законодавства про оборону, військовий обов'язок і військову службу, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (редакція ст. 210¹ КУпАП). Цілями проекту є вдосконалення засад адміністративної відповідальності з урахуванням вимог воєнного стану, про що зазначено в пояснювальній записці до проекту.

Відповідно до законопроекту розмір штрафу за правопорушення, передбачене ст. 210, збільшиться від 30–50 до 500–1000 НМДГ, за порушення норм ст. 210¹ розмір штрафу

збільшується від 100–200 до 1500–2000 НМДГ. Тобто можемо спостерігати збільшення штрафу в 10 разів. Штраф є одним із видів адміністративного стягнення, який застосовується з метою виховання правопорушника та запобігання вчиненню нових правопорушень [1]. Збільшення розміру штрафу має на меті введення ефективніших заходів впливу на правопорушників, а також посилення дотримувannya норм законодавства та запобігання вчиненню нових правопорушень.

Беручи до уваги цілі та завдання законопроекту № 10379, запропоновані зміни повинні вдосконалити дисципліну, посилити відповідальність, що перешкоджатиме вчиненню нових правопорушень. Проте, аналізуючи законопроект, виникають протиріччя між викладеними нормами та цілями. Головним питанням є відсутність конкретизації об'єктивної сторони правопорушення: опис діяння залишився загальним, незмінним, а розмір стягнень збільшився. Така ситуація ускладнює процес кваліфікації діянь відповідно до вказаних складів адміністративних правопорушень та збільшує прогалини під час встановлення адміністративної відповідальності. Доречним у цьому випадку було б конкретизувати діяння відповідно до встановлених санкцій. Встановлення більшого розміру стягнень має на меті зміцнення правопорядку та зменшення ризиків вчинення нових правопорушень, проте необхідно врахувати індивідуальні характеристики особи правопорушника та конкретизувати дії, за якими передбачаються санкції. Розмежування санкцій залежно від особи правопорушника та уточнення опису дій допомагатиме зменшенню суперечностей у законодавстві та сприятиме більш ефективному застосуванню адміністративної відповідальності в період воєнного стану.

Таким чином, варто говорити, що посилення адміністративної відповідальності в період воєнного стану необхідно для забезпечення ефективного збереження громадського порядку, запобігання внутрішнім загрозам, заохочення громадян дотримуватися закону. Втім, для впровадження посиленого механізму адміністративної відповідальності законопроекти мають бути належним чином обґрунтовані, конкретизовані, позбавлені порушень юридичної техніки. Що зрештою свідчитиме про дотримання фундаментального принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-Х : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 19.03.2024).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.03.2024).
3. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573 : станом на 14 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text> (дата звернення: 26.03.2024).
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану : проект Закону від 27.10.2023 р. № 10195. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2047670> (дата звернення: 19.03.2024).
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за військові правопорушення : проект Закону від 25.12.2023 р. № 10379. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2137932> (дата звернення: 19.03.2024).
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

Валерія Волошенюк,
здобувачка вищої освіти 1 року навчання
ННІ морського права та менеджмента
Національного університету «Одеська морська академія»;
науковий керівник: Андрій Ковбан,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету «Одеська морська академія»

РЕГУЛЯЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право має можливість існувати та функціонувати тільки в тих випадках, коли воно опановано свідомістю людини. Свідомість людини відображає основні потреби суспільного розвитку та може виступати передумовою і регулятором людської поведінки. Правосвідомість можна назвати специфічною формою суспільної або колективної свідомості, але вона зовсім не відображає правову дійсність [2, с. 197].

Свідоме розуміння цінностей природних прав, прав і свобод людини та оцінка чинного права з точки зору його відповідності загальнолюдським цінностям, які закріплені в міжнародних документах про права людини і конституції, є ключовим аспектом правосвідомості. Це не лише відображається у правових категоріях, концепціях, теоріях та почуттях людей щодо правової дійсності, а і здійснює регуляцію дій суб'єктів права на внесення певних змін у правове середовище. Різні суб'єкти права, такі як людина, громадянське суспільство, державні органи та їх представники, правники, вчені, є носіями правосвідомості. Важливо підкреслити, що людина є єдиним фізичним носієм правосвідомості, адже сама правосвідомість колективів людей є лише науковою конструкцією [1, с. 507].

Правосвідомість в умовах воєнного стану є складною та динамічною сферою, оскільки вона піддається серйозному впливу з боку екстремальних умов та стресу, який виникає у зв'язку з воєнним конфліктом. Воєнний стан зазвичай супроводжується обмеженнями певних прав і свобод людини та громадян, змінами у владних структурах і правовій системі, а також великими соціальними та економічними перетвореннями. У таких умовах правосвідомість може бути суттєво підвищена або пригнічена залежно від різних факторів, таких як пропаганда, контроль над інформацією, ступінь економічної стабільності, рівень насильства тощо.

Безумовно, ми можемо зазначити, що правосвідомість зазнає серйозних деформацій. Слово деформація походить з латини «*deformatio*» [3, с. 57], що перекладається як «спотворення», певна зміна форми або розмірів будь-якої речовини.

Деформація правосвідомості – це соціально-правове явище, що характеризується зміною його стану, під час якої у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, почуття і настрої, переживання та емоції, які викривлено відображають дійсність і виражають негативне ставлення до чинного права, законності і правопорядку [3, с. 57].

Тоталітарні режими, репресії, культи особистості, відсутність демократії та порушення прав людини спричиняють певну кількість конфліктів навіть у двадцять першому столітті, коли,

здавалося б, світ навкруги повинен розвиватися в найкращих напрямках, а не переживати війни, причому як на полі бою, так і інформаційні. Корупція, відсутність правової культури, інформаційні перевантаження, некомпетентність представників закону – це все налаштовує суспільство проти законів і держави, а також проти нас самих.

Правовий нігілізм як фактор заперечення соціальної цінності права, свідоме ігнорування вимог закону, різке критичне ставлення до вимог дотримання права та поваги до нього [2, с. 203]. Правовий нігілізм може бути виявлений у багатьох суспільних сферах життя. Це може виникати з різних причин, таких як недовіра до правової системи, невір'я в ефективність правосуддя, або відчуття безправ'я. Характеристикою правового нігілізму є його поширеність як серед громадян, так і серед офіційних осіб у різних сферах державних структур. Він може виявлятися у виконавчій, законодавчій та правоохоронній сферах і часто має демонстративний, агресивний характер. Правовий нігілізм виявляється в різних формах як на робочому місці, так і в побутовому середовищі, і може бути як прихованим, так і відкритим [3, с. 60].

Умови воєнного стану часто супроводжуються обмеженнями прав та свобод громадян з метою забезпечення безпеки і військового порядку. Це викликає невдоволення та негативне ставлення до влади, а також збільшення ризику виникнення корупції і правопорушень, що інколи, на жаль, ми можемо спостерігати і у сучасності. Індивіди сьогодні висловлюють багато негативу до державної влади через введення комендантської години, наприклад, не замислюючись про мету, з якою вводяться такі правила. Це викликає негатив з боку суспільства до влади, а тому індивіди дуже часто намагаються обійти ці правила, за що отримують певні покарання.

Нині дуже часто постає питання щодо незадоволення потреб суспільства з боку влади. У воєнний період громадяни можуть ставитися до влади та закону інакше, особливо якщо вони вважають, що влада не забезпечує їхніх основних потреб або зацікавлень. Це може призвести до відмови від відповідності законам та наростання недовіри до правової системи.

Деформація правосвідомості є поширене на території України явище у сьогодення. Це серйозна проблема в нинішній ситуації,

яка неодмінно впливає на якість правової системи загалом, ефективність державного правління та загальний рівень правової культури в індивідів. У деяких випадках комплексно це може призвести до явних порушень прав і свобод людини, загального відчуття несправедливості, корупції та недовіри до правової системи.

В умовах воєнного стану правосвідомість, безумовно, зазнає спотворень та деформацій. До цього призводять певні обмеження, незадоволення владою та законами, які ухвалюються. Розвивається відчуття несправедливості та недовіри до правової системи, що призводить до осуду і негативу, різноманітна кількість інформаційних джерел, які поширюють недостовірну інформацію також мають свій вплив на це. Для боротьби із спотвореннями такого типу необхідно вживати велику кількість різноманітних методів та стратегій, зокрема створення прозорих і відкритих механізмів управління, поліпшення правової освіти та інформованості, зміцнення демократії і правозахисту тощо. Необхідністю виступає залучення громадськості й активна участь громадян у цьому процесі, також і для того, щоб створити умови для розвитку цивілізованого діалогу між державою та суспільством. Спільні зусилля обов'язково допоможуть подолати будь-які вияви деформації та позбавитися від неї назавжди.

Список використаних джерел

1. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. 2-ге видання, виправлене і доповнене. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 581 с.
2. Ведернікова Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави та права. Видання четверте, доповнене і перероблене. Київ, 2005. 223 с.
3. Ткачук А. С. Деформація правосвідомості: їх сутність та наслідки. *Актуальні проблеми політики* : збірник наукових праць. Одеса, 2011. Вип. 43. С. 56–63.

Дарина Ворошилова,
аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАРКОТИЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Наркотична злочинність та проблема наркоманії є значними джерелами загальної злочинності і поширеним криміногенним

фактором. Взаємозв'язок між наркоманією та злочинністю можна описати за допомогою критеріїв, які визначаються в межах юридичних і соціологічних наук: криміналістика, кримінологія, кримінальне право, психологія, соціологія тощо.

Водночас за теоретичними та практичними показниками органів державної влади вбачається, що розуміння зв'язку між наркотиками і злочинністю має ключове значення, оскільки це є фундаментом для впровадження кримінальної політики.

Можна виділити два типи діяльності, спрямованої на поширення наркотиків: внутрішню, яка містить поширення наркотиків у межах країни, та міжнародну, яка містить міжнародний контрабандний трафік наркотиків, через дилерів.

Ураховуючи, що наркотична злочинність в Україні є одним із видів організованої злочинності, збройна агресія РФ проти України з 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення військ РФ у 2022 році, призвела до збільшення значення наркозлочинності, адже це стало загрозою не лише для здоров'я і життя людей, а й для національної безпеки України.

Тому, на нашу думку, доцільно виділити третій тип наркотичної діяльності в Україні – вживання та поширення наркотичних речовин у зоні бойових дій.

У контексті воєнного стану в Україні наркотична злочинність розглядається як один з різновидів організованої злочинності, що характеризується злочинністю, спрямованою на створення і функціонування джерел та каналів постачання наркотиків у військові підрозділи.

Так, існують нові методи укладення угод і передачі інформації через мережу Інтернет між особами, які здійснюють злочинну діяльність. У такому випадку застосовують соціальні мережі, зокрема «Телеграм». Також існують так звані «кур'єрські/поштові послуги», які займаються доставкою та тимчасовим зберіганням наркотиків. Часто друзі або родичі військових роблять відправку наркотичних засобів, маскуючи їх в одяг чи інші речі, необхідні військовим на фронті.

Кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів відзначаються своєрідністю серед інших видів злочинності, адже впливають на психічні та фізіологічні аспекти особистостей,

а також характеризується кримінологічними характеристиками і соціальними властивостями таких осіб. Водночас у залежних виникають порушення психіки, які часто викликають хронічні психічні захворювання, що призводять до неконтрольованої поведінки, та, як наслідок, така поведінка є фоновим для злочинності явищем [1].

Причини для вживання наркотиків військовослужбовцями є різні, однак передусім необхідно розуміти, що війна – це не звичні комфортні умови. Воєнний фронт – це територія, де відбуваються бойові дії. Це місце зустрічі збройних сил, де ведуться бої, артилерійські обстріли та воєнні операції. Стан військового на фронті – це фізичний і психологічний стан особи, яка перебуває в зоні бойових дій. На цей стан можуть впливати різні фактори, зокрема стрес, небезпека, втома, тривожність, травми і навантаження, які супроводжують бойові операції. Стан військового також впливає на його рішення і дії під час бойових ситуацій, та, як правило, на наслідки таких рішень. Для збереження бойової ефективності і безпеки важливо відповідно оцінювати та керувати цим станом, а також надавати військовим необхідну психологічну і медичну підтримку.

Однак у військових існують і мотиви для вживання наркотичних речовин.

На нашу думку, необхідним є виділення чотирьох різних мотивів, які спонукають вживати наркотичні речовини в зоні бойових дій.

Перший мотив являє собою вплив на фізичний стан організму. Наприклад, використовують наркотичні засоби для зняття болю або іншого фізичного дискомфорту чи для підтримання бадьорого, іноді агресивного стану та відсутності сну. У такому випадку вживають переважно наркотичні речовини опіатного типу: героїн, метадон, дезоморфін, макова соломка.

Другий мотив полягає у зміні емоційного стану. Деякі військові вживають психоактивні речовини для того, щоб змінити свої емоції та настрої, для подолання пригніченості або «втечі від думок», а також для досягнення ейфорії та поліпшення настрою. Зазвичай використовують психотропні наркотики, якими є: амфетамін, ЛСД, МДМА, ДОБ.

Третій мотив полягає у підтримці активної діяльності. Військові вживають такі наркотичні засоби, щоб підвищити концентрацію, безстрашність і продуктивність під час роботи або військових операцій. Часто в таких випадках вживають амфетамін та солі.

Четвертим мотивом є соціальний, який виражається в тому, що військових призивають з різних точок України, як з великих міст, так і з сіл, де солдати повинні знайомитися та співпрацювати з новими людьми. Молоді бійці, переважно, менше знають про різні види нових наркотичних засобів, по типу солей, які є небезпечним синтетичним наркотиком, та є доволі дешевими і легкодоступними, однак легко вдаються під вплив більше досвідчених користувачів наркотичних засобів. Вплив солей на організм виявляється у вигляді: легкості, почуття могутності, підвищених силових можливостей, тому часто молоді військові вживають їх, щоб легше вписатися в соціальну групу, підтримувати тривалі розмови з однослуживцями або зняти соціальні бар'єри.

Таким чином, фронт – це специфічне середовище, де існують різні мотиви для вживання психоактивних речовин, і вони можуть бути визначені контекстом та потребами військових. Іноді це стає частиною спільної традиції та є способом згуртування в команді. Інколи військові можуть вживати їх, щоб відновити силу та виспатися після тривалих періодів без сну. Також на передовій вимагається посилення концентрації та підтримка активної діяльності, і це може виправдовувати вживання стимуляторів. Однак інколи вживають просто для розваги та відволікання від нудьги, що тягне за собою негативні наслідки, такі як вчинення бійок, розбоїв, крадіжок, хуліганства та вбивств, часто через необережність [2, с. 244, с. 53].

Однією з основних проблем, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин на передовій, є нездатність вписати це в жорстку та ієрархічну структуру, яка вимагає дисципліни та дотримання правил. Військова організація має дуже потужну систему заборон та суворих покарань. Однак на практиці виявляється, що заборони і суворі заходи не завжди приводять до зменшення вживання наркотичних речовин. У військовому середовищі, де можна деяким чином контролювати цю проблему,

на передовій, де панує більше хаосу та вільності, контроль над кожним бійцем є практично неможливим. Умови воєнної діяльності створюють атмосферу, яка майже легалізує вживання психоактивних речовин, і для багатьох це стає єдиною можливістю вплинути на свій психічний стан.

Водночас вживання наркотичних засобів на фронті може приймати конструктивний характер. Слід розрізняти ситуації, коли боєць може вживати психоактивні речовини в безпечних умовах для відпочинку, та тих, коли він ризикує стати небезпечним для себе та своїх побратимів.

Таким чином, національна безпека України на сьогодні стикається із щораз більшою загрозою наркозлочинності, оскільки наркотики, які надходять у військові частини збройних сил, стають значною проблемою, яку дуже складно розв'язати та запобігти. Існують фактори, які впливають на вчинення кримінальних правопорушень під впливом наркотиків. Це пов'язано з тим, що людина, як біологічна істота, має потребу в позитивних емоціях та задоволеннях. Крім того, враховується схильність людини до хвороб, які можуть мати соматичний або психічний характер. Визнаються локально-особистісні та соціально-культурні чинники як базові детермінанти наркоманії. Необхідно уникати вживання психоактивних речовин у ситуаціях та місцях, де це може поставити під загрозу життя або безпеку інших людей. Важливо розуміти, що навіть невелика кількість таких речовин може призвести до втрати здатності до дій та зниження самоконтролю. Тому кожна особа має брати на себе відповідальність за свої дії під час вживання наркотичних речовин. У прифронтових зонах важливо зберігати тверезість та повний контроль над собою. Навіть у зоні глибокого тилу можуть виникнути несподівані ситуації, тому важливо, щоб особа залишалася тверезою та повністю контролювала обстановку. Групи людей у нетверезому стані можуть стати привабливими цілями для диверсійних груп. Проте найбезпечнішим методом є уникнення від вживання психоактивних речовин взагалі [3, с. 324].

Варто все ж зауважити, що російсько-українська війна та проведені реформи правоохоронних органів, особливо

в умовах воєнного стану, наразі не принесли бажаного результату в боротьбі з цим явищем. Неefективною залишається робота правоохоронних органів з виявлення, розкриття та розслідування наркотичної злочинності, зокрема в зоні бойових дій.

Значне поширення наркотичних речовин у військовому середовищі є серйозним викликом для військової безпеки та дисципліни. На це суттєво вплинула гібридна війна 2014 року та повномасштабне вторгнення 2022 року, що відобразилося на соціально-економічних перетвореннях в Україні та суттєво сприятило поширенню наркотичній злочинності.

Список використаних джерел

1. Wilson J.Q. Crime and human nature. New York : Simon & Schuster, 1985. P. 639.
2. Богатирьов І. Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога. Київ : АДЕФ-Україна, 2023. С. 53.
3. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні. Харків : Золота миля, 2014. 324 с.

Анастасія Гайструк,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем правового забезпечення сектору безпеки і оборони інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Правові засади статусу учасника бойових дій, розуміння кола осіб, хто до них належить, підстави, відповідно до яких набувається відповідний статус та перелік прав і соціальних гарантій, що надаються таким особам, набув найбільшої актуальності з початком бойових дій на Сході України у 2014 році. Адже тоді велика кількість громадян України, виконуючи свій військовий обов'язок, стали на захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності нашої держави, беручи участь в антитерористичній операції (далі – АТО), а надалі в операції Об'єднаних сил (далі – ООС).

На вищевказаному етапі громадяни України долучались до АТО (ООС), беручи безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, здій-

сненні заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, за відповідних умов учасники набували статусу учасника бойових дій. Однак на той момент за відсутності правових знань у широких масах таких осіб називали учасники АТО (ООС), ветеран війни.

При цьому слід зауважити, що поняття учасник бойових дій, учасники АТО (ООС), ветеран війни не є тотожними.

Так, основними нормативно-правовими актами, що визначають статус учасника бойових дій та коло осіб, що до них належать, є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 20 серпня 2014 року «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з воєнною агресією Російської Федерації проти України».

Відповідно до статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни [1].

Отже, зі статті 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» можна дійти висновку, що поняття ветеранів війни є значно ширшим і містить у собі, крім учасників бойових дій, також учасників війни та осіб з інвалідністю внаслідок війни.

При цьому надалі Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» розкриває детально кожну

категорію ветеранів війни та визначає умови, за яких ті чи інші особи можуть набувати відповідного статусу.

Так, статтею 5 цього Закону встановлено, що учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань щодо захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань усіх видів і родів військ Збройних Сил чинної армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час [1].

Надалі статтею 6 вищезгаданого Закону визначено повний перелік категорій осіб, які визнаються та належать до учасників бойових дій [1].

У подальшому, з початком повномасштабного вторгнення рф до України, до статті 6 цього Закону були внесені вагомні зміни, адже категорія осіб, які стали на захист безпеки населення та інтересів держави у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та підстави і умови, за яких визначається статус учасника бойових дій, набув змін.

Пункт 19 статті 6 Закону був визначений таким чином: «...Учасниками бойових дій визнаються:

19) військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані, добровольці Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, розвідувальних органів України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейські, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, особи, які входили до складу

добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України...» [1].

Також статтю 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» було доповнено пунктом 25, яким встановлено, що учасниками бойових дій визнаються особи, які з 24 лютого по 25 березня 2022 року відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» або у складі добровольчих формувань у взаємодії із Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною прикордонною службою України, Національною поліцією, Національною гвардією України, Службою безпеки України та іншими утвореними відповідно до закону військовими формуваннями та правоохоронними органами брали участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів [1].

Загалом Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлює коло осіб, хто визнається учасниками бойових та чітко розмежовує їх з іншими категоріями, що належать до ветеранів війни, а також містить підстави набуття статусу учасника бойових дій та встановлює соціальні гарантії, які на них поширюються.

Крім того, постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 20 серпня 2014 деталізує процедуру надання та позбавлення статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та категорії таких осіб [2].

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити, що поняття учасник бойових дій є однією із категорій ветеранів війни, поняття, коло осіб і пільги, які належать їм, встановлюються в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Список використаних джерел

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

2. Порядок надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#n10>.

Наталія Глинська, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, завідувачка відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташіса
Національної академії правових наук України

РИЗИКИ ЦИФРОВОГО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Збирання та зберігання цифрової інформації (перспективних доказів) у кримінальному провадженні є вкрай чутливим до можливих ризиків порушення інформаційної безпеки, нас-

лідками чого може бути втрата, пошкодження та маніпуляції з цифровими даними. Як влучно зазначає М. Пашковський, «використання відкритих цифрових даних в кримінальному провадженні носить певні ризики: ризик зникнення цих даних (через припинення функціонування відповідного цифрового сховища, в якому вони розміщені; припинення доступу до цього цифрового сховища; видалення цих даних особою, яка має на це право, або алгоритмом, який має на це дозвіл, чи з технічних причин, наприклад, внаслідок дії шкідливого коду або апаратного збою) та ризик зміни цих даних з тих же причин» [1].

Поміж позначених «безпекових» ризиків перед цариною кримінального провадження постають виклики, пов'язані з: можливою недостовірністю цифрової інформації (діпфейки, спотворення цифрової інформації); порушенням цілісності (автентичності) цифрового доказу; втратою (знищенням) доказової інформації; втратою доказового значення зібраної цифрової інформації через недотримання/порушення кримінальної процедури її збирання, фіксації, зокрема через непропорційне втручання в права та свободи особи під час збирання даних у кіберпросторі (*ризик недопустимості використання зібраної цифрової інформації в доказуванні*); неправильною оцінкою цифрової інформації (зокрема, «латентної» цифрової інформації – інформації, що недоступна для безпосереднього представлення та дослідження під час судового розгляду, під час її збирання та вивчення необхідно залучити експерта і провести експертизи (в т. ч. з метою виявлення знищеної інформації, встановлення фактів несанкціонованого доступу до неї, її зміни, спотворення тощо).

Окремим ризиковим аспектом цифрового доказування є пошук та використання інформації з відкритих джерел (контенту соцмереж, відео-, фотоконтенту, супутникових знімків, карт та ін. онлайн-інформації). Нині у зв'язку з необхідністю розслідування воєнних злочинів, учинених на території України, для забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб у національній та міжнародній юрисдикціях актуальним є використання як доказів у відповідних провадженнях цифрових даних, що містяться саме у відкритих джерелах інформації. Проте сьогодні в роботі органів досудового

розслідування є певні складнощі щодо системного розуміння документування відповідної цифрової інформації із джерел відкритого доступу. Серед таких проблем: можливість застосування моніторингу та користувацького пошуку в соціальних мережах, результати зняття інформації з електронних інформаційних систем, правова оцінка скріншотів, співвідношення оригіналу доказу та його копії [2].

З огляду на пограничність правомірності збору даних з відкритих джерел з порушенням конвенційних прав та свобод людини, цінним дороговказом є представлений у 2020 році Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини «Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права» (Протокол Берклі), який містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, що може слугувати доказом у кримінальному провадженні [3]. Протокол Берклі по суті є *дорожньою картою щодо оцінки та управління правовими ризиками*, які супроводжують збір інформації у відкритому доступі, зокрема й ризиками правомірності такого збирання у контексті дотримання прав особи.

У вступі до цього документа задекларована його мета, яка полягає в наданні методологічної допомоги слідчим під час використання даних у відкритому доступі, зокрема щодо важливості: ... (e) мінімізації будь-якого ризику заподіяння шкоди собі, своїм організаціям та третім сторонам; (f) посилення захисту прав людини джерел, включаючи право на конфіденційність.

У п. 62 акцентовано увагу осіб, які проводять розслідування з використанням відкритих даних, на необхідності поважати права людини та приділяти особливу увагу праву на недоторканність приватного життя – питання, яких часто торкаються в контексті цифрової інформації. Наприклад, порушення права на недоторканність приватного життя є однією з небагатьох підстав для виключення доказів суддями Міжнародного кримінального суду. Недоторканність приватного життя лежить в основі людської гідності та інших ключових

цінностей, таких як свобода асоціацій та свобода вираження поглядів, та дозволяє захищати їх.

Як відомо, цифрова інформація є надто вразливою через те, що може бути легко змінена чи знищена. При цьому ризики надійного зберігання електронних доказів здебільшого зводяться не лише до факторів технічного характеру – наприклад, енергозалежність пристроїв (у випадку розрядження пристрою або недостатньої за обсягом пам'яті система накладає (записує) нову інформацію на місце попередньої, що може призвести до знищення доказів); комп'ютерна пам'ять може бути пошкоджена або знищена під впливом фізичних факторів (високий рівень вологості, висока температура) та електромагнітних хвиль тощо, але також до можливих протиправних дій, спрямованих на знищення чи спотворення цифрової інформації. Тож гарантії надійності збереження електронної інформації полягають не лише у площині високої якості технологій, а й у заданні нормативного алгоритму такого зберігання, зокрема архівації інформації, фіксації ланцюга збереження доказу у відповідному протоколі (фіксування покрокового шляху огляду, збереження та архівації цифрової інформації з мережі Інтернет тощо). З огляду на це слушною є думка науковців про «необхідність створення спеціальних правил фіксації електронної інформації, способів збереження та приєднання їх до матеріалів справи. Зокрема, на рівні з традиційними правилами поведіння із документами необхідно враховувати технічні особливості збирання, зберігання та використання інформації» [4].

Підсумовуючи, підкреслимо: хоча серед чинників, що сприяють позначеним та іншим ризикам, пов'язаним з оперуванням цифровою інформацією у доказуванні, є низка обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру, що перебувають поза межами кримінальних процесуальних відносин (наприклад, загальний державний рівень інформаційної безпеки, рівень матеріально-технічного оснащення органів кримінальної юстиції, цифрова компетентність слідчих, дізнавачів, прокурорів та суддів тощо), здебільшого потенціал їх мінімізації (керування ризиками) знаходиться в необхідних законодавчих рішеннях стосовно «цифрової» модернізації кримінально-процесуального законодавства. Д. Московчук влучно зазначив:

«...Юридичні, а не фактичні питання можуть збільшити прірву між електронними і традиційними документами та вимагати доповнення законодавства, необхідного для того, щоб електронні документи також були «документами в законі» [5]. Це судження є цілком релевантним і щодо інших форм цифрових доказів як «доказів у законі».

Список використаних джерел

1. Пашковський М. І. Використання Протоколу Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних під час досудового розслідування колабораціонізму: аналіз судової практики. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 лип. 2023 р.). Одеса, 2023. С. 168–172.

2. Судді ВС обговорили з експертами питання щодо допустимості електронних доказів, отриманих із відкритих джерел. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1282146/?fbclid=IwAR38uhyaCGNZyG19U7Wjs3l20JCS3uuPfSCwOeUx4BFW9iWWysF6297brsY> (дата звернення: 08.02.2024).

3. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. United Nations Human Right. New York and Geneva, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/ОНСНR_BerkeleyProtocol.pdf.

4. Хижняк Є. С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава та регіони*. 2017. № 4 (58). С. 80–85.

5. Московчук Д. О. Електронні докази у країнах континентального та загального права: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра філос. Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. С. 49–50.

Влада Гомоляко, аспірантка відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Уже декілька років поспіль України твердо стоїть на шляху цифрової трансформації. Все більше процесів переходить у сферу онлайн, що сприяє економії часу та ресурсів, а також дозволяє швидко і ефективно здійснювати комунікацію між сторонами, які позбавлені можливості вирішувати важливі питання в очному форматі. Не минули вказані тенденції й сферу кримі-

нального процесу, а повномасштабне вторгнення РФ на територію України ще більше підкреслило необхідність та важливість запровадження цифрового сегмента в діяльність органів кримінальної юстиції. Однак, якщо на практиці такі зміни в діяльності сторони обвинувачення відбуваються досить оперативно, то законодавство здебільшого відстає від потреб сьогодення і деякі питання залишаються неврегульованими або врегульованими лише частково.

Наприклад, фіксування воєнних злочинів та завданих збитків, які досить часто є масштабними за своїм характером і які неможливо зафіксувати, спираючись лише на людські ресурси. Так, усе частіше органами досудового розслідування використовуються дрони (квадрокоптери) для проведення огляду місць подій. Однак кримінальне процесуальне законодавство є фрагментарним у частині регламентації процедури використання цифрової техніки під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також використання цифрових доказів.

Відповідно до ст. 104 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) У випадках, передбачених цим Кодексом, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі. У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів, то про це зазначається у протоколі [1]. Частина 3 ст. 104 КПК закріплює вимоги до протоколу. Проведення огляду регламентовано ст. 237 КПК, і хоча зазначена норма прямо не передбачає обов'язку складання протоколу огляду місця події, зі змісту ч. 4 ст. 237 КПК вбачається, що такий протокол є необхідним. Як зазначає В. І. Цимбалюк, «основним процесуальним документом, оформлюваним при огляді місця події, слугує «Протокол огляду місця події», який є джерелом доказів по кримінальній справі. Тому до цього документа пред'являється низка вимог, дотримання яких обов'язкове. Зокрема: протокол повинен задовольняти вимоги законності, тобто повинен бути складений відповідно до вимог правил і містити всі необхідні реквізити; у протоколі повинна дотримуватися точність, послідовність та об'єктивність в описі виявлених об'єктів; за можливості термінологія повинна бути загальнодоступною; повністю повинно

бути описано все, що має стосунок до справи; доцільно виділяти частини протоколу відповідно до частин місця події (наприклад, кухня, труп та ін.); необхідно написати, в яких умовах проводився огляд (освітлення, дощ, сніг, температура навколишнього повітря, вологість та ін.); обов'язково треба відзначати час початку й закінчення огляду, а також час перерв у роботі, якщо такі були» [2].

Водночас обставини сьогодення вимагають оптимізації діяльності сторони обвинувачення, особливо в регіонах, які часто потрапляють під ракетно-бомбові удари, що відповідно зумовлює необхідність фіксування великої кількості злочинів відповідно до вимог КПК. У зв'язку з цим виникає питання щодо доцільності складання протоколу огляду місця події у випадку використання дронів (квадрокоптерів) для проведення огляду місця події. З цього приводу Г. К. Тетерятник зазначає, що «... у час технологізації кримінального провадження, особливо в умовах, коли проведення огляду місця події вимагає оперативності, пов'язаний із ризиком для життя та здоров'я його учасників, швидкою зміною обстановки, доцільним є внесення змін до КПК України в частині імперативності складання протоколу цієї слідчої (розшукової) дії. За аналогією з ч. 2 ст. 104 КПК України, якою передбачено, що у випадку фіксування технічними засобами допиту, текст показань може не вноситися до протоколу. Передбачити, що у випадку здійснення відео- та аудіозйомки огляду місця події в екстраординарних ситуаціях і умовах надзвичайних правових режимів інформація про хід та результати слідчої (розшукової) дії, зафіксована за допомогою відеозапису, може не вноситися до протоколу» [3].

Погоджуючись з такою думкою, зазначимо, що протокол огляду місця події є важливим документом, з огляду на необхідність фіксації: місця проведення огляду (можливо координат), суб'єктів здійснення такої слідчої (розшукової) дії, техніки за допомогою якої здійснюється відеозапис тощо. Водночас ми не вважаємо доцільним дублювати в протоколі відомості, зафіксовані на відеозаписі. З огляду на це необхідними видаються зміни до чинного КПК. Крім того, відкритим залишається питання щодо суб'єкта здійснення відеозапису (тобто суб'єкта керування таким дроном). Адже використання

квадрокоптера (дрону) та управління ним для проведення повного та всебічного огляду місця події вимагає спеціальних знань та навичок, якими слідчий і прокурор не завжди можуть володіти, а фіксація злочину має здійснюватися оперативно, з огляду на загрозу здійснення повторних атак, а також швидку зміну обстановки. На додаток, з урахуванням масштабу місця події використання квадрокоптерів (дронів) у деяких випадках є єдиним можливим варіантом фіксації руйнувань та завданих збитків. У такому випадку доцільним є залучення спеціалістів, експертів-криміналістів для здійснення відеозапису за допомогою сучасних технічних засобів. Головною умовою законності проведення такого відеозапису є зазначення про це у відповідному процесуальному документі.

Отже, на етапі досудового розслідування сторона обвинувачення активно застосовує цифрові технології, в деяких випадках без їх застосування є неможливим збирання доказів або документування кримінальних правопорушень. Однак з метою оперативності проведення слідчих (розшукових) дій, особливо в надзвичайних умовах, необхідно внести зміни до чинного КПК України в частині, що регламентує фіксування ходу та результатів огляду місця події.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.
2. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 144–147. URL: http://www.law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2014/statji_n433_2014/30.PDF (дата звернення: 06.04.2024).
3. Тетеряник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233–239. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/3_2022/36.pdf (дата звернення: 06.04.2024).

Софія Дерюга,
здобувачка вищої освіти 2-го курсу
Національного університету «Одеська морська академія»;
науковий керівник: Віктор Палько,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету «Одеська морська академія»

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПИТАНЬ ШОДО ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА КЕРІВНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НА ВИЇЗД ЗА МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Забезпечення права на свободу пересування є необхідною умовою для належного розвитку людини та реалізації економічних, соціальних, культурних та інших прав людини. Право на свободу пересування є фундаментальним, природним, невід'ємним правом людини. Будь-яке обмеження в реалізації цього права не може бути свавільним, тобто може здійснюватися лише за наявності певних умов та підстав.

Відповідно до статті 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [1].

Проте на сьогодні виникає питання заборгованості юридичних осіб, що є актуальною проблемою в нашій країні. Одним з найбільш дієвих заходів впливу на юридичних осіб боржників є тимчасове обмеження права виїзду за кордон їх керівників.

Законом № 1914 від 30.11.2021 параграф 2 «Розгляд окремих категорій термінових адміністративних справ» Кодексу адміністративного судочинства України було доповнено статтею 289-2, яка встановлює особливості провадження у справах за адміністративними позовами щодо тимчасового обмеження права громадян України на виїзд за межі території України [2].

Крім цього, законом № 1914 були внесені зміни до статті 283 Кодексу адміністративного судочинства України, а саме було додано ще одну підставу звернення контролюючого органу із заявою до суду (ч. 1 п. 7 ст. 283): встановлення тимчасового обмеження керів-

ника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника у праві виїзду за межі України [3].

За даними Рахункової палати України, у звіті «Про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами виконавчої влади в частині реєстрації та обліку платників податків» було встановлено, що станом на 01.04.2023 в територіальних органах ДПС перебували на обліку 1 676,8 тис. юридичних осіб, у т. ч. 328,1 тис. юридичних осіб за неосновним місцем обліку. Зокрема, порівняно з 01.01.2021 кількість юридичних осіб, які мали податковий борг, збільшилася на 73,3 % (з 101,6 до 176,1 тис. платників), а сума податкового боргу – на 40,1 % (з 96 450,4 до 135 114,5 млн грн) [4].

Крім КАСУ, законодавство України широко регулює зазначене питання. Відповідні норми містяться в Податковому кодексі України та Законі України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

Тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України застосовується до керівника платника податків – юридичної особи за наявності в такого платника податків податкового боргу: у сумі, що перевищує 1 мільйон гривень, що не був погашений протягом 240 календарних днів з дати вручення такому платнику податків податкової вимоги (п. 87.13 ст. 87 глави 9 ПКУ) [5].

Також відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» право громадянина України на виїзд з України може бути тимчасово обмежено у випадках, коли, зокрема, він є керівником юридичної особи або постійного представництва нерезидента (згідно з відомостями з Єдиного державного реєстру, наданими відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»), що не виконує встановленого Податковим кодексом України податкового обов'язку щодо сплати грошових зобов'язань, що призвело до виникнення в такої юридичної особи або постійного представництва нерезидента податкового боргу в сумі, що перевищує 1 мільйон гривень, та якщо такий податковий борг не сплачено протягом 240 календарних днів з дня вручення платнику податків податкової вимоги, – до погашення

суми такого податкового боргу, у зв'язку з яким таке обмеження встановлюється [6].

Податковий кодекс України встановлює те, що тимчасове обмеження у праві виїзду керівника платника податків – боржника за межі України застосовується згідно з рішенням суду, що набрало законної сили, та є забезпечувальним заходом виконання судового рішення або рішення керівника контролюючого органу про стягнення суми податкового боргу про погашення суми податкового боргу [5].

Але слід зазначити, що вимоги абзацу першого п. 87.13 ст. 87 ПКУ не застосовуються у разі наявності зобов'язання держави щодо повернення юридичній особі – боржника помилково та/або надміру сплачених ним грошових зобов'язань, бюджетного відшкодування податку на додану вартість, якщо загальна сума непогашеної заборгованості держави перед боржником дорівнює або перевищує суму податкового боргу такого боржника [5].

Практика Верховного Суду України налічує певну кількість постанов щодо питання тимчасового обмеження у праві виїзду за кордон керівника платника податків – боржника в порядку, передбаченому статтями 289-2 та 283 КАСУ.

Прикладом застосування статті 289-2 КАСУ є постанова Верховного Суду від 09.11.2023 у справі 160/5655/22 за касаційною скаргою Головного управління ДПС у Дніпропетровській області щодо встановлення тимчасового обмеження у праві виїзду керівника Товариства з обмеженою відповідальністю «Футбольний клуб «Дніпро» за межі України до погашення податкового боргу [7].

У постанові КАС зазначив, що стаття 58 Конституції визначає, що до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт (норма матеріального права), під час дії якого вони настали або мали місце, тобто існує можливість застосування саме норми статті 289-2 КАС України до даних правовідносин, оскільки норма статті 289-2 КАС України є процесуальною нормою права, яка застосовується в редакції, чинній станом на час вчинення процесуальної дії [7].

Згідно з п. 87.14 ст. 87 ПКУ закінчення дії тимчасового обмеження у праві виїзду керівника юридичної особи – боржника здійснюється у разі погашення суми податкового боргу, зазначеної у рішенні суду, у зв'язку з якою було застосовано таке обмеження, або у разі отримання інформації з ЄДР про зміну керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника, або у разі початку судових процедур у справах про банкрутство стосовно такого боржника [5].

Таким чином, можна зазначити, що українське законодавство, а саме Кодекс адміністративного судочинства України, містить два порядки розгляду питань щодо тимчасового обмеження у праві виїзду за кордон керівника платника податків – боржника (стаття 283 та 289-2), які можуть бути застосовані судами як одночасно, так і окремо.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень : Закон від 30 листопада 2021 р. № 1914-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами виконавчої влади в частині реєстрації та обліку платників податків : звіт від 11.07.2023. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/14-2_2023/Zvit_14-2_2023.pdf.
5. Податковий кодекс України : Закон України від 01 січня 2011 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3857-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>.
7. Постанова Верховного Суду від 09.11.2023 у справі 160/5655/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834865>.

Олексій Діденко,
старший викладач кафедри формування
та розвитку професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТА ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПЕРСОНАЛОМ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Конституція України наголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Тому на виконання цих зобов'язань діяльність персоналу слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, який уповноважений на «застосування вогнепальної зброї для захисту охоронюваних інтересів держави та суспільства, повинна детально регламентуватись правовими нормами, без можливості їх подвійного тлумачення, і відбуватись у суворій відповідності до вимог чинного законодавства.

Правове регулювання зазначеної діяльності повинно визначати: обмежене коло суб'єктів, які мають право застосовувати вогнепальну зброю, осіб, стосовно яких може здійснюватись застосування, підстави та межі застосування, а також обставини, що унеможливають її застосування» [2, с. 150–151].

Наскільки ця проблема дуже складна та багатоаспектна, ми проілюструємо на прикладі виконання лише одного з наголошених завдань, тільки спроби визначити «коло суб'єктів, які мають право застосовувати вогнепальну зброю».

Правове регулювання застосування вогнепальної зброї персоналом слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України відбувається згідно з наказом Міністерства юстиції України від 14 червня 2019 року № 1769/5 «Про затвер-

дження Правил внутрішнього розпорядку (далі – ПВР) слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України»

Загальні положення застосування заходів примусу визначається в першій главі п'ятого розділу ПВР, а безпосередня регламентація застосування вогнепальної зброї персоналом слідчих ізоляторів деталізується його третьою главою, у трьох частинах якої багато уваги приділено порядку та підставам застосування, але немає жодної згадки про те, хто саме уповноважений на застосування самого найсуворішого заходу примусу. Зі змісту глави ми можемо зробити припущення, що під «колом суб'єктів, які мають право застосовувати вогнепальну зброю» маються на увазі чатові зовнішніх постів, що встановлюються на спостережних вишках. Звісно, припущення в таких випадках категорично заборонені, тому ми в пошуках відповідей знову повертаємось на початок цього підзаконного нормативно-правового акта.

Перша глава ПВР наголошує, що «Правила, розроблені відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), Закону України «Про попереднє ув'язнення», регулюють порядок й умови перебування у слідчих ізоляторах (далі – СІЗО) осіб, які тримаються під вартою, та окремих категорій засуджених.

Ці Правила обов'язкові для всіх СІЗО. У цих Правилах терміни вживаються в таких значеннях:

адміністрація СІЗО – начальник СІЗО, його заступники або особи, які виконують їхні обов'язки;

персонал СІЗО – особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та працівники, які працюють у СІЗО за трудовими договорами»[3].

КПК взагалі нічого не визначає стосовно застосування зброї, КВК стосовно зброї визначає застосування зброї як засіб забезпечення режиму в колоніях і на кшталт ПВР деталізує підстави, порядок, об'єкти та замовчує інформацію щодо суб'єктів застосування. Винятком є тільки Закон України «Про попереднє ув'язнення», в якому все ж з'являються «суб'єкти застосування».

Частина перша статті 18 наголошує, що «адміністрація місця попереднього ув'язнення має право застосовувати до осіб, взятих під

варту, заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених цим Законом» [4].

У частині четвертій з'являється нова категорія, а саме «працівники місця попереднього ув'язнення», які «мають право застосовувати заходи фізичного впливу і спеціальні засоби, в тому числі прийоми рукопашного бою, наручники, гумові палиці, гамівні сорочки, слъзоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, водомети, бронемашини та інші технічні засоби, а також використовувати службових собак для припинення фізичного опору, насильницьких дій, безчинства, подолання протидії законним вимогам адміністрації, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на неї обов'язків» [4].

Як ми бачимо, все коло суб'єктів, які мають право застосовувати заходи примусу, обмежується тільки двома категоріями, це «адміністрація місця попереднього ув'язнення» та «працівники місця попереднього ув'язнення». Залишилося з'ясувати, хто безпосередньо з числа персоналу ДКВС України входить до цих категорій.

Відповідно до статті 21 Закону України «Про попереднє ув'язнення» – «до персоналу місць попереднього ув'язнення належать особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України та військовослужбовці Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, а також особи, які працюють у цих установах за трудовими угодами» [4].

На жаль, за змістом статті ми не бачимо ані «адміністрації місця попереднього ув'язнення», ані «працівників місця попереднього ув'язнення», тому оскільки нас цікавлять СІЗО, доцільно почати пошук цих термінів у відповідних значеннях, тобто «адміністрація СІЗО» та відповідно «працівників СІЗО» або «працівників кримінально-виконавчої служби».

Знову згадуємо ПВР та розуміємо, що нічого не розуміємо, тому що внаслідок нашого дослідження ми дійшли такого висновку. Виникає припущення, що згідно з ПВР зміст статті 18 Закону України «Про попереднє ув'язнення» повинен тлумачитися таким чином:

– має право застосовувати вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених цим Законом, тільки адміністрація СІЗО, тобто начальник СІЗО, його заступники або особи, які виконують їхні обов'язки;

– мають право застосовувати заходи фізичного впливу і спеціальні засоби, в тому числі прийоми рукопашного бою, наручники, гумові

палиці, гамівні сорочки, сльозоточиві речовини, світлозвуківі пристрої відволікаючої дії, водомети, бронемашини та інші технічні засоби, а також використовувати службових собак, крім адміністрації СІЗО, ще й працівники СІЗО, тобто особи, які працюють у цих установах за трудовими угодами.

Зазначені невідповідності в питаннях терміноутворення чинного кримінально-виконавчого законодавства лише деякі з багатьох аспектів регулювання таких заходів примусу, як застосування вогнепальної зброї.

На сьогодні у структурі ДКВС України функціонують понад 120 підрозділів, персонал яких складається з близько 15 000 осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби. Відповідно до закону переважна вся вказана частина персоналу ДКВС України для виконання поставлених службових завдань використовує вогнепальну зброю та спеціальні засоби [5, с. 88].

Отже, ми вважаємо, що одним з найактуальніших питань теорії та практики права, враховуючи можливі наслідки та період воєнного стану, є усунення колізій і прогалин нормативно-правового регулювання експлуатації вогнепальної зброї в ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.04.2024).
2. Кубрак Р. М. Проблемні питання застосування вогнепальної зброї персоналом установ виконання покарань. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали міжнародн. науково-практичної конференції (м. Чернігів, 05 листопада 2021 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2021. С. 150–153.
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text> (дата звернення: 22.04.2024).
4. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-ХІІ. Дата оновлення: 19.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 22.04.2024).
5. Діденко О. В. Проблемні питання нормативно-правового регулювання експлуатації озброєння в ДКВС України. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.). Чернігів, 2023. С. 88–92.

Євген Євсюков,
аспірант 1 курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Світлана Ніцимна,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України

ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є тим фактором, що кардинально змінює звичний процес функціонування як органів публічної влади, так і суспільства загалом. Воєнний стан, як екстраординарна ситуація, є каталізатором різкого перетворення в суспільстві. Він надає можливість для часткової або абсолютної мобілізації ресурсів і перерозподілу влади з метою забезпечення виживання і захисту держави. У воєнний період зазвичай спостерігається концентрація влади в руках центральних урядових органів або одного лідера, що може призводити до обмеження прав і свобод громадян на користь забезпечення безпеки та ефективності вирішення воєнних завдань. Воєнний стан часто супроводжується обмеженням громадянських прав і свобод, зокрема обмеження свободи вираження поглядів обмеження права на мирні зібрання, обмеження свободи слова та інших громадянських свобод на користь відповідності воєнним потребам.

Воєнний стан суттєво змінює функціонування як органів публічної влади, так і суспільства загалом, змушуючи їх адаптуватися до воєнного контексту та гарантувати безпеку і виживання держави. А це, своєю чергою, обумовлює необхідність розгляду питання про правовий статус.

Зазначимо, що зазвичай теорія правового статусу обмежується вивченням відповідного явища за умов нормального і сталого функціонування суспільства. Тож важливо з'ясувати, які особливості властиві цій правовій категорії за умов екстраординарного функціонування.

Загалом варто погодитись з тезою О. Кучер про те, що «найчастіше вчені не надають «чисту» дефініцію адміністративно-правовому статусу, а тлумачать категорію стосовно окремо взятого суб'єкта» [1, с. 297]. Хоча треба вказати і на наявні

спроби дати дефініцію родовому поняттю «адміністративно-правовий статус». Так, згадаємо запропоновану Т. Коломоєць інтерпретацію відповідного поняття як сукупності суб'єктивних прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за відповідним органом (умовою набуття статусу є наявність означених прав і обов'язків, які можуть бути реалізовані як у межах адміністративних правових відносин, так і за їх межами [2, с. 64].

Водночас не можемо погодитись повною мірою з наведеним розумінням адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади, зокрема, як в аспекті структури, так і сприйняття окремих складових цієї структури (у першу чергу вкажемо на використання терміна «суб'єктивне право»).

Правовий статус органу державної виконавчої влади визначається законодавством держави та встановлює його повноваження, юрисдикцію, порядок формування і функціонування. Це сукупність правових норм, які визначають положення та функції конкретного органу в системі державної влади.

Основні аспекти правового статусу органу державної влади містять:

1. Повноваження. Закони визначають повноваження органу, зазвичай це відбувається через визначення переліку прав та обов'язків. Однак слід наголосити на тому, що розуміння прав органу публічної влади загалом та органів виконавчої влади зокрема не може бути таким же як розуміння прав людини чи, наприклад, прав громадян. Органи виконавчої влади мають свої визначені компетенції та обов'язки, які є необхідними для забезпечення функціонування владних структур та виконання законодавства. Їхні повноваження можуть містити проведення адміністративних процедур, забезпечення дотримання закону, здійснення контролю та нагляду, а також виконання інших функцій, що передбачені законодавством. Розуміння та застосування прав органів влади повинно бути збалансованим і відповідати принципам правової держави.

У межах цього ж елемента правового статусу слід вказати на юрисдикцію органу виконавчої влади – це сфера компетенції та повноважень, які законодавство надає відповідному органу для здійснення своїх функцій і вирішення питань у встановленому законом

порядку. У широкому сенсі юрисдикція органу виконавчої влади визначає, на яких територіях, в яких сферах та стосовно яких суб'єктів він має право здійснювати свої функції.

Наприклад, якщо говорити про поліцію, юрисдикція цього органу може охоплювати питання забезпечення громадського порядку та безпеки на певних територіях, розслідування злочинів і здійснення інших повноважень, які надані йому законом.

У зв'язку з цим юрисдикція органів виконавчої влади може бути обмежена локально, функціонально та за іншими критеріями, які визначаються відповідними правовими актами. Ці обмеження мають забезпечити виконання принципів правової держави, збалансований розподіл владних повноважень та захист прав і свобод людини.

2. Відповідальність. Правовий статус органу виконавчої влади містить у собі не лише повноваження, а й відповідальність за виконання своїх функцій та рішень. Ця відповідальність охоплює не лише дії, а й бездіяльність органу. Органи виконавчої влади можуть бути піддані контролю, який може здійснюватися іншими владними органами, судовими установами, аудиторськими органами або іншими механізмами.

У випадку порушення закону чи невиконання своїх повноважень органи виконавчої влади можуть бути піддані різноманітним обмеженням чи санкціям. Ці санкції можуть містити штрафні санкції, призначення адміністративних покарань, скасування рішень або навіть кримінальну відповідальність.

Наголосимо, що особливої значущості ця складова правового статусу набуває в умовах воєнного стану, коли від злагодженої діяльності органів виконавчої влади залежить ліквідація факторів, що спричинили виникнення вказаного стану.

Отже, правовий статус органу виконавчої влади не лише встановлює його повноваження, а й накладає на нього відповідальність за їх невиконання та недодержання закону. Це сприяє забезпеченню вимог правової держави і дотриманню принципів рівності перед законом.

Таким чином, правовий статус органів виконавчої влади – це правова категорія, що відображає сукупність повноважень органу виконавчої влади та його відповідальності. При цьому в умовах во-

енного стану особливого значення в соціальному контексті набуває такий елемент правового статусу як відповідальність.

Список використаних джерел

1. Кучер О. В. Поняття та структура адміністративно-правового статусу суб'єктів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 296–301.

2. Коломосць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

Олексій Єрмак,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Необхідність удосконалення забезпечення прав неповнолітніх засуджених на продовження освіти і професійного навчання визначено як один з напрямів підвищення ефективності запобігання злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення системи виконання покарань (абзац 3 п. 5.11 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015) [1]. Вищезазначені наміри законодавця в галузі захисту прав людини отримують своє логічне продовження в комплексі заходів, що здійснюються на загальнодержавному рівні в рамках Плану з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р [2]. Незважаючи на те, що на сьогодні в нашому законодавстві приділено досить велику увагу імплементації міжнародних стандартів у галузі ювенальної юстиції, слід зазначити, що кожен рік більш як 6,5 тис. дітей вчиняють кримінальні протиправні діяння та стосовно понад 3 тис. з них національні суди виносять обвинувальні вироки. Серед такої кількості правопорушень значну частину злочинів становлять корисливі та корисливо-насильницькі злочини. Більшість цих кримінальних правопорушень є злочинами, що вчинені групою осіб. Невирі-

шеною проблемою залишається повторність злочинів неповнолітніх [3; 5, с. 59].

Прикро визнавати, але серйозною проблемою на шляху розширення практик відновного правосуддя є відставання вітчизняного законодавства від міжнародних стандартів у цій галузі та від науково обґрунтованих рекомендацій, що підготовлені за результатами досліджень вітчизняних і зарубіжних криміналістів. Робота з переорієнтування діяльності правоохоронних органів з репресивного на відновний характер відповідальності підлітків триває. З цією метою Генеральним прокурором і Міністром юстиції України 16 квітня 2020 р. підписано спільний наказ про подальшу реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину», який став підґрунтям для запровадження практики відновного правосуддя на всій території України. Водночас викликає сумнів у застосуванні запропонованої назви правового документа. На нашу думку, вона не відповідає сучасній кримінально-правовій концепції про дві кримінально-правові конструкції, якими є злочин і кримінальний проступок. Останні є видами кримінального правопорушення, але різними за своїм змістом формами протиправної поведінки, що лише своїм існуванням подвоюють категорії науки кримінального права, а отже, і повинні визначати різні підходи до підсистем засобів реагування на кримінальні протиправні діяння. Логічним, на наш погляд, є існування підсистеми засобів реагування на злочини і кримінальні проступки. Утворенням, що міститиме обидві вказані підсистеми, буде система засобів кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення. З огляду на бінарний підхід законодавця, який був не один рік предметом жвавих дискусій науковців та юристів-практиків і отримав визнання та закріплення на офіційному рівні в законі про кримінальну відповідальність, вважаємо, що програму щодо визнання, підтримки та розвитку відновного правосуддя, затверджену спільним наказом Міністра юстиції України та Генерального прокурора, доцільно було б назвати «Програмою відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Такий варіант назви

повною би мірою відповідав букві Кримінального кодексу України, тобто зміст правового явища відповідав би її формі. Внаслідок гуманізації кримінального судочинства з 2013 року більш ніж вдвітьє зменшилася кількість засуджених у виховних колоніях (з 890 до 63 осіб) [4]. Суттєвим поштовхом до зміни концепції кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння стали глобалізаційні процеси та міжнародні інтеграційні процеси у сфері ювенальної юстиції, до яких долучилась і Україна шляхом переосмислення українською кримінально-правовою доктриною поглядів на основні категорії науки кримінального права: заходи кримінально-правового впливу, кримінальну відповідальність, покарання, злочин і кримінальний проступок тощо [5, с. 62].

Варто констатувати, що активно відбувається гуманізація ювенальної кримінальної політики та законодавства, яка повинна бути відображена в нормах нового Кримінального кодексу України у вигляді розширення переліку та видів засобів спеціальної протидії злочинності, проте поза межами основної форми здійснення кримінальної відповідальності – покарання. Водночас актуальною формою кримінально-правового впливу на злочинність неповнолітніх вбачається ювенальна пробація та пробаційний нагляд як заходи переважно превентивної дії.

Список використаних джерел

1. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text> (дата звернення: 06.08.2023).
2. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.08.2023).
3. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1335-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npsa/pro-zatverdzhennya-planuzahodiv-z-a1335r> (дата звернення: 06.08.2023).
4. Звіт про діяльність прокуратури у 2020 році. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/zvit_prok?_m=publications&_t=rec&id=289668 (дата звернення: 20.08.2023).

5. Єрмак О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку законодавчого регулювання заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2021. № 3 (14). С. 58–67.

Жанна Єрмома, студентка 4-го курсу
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: Іван Осипенко,
старший викладач Національного університету
«Чернігівська політехніка»

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВА НА ЗАМОВЛЕННЯ

Актуальність цієї теми полягає в необхідності розуміння, аналізу та протидії складним викликам, що виникають у зв'язку з убивствами на замовлення, з метою забезпечення безпеки суспільства та вдосконалення правоохоронних практик. Найбільш тяжким злочином проти особи є вбивство – навмисне протиправне заподіяння смерті іншій людині (ст. 115 КК України) [1]. У сучасних умовах розбудови демократичної, правової держави та розвитку ринкових відносин в Україні, незважаючи на стійку тенденцію до зниження насильницьких злочинів проти особи, у тому числі навмисних убивств, зростає рівень убивств, учинених на замовлення.

Насамперед слід розкрити визначення термінів «убивство», «замовлення». Убивство (вбивати, вбити) означає насильницьке позбавлення життя як карний злочин, а замовлення – це доручення виготовити, виконати, підготувати або доставити в певний, наперед визначений термін. Отже, вбивство, вчинене на замовлення, – це надання доручення комусь насильно позбавити когось життя в певний, наперед визначений термін, на певних умовах.

Це питання досліджували В. І. Бояров та Л. К. Лебедюк, вони запропонували поділити таку категорію злочинів на чотири групи.

Перша група – вбивства, вчинені переважно на побутовому ґрунті. Замовником здебільшого є хтось із членів сім'ї. Виконавець, зазвичай раніше судимий, – із близького оточення замовника: сусід, колега по роботі, коханець тощо. Вчиняє вбивство в будинку (квартирі) потерпілого, переважно з використанням холодної зброї (сокира, ніж) або шляхом удушення (інколи з подальшим приховуванням трупа).

Друга група – у сфері комерційної діяльності. Тут присутні один або кілька посередників. Практика показує, що найчастіше вбивства вчиняються з використанням вогнепальної зброї в під'їздах або біля будинку за місцем проживання жертви. Розробкою плану вбивства, придбанням зброї тощо займається безпосередньо виконавець.

Третя група – у сфері злочинної діяльності організованих злочинних угруповань. Особливість така: кілька виконавців, детально відпрацьований план замаху, залучення значних технічних можливостей і засобів (кілька автомобілів, вогнепальна зброя і вибухові пристрої, забезпечення алібі виконавцям тощо).

Четверта група – вбивства, скоєні з політичних мотивів (пов'язані з боротьбою за політичну владу тощо) і на ґрунті професійної діяльності (вбивства працівників суду, журналістів, учасників кримінального судочинства) [2, с. 88–92].

Слід сказати, що деякі вчені пропонують розглядати вбивство на замовлення як виконання угоди про позбавлення потерпілого життя. Сторонами такої угоди є, як мінімум, дві особи – замовник і виконавець. Проте їх може бути й більше – кілька замовників, кілька виконавців; до цих злочинів також можуть бути причетні посередники між замовником і виконавцем [3, с. 4].

Для вбивства на замовлення характерним є те, що виконавець такого вбивства одержує певну вигоду не від самого факту позбавлення життя потерпілого, а за вчинення дій, спрямованих на виконання замовлення чи у зв'язку з його виконанням. Саме ця обставина відрізняє вбивство на замовлення від інших убивств, учинених під впливом сторонніх осіб.

Без організатора не обходиться жодне вбивство на замовлення. Більше 70 % організаторів становлять чоловіки. За родом занять і рівнем взаємин вони утворюють такі групи: лідери злочинних угруповань, керівники комерційних структур, представники дрібного бізнесу, члени родини, особи, що були колишнім подружжям, співмешканці.

Доволі велику групу організаторів становлять особи, які перебувають з жертвою в родинних стосунках. Серед організаторів цієї групи – 95 % жінки. Жінки усувають свого чоловіка (7,85 %), колишнього чоловіка (10 %), співмешканців (10 %)

[4, с. 199]. Убивства чоловіків «замовляють» через два основні мотиви. По-перше, з метою позбутися чоловіка (співмешканця), що веде паразитичний спосіб життя, пиячить і б'є жінку-організатора, по-друге – заволодіти спільно нажитим або належним одноосібно чоловіку (співмешканцеві) майном. З корисливих мотивів (заволодіння майном жертви) чоловіки-організатори позбуваються батьків, бабусь і дідусів.

Неповнолітні також можуть бути найманими вбивцями, бо, по-перше, мало ймовірно, що підлітки достатньо поінформовані про особу організатора злочину та володіють іншими даними, аби допомогти слідству; по-друге, неповнолітнім значно легше наблизитися до потенційної жертви, тим більше, якщо вона добре охороняється; по-третє, витрати на послуги неповнолітніх убивць невеликі; по-четверте, у разі необхідності малолітніх виконавців легко позбутися.

Встановлення виконавця вбивства є доволі важким завданням, і воно, як правило, виконується після встановлення організатора й посередника. Якщо раніше серед виконавців убивств на замовлення в більшості випадків були або професійні злочинці, особи без певного місця проживання й занять, робітники невисокої й середньої кваліфікації, то останніми роками з'явилися вбивці професійного рівня, для яких убивства стали постійним джерелом доходів [5, с. 190].

Серед осіб, що здійснюють убивства на замовлення, переважають чоловіки – більше 90 %, а решта відповідно – жінки.

Для умисних убивств характерним є участь посередника (63 % випадків). Як правило, це особи з оточення організатора: підлеглі по службі, члени злочинних угруповань. Посередник не тільки займається пошуком конкретного виконавця і є сполучною ланкою між організатором і виконавцем, але в низці випадків бере активну участь у підготовці й приховуванні злочину. Але слід сказати, що у процесі розслідування вийти на посередника доволі складно. Інформація про нього може бути отримана від виконавця у випадку його затримання або від організатора.

Щоб розкрити злочин такого типу, дуже важливо якісно виконати слідчі дії на початковому етапі розслідування – це огляд місця події.

Насамперед проводять цілеспрямований пошук місць ймовірного перебування тих, хто стріляв. Для цього ретельно оглядають місця, зручні для ведення стрілянини, зокрема захищені від стороннього погляду, а також місця виявлення слідів взуття, недопалків, запобіжних чек гранат, інших предметів, які свідчать про це (наприклад, біноклів, рацій та ін.). Є непоодинокі випадки, коли залишену після вчинення вбивства зброю раніше знаходять сторонні особи, які привласнюють її. Тому, якщо на місці події або на шляху відходу злочинця не знайдено вогнепальну зброю, це ще не означає, що злочинець її не позбавився.

Під час огляду місця, де перебував виконавець, треба знайти на місці події сліди, що можуть залишитися від такої особи, оскільки очікувати жертву злочинець може довго. Це можуть бути сліди рук, ніг, недопалки, залишки жувальної гумки і т. ін. Також потрібно зосередитися на пошуку волосся (людина втрачає за день 40 і більше волосин, тому доволі велика вірогідність їх знайдення на місці події). Під час дослідження волосин можна, зокрема, отримати дані, що характеризують особу винного.

Особливу увагу приділяють залишеній на місці події зброї. На її стволі, затворі, глушнику, спусковому гачку, патронах та інших частинах можуть бути виявлені потожирові сліди (у тому числі сліди рук).

Виявлення і вилучення слідів пальців рук (рукавичок) на зброї необхідно доручати спеціалістам, оскільки зброю досить часто покривається тонким шаром мастил і під час використання слідокопіювальних порошків вони «прилипають» до всієї досліджуваної поверхні.

Основну увагу приділяють слідам, які залишаються від пострілу на місці події (куль, гільзи, зброя, ушкодження від куль на перешкодах та ін.). Але не завжди належна увага приділяється виявленню слідів на підозрюваному.

Як відомо, під час пострілу створюється викид у бік стрільця нітратів, що є у складі капсуля, а також інших мікрособстанцій – пороху, мастил. Ці частки проникають у тканину одягу злочинця, у шкіру, у волосся. Не завжди їх можна змити водою, у тому числі з використанням засобів для миття. У разі виявлення таких слідів за їх концентрацією, особливостями розташування та ін-

шими характеристиками можна встановити окремі обставини події – наприклад, у якій руці була зброя під час пострілу, хто в цей час стояв поруч та ін.

Для вилучення зазначених слідів використовують парафінову, воскову проби, а також так звані ацетатні плівки (руки підозрюваного обробляють розчином ацетатної целюлози, а плівку, яка утворюється при цьому, вилучають).

Отже, на основі вищевикладеного можна сказати, що вбивство, вчинене на замовлення, – це вбивство, вчинене виконавцем за дорученням замовника. Такий вид убивства характеризується складними злочинними ланцюгами: замовник – виконавець або замовник – посередник – виконавець. Специфіка цього злочину полягає у високому ступені планування та конспірації злочинців, що ускладнює їх розкриття для правоохоронних органів. Якщо дотримуватися вищезазначених рекомендацій, то вже на початковому етапі розслідування існує гарантія того, що значуща для розкриття злочину інформація не буде втрачена і в подальшому допоможе встановити осіб, причетних до злочину.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : станом на 12 березня 2016 р. / за заг. ред. В. Я. Тація. Харків, 2016. 1184 с.
2. Бояров В., Лебедюк Л. Методика розслідування вбивств на замовлення. *Вісник прокуратури*. 2015. № 5. С. 88–92.
3. Довідка Верховного Суду України за результатами узагальнення слідчої і судової практики застосування законодавства про відповідальність за умисні вбивства на замовлення та організованою групою від 30.06.1998 р. Київ, 1999.
4. Шульга А. О. Ініціатор вбивства на замовлення: кримінально-правова та криміналістична характеристики : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2012. С. 198–206.
5. Костенко М. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вбивств на замовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. С. 188–193.

Олег Зеляк, аспірант 1-го курсу
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Станіслав Зливеко,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Висока актуальність досліджень формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні на різних етапах розвитку української державності обумовлені як теоретичною цінністю зазначеної проблематики, так і перспективністю прогнозування оптимальних шляхів подальшого розвитку вітчизняної пенітенціарної системи, зважаючи на реалії, що відбуваються в нашій країні.

Дослідження відповідного процесу формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань варто здійснювати шляхом розподілу відповідних кроків суб'єктів формування на певні етапи задля детального вивчення різноаспектного та досить складного процесу формування державної політики у пенітенціарній сфері.

Для подальшого ефективного вдосконалення формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань необхідно розуміти етапи розвитку формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що вже відбулись у минулому та формуються сьогодні у цій галузі.

Аналізуючи різні аспекти зазначеної проблематики, Т. О. Гончар зазначає, що залежно від шляху розвитку кримінального, кримінально-виконавчого законодавства та правозастосовної практики – подальшої гуманізації або посилення карального впливу – можна виділити три етапи державної політики у сфері виконання кримінальних покарань:

Перший етап – формування основ кримінально-виконавчої політики (друга половина XIX ст. – 1917 р.), коли біля першо-

джерел цієї науки стояли видатні юристи Е. Феррі, Ф. Лист, А. Принс, К. План, С. К. Гогель, М. П. Чубинський.

Другий етап – формування радянської кримінально-виконавчої політики (1917 р. – кінець 80-х років ХХ ст.), відзначений роботами вчених А. О. Піонтковського, О. А. Герцензона, А. Н. Трайніна, М. О. Беляєва, В. М. Кудрявцева, Ю. І. Ляпунова, Г. М. Миньковського, П. Н. Панченка, С. В. Бородіна, Л. Д. Гаухмана, А. Е. Жалінського, М. О. Стручкова та ін.

Третій етап формування кримінально-виконавчої політики визначається як пострадянський (з початку 90-х рр. ХХ ст. до теперішнього часу).

Аналіз історії становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики слід здійснювати крізь призму дослідження розвитку законодавства (насамперед – кримінально-виконавчого як основного джерела кримінально-виконавчої політики), системи покарань, органів та установ, уповноважених реалізовувати відповідну політику шляхом виконання покарань [1, с. 331].

У результаті порівняльного аналізу критеріїв класифікації періодів становлення та розвитку кримінально-виконавчого законодавства України М. С. Пузирьов [2, с. 109] пропонує виділяти періоди розвитку національного законодавства у сфері виконання покарань: 1) законодавство у сфері виконання покарань Київської Русі та земель, що утворилися після феодальної роздробленості (IX – початок XIII ст.); 2) законодавство у сфері виконання покарань у період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та протягом перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.); 3) законодавство у сфері виконання покарань козацької держави та під час перебування України у складі Австро-Угорської й Російської імперій (друга половина XVII – початок ХХ ст.); 4) законодавство у сфері виконання покарань періоду українського державотворення (1917–1922 рр.); 5) виправно-трудове законодавство УСРР/УРСР (1922–1991 рр.); 6) виправно-трудове законодавство незалежної України до ухвалення Кримінально-виконавчого кодексу (1991–2003 рр.); 7) сучасне кримінально-виконавче законодавство (з 2003–2015 рр.).

У літературі існує точка зору, зазначає В. В. Василевич, згідно з якою державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є завершальною ланкою та кінцевим етапом у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю. Крім того, державна політика у сфері виконання кримінальних покарань у концентрованому вигляді містить завдання, принципи, стратегію, основні напрямки, форми та методи контролю держави за злочинністю. Ця політика має виражати та забезпечувати захист прав і законних інтересів громадян України від злочинних посягань [3, с. 218].

Реформування кримінально-виконавчої системи і її трансформації в пенітенціарну систему передбачено у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р [4].

Із 24 лютого 2022 року внаслідок збройної агресії росії на всій території України було введено воєнний стан. «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності». 19 березня 2022 року Верховною Радою України було затверджено Постанову, яка визначає Тимчасовий порядок тримання осіб, засуджених до обмеження волі, у виправних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України, яка діє з моменту введення воєнного стану (охоплює період воєнного часу і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій). Фактично цей нормативно-правовий акт надав можливість створювати на території виправних колоній мінімального та середнього рівнів безпеки дільниці для тримання осіб, засуджених до обмеження волі. Це напевно викликано проблемою нестачі місць для тримання зазначеної категорії в'язнів, оскільки останніми роками керівництво Мін'юсту продовжило політику попередніх керівників цього Міністерства, спрямовану на вагоме закриття виправних центрів [5, с. 477].

Численні дослідження розвитку формування вітчизняної державної політики у сфері виконання кримінальних покарань переконливо свідчать про прогресивність та невід'ємність за-

значених процесів від становлення української державності загалом. Базою формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань виступала оптимізація її адміністративно-управлінської структури та розгортання нормативно-правового забезпечення.

Отже, пропонуємо виділяти такі етапи розвитку формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань:

1) зародження державної політики часів Київської Русі (IX – початок XIII ст.);

2) становлення державної політики період Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави, Речі Посполитої (I половина XIII ст. – I половина XVII ст.);

3) формування державної політики виконання покарань козацької держави та під час перебування України у складі Австро-Угорської й російської імперії (II половина XVII – початок XX ст.);

4) державна політика у сфері виконання покарань періоду українського державотворення 1917–1922 рр.;

5) формування державної політики виконання покарань часів радянщини (1922–1991 рр.);

6) державна політика виконання покарань часів незалежної України до прийняття КВК (1991–2003 рр.);

7) формування нової державної політики у сфері виконання покарань (з 2003–2017 рр.);

8) сучасний етап розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань з 2017 (створена пробація в Україні) по 24.02.2022;

9) новітній етап розвитку (етап формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в умовах воєнного стану) з 24.02.2022 р. по теперішній час.

На підставі вищевикладеного можемо констатувати, що процес становлення і розвитку державної політики у сфері виконання кримінальних покарань відбувався в суспільстві залежно від правової політики держави на певних історичних етапах. Державна політика у сфері виконання кримінальних покарань відображає результати еволюції суспільства, держави та їх інститутів і відповідає певним періодам їх функціонування.

Список використаних джерел

1. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Періодизація становлення та розвитку кримінально-виконавчої політики України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 329–333.

2. Пузирьов М. С. До проблеми оптимізації періодів розвитку законодавства України у сфері виконання покарань. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2 (27). С. 109.

3. Василевич В. В. Кримінально-виконавча політика України: стан і тенденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 216–220.

4. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.04.2024).

5. Кутєпов М. Ю. Актуальні проблеми захисту прав засуджених в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 477–479.

Костянтин Зігангіров,

курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ;

Інга Середницька,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФСПІЛКОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Питання, пов'язане із захистом, представленням інтересів та забезпеченням прав робітників на підприємствах, організаціях та установах було розглянуто на Генеральній конференції Міжнародної організації праці 8 червня 1949 року в Женеві на своїй 32-й сесії, після якої було прийнято низку пропозицій та сформовано Конвенцію про застосування принципів права на об'єднання у профспілки та на ведення колективних переговорів (дата набрання чинності 18.07.1951), на підставі якої було сформовано низку нормативно-правових актів (далі – НПА), що регламентують правову основу діяльності профспілок на території України, про що йтиметься далі.

Попередньо слід зазначити, що профспілка є об'єднанням громадян у добровільну неприбуткову організацію з метою подання та захисту своїх прав у рамках виборного, трудового та соціально-економічного питаннями, пов'язаними з їх професійним видом діяльності. Так дефініція є достатньо доречною щодо такого явища, проте на практиці простежується малий відсоток практичного застосування вищезгаданих послуг таких об'єднань.

Ця проблема яскраво показала себе ще за часів тоталітарного режиму з боку радянського союзу, не забуваючи про те, що політика пропаганди колективної праці робітників на благо формування ідеальної соціально-комуністичної держави, явно відіграла свою роль для монополізації такого явища як профспілка, з метою формування тотального контролю за суспільством, впроваджуючи своїх «представників» до складу того чи іншого робітничого класу на території тодішньої УРСР.

Якщо розглядати це питання в нинішніх реаліях з боку *сприйняття населенням*, то амбівалентний стан, який вони відчують, заважають повною мірою реалізувати можливості цих об'єднань:

– бажання захистити свої права від незаконних дій роботодавців у рамках забезпечення оплати праці, соціального забезпечення, виборних прав, умов праці та інше;

– розуміння факту безвиході, яке прищепилося у громадян минулих генерацій у рамках знаходження під «протекторатом» радянської системи влади, які спромоглися впровадити та виховати наступне покоління таким чином, щоб «підірвати» авторитет профспілкових формувань, не усвідомлюючи того. Згодом це призводить до знищення інституту даних формувань (в ідеалістичному розумінні). Саме на людському ресурсі (довірі, цілеспрямованості, прагненні тощо) повинні триматися такі формування.

Доцільно буде звернути увагу на впроваджений до законодавчої системи влади Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року (далі – Закон), що вельми обмежило можливості профспілок: на період дії військового стану. Особливо негативне ставлення

до цього Закону з боку громадянського суспільства пов'язано з такими нормами:

– ч. 2 ст. 5 Закону регламентує нефункціональність ст. 43 Кодексу щодо розірвання трудового договору із попередньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації [3].

Факт того, що працівник, який перебуває у складі профспілки і не в змозі претендувати на представництво та захист власних інтересів через відповідну організацію, – негативно впливає на інтерес людей в їхній вступ та регулюванні виборних, трудових та соціально-економічних питань підприємства, установи чи організації.

Держава в такий спосіб створює так звану деколективізацію у межах організації, що становить загальний інтерес робітників, що дестабілізує між професійні відносини в колективі.

– ст. 11 Закону про зупинення деяких положень колективного договору за ініціативою роботодавця [3].

Також не зовсім зрозумілим є функціонал цієї статті через не встановлення конкретних положень, які може зупиняти роботодавець. Складається враження, що роботодавець, за бажанням та з урахуванням суб'єктивно-об'єктивних причин, може обмежити відповідні домовленості, які були погоджені з початковими профспілковими організаціями, діяльність яких базуються на забезпеченні виконання умов колективного договору, встановленого в рамках відповідних підприємств, установ та організацій.

Складається враження, що законодавця цікавить збереження нинішнього політичного устрою в особі первісних представників інтересів, а не інтересів самих громадян у забезпеченні їхніх соціальних благ (цікавим є те, що взаємозв'язок між цими обмеженнями: Законом і ст.ст. 43, 44 КУ – явно не виявляється) [7].

Як свідчить всесвітня статистика про участь працівників у профспілках, дуже малий відсоток входить до їхнього складу через сумнів таких осіб у авторитетності діяльності таких організацій у рамках забезпечення прав громадян, які регламентуються законами відповідних держав на основі конвенції 89. Так, наприклад:

США – 10,3 % працівників перебувають у складі профспілки (на період 2019 року);

Естонія – 4,5 % (на період 2017 року);

Туреччина – 6 % (на період 2017 року).

Однак показник змінюється, якщо взяти до уваги країни, де допомога безробітним адмініструє установами, що входять до складу профспілки та прирівнюється від 50 % і більше: Данія, Фінляндія, Ісландія, Швеція, Бельгія, Норвегія [8]. Це надає нам змогу зробити певний висновок, що показником для суспільства про якість союзу є гарантованість забезпечення відповідних соціальних та трудових прав (так званої появи авторитету та гаранта у такому забезпеченні).

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки, що міжнародні конвенції, прийняті для регулювання питань у сфері профспілкових об'єднань і колективних договорів, мають загальний характер, за рахунок чого законодавець може самостійно приймати рішення про врегулювання відповідних цивільних відносин у вигляді тих чи інших НПА: дій, спрямованих на обмеження профспілкових організацій у сфері представництва інтересів їх учасників (крім виборних посад) у плані захисту від звільнення на тій чи іншій підставі. Також, з урахуванням нинішніх реалій (вторгнення на територію суверенної України з боку держави агресора), законодавець, користуючись узагальненістю конвенції № 89 та загальними принципами статей Конституції України: 36, 43, 44, 45, – які не конкретизують область юрисдикції відповідних об'єднань, запроваджують закони, діяльність яких за час воєнного стану супроводжувалося збільшенням мобілізаційного ресурсу, зниження економічної складової нашої держави та ненавмисного підризу авторитету права на колективні об'єднання загалом (не тільки в рамках того чи іншого виробництва).

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 23 лип. 1996 р. № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
4. Смолярова М. Л., Бодзак А. С. Проблеми трудового законодавства в контексті регулювання правової регламентації колективних договорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запоріжжя, 2020. № 1. С. 104–107.
5. Гришина Ю. М., Чанишева Г. І. Основні функції профспілок в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 195–201.

6. Білоус В., Розовський Б. Незалежні профспілки в Україні. Можливості впливу та проблеми існування. *Молодь та наука: сучасний стан проблеми та перспективи розвитку в Україні* : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 трав. 2023 р.). Київ, 2023. С. 61–67.

7. Зігангіров К., Маковій В. Проблематика розірвання трудового договору в умовах воєнного стану. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики* : збірник матеріалів III Міжнародної конференції. Кропивницький : ДонДУВС, 2023.

8. Лук'янчук П. Х. Тенденція розвитку профспілкового контролю в розвинутих країнах світу. *Вчені записки Університету «КРОК»* : зб. наук. праць. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. Вип. № 3 (59). С. 60–66.

Аліна Іордатій,

здобувачка вищої освіти 3 курсу

Національного університету «Одеська морська академія»;

науковий керівник: Людмила Бельо,

старший викладач кафедри загальноправових дисциплін

Національного університету «Одеська морська академія»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ

Протягом багатьох років інститут шлюбу та сім'ї в Україні був основною складовою соціального устрою, виступаючи фундаментальним елементом суспільних відносин. Держава віддавала перевагу стабільності цієї структури і сприяла її зміцненню через стратегічну соціальну політику та законодавство. Проте демократизація суспільного життя, яка відбувалася як в Україні, так і світові, призвела до переосмислення моральних цінностей серед населення. Люди все частіше приймають рішення про розрив соціальних та юридичних зв'язків, які визначає шлюб.

Простіше кажучи, сучасним подружжям стає все простіше розірвати свої стосунки як морально, так і юридично. Ця тенденція відображена у відповідних статистичних даних.

Згідно з даними Опендатабот, протягом першого півріччя 2023 року в Україні кількість зареєстрованих шлюбів зменшилася на 17 % порівняно з аналогічним періодом минулого року [4]. Водночас кількість розлучень зросла на третину. Проте важливо зазначити, що ця статистика не є повною. Розірвати шлюб у РАЦСі можуть лише ті пари, які не мають неповнолітніх дітей

або майнових спорів одне з одним. У інших випадках розлучення відбувається через суд і може тривати роками.

Така ситуація стимулює задуматись про захист своїх прав у випадку розриву шлюбних стосунків або навіть під час подружнього життя. Традиційна модель поділу майна за принципом «всє навпїл» уже не відповідає вимогам сьогодення та викликає відчуття несправедливості в колишніх подружжях. Це призвело до появи активної дискусії про необхідність більш гнучкої системи розподілу прав і обов'язків у шлюбних стосунках, одним з інструментів якої є шлюбний договір.

Поняття шлюбного договору було впроваджено в національне законодавство 23 червня 1992 року, коли воно називалося «шлюбним контрактом». Згідно із Законом України № 2488-12 від 23 червня 1992 року Кодекс про шлюб та сім'ю України було доповнено статтею 27-1, яка надала особам, що укладають шлюб, право укласти угоду щодо регулювання питань сімейного життя (шлюбний контракт), де можна було визначити майнові права і обов'язки подружжя. Згодом ця можливість була закріплена в Сімейному кодексі України у Главі 10 «Шлюбний договір». Згідно зі статтею 92 Сімейного кодексу України шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Щодо форми шлюбного договору, особливі вимоги передбачають, що він повинен бути укладений у письмовій формі та обов'язково нотаріально посвідчений, як це вказано у статті 94 Сімейного кодексу України [1].

Стаття 92 Сімейного кодексу України передбачає, що шлюбний договір може бути укладено особами, які висловили бажання зареєструвати шлюб або подружжям. Процес укладення шлюбного договору має особливі вимоги щодо його форми, оскільки згідно зі статтею 94 Сімейного кодексу України шлюбний договір має бути у письмовій формі та обов'язково нотаріально посвідчений [1].

Сімейний кодекс не містить конкретного визначення терміна «шлюбний договір». Згідно з аналізом поглядів учених, шлюбний договір можна визначити як угоду, яку укладають між собою особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або вже уклали

шлюб, з метою регулювання майнових відносин у шлюбі та у разі його розірвання. Цей договір базується на принципах рівності та взаємної волі сторін [2, с. 17].

Стаття 93 Сімейного кодексу України містить положення про зміст шлюбного договору, за яким шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. Цим договором також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків [1].

Укладення шлюбних договорів в Україні не має такого широкого поширення, як у країнах Європи, проте ця практика вже досить поширена. За статистичними даними, наведеними на офіційному вебсайті Міністерства юстиції України, застосування шлюбних договорів в Україні є обмеженим. Найбільша кількість таких угод укладається в Києві, Дніпропетровській, Одеській та Харківській областях. В інших регіонах кількість шлюбних договорів становить лише кілька десятків на рік.

Зауваження юристів, які спеціалізуються у сфері сімейного права, вказують на те, що укладання шлюбного договору в Україні частіше пов'язане з такими ситуаціями, як укладення шлюбу з іноземцем, вступ у шлюб вдруге, наявність значного майна, нерухомості або укладення шлюбу між медійними персонами.

Наприклад, Анна Трінчер, українська співачка, в інтерв'ю Маші Єфросиніній розповіла про деталі свого розлучення з блогером Олександром Волошиним. Вона зізналась, що перед одруженням вони уклали шлюбний контракт, який визначав їхні взаємні майнові права та обов'язки. За словами артистки, цей контракт був спрямований на встановлення партнерських стосунків, і він передбачав, що все, що належить кожному з них, залишається власністю цієї особи. Таким чином, за умовами контракту, якщо один з подружжя подарував речі або майно іншому, ця власність залишалася у власності отримувача. Наприклад, якщо Олександр подарував Анні машину, вона ставала власністю Анни, і навпаки [3].

Багато сімей також стикаються з проблемами при розподілі майна, коли одна зі сторін не задоволена результатом розділу, а інша отримує перевагу. У таких ситуаціях подружжя не можуть досягти компромісу і розподілити майно таким чином,

щоб обидві сторони були задоволені. Оскільки майно, набуте під час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної власності, це може ускладнювати процес розподілу [1].

Однак у сучасному світі, на нашу думку, існують значні перешкоди для укладання шлюбного договору в Україні, і однією з них є моральні обмеження, які затримують процес укладання такого контракту. Багато подружжів вважають, що запропонувати укладання шлюбного договору означає виявити недовіру до свого партнера. Однак, розуміючи правовий характер шлюбного договору, стає очевидним, що це не лише засіб захисту гарантованих прав та майнових інтересів, а й інструмент певної юридичної впевненості. Укладаючи цей договір, люди можуть бути впевнені у своїй правовій позиції. У нашій державі вже досить поширене явище укладання шлюбних договорів, і цей тренд розвивається у позитивному напрямку.

Для уніфікації та остаточного вирішення питання про доцільність укладення шлюбних договорів важливо підвищувати правову культуру населення. Громадяни повинні бути більш обізнані в цій сфері. Важливо, щоб потенційні сторони договору розуміли, що укладання шлюбного договору є кроком до майбутнього, безпроблемного способу вирішення питань, що виникають у процесі подружнього життя. Важливо уникати стереотипів про те, що укладання такого договору є «шлюбом за розрахунком» та укорислювати цей договір.

Фундаментальним фактором для поширення зацікавленості до такого правочину є перейняття досвіду зарубіжних країн. У багатьох країнах шлюбний договір детально регламентований цивільним законодавством і користується популярністю серед громадян. Це може слугувати прикладом для українського суспільства і сприяти більш широкому поширенню укладення шлюбних договорів.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 30.03.2024).
2. Манжосова О. В., Гнатівська А. І., Мошинська Я. С. Сімейне право : навчально-методичний посібник. Чернівці, 2021. 68 с.

3. Олександр Волошин розповів про шлюбний договір з Анною Трінчер. ТСН. 2023. URL: <https://tsn.ua/glamur/oleksandr-voloshin-rozpoviv-pro-shlyubniy-dogovir-z-annoyu-trincher-ce-bula-ideya-yiyi-mami-2268538.html>.

4. Статистика шлюбів в Україні. 2023. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/marriages-divorces-half-2023>.

Юлія Кернякевич-Танасійчук,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри судочинства
Навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;

головний науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінально-виконавчого права

Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

ПОТЕНЦІЙНА ЗАГРОЗА ШКІДЛИВОГО ВПЛИВУ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Проблема захисту критичної інфраструктури безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки нашої держави, що є особливо актуально в умовах воєнного стану в Україні. При цьому можна констатувати факт наявності потенційних загроз, які своєю чергою несуть у собі окремі об'єкти критичної інфраструктури, які матимуть місце у випадку порушення режиму їх функціонування.

Як зазначає О. П. Єрменчук, критична інфраструктура – це система надзвичайно важливих матеріальних та нематеріальних об'єктів національної інфраструктури, що забезпечують її стале функціонування, руйнація або пошкодження яких (наявними загрозами) може призвести до людських жертв і значних матеріальних збитків з найсерйознішими негативними наслідками для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного розвитку країни та національної безпеки [1, с. 22–23].

Під об'єктами критичної інфраструктури у п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про критичну інфраструктуру» розуміються об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [2].

Згідно з положеннями ч. 4 ст. 9 Закону України «Про критичну інфраструктуру» можна виокремити такі сектори (сфери) критичної інфраструктури, як: 1) урядування та надання найважливіших публічних (адміністративних) послуг; 2) енергозабезпечення (у тому числі постачання теплової енергії); 3) водопостачання та водовідведення; 4) продовольче забезпечення; 5) охорона здоров'я; 6) фармацевтична промисловість; 7) виготовлення вакцин, стале функціонування біолабораторій; 8) інформаційні послуги; 9) електронні комунікації; 10) фінансові послуги; 11) транспортне забезпечення; 12) оборона, державна безпека; 13) правопорядок, здійснення правосуддя, тримання під вартою; 14) цивільний захист населення та територій, служби порятунку; 15) космічна діяльність, космічні технології та послуги; 16) хімічна промисловість; 17) дослідницька діяльність [2].

У разі порушення штатного режиму роботи окремих об'єктів інфраструктури, які належать до того чи іншого сектору критичної інфраструктури, як наслідок спостерігатиметься шкідливий вплив і на кримінально-виконавчу систему, зокрема, на установи виконання покарань (далі – УВП).

Спробуємо проаналізувати потенційну загрозу шкідливого впливу об'єктів хімічної промисловості як окремого сектору критичної інфраструктури на УВП.

Оцінка хімічної обстановки на території України дозволяє зробити висновок про те, що значна кількість УВП розташована поблизу хімічно небезпечних об'єктів. Отже, у разі аварії на об'єктах хімічної промисловості у зону ураження (хімічного зараження) одночасно може потрапити кілька установ виконання покарань. У зв'язку з цим може постати завдання з екстреної евакуації спецконтингенту за межі зони ураження одночасно з кількох УВП [3, с. 55].

Більшість підприємств хімічної промисловості зосереджено у трьох районах: Придніпров'ї, Донбасі, Прикарпатті, тому ці райони найбільше екологічно забруднені [4], і відповідно на їх територіях спостерігається підвищена небезпека виникнення аварійних ситуацій.

Як приклад, можна назвати такі об'єкти хімічної промисловості, як АТ «Дніпроазот», ТОВ «Запорізький титаномагнієвий

комбінат», ПрАТ «АЗОТ», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» тощо, які, як правило, розташовані неподалік або навіть у межах великих міст.

За оперативними розрахунками у разі аварійного викиду хімічно небезпечних речовин на АТ «Дніпроазот», яке розташоване в м. Кам'яні Дніпропетровської області, площа прогнозованої зони хімічного зараження (далі – ПЗХЗ) може становити 48 км², глибина ПЗХЗ – 16,54 км, ширина ПЗХЗ – 2,46 км. У зону забруднення потрапляють: Дніпровська виправна колонія № 89 [3, с. 55], а також Дніпровська установа виконання покарань (№ 4).

У разі аварії на ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» площа ПЗХЗ становитиме 44,2 км², глибина ПЗХЗ – 15,86 км, ширина ПЗХЗ – 2,38 км. У зону забруднення потрапляють: Вільнянська виправна колонія № 20 та Софіївська виправна колонія № 55 [3, с. 55].

Серед об'єктів критичної інфраструктури, які належать до сфери хімічної промисловості, слід згадати також підприємства, які знаходяться на окупованій території України, наприклад, «Макіївський коксохімічний завод», і несуть потенційну загрозу шкідливого впливу на УВП, які, як правило, також є не підконтрольними територіальним органам управління з питань виконання кримінальних покарань [5], а саме: Макіївській виправній колонії № 32 та Західній виправній колонії № 97 (у місті Макіївці).

Як зауважують О. Г. Косяк та В. М. Бацамут, «плани евакуації спецконтингенту з УВП у військових частинах Національної гвардії України наразі наявні. Ними передбачається потрібна кількість автотранспорту для евакуації певної кількості спецконтингенту, маршрути руху, місця (райони) призначення, часові показники. При цьому планами передбачається евакуація з окремо узятих УВП. Ці плани не передбачають комплексного підходу, коли потрібно буде евакуювати спецконтингент одночасно з кількох УВП, які потрапили (можуть потрапити) у зону ураження» [3, с. 58]. Так, очевидно з огляду на наведені потенційні загрози є необхідність розроблення планів одночасної евакуації засуджених осіб з декількох УВП.

Відрядно, що сьогодні «з метою надання цілісного уявлення процесу евакуації спецконтингенту силами Національної гвардії України одночасно з кількох УВП була розроблена концептуальна модель евакуації спецконтингенту одночасно з кількох УВП, що потрапили в забруднену зону внаслідок аварії на об'єкті хімічної промисловості (у формі UML-діаграми),... яка оперує класами, їх властивостями, методами та зв'язками між ними та найбільш підходить для описання процесу евакуації спецконтингенту силами Національної гвардії України одночасно з кількох УВП, що потрапили в зону забруднення внаслідок масштабної аварії на об'єкті хімічної промисловості» [6, с. 200].

Проведений лише точковий аналіз окремих об'єктів критичної інфраструктури у сфері хімічної промисловості дозволяє ще раз наголосити на необхідності забезпечення особливої системи державної охорони та захисту таких об'єктів, що обумовлено не лише їх вкрай важливим економічним значенням у життєдіяльності суспільства, але й можливою загрозою шкідливого впливу на інші сфери суспільного життя, у тому числі на порядок виконання покарань та установи, які здійснюють кримінально-виконавчу діяльність.

Список використаних джерел

1. Єрменчук О. П. Основні підходи до організації захисту критичної інфраструктури в країнах Європи: досвід для України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 180 с.
2. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Косяк О. Г., Бацамут В. М. Проблемні питання евакуації спецконтингенту із установ виконання покарань, що опинились у зоні зараження унаслідок масштабної аварії на об'єкті хімічної промисловості. *Честь і закон*. 2020. № 2 (73). С. 52–60.
4. Хімічна промисловість України / Вікіпедія. URL: <http://surl.li/cmwww> (дата звернення: 28.03.2024).
5. Контакти УВП та СІЗО. URL: <https://kvs.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/11/Контакти-УВП-та-СІЗО-09.11.pdf> (дата звернення: 28.03.2024).
6. Косяк О. Концептуальна модель евакуації спецконтингенту одночасно з кількох установ виконання покарань, що потрапили у зону забруднення внаслідок масштабної аварії на об'єкті хімічної промисловості. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 листопада 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 199–200.

Вячеслав Кирда,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD)
Пенітенціарної академії України

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯКОСТІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Державна служба якості освіти України (далі – Служба) є центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти. Відповідно до Закону України «Про освіту» одним з основних завдань Служби є здійснення державного нагляду (контролю) у сфері освіти з метою реалізації єдиної державної політики в цій сфері [1].

Рішення про реорганізацію шляхом перетворення Державної інспекції навчальних закладів у Державну службу якості освіти було ухвалено урядом України 6 грудня 2017 року [2].

Варто наголосити на тому, що таке реформування здійснювалося відповідно до ухваленого 05 вересня 2017 року Закону України «Про освіту», який передбачає впровадження нових підходів до реалізації та контролю за якістю освіти в нашій державі.

Теоретичні основи для започаткування діяльності цього органу пов'язані з утворенням 17 січня 2018 року комісії з реорганізації Державної інспекції навчальних закладів [3]. Водночас Положення про Службу було затверджено Кабінетом Міністрів України 14 березня 2018 року та передбачало утворення в установленому порядку територіальних органів Державної служби якості освіти.

З огляду на зазначене рішенням уряду України від 7 листопада 2018 року за № 935 утворено як юридичні особи публічного права обласні територіальні органи Державної служби якості освіти [4].

Важливо наголосити, що в умовах реформування чисельності державного апарату територіальні органи Служби зазнали реорганізаційних змін, зокрема, утворено Центральне міжрегіональне управління Державної служби якості освіти шляхом злиття Управління Державної служби якості освіти у м. Києві та Управління Державної служби якості освіти у Київській області, а також Східне міжрегіональне управління Державної служби якості

освіти шляхом злиття Управління Державної служби якості освіти у Луганській області, Управління Державної служби якості освіти у Донецькій області та Управління Державної служби якості освіти у Харківській області [5].

На нашу думку, місце Державної служби якості освіти України в системі органів виконавчої влади України є важливим елементом у забезпеченні якості освіти та виконанні державної політики у сфері освіти.

Одним із ключових завдань Державної служби якості освіти є здійснення контролю над дотриманням якості освіти та освітніх стандартів у різних сегментах освітньої системи, зокрема в дошкільній, загальній середній, позашкільній та фаховій передвищій освіті. Це відображається у її функціях щодо забезпечення якості освітньої діяльності та гарантування якості освіти, а також у здійсненні державного нагляду за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства [6].

Державна служба якості освіти України не лише забезпечує моніторинг якості освітньої діяльності та дотримання освітніх стандартів у дошкільній, загальній середній, позашкільній та фаховій передвищій освіті, а й активно співпрацює із закладами, допомагаючи їм у підвищенні якості освітньої діяльності, гарантуванні якості освіти та формуванні довіри суспільства до української освіти.

Щоденна діяльність Державної служби якості освіти охоплює широкий спектр завдань і функцій. Моніторинг якості освітньої діяльності та якості освіти, здійснення державного нагляду за дотриманням вимог законодавства про освіту, видача розпоряджень щодо усунення порушень у цій сфері, вивчення професійного досвіду педагогічних працівників, проведення інституційного аудиту закладів освіти та надання рекомендацій щодо вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти – це лише деякі з основних напрямів роботи Служби. Крім того, вона затверджує нетипові освітні програми дошкільної та загальної середньої освіти та контролює ведення обліку дітей шкільного віку, здійснюваний місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Таким чином, Державна служба якості освіти не лише контролює якість освітньої діяльності закладів освіти, а й активно сприяє їхньому розвитку та вдосконаленню. Її роль полягає в тому, щоб створювати умови для забезпечення якісної освіти для всіх громадян України, що відображається в підвищенні рівня освітнього процесу та поліпшенні результатів навчання. З огляду на зазначене видається, що Державна служба якості освіти України посідає одне із центральних місць у системі органів виконавчої влади України у сфері освіти, допомагаючи забезпечити якість освіти та здійснюючи контроль за її реалізацією у всіх сферах освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 24 березня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Про утворення Державної служби якості освіти України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2017-п#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
3. Про утворення комісії з реорганізації Державної інспекції навчальних закладів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 16-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16-2018-р#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
4. Про утворення територіальних органів Державної служби якості освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 р. № 935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2018-%D0%BF/ed20240322#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
5. Про реорганізацію територіальних органів Державної служби якості освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2024-п#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
6. Про нас – Державна служба якості освіти України. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 12.04.2024).

Максим Колодяжний,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
НДІ вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

АВТОМАТИЧНА ФІКСАЦІЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА СТАН ЙОГО БЕЗПЕКИ: ЩОДО ПОШУКУ КОРЕЛЯЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

На сьогодні Україна зазнає потужного впливу багатьох зовнішніх та внутрішніх негативних соціальних чинників. Головною зовнішньою загрозою для нашої держави, її суверенітету та територіальної цілісності є російська військова злочинна агресія. У системі внутрішніх загроз для сталого соціально-економічного розвитку України помітне місце посідає протиправність у сфері безпеки дорожнього руху (далі – БДР). Її утворює сукупність відповідних кримінальних та адміністративних правопорушень, які об'єднані в окреме негативне соціальне явище.

Про відносно масову поширеність, підвищений ступінь суспільної небезпечності, вагому соціальну та економічну шкоду різних незаконних виявів у царині БДР наочно свідчать статистичні дані, узагальнені Департаментом патрульної поліції України (далі – ДПП). Зокрема, у 2023 р. порівняно із 2022 р. збільшилась кількість ДТП із загиблими та травмованими на 26,9 % (23 642 проти 18 628 відповідно), чисельність загиблих учасників дорожнього руху на 9,4 % (3 053 проти 2 791 відповідно), чисельність травмованих під час ДТП осіб на 27,5 % (29 502 проти 23 145 відповідно) [1].

З метою підвищення в Україні рівня БДР й, відповідно, зменшення дорожньо-транспортної смертності й травматизму, вживається комплекс правових, організаційних, технічних, інформаційних, культурно-виховних та інших заходів. Окреме місце серед них посідає такий технічний напрям діяльності, як розширення мережі автоматичних засобів фіксації порушень правил дорожнього руху (далі – ПДР). На підставі здійсненого емпіричного та теоретичного кримінологічного дослідження

[2, с. 169–180] спробуємо відповідати на важливе з методологічного та прикладного боків запитання: «Як та на скільки ефективно впливає система автоматичної фіксації порушень ПДР на БДР загалом та на рівень протиправності у цій сфері зокрема?».

Вивчення сучасного зарубіжного досвіду у цій царині дозволяє констатувати про існування 6 типів автоматичних засобів фіксації порушень ПДР: 1) камери фіксації перевищення швидкісного режиму руху; 2) камери фіксації проїзду на заборонний сигнал світлофору; 3) камери фіксації проїзду на знак Stop; 4) камери шкільних автобусів; 5) камери-муляжі або камери-макети; 6) камери відеоспостереження.

За даними ДПП, на сьогодні в Україні в автоматичному режимі фіксуються такі порушення ПДР, як перевищення встановлених обмежень швидкості руху транспортних засобів та порушення правил руху і зупинки на смузі для маршрутних транспортних засобів.

До європейських країн з найбільшою кількістю камер автоматичної фіксації ПДР належать (2021 р.): Італія – 8 073, Велика Британія – 4 014, ФРН – 3 813, Франція – 2 406, Іспанія – 1 390. Найменша їх кількість має місце у: Словаччині – 13, Люксембурзі – 24, Португалії – 98, Латвії – 113, Литві – 140 [3].

Кількість таких камер у представлених європейських країнах чітко корелює із кількома показниками: рівнем смертності від ДТП; станом економічного розвитку; площею конкретної держави. Зокрема, в усіх країнах із найбільшою в ЄС кількістю камер автоматичної фіксації ПДР рівень смертності від аварій на дорогах є нижчим загальноєвропейського, який у 2020 р. становив 42 інциденти на 1 млн населення. Тоді як у європейських країнах з найменшою кількістю цих камер, відповідно, є набагато більшою смертність від ДТП. Аналогічно можна вести мову й про заможність держав: чим економічно міцнішою є країна, тим більше камер вона має. Тут взаємозв'язки є очевидними.

Аносовані дані спираються на абсолютні показники. При цьому більш точними і репрезентативними будуть результати, отримані з аналізу відносних показників у виді кількості камер автоматичної фіксації порушень ПДР на кожні 100 км доріг у різних державах

та містах світу. Для цього скористаємось відомостями, які містяться у Всесвітній базі даних камер контролю швидкості (The Worldwide Speed Camera DataBase – SCDB).

Найбільшу щільність камер автоматичної фіксації швидкісного режиму руху в розрахунку на 100 км доріг мають такі країни, як Андорра (7,88), Південна Корея (7,36), Сінгапур (5,57), ОАЕ (4,68), Бельгія (2,51), Кувейт (2,25), Тайвань (1,43), Велика Британія (1,39) та ін. Бразилія є світовим лідером за кількістю камер автоматичної фіксації швидкості транспортних засобів (18 239 од.). При цьому ця держава має відносно невисоку їх щільність: 0,62 пристрою на 100 км доріг. Це зумовлюється великою протяжністю бразильських доріг, яка дорівнює 2,9 млн км. Водночас є держави, де подібні камери взагалі відсутні. Серед таких: Зімбабве, Ірак, Лаос, Намібія, Парагвай. В Україні, за даними цього дослідження, щільність камер є незначною і становить 0,07 камер на 100 км доріг [4].

Завдяки дослідженню SCDB можна визначити також щільність подібних автоматичних засобів в окремих містах. Зокрема, світовим лідером за цим показником є південнокорейське місто Аньян (46,1). У цьому місті кожні 2,17 км розміщена камера для визначення швидкості транспортних засобів. Висока щільність камер також має місце в таких містах і мегаполісах, як: Батумі (Грузія) – 16,75; Нью-Йорк (США) – 11,46; Єреван (Вірменія) – 11,4; Фазенда-Ріо-Гранде (Бразилія) – 10,5; Маскат (Оман) – 9,33; Доха (Катар) – 8,85; Гонконг – 8,79; Ноттінгем (Англія) – 8,56; Дублін (Ірландія) – 7,7; Килунг (Тайвань) – 7,29 та ін. [4].

Згідно із дослідженням, здійсненим фахівцями Лондонської школи економіки, камера автоматичної фіксації швидкості автомобіля може зменшити кількість аварій на 39 % і скоротити близько 2/3 смертей у радіусі 500 м від її розташування [4]. Позитивний ефект цього обладнання досягається завдяки дисциплінуванню водіїв. Останні, намагаючись уникнути небажаних витрат, які можуть настати у випадку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення певного правопорушення та сплати штрафу, вимушені дотримуватись як швидкісного режиму їзди, так і інших ПДР.

В Україні система автоматичної фіксації порушень ПДР функціонує з червня 2020 р. З кожним роком кількість цих камер збільшується. Станом на початок 2022 р. у нашій державі функціонувало 236 подібних пристроїв. За перший рік їх роботи було складено понад 3 млн постанов, причому за 2,5 млн із них було сплачено штрафи. Це принесло до Державного бюджету України 500 млн грн доходів. За словами представників ДПП, камери виконують не каральну, а передусім превентивну функцію. На це вказують конкретні результати їх роботи: у місцях їх розташування рівень автотранспортних правопорушень скоротився на 65 % [5].

З початком російської військової агресії робота державної системи автоматичної фіксації порушень ПДР в Україні було призупинено, а з 16 травня 2022 р. – частково відновлено, за винятком прифронтових регіонів (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Херсонська області). Наразі на сайті ДПП указано про розташування 265 таких автоматичних засобів [6]. Зрозуміло, що цієї кількості камер вкрай недостатньо для ефективного моніторингу ситуації на найбільш небезпечних та криміногенних ділянках автомобільних доріг державного і місцевого значення. Тому є потреба в розширенні цієї системи. Адже засоби автоматичної фіксації порушень ПДР є сучасним технічним інструментом, здатним здійснювати дієву профілактику автотранспортних правопорушень і, як наслідок, підвищувати рівень БДР та зменшувати дорожньо-транспортну смертність і травматизм.

Таким чином, маємо дійти висновку щодо очевидних кореляційних зв'язків між кількістю камер автоматичної фіксації порушень ПДР та станом БДР у державі. Цей факт доводить прогресивний світовий, у тому числі європейський, а також національний досвід.

Список використаних джерел

1. Статистика ДПП в Україні за 2023 рік. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.
2. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України : монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.
3. Barstow O. Which European Nation has the Most Speed Cameras and Strictest Penalties? URL: <https://www.visordown.com/news/general/which-european-nation-has-most-speed-cameras-and-strictest-penalti>.

4. Which Cities Have the Highest Speed Camera Density? URL: <https://www.budgetdirect.com.au/car-insurance/research/speed-camera-density.html>.

5. Стало відомо, скільки грошей принесли до бюджету камери автофіксації. URL: <https://www.onisr.securite-routiere.gouv.fr/en/road-safety-policy/road-safety-history>.

6. Інформація про встановлені технічні засоби (прилади контролю). URL: https://patrolpolice.gov.ua/automatic_fixation/informatsiya-pro-vstanovleni-kaf/.

Максим Колос,

здобувач вищої освіти гр. МПР-231

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Валентина Литвиненко,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувачка кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Стаття 43 Конституції України, яка є Основним Законом, закріплює, що кожен має право на працю, зокрема можливість заробляти на життя працюю за своїм вільним вибором або згодою. Держава створює необхідні умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівність можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [1].

Реалізація цього права в Україні здійснюється за допомогою укладення трудового договору із застосуванням різних форм організації праці.

Основними формами організації праці згідно із законодавством України є: традиційна (стаціонарна) форма, дистанційна робота й надомна робота [2]. У сучасних умовах поширеними стають нестандартні форми зайнятості населення, до яких відноситься дистанційна робота. З інтенсивним розвитком інформаційних технологій значна кількість співробітників може виконувати роботу дистанційно, плануючи свій час і збільшуючи можливості додаткового заробітку, особливо це стосується окремих категорій працівників, таких як вагітні жінки та особи з інвалідністю. Збільшення випадків застосування такої форми організації праці відбулося в період поширення в Україні

пандемії COVID-19. Саме пандемію можна вважати одним із переломних факторів, які сприяли реформуванню національного законодавства у сфері регулювання трудових відносин.

Донедавна питання дистанційної роботи не було достатньо врегульовано на законодавчому рівні. У Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) не було ні терміна «дистанційна робота», ні терміна «дистанційний працівник».

Тому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 04.02.2021 р. було внесено відповідні зміни до КЗпП України щодо особливостей урегулювання таких трудових відносин. Зокрема, була додана ст. 60² КЗпП України, яка визначає дистанційну роботу як форму організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [3]. Тобто основною ідеєю дистанційної роботи є те, що вона відбувається за межами знаходження роботодавця, а вибір місця виконання трудової діяльності дистанційним працівником здійснюється на його розсуд.

У науці до основних ознак дистанційної роботи включають: відносини є тривалими в часі; виконуються на підставі трудового договору; виконуються за межами місцезнаходження підприємства, установи, організації; із застосуванням інформаційних технологій; працівник несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на цьому місці; не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором; працівник розподіляє робочий час самостійно; обладнання, забезпечення програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами, порядок і строки подання такими працівниками звітів про виконану роботу тощо визначаються трудовим договором [4, с. 136–137].

Залучення працівника до дистанційної роботи здійснюється на підставі трудового договору. Для трудового договору про дистанційну роботу додержання письмової форми є

обов'язковим. Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 913-21 [5] було затверджено Типову форму для цього виду трудового договору. Водночас в умовах воєнного стану відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону № 2136-IX сторони за їхньою згодою можуть визначати форму трудового договору [6]. Отже, роботодавець і працівник може самостійно визначати письмову чи усну форму трудового договору про дистанційну роботу.

При дистанційній роботі працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці (ч. 4 ст. 60² КЗпП України). Нормативно встановлене право працівника самостійно визначати робоче місце забезпечує йому можливість перебувати в комфортних для нього обставинах, виконувати роботу. Необхідно врахувати й те, що укладення трудового договору про дистанційну роботу за наявності небезпечних і шкідливих виробничих факторів забороняється. При дистанційній роботі працівник самостійно розподіляє робочий час з умовою, що загальна тривалість робочого часу не перевищуватиме норм, визначених статтями 50 та 51 КЗпП України.

Ще однією особливістю є можливість поєднання виконання працівником дистанційної роботи з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця. Особливості поєднання дистанційної роботи з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця встановлюються трудовим договором про дистанційну роботу (ч. 6 ст. 60² КЗпП України).

Порядок і строки забезпечення працівників, які виконують роботу дистанційно, необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами, порядок і строки подання такими працівниками звітів про виконану роботу, розмір, порядок і строки виплати працівникам компенсації за використання належних їм або орендованих ними обладнання, програмно-технічних засобів, засобів захисту інформації та інших засобів, порядок відшкодування інших пов'язаних з виконанням дистанційної роботи витрат визначаються трудовим договором про дистанційну роботу (ч. 7 ст. 60² КЗпП України).

У разі відсутності у трудовому договорі положення про забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами таке забезпечення покладається на роботодавця, який організовує встановлення та технічне обслуговування відповідних засобів, а також оплачує витрати, пов'язані з цим (ч. 8 ст. 60² КЗпП України).

Також працівникам, які працюють дистанційно, гарантується право на відпочинок. Зокрема, працівнику, який виконує дистанційну роботу, гарантується період вільного часу для відпочинку, під час якого працівник може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з власником або уповноваженим ним органом, і це не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни. Період вільного часу для відпочинку визначається у трудовому договорі про дистанційну роботу. (ч. 9 ст. 60² КЗпП України).

Потребує уваги також право працівника вимагати від роботодавця тимчасове, строком до двох місяців, переведення на дистанційну роботу, якщо на робочому місці стосовно нього були вчинені дії, що містять ознаки дискримінації. Водночас працівник повинен навести факти застосування щодо нього дискримінації чи інших форм насильства. (ч. 10 ст. 60² КЗпП України). Водночас роботодавець може відмовити у переведенні працівника, якщо дистанційна робота не сумісна з його обов'язками і працівник не надав доказів того, що мала місце дискримінація чи інше насильство. Це положення спрямоване на гарантування суб'єктивних прав працівників та їх захист.

Водночас в окремих випадках виконання працівником дистанційної роботи може здійснюватись без укладення трудового договору в письмовій формі. Зокрема, на час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі. З таким наказом (розпорядженням)

працівник ознайомлюється протягом двох днів з дня його прийняття, але до запровадження дистанційної роботи (ч. 11 ст. 60² КЗпП України).

Пріоритетне право на укладення трудового договору про дистанційну працю мають вагітні жінки, працівники, які мають дитину віком до трьох років або здійснюють догляд за дитиною відповідно до медичного висновку до досягнення нею шестирічного віку, працівники, які мають двох або більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю, батьки – особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, а також особи, які взяли під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, можуть працювати на умовах дистанційної роботи, якщо це можливо, зважаючи на виконувану роботу, та роботодавець має для цього відповідні ресурси та засоби [3]. І саме для таких категорій працівників відкривається більше можливостей для заробітку завдяки дистанційній роботі.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки: 1) дистанційна робота це одна із форм організації праці; 2) дистанційна робота може застосовуватися через укладення трудового договору, а також за наказом роботодавця; 3) дистанційна робота може бути постійною, а може бути тимчасовою (наприклад, до двох місяців); 4) законодавством передбачено категорії осіб, які мають пріоритетне право на укладення трудового договору про дистанційну роботу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 30. Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

2. Литвиненко В. М. Форми організації праці за законодавством України. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2023. № 3 (20). С. 41–48. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/4.-Lytvynenko-V.pdf>.

3. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.71 № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 04.04.2024).

4. Стасів О. Особливості правового регулювання дистанційної праці в Україні. *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2021. Т. 12. S. 127–140.

5. Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сіль-

ського господарства України від 05 травня 2021 р. № 913-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

Юрій Конопля,

аспірант 1-го курсу

Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Наталія Шамрук,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник кафедри теорії та історії держави і права,

конституційного права Пенітенціарної академії України

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЛЯХ

Однією зі сфер, в якій держава бере участь в економічному циклі, є закупівля товарів, робіт і послуг, необхідних державі. Важливість публічних закупівель викликана, передусім, їх особливим завданням, а саме в задоволенні потреб держави, забезпеченні її функціонування та виконання покладених на неї завдань і функцій. неефективне управління державними коштами характеризується низьким рівнем прозорості, підзвітності та верховенства права. Такі недоліки в національній економіці не лише знижують ефективність бюджетної діяльності, а й призводять до соціальної нестабільності, скорочення інвестицій та обмеження економічного зростання і сталого розвитку.

На сьогодні не розроблено методології ефективної оцінки корупційних ризиків у сфері публічних закупівель, а нецільове використання бюджетних коштів та відсутність реального механізму громадського контролю за процесом державних закупівель призводить до корупції.

Варто зазначити, що для контролю, виявлення порушень та усунення корупційних ризиків у публічних закупівлях покладено певні функції на Рахункову палату, Антимонопольний комітет України, Національне агентство з питань запобігання корупції, також до цього процесу активно залучена громадськість. Проте ці інституції реагують на вже виявлені або вчинені корупційні правопорушення, що своєю чергою не запобігає їх виявам під час підготовки до проведення закупівель.

У публічних закупівлях корупція є значним дестабілізуючим фактором, що впливає на сталий розвиток здорового та конкурентоспроможного суспільства та суттєво перешкоджає економічній безпеці держави загалом. Будь-який корупційний ризик чинить деструктивний вплив на процес реформування сектору державних закупівель, а також підриває до принципів, закріплених у ст. 5 Закону України «Про публічні закупівлі» [1].

Можна погодитись з К. Юсовою та О. Акімовою, які до ознак корупції (корупційних ризиків) у публічних закупівлях віднесли: використання службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей державних службовців, які полягають у порушенні врегульованої законодавством процедури придбання на конкурентній основі замовником товарів, робіт і послуг за публічні кошти; реалізація неправомірної вигоди, тобто особистих інтересів як виконавців, так і замовників у сфері публічних закупівель у різних формах без законних на те підстав; зниження ефективності використання публічних коштів та їх надмірна витрата через відсутність відкритої конкуренції між постачальниками товарів/виконавцями робіт і послуг [2]. Такі ознаки корупційних ризиків у публічних закупівлях є умовами або причинами, що спонукають, стимулюють або схиляють посадову особу, яка виконує посадові обов'язки або обов'язки органів місцевого самоврядування, до вчинення корупційних правопорушень або дій, що можуть призвести до вчинення корупційних правопорушень.

Певні думки щодо видів корупційних ризиків під час організаційного механізму підготовки та проведення закупівель висловлює А. Фаїзов, який зазначає такі види: вимагання, отримання неправомірної вигоди співробітником замовника; підкуп осіб, які приймають рішення про закупівлю; використання фінансових ресурсів, призначених для публічних закупівель, з метою особистої вигоди або збагачення [3].

Також щодо видів порушень під час здійснення публічних закупівель, що мають ознаки корупційного ризику О. Альциванович та Я. Цимбаленко виокремлюють такі: створення такого складу учасників, який дає можливість уникати застосування процедур торгів поза певними обмеженнями і натомість використовувати більш спрощені процедури, включно

з прямим укладанням договорів або закупівлю в одного виконавця; розробку технічних умов або технічних завдань з метою сприяння продажу певного продукту чи послуги або недопущення до участі в торгах потенційних учасників; висунення таких критеріїв оцінки тендерних (цінових) пропозицій, що абсолютно не відповідають вимогам фактичної закупівлі і, безсумнівно, є дискримінаційними щодо певних постачальників тощо [4].

Проаналізувавши вищезазначене, можна виділити основні чинники корупційних ризиків у публічних закупівлях:

– неправомірні дії посадових осіб, які порушують принципи ефективності та прозорості закупівель, тобто створення неконкурентного середовища та розвитку недобросовісної конкуренції, та такі дії, що призводять до фінансових втрат для замовників у сфері публічних закупівель, отримання несправедливих переваг для заінтересованих сторін та отримання товарів/робіт/послуг неналежної якості та/або за завищеною вартістю;

– можливість діяти на власний розсуд, тобто обирати з декількох юридично допустимих рішень таке, що вважається найкращим за певних обставин (тобто дискреційні повноваження, особливо під час планування закупівель, підготовки тендерної документації та розгляду тендерних пропозицій), тим самим створюючи умови для поширення корупційних практик;

– відсутність політики та процедур замовників, що регламентують розподіл функцій між структурними підрозділами для ефективного планування, організації та здійснення державних закупівель, забезпечення збереження інституційного майна, запобігання та виявлення корупційних дій. Натомість спостерігається відсутність загального аналізу та моніторингу закупівель, впровадження систем управління ризиками, належного розподілу функцій, аудиту виконання контрактів.

Враховуючи вищевикладене, можна окреслити заходи, які необхідні для боротьби з корупцією та поліпшення функціонування системи закупівель:

1) забезпечення ефективного контролю уповноваженими органами у сфері публічних закупівель за процесом здійснення закупівель на всіх його етапах; 2) імплементація європейського законодавства у сфері закупівель у національне; 3) розробка та застосування

спеціальних програм правової освіти з питань подолання корупції; 4) проведення опитувань серед безпосередніх учасників і замовників публічних закупівель у питанні чинників корупції та пропозиції їх викоринення.

Список використаних джерел

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#n927> (дата звернення: 25.03.2024).
2. Юсова К., Акімова О. Корупційні прояви у системі публічних закупівель та їх класифікація. *Підприємство та інновації*. 2020. № 11-1. С. 37–42.
3. Фаїзов А. В. Корупційні ризики у сфері публічних закупівель та шляхи їх мінімізації. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2020. Вип. 4. С. 125–137.
4. Альциванович О., Цимбаленко Я. Теоретико-категоріальний аналіз поняття публічних закупівель та корупційних ризиків при їх здійсненні в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 9. С. 92–103.

Юрій Коройд, слухач 1-го курсу
Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Олександр Марущак,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ

Поняття «слідчий суддя» введено у Кримінальний процесуальний кодекс України лише у 2012-му році. Згідно з п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду [1].

Загалом з набранням чинності 20 листопада 2012 року Кримінальним процесуальним кодексом України істотно розширено функції та завдання суду щодо контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування.

Саме з цією метою було запроваджено інститут слідчого судді, покликаного здійснювати весь обсяг таких функцій. До компетенції слідчого судді належить прийняття рішень щодо застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення відкритих та негласних слідчих (розшукових) дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого та прокурора. На відміну від діяльності «звичайного» судді слідчий суддя бере участь та здійснює контроль у кримінальному провадженні ще до того, як обвинувальний акт надіслано до суду, тобто на етапі досудового розслідування.

Однак при цьому, запровадивши інститут слідчого судді в КПК України, законодавець не визначив його місце в системі державних органів, які повинні забезпечувати виконання основних завдань кримінального судочинства, тим самим створивши певні прогалини щодо його діяльності в забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень, оскільки, з одного боку, слідчий суддя на стадії досудового розслідування не є стороною кримінального провадження і не бере участі в процесі доказування, а з іншого, здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, наділений правом відповідно до ст. 303 КПК України визначати про необхідність проведення тих або інших слідчих (розшукових) дій, що так чи інакше впливає на визначення обсягу обвинувачення в кримінальному провадженні.

Слід зазначити, що чинним кримінально-процесуальним законодавством відокремлені повноваження слідчого судді місцевого суду і слідчого судді апеляційного суду.

Відповідно до положень ст. 247 КПК України розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду [1].

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 29 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII голова апеляційного суду здійснює повноваження слідчого судді та призначає з числа суддів апеляційного суду суддів (суддю) для здійснення таких повноважень у випадках, визначених процесуальним законом [2]. Таким чином, голова апеляційного суду виконує повноваження слідчого судді за посадою, а інших слідчих суддів призначає наказом. Слідчий суддя апеляційного суду повинен мати відкритий СБУ допуск і затверджений наказом голови апеляційного суду доступ до державної таємниці.

Такий порядок призначення слідчих суддів апеляційних судів та здійснення ними своїх повноважень викликав зауваження з боку учасників кримінального процесу.

Важливим є те, що відповідно до ч. 8 статті 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення.

Однак це положення Закону стосується слідчого судді суду першої інстанції, такого визначення щодо слідчого судді апеляційної інстанції немає. І на практиці у пріоритеті слідчий суддя апеляційної інстанції здійснює свої повноваження як суддя апеляційної інстанції, а свої повноваження як слідчого судді фактично виконує у вільний від основної діяльності час.

Це своєю чергою приводить до непомірного навантаження на слідчого суддю апеляційного суду, особливо з урахуванням скороченого терміну розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та нерівномірності кількості розглянутих справ порівняно з іншими судьями апеляційного суду.

Сучасна правозастосовна практика свідчить про поширеність негласних заходів при розслідуванні кримінальних правопорушень. У багатьох випадках вони дають результат для кримінального провадження, в інших – залишаються безрезультатними, тому сторона обвинувачення просто не розсекречує такі матеріали і, відповідно, не використовує їх у подальшому процесі доказування.

Проведення негласних заходів є достатньо копіткою в тактичному плані діяльністю, якій передують процесуальна діяльність з прийняття відповідного рішення уповноваженим суб'єктом і «санкціонування» цього рішення слідчим суддею (не у всіх, але у переважній більшості випадків).

Звертає на увагу той факт, що незважаючи на значну кількість клопотань, вирішення яких відноситься до повноважень слідчих суддів апеляційних судів, наявність багатьох чинників, які необхідно враховувати при вирішенні цих клопотань, чинний КПК України містить тільки три статті (ст.ст. 247–249), які регулюють порядок розгляду таких клопотань. При цьому ст. 247 КПК України містить положення щодо підсудності таких справ, а ст. 249 КПК України строк дії ухвал слідчих суддів та порядок продовження строку негласних слідчих (розшукових) дій. І тільки ст. 248 КПК України регулює питання розгляду таких клопотань по суті. Крім того, певні питання процесуальної діяльності слідчих суддів апеляційних судів закріплені в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [3].

Зазначене, по-перше, призвело до виникнення спірних питань під час розгляду цієї категорії, а, по-друге, на наш погляд, створює враження, що участь слідчого судді у процесі надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій є формальною, що слідчий суддя просто ставить свій підпис на рішенні слідчого, детектива, не перевіряючи при цьому обґрунтованість клопотання й реальну необхідність проведення негласних заходів.

Три вищевказані статті Кримінального процесуального кодексу України (ст.ст. 247–249), якими передбачено процесуальну діяльність слідчого судді апеляційного суду повною мірою не врегульовують усі аспекти повноважень слідчих суддів, що своєю чергою призводить до розбіжностей у правозастосовчій діяльності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#Text>.

Владислав Ком, здобувач вищої освіти
освітнього ступеня магістр, гр. МПР(ацю)-231
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: Наталія Пузирна,
доцент кафедри публічного та приватного права,
кандидат юридичних наук, доцент
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗШУКУ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ, ОДЕРЖАНИМИ ВІД КОРУПЦІЙНИХ ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупційні правопорушення, як правило, пов'язані зі значними матеріальними активами, які використовуються заради особистого збагачення, схиляння інших осіб до неправомірних дій тощо. У кримінальному провадженні при вирішенні питання про арешт майна виникає необхідність забезпечити його схоронність, а в певних випадках його розшук з метою захисту інтересів держави. У зв'язку з цим виникла необхідність створення спеціалізованого органу, який займатиметься питанням управління, розшуку, виявлення активів, які одержані злочинним шляхом. Дослідження правового статусу Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА), допоможе зрозуміти прогалини на законодавчому рівні, які потребують удосконалення заради якісної роботи такого органу.

Дослідження питання правового статусу АРМА необхідно почати з визначення поняття «правовий статус», оскільки це необхідно для правильного розуміння сфери діяльності, повноважень, функцій та завдань цього органу. Для того, щоб проаналізувати це поняття, необхідно звернутися до наукових позицій. На думку Н. М. Гудима, під правовим статусом розуміють «права, обов'язки та повноваження органів державної влади та певних осіб» [1, с. 82]. Скакун О. Ф. визначає правовий статус як «передбачену законодавством систему взаємозалежних: прав, законних інтересів, обов'язків суб'єкта права» [2, с. 551]. Стадник Р. І. вважає, що правовий статус – це сукупність владних повноважень, пов'язаних з цілями, завданнями, функціями, формами та методами їх реалізації [3, с. 35]. З останнім твердженням можна погодитися, зважаючи на те, що органи державної влади, крім прав, обов'язків та повноважень, які прописані в нормативних актах, повинні володіти необхідними механізмами їх реалізації. Це пов'язано з тим, що державному органу необхідно виконувати поставлену перед ним роботу ефективно, а інакше доцільність його діяльності буде поставлена під сумнів. У такий спосіб поняття правового статусу містить у собі такі складові, як: права, обов'язки, повноваження, функції та їх механізми реалізації.

Щодо питання правового статусу АРМА, то відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі – Закон №772-VIII) він є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом [4]. Таким чином цей орган перебуває в одному правовому полі з такими спеціалізованими органами, як: Антимонопольний комітет, Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), які також є центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом. Зважаючи на це, цей орган є підконтрольний та відповідальний перед Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ), оскільки відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» (далі – Закон № 3166-VI) система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої вла-

ди, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України [5]. Своєю чергою цей орган є підзвітним Верховній Раді України (далі – ВРУ), оскільки відповідно до положень Конституції України виконавча гілка влади є повністю підзвітною ВРУ, що зумовлено особливостями форми державного правління в нашій державі (парламентсько-президентська республіка).

Оскільки АРМА належить до центральних органів виконавчої влади, то її правовий статус та діяльність повинні визначатися відповідними принципами, якими керується цей орган. Однак, якщо проаналізувати положення Закону № 772-VIII, то ми можемо виявити, що він не визначає основні принципи діяльності цього органу, на відміну від інших органів, які наділені спеціальним статусом. Таким чином ця законодавча прогалина не дозволяє АРМА працювати ефективно, оскільки принципи, якими вона повинна керуватися у своїй діяльності, відсутні. Проте, якщо виходити з положень Закону № 3166-VI, то основними принципами цього органу можна вважати: верховенство права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності [5]. Окрім цих принципів, на нашу думку, необхідно додати також такі принципи, як безсторонність та справедливість, політична нейтральність і позапартійність, взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, а також міжнародними організаціями, які займаються діяльністю у сфері розшуку та виявлення активів, отриманих злочинним шляхом. Отже, для забезпечення єдиної правової політики держави у сфері регулювання правового статусу АРМА вважаємо за необхідне доповнити Закон № 772-VIII [4] статтею 2¹ «Основні принципи діяльності Національного агентства» та викласти в ній принципи, які були зазначені вище.

Ефективність діяльності подібних за правовим статусом та функціоналом до АРМА органів державної влади залежить від гарантії їх незалежності. Особливо це питання є актуальним для органів, які займаються боротьбою з корупцією, оскільки від їхньої незалежності багато в чому залежить неупередженість та ефективність їх діяльності. Не винятком є АРМА, оскільки діяль-

ність цього органу багато в чому пов'язана з антикорупційною політикою держави. Таким чином на рівні законодавства повинні бути закріплені гарантії незалежності цього органу. Проте, як і у випадку з принципами, Закон № 772-VIII [4] не визначає, чим саме гарантується незалежність АРМА. Для забезпечення ефективності правового регулювання діяльності АРМА необхідно визначити гарантії його незалежності, саме тому вважаємо за необхідне звернутися за допомогою до законодавства, яке визначає гарантії незалежності подібних до АРМА органів (НАБУ, НАЗК).

Передусім до гарантій незалежності цього органу необхідно віднести його спеціальний статус, що обумовлено наявністю особливих повноважень, які здійснює виключно АРМА, завданнями, які постають перед ним для забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні. Наступною гарантією незалежності є особливий порядок призначення та звільнення з посади голови АРМА. У загальному порядку він призначається Кабінетом Міністрів України за поданням прем'єр-міністра України. Однак відбір кандидатів на цю посаду здійснює незалежна конкурсна комісія, яка формується окремими державними органами (ВРУ, Генеральною прокуратурою, НАБУ та ін.). Закон № 772-VIII [4] визначає виключний перелік підстав для звільнення голови АРМА, що забезпечує стабільну діяльність органу без огляду на можливі непередбачувані кадрові зміни. Наступною гарантією є особливий порядок фінансування та матеріально-технічного забезпечення АРМА. Відповідно до ст. 14 Закону № 772-VIII у Державному бюджеті України видатки на фінансування Національного агентства визначаються окремим рядком на рівні, що забезпечує належне виконання повноважень Національного агентства [4]. Належні умови оплати праці голови, заступників голови Національного агентства та службовців апарату Національного агентства, які визначені законами, є ще однією гарантією незалежності цього органу [4]. Крім цього, ще однією гарантією виступає прозорість його діяльності, що є важливим, зважаючи на намагання нашої держави ефективно боротися з корупцією. Таким чином, ми вважаємо за необхідне доповнити Закон № 772-VIII ст. 2² «Гарантії незалежності Національного агентства» та виписати гарантії, які були зазначені вище [4].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити такий висновок, що особливості правового статусу АРМА не повноцінно виписані в Законі № 772-VIII [4], оскільки відсутність гарантій незалежності та принципів діяльності відповідного органу не дозволяють говорити про ефективне правове регулювання, адже ефективність діяльності будь-якого органу залежить від правильно виписаного правового статусу та забезпеченої незалежності.

Список використаних джерел

1. Гудима Н. В. Проблема статусу центральних органів виконавчої влади у реформуванні державного управління. *Європейські перспективи*. 2010. № 4. С. 80–84.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Еспада, 2009. 752 с.
3. Стадник Р. І. Правовий статус органів виконавчої влади України як розпорядників публічної інформації: теоретико-правові та нормативно-правові засади. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія: Право. Ужгород : Гельветика, 2017. Т. 2. № Вип. 46. С. 33–38.
4. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України № 772-VIII від 10.11.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
5. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України № 3166-VI від 17.03.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

Олена Кравченко,

здобувачка вищої освіти IV курсу, групи ЦГЮ-201
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
науковий керівник: Наталія Пузирна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року через вторгнення російської федерації в Україну було введено правовий режим воєнного стану. Війна, активні бойові дії та окупація значно вплинули на всі сфери суспільного життя, особливо на діяльність господарських товариств, і акціонерні товариства (далі – АТ) – не є винятком. АТ мають велике значення для економіки та благоустрою держави,

оскільки АТ є основним джерелом робочих місць. Також слід зазначити, що АТ сплачують велику кількість податків до державного бюджету. Вважаємо, що вирішення проблем, пов'язаних з розвитком та функціонуванням АТ значно поліпшить рівень життя в нашій країні.

Основними проблемами в розвитку АТ є великі ризики втрати капіталу через руйнування інфраструктури. Необхідно звернути увагу на обмеження, які почали діяти під час введення воєнного стану, адже вони заважають АТ розвиватись та нормально функціонувати.

Яскравим прикладом є обмеження щодо проведення загальних зборів акціонерів під час дії воєнного стану. Спочатку були введені дистанційні збори. У рішенні Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) від 06.03.2023 № 236 вказано: «дистанційні загальні збори не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їх представників) та проводяться шляхом дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами і надсилання їх до акціонерного товариства через депозитарну систему України відповідно до цього Порядку» [1].

Уже 10.03.2023 було ухвалено рішення НКЦПФР № 264, яким НКЦПФР дозволила проводити загальні збори акціонерів очно, однак з таким обмеженням – кількість присутніх акціонерів не може перевищувати п'яти осіб [2].

Після цього НКЦПФР рішенням від 02.06.2023 № 595 затвердила Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів (далі – Порядок), згідно з яким було введено новий вид проведення загальних зборів акціонерів – електронні загальні збори. Так, відповідно до Порядку «електронні загальні збори не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їхніх представників) та проводяться виключно шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи у порядку, встановленому Законом України «Про акціонерні товариства» та цим Порядком» [3]. При цьому зміни, пов'язані з електронним голосуванням акціонерів, почали діяти лише з 1 січня 2024 року.

Проаналізувавши рішення НКЦПФР № 1451 від 22.12.2023 (далі – Рішення № 1451), бачимо введення в дію програмно-технічного комплексу Центрального депозитарію цінних паперів, який потрібний для електронного голосування акціонерів. Так, відповідно до Рішення № 1451 «... надано до Центрального депозитарію в електронному вигляді та відповідні переліки надані Центральним депозитарієм в електронному вигляді в порядку, встановленому внутрішніми документами Центрального депозитарію, крім випадку проведення позачергових загальних зборів акціонерного товариства на вимогу акціонерів (акціонера), які (який) на день подання вимоги про проведення позачергових загальних зборів сукупно є власниками (власником) 5 і більше відсотків голосуючих акцій акціонерного товариства» [4].

Вважаємо, що такі нововведення можуть значно вплинути на процес ухвалення важливих рішень, а саме зроблять цей процес значно складнішим через неефективність комунікації між акціонерами.

До проблем також можемо віднести труднощі з підбором кадрів. З початком війни доволі велика частина експертів та спеціалістів виїхала з країни, частина стала непрацездатною або обмежено працездатною, а частина взагалі загинула внаслідок активних бойових дій. Експертів стало менше, АТ потрібно витрачати більше коштів для пошуку кадрів, а робота стала повільнішою та менш якісною. Слушною є статистика Українського інституту майбутнього: на початку 2022 року в Україні проживало 37,6 млн людей. На початку травня 2023 року в Україні проживають 29 млн осіб [5]. З цієї статистики видно, що за кордоном досі залишилось близько 8,6 мільйонів людей, а це майже одна четверта від всього населення України.

Значне місце в розвитку АТ посідають їхні доходи. Серед причин низького доходу є не тільки зменшення попиту, а й неможливість виконувати роботу в тому ж обсязі або з тим же рівнем якості, як і раніше. Зменшення доходу можемо спостерігати на прикладі державного акціонерного товариства «Укрпошта», яке заробило за 2022 рік на 858,5 млн грн (або на 7,7 %) менше, ніж за 2021 рік. У звіті АТ «Укрпошта» зазначено: «зменшення доходів спостерігається по всіх послугах, крім посилок, дрібних

пакетів та торгівлі. Невиконання плану доходів пов'язано із суттєвим зниженням обсягів, що спричинено негативними економічними процесами, які виникли із введенням воєнного стану внаслідок збройної агресії російської федерації» [6]. Також на дохід АТ значно впливає логістика, адже вона забезпечує нормальну роботу підприємств. Стає необхідним пошук нових шляхів через розбиті дороги та заблоковані порти. Логістичні труднощі можуть не тільки ускладнювати, а й зробити неможливим подальше функціонування АТ.

Бойові дії та окупація територій можуть призвести до необхідності змінити розташування філій або головних офісів АТ. Великою проблемою для продовження діяльності АТ є неготовність самих підприємств до швидких змін в умовах воєнного стану. Наприклад, потрібно багато ресурсів та зусиль, щоб акціонерне товариство змогло перемістити свою філію за короткий проміжок часу в нове місце, яке буде розташоване далеко від територій, де ведуться активні бойові дії.

Внаслідок постійних обстрілів з боку російської федерації значна частина будівель АТ була зруйнована, що зумовило чималі витрати коштів на відновлення будівель, продукції, товарів, закупівлю нового обладнання. Особливо слід звернути увагу на те, що витрачаються кошти з державного бюджету, адже руйнуються філії чи відділення державних АТ (наприклад, 20.02.2024 року окупанти обстріляли відділення «Укрпошти» в місті Краматорську [7]). У своєму звіті АТ «Укрпошта» вказало про знецінення активів на тимчасово окупованих територіях та про продовження роботи щодо оцінки збитків, які понесла компанія внаслідок воєнних дій. Фактично у 2022 році Укрпошта втратила 493,1 млн грн, порівняно з 2021 р., де збитки були всього 45,6 млн грн [6].

Відсутність стабільності та наявність великих ризиків робить процес створення нових АТ більш складним, що призводить до зменшення загальної кількості господарських товариств в Україні, що своєю чергою зумовлює погіршення рівня економіки та якості життя.

Таким чином, проаналізувавши діяльність акціонерних товариств в Україні в умовах сьогодення, ми можемо виділити такі

проблеми розвитку і функціонування АТ під час дії воєнного стану: складнощі, пов'язані з проведенням загальних зборів (введення воєнного стану ускладнює або робить неможливим проведення загальних зборів акціонерів, що може призвести до проблем з корпоративним управлінням); зростання витрат (АТ стикаються із зростанням витрат на логістику, паливо, запчастини, нове обладнання, відбудову філій і відділень, що може призвести до збитків та зниження рентабельності); відтік кадрів (війна призвела до відтоку кадрів, що ускладнило роботу АТ). Можемо стверджувати, що війна в Україні – це серйозний виклик для акціонерних товариств, але при правильному підході їм можливо успішно вести свою діяльність навіть у таких складних умовах.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16 лютого 2023 року № 154 : рішення НКЦПФР від 06.03.2023 № 240. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0240863-23#n2> (дата звернення: 14.03.2024).

2. Щодо внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16 лютого 2023 року № 154 : рішення НКЦПФР від 10.03.2023 № 264. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0264863-23#n3> (дата звернення: 14.03.2024).

3. Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів, затверджений рішенням НКЦПФР від 02.06.2023 року № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0595863-23#n12> (дата звернення: 14.03.2024).

4. Щодо внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16 лютого 2023 року № 154 : рішення НКЦПФР від 22.12.2023 № 1451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1451863-23> (дата звернення: 14.03.2024).

5. Скільки залишаться українців після війни: експерти про скорочення населення та катастрофічне співвідношення жінок і чоловіків. URL: <https://tsn.ua/exclusive/skilli-zalishitsya-ukrayinciv-pislya-viyni-eksperti-poyasnili-chomu-skorochuvatimetsya-kilkist-naselennya-2358379.html> (дата звернення: 14.03.2024).

6. Звіт виконавчого органу АТ «УКРПОШТА» про результати роботи фінансово-господарської діяльності Товариства за 2022 рік. Київ, 2022. URL: https://www.ukrposhta.ua/doc/issuerreporting/zvit_vykonavchoho_orhanu_za_2022_rik.pdf (дата звернення: 14.03.2024).

7. «Ні балкона, ні вікна – нічого». Пошкоджені будинки та пошта: наслідки обстрілу Краматорська. URL: <https://suspilne.media/689562-ni-balkona-ni-vikna-nicogo-poskodzeni-budinki-ta-posta-naslidki-obstrilu-kramatorska/> (дата звернення: 14.03.2024).

Євген Красковський,
аспірант Пенітенціарної академії України

СКЛАДОВІ БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У міжнародній пенітенціарній практиці виокремлюють три взаємопов'язані види безпеки, а саме: фізична безпека, процедурна безпека, динамічна безпека. Давайте розглянемо їх більш детально.

Фізична безпека є базовою складовою діяльності установ виконання покарань. Основою фізичної безпеки є архітектура та будівлі УВП, інженерні і технічні засоби охорони і нагляду за засудженими. До них зазвичай відносять: огорожі об'єктів, які охороняються, огорожі заборонених зон; споруди і конструкції на КПП; споруди і конструкції на внутрішній території об'єкта – коридори, що проглядаються; споруди і конструкції на постах; спостережні майданчики і вежі; контрольно-слідові смуги; інженерні загорожі – противтечові; протитаранні – по периметру УВП: рови, бар'єри, троси, плити; на КПП та контрольному майданчику – жорсткі і гнучкі шлагбауми, бар'єри; ізольовані ділянки; приміщення в будівлі ДІЗО, ПКТ, ДПК; майданчики для шиккування засуджених; освітлювальні установки – освітлювальні прилади; засоби механізації і автоматизації – електрозамки, механічні замки, пульти, металодетектори, відеокамери, рентгенівські установки; спеціальні засоби та вогнепальна зброя. Фізична безпека передбачає використання кількох рівнів взаємозалежних систем, які охоплюють систему відеонагляду, захисні бар'єри, замки, протоколи управління доступом і багато інших засобів. Іншими словами до фізичної безпеки відноситься сама специфічна будівля установ виконання покарань та інженерно-технічні засоби охорони і нагляду за засудженими.

Під час проєктування в'язниць зважають на необхідність забезпечити кілька рівнів безпеки, які різнитимуться ступенем суворості: від індивідуальної камери до окремих блоків чи корпусів, зон відпочинку та роботи і зрештою до всього периметра. Вимоги до безпеки вночі, коли ув'язнені та засуджені замкнені в камерах, відрізняються від денних вимог, коли на території установи виконання покарань зазвичай ведеться значно активніша діяльність адміністративним ресурсом.

Слід також вказати, що відповідно до Європейських в'язничних правил, згідно з редакцією 2020 року (Правило 51.2), безпека, яка забезпечується фізичними бар'єрами та іншими технічними засобами, має доповнюватися заходами безпеки, які забезпечує аварійний персонал, що спостерігає та знає ув'язнених та засуджених, які перебувають під їхнім контролем.

Процедурна безпека (або адміністративна безпека). Процедурні заходи безпеки мають важливе значення для підвищення безпеки як у самій установі виконання покарань, так і поза межами охоронної зони, оскільки це дозволяє відповідним чином оцінити і розглянути ризики скоєння втечі чи інших протиправних дій.

Процедурні заходи безпеки відіграють важливу роль при організації режиму, який унеможливує скоєння засудженим втечі з установи виконання покарань, значно ускладнює вчинення ними правопорушень. Ці процедури дозволяють ідентифікувати ризики і підтримувати оперативну обстановку в установі на належному рівні та вчасно і правильно розрахувати розподіл сил та засобів у разі її ускладнення. Завдяки таким заходам усі засуджені знаходяться під контролем протягом усього часу.

Процедурні міри містять: проведення обшуків і оглядів засуджених та їх особистих речей, приміщень і території, камер, транспортних засобів, посилок, передач, бандеролей, перегляд кореспонденції; догляд осіб, що проходять на охоронну територію; догляд персоналу установ виконання покарань; проведення перевірки наявності засуджених; контроль телефонних розмов засуджених та доступу до інтернету; локалізація засуджених; супровід засуджених; процедура звільнення з установи.

Якщо говорити про те, яке значення процедурної безпеки або ще як її називають адміністративної безпеки, то насамперед вона стосується тих процедур, яких потрібно дотримуватися, щоб запобігати втечам та іншим правопорушенням і підтримувати добрий порядок. Деякі з найважливіших процедур пов'язані з обшуком конкретних місць і осіб.

Відповідно до Європейських в'язничних правил (Правило 52.2) мають бути розроблені процедури, які забезпечують безпеку ув'язнених, персоналу пенітенціарної установи і всіх відві-

дувачів та зменшують до мінімуму ризик насильства та інших подій, які несуть загрозу безпеці.

Динамічна безпека – це підхід, який для гарантування безпеки значною мірою опирається на стосунки між персоналом і ув'язненими. Термін «динамічна безпека» (dynamic security) був введений в обіг (як наслідок масових безладів 70–80-х років у в'язницях Великої Британії) у 1985 р. Яном Дунбаром, колишнім директором тюремної адміністрації Великої Британії, який став відомим завдяки впровадженню прогресивних ідей у роботу підпорядкованої йому служби. З його точки зору, динамічна безпека – це ситуації, коли «відносини та індивідуалізм поєднуються в запланованій (і корисній) діяльності, коли в установі як максимального, так і мінімального рівня безпеки результат складається в гнучкому і кращому порядку у в'язниці». Підкреслювалося, що основна увага має бути приділена ставленню до співробітників і засуджених як до індивідів, формуванню справедливих і ввічливих відносин «персонал – засуджений».

Динамічна безпека в установах виконання покарань – спосіб організації процесу виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі, який базується на розвитку позитивних відносин із засудженими, їх зайнятості, встановленні довірливих відносин з ними та ефективної комунікації, що призводить до обізнаності персоналу з процесами, які відбуваються в місці тримання засуджених. Концепція динамічної безпеки – це позитивні відносини, зв'язки та взаємодія між персоналом і засудженими, професіоналізм у зборі відповідної інформації, розуміння та поліпшення соціального клімату у виправній установі, твердість і чесність, сприйняття особистої ситуації засудженого, спілкування, позитивні відносини та обмін інформацією.

Концепція динамічної безпеки – це позитивні відносини, зв'язки та взаємодія між персоналом і засудженими, професіоналізм у зборі відповідної інформації, розуміння та поліпшення соціального клімату у виправній установі, твердість та чесність, сприйняття особистої ситуації засудженого, спілкування, позитивні відносини та обмін інформацією. Зокрема, Європейські пенітенціарні правила декларують, що, крім технічних засобів безпеки, треба проводити оцінку ризиків вчинення порушень

з боку засуджених. Засуджений повинен мати можливість у будь-який час поговорити з персоналом.

Фізичні й процедурні заходи безпеки – важливі у в'язниці, однак лише їх недостатньо, щоб гарантувати належний порядок. Безпека також залежить від персоналу відділу нагляду та безпеки, який обізнаний у справах в'язниці і забезпечує активність в'язнів у позитивному сенсі. Ефективність динамічної безпеки полягає в тому, що вона може бути профілактикою у виявленні загроз безпеці на ранніх стадіях. Якщо є постійний контакт між персоналом і в'язнями, персонал вчасно зможе відреагувати на ситуації, що відхиляються від норми та можуть становити загрозу безпеці, й таким чином ефективніше запобігати порушенню режиму. Безпека в'язниці стосується не лише засобів, за допомогою яких можна запобігти втечі, а й заходів, потрібних, щоб не дозволити в'язням з високим ризиком вчинення злочинів керувати злочинною діяльністю за межами в'язниці.

Важливі компоненти динамічної безпеки. Індивідуальний підхід, відносини й діяльність разом утворюють концепцію динамічної безпеки. Цей підхід до громадської безпеки (запобігання втечам) і безпеки в'язниці (внутрішній порядок) визначає, що одне й друге реально можливе лише через стосунки між персоналом і засудженими. Динамічна безпека – це обізнаність у справах в'язниці на додачу до безпечного та захищеного середовища, на тлі якого відбувається весь спектр діяльності, що складає основу життя у в'язниці. Концепція динамічної безпеки має перевагу залучення в'язнів індивідуально й отримання фактів та інформації, яка дає змогу зробити важливі висновки, що потрібно для функціонування в'язниці.

Список використаних джерел

1. Боднар І. В., Олійник О. І. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання: окремі питання законодавчої та правозастосовчої практики. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 48. С. 77–83.

2. Боднар І. В., Кондратов Д. Ю., Олійник О. І. Відображення елементів прогресивної тюремної системи в законодавстві України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2 (23). С. 146–154.

3. Голіна В. В., Степанюк А. Х., Лисодед О. В. Кримінально-виконавче право: підручник / за ред. В. В. Голіни, А. Х. Степанюка. Харків: Право, 2011. 328 с.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 22.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 07.09.2023).

Олександр Красногор,
приватний нотаріус, м. Чернігів,
кандидат юридичних наук, голова ГО «Академія нотаріату України»,
докторант Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Діана Кривонуск,
студентка 4 курсу юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»,
відповідальний секретар ГО «Академія нотаріату України»

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ. ВИБОРИ ДО ОРГАНІВ НОТАРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Нотаріальна діяльність є важливою складовою правової системи України, яка забезпечує захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Ефективне функціонування нотаріату значною мірою залежить від належного публічного управління та адміністрування цією сферою.

Що стосується поняття «нотаріат», то, насамперед, потрібно звернутися до визначення саме в Законі України «Про нотаріат», в якому вказано, що це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [1]. Важливо визначити поняття «нотаріальна діяльність», адже це поняття призвело до розбіжностей у думках науковців. На думку К. І. Федорової, це основна функція окремих установ, утворень та осіб, які в різні часи мали певне призначення, тісно пов'язана із суспільним і сімейними устроєм, спадковими і речовими правами, тому логічно припустити, що вона виникла разом з появою цивілізованих держав, у яких існувала писемність [2]. Гулевська Г. Ю. зазначає, що нотаріальна діяльність характеризується публічно-правовою природою та полягає в тому, що, захищаючи суб'єктивні права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, фіксує і посвідчує безспірні права осіб, нотаріат сприяє створенню ефективних умов для розпорядження власністю та її охорони й наданню суб'єктивним правам публічної сили (офіційного визнання від

імені держави), з одного боку, а з іншого – здійснює делеговану державою функцію контролю у сфері цивільного обігу [3]. На нашу ж думку, нотаріальна дія – це діяльність, по-перше, яка здійснюється уповноваженою державою особою, а по-друге, її мета полягає в посвідченні достовірних юридичних дій.

Що ж стосується публічного управління нотаріальної діяльності, то саме цей елемент відіграє вирішальну роль у суспільстві, впливаючи державною владою на суспільні відносини нотаріусів правовими засобами з метою регулювання, затвердження, захисту та розвитку цих взаємодій. На це регулювання впливають різні фактори, які формують правову базу, що оточує нотаріальну діяльність. Такі фактори, як рівень економічного розвитку суспільства, соціальна структура громади, освітня та правова свідомість громадян, а також методи правового регулювання – усе це впливає на загальне нормативне середовище для нотаріату.

На нашу думку, публічне управління нотаріальною діяльністю має ґрунтуватися на збалансованому підході, який поєднує державне регулювання та самоврядування нотаріальної спільноти. Водночас нотаріальні палати мають відігравати ключову роль у професійному самоврядуванні, контролі якості послуг та дотриманні етичних норм.

Публічне адміністрування у сфері нотаріату виражається через форми та методи останнього. Відповідно до Закону України «Про нотаріат» під публічним адмініструванням нотаріальною діяльністю розуміється здійснення заходів щодо: встановлення умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідoctва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійснення контролю за організацією нотаріату, проведення перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначення органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального ді-

ловодства; визначення ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановлення переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановлення розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів [1].

Тому важливо зміцнити механізми співпраці між органами юстиції та нотаріальними палатами, забезпечити прозорість та підзвітність у діяльності нотаріусів. Необхідно також посилювати вимоги до професійної підготовки і періодичної перепідготовки нотаріусів, що сприятиме підвищенню якості їх послуг. Загалом ефективно публічне управління нотаріальною діяльністю має забезпечити баланс між інтересами держави, нотаріальної спільноти та громадян, гарантуючи захист прав і законних інтересів усіх учасників нотаріальних правовідносин.

Надзвичайно важливо згадати в нашій роботі про органи нотаріального самоврядування, а саме вибори до останніх. Згідно із Законом «Про нотаріат», який ми вже зазначали, діяльність нотаріусів від 01.01.2013 року здійснюється через особливий орган, а саме Нотаріальну палату України. Розвиток самоврядування і делегування частини функцій від держави до організацій саморегулювання є важливим елементом демократичного суспільства. Тому запровадження відносно нової ідеології функціонування насамперед органів нотаріату, а також їх організації професійного самоврядування є одним з основних завдань реформи, в ході реалізації якої необхідно досягти такого стану, коли нотаріат, реалізуючи призначення демократичної соціальної правової держави, створить умови для реалізації прав і свобод громадян, а також надання їм широкого кола нотаріальних послуг.

Згідно з Конституцією України громадян має право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [4].

Вибори до органів нотаріального самоврядування є важливим процесом для забезпечення належного функціонування нотаріальної системи в Україні. Під час підготовки та проведення цих виборів можуть виникати певні проблеми, які потребують вирішення. Розглянемо деякі з них та можливі шляхи їх подолання.

Проблема низької явки нотаріусів на вибори може бути спричинена недостатньою поінформованістю, байдужістю або недовірою до процесу. Байдужість до виборчого процесу може бути спричинена кількома факторами. По-перше, недостатньою поінформованістю про важливість органів самоврядування та їхні повноваження. По-друге, це може бути наслідком недовіри до виборчої системи та сумнівів у її чесності й прозорості.

Ще одним фактором, який не можна ігнорувати, є професійне вигорання та надмірна зайнятість нотаріусів. Висока інтенсивність роботи і стрес можуть знижувати мотивацію брати участь у виборах, адже це вимагає додаткових зусиль та часу. Подолання цієї проблеми вимагає комплексного підходу. Потрібно активно інформувати нотаріусів про роль і повноваження органів самоврядування, забезпечити максимальну прозорість виборчого процесу та залучити незалежних спостерігачів.

Наступною проблемою, на нашу думку, є конфлікт інтересів та корупційних ризиків, тобто члени цих органів можуть лобювати інтереси окремих груп нотаріусів або використовувати своє службове становище в особистих цілях. Відсутність належної підзвітності та контролю, а також неефективна система запобігання та врегулювання конфліктів інтересів лише посилюють ці ризики.

Для подолання цієї проблеми необхідно посилити антикорупційні механізми, зокрема запровадити обов'язкове декларування конфліктів інтересів, забезпечити прозорість діяльності органів самоврядування, створити ефективну систему внутрішнього та зовнішнього контролю, встановити жорсткі санкції за порушення законодавства і регулярно проводити навчання з питань доброчесності.

Окремої уваги потребує проблема недостатньої представленості різних регіонів та груп нотаріусів в органах самоврядування. Це може приводити до ігнорування інтересів частини нотаріальної спільноти та зменшення легітимності органів управління. Для вирішення цієї проблеми варто розглянути запровадження квотного представництва регіонів, забезпечення рівних можливостей для різних груп нотаріусів під час висунення кандидатів, а також створення спеціалізованих комітетів для представлення інтересів різних категорій нотаріусів.

На нашу думку, для забезпечення ефективності та легітимності органів нотаріального самоврядування необхідно вжити комплексних заходів, спрямованих на підвищення прозорості виборчого процесу, залучення широкого кола нотаріусів до участі у виборах, встановлення чітких критеріїв для кандидатів і забезпечення належного рівня їхньої кваліфікації. Також важливо посилити антикорупційні механізми та забезпечити представництво різних регіонів і груп нотаріусів в органах самоврядування. Це сприятиме зміцненню довіри до нотаріальної системи та підвищенню її ефективності в інтересах громадян і держави.

Таким чином, нотаріальна система відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності та захисті прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Ефективність її функціонування значною мірою залежить від належного публічного управління та адміністрування, а також від діяльності органів нотаріального самоврядування. Ефективне публічне управління нотаріальною діяльністю є запорукою належного функціонування всієї нотаріальної системи, захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Важливу роль у цьому відіграють органи нотаріального самоврядування, формування яких відбувається через вибори. Проблеми, що супроводжують вибори до органів нотаріального самоврядування, такі як низька явка, недостатня кваліфікація кандидатів, конфлікти інтересів та корупційні ризики, а також недостатнє представництво регіонів і груп нотаріусів, підривають легітимність цих органів та можуть негативно впливати на публічне управління нотаріальною діяльністю. Лише за умови комплексного вирішення наявних проблем органи нотаріального самоврядування зможуть набути належної легітимності та ефективно виконувати свої функції у сфері публічного управління нотаріальною діяльністю.

Отже, забезпечення належного рівня публічного управління нотаріальною діяльністю в Україні вимагає вирішення наявних проблем у процесі формування органів нотаріального самоврядування. Це дозволить підвищити ефективність функціонування самої нотаріальної системи та зміцнити її роль як важливого інституту захисту прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат : Закон України // База даних «Законодавство України» /BP України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 212 с.
3. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2004. 208 с.
4. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

Олександр Краснокутський,

кандидат юридичних наук, провідний
науковий співробітник науково-дослідного
відділу військово-правових проблем
науково-дослідного управління проблем ресурсного
забезпечення у воєнній сфері, сфері оборони
та військового будівництва Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України

АНАЛІЗ СТАНУ ТА СПРОБ ОНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Геополітичні процеси сьогодення переповнені кризовими ситуаціями та загостренням військової напруженості. Україна безпосередньо опинилася в ситуації повномасштабної збройної агресії, яка безсумнівно вимагає максимальної готовності держави до спротиву та відсічі. Актуальною є теза про те, що динамічні зміни глобального характеру в сучасному світі, які призвели до ескалації турбулентності у системі міжнародної безпеки і вимагають переосмислення доктринальних засад інституту національної безпеки й оборони держави. Сучасні фахівці-оборонці солідарні щодо необхідності кодифікації та оновлення законодавства у воєнній сфері, сфері оборони України з усвідомлення загроз від збройних конфліктів. Тому в аспекті описуваної ситуації для України на сьогодні надзвичайно актуально організувати належне й своєчасне формування і впровадження оновленого законодавства у воєнній сфері, сфері оборони України шляхом його кодифікування, що дасть змогу для більш ефективного та своєчасного нарощування оборонного потенціалу України. Враховуючи зазначене, очевидним для на-

гального вирішення на найближчу перспективу є питання правового регулювання процесу організації своєчасної та скоординованої роботи з планування відносин у війсьній сфері, сфері оборони України.

За століття розвитку нормотворчості світове право накопило не лише величезну кількість правових термінів, понять, систем, концептів, конструктів і категорій, але і практику систематизування та впорядкування цих норм права, вчасності в галузі правового буття війни. Можливо й не кожен з намірів розвитку законодавства був успішним і залишився поміченим в історії формування та розвитку законодавства і права у сфері оборони зокрема.

Варто зазначити, що масштабність і значущість для формування та розвитку права загалом є робота з організації і проведення кодифікації, рекодифікації та оновлення законодавства. Тому у процесі цих робіт важливо використовувати увесь спектр доступних прийомів запровадження змін у законодавстві та навіть правової матерії в цілому. Кодифікація, інкорпорація, рекодифікація тощо актів законодавства, навіть впорядкування судової і адміністративної практики є відносно оперативним оновленням законодавчого матеріалу відповідно до вимог часу. Врешті створення спеціалізованих нормативних баз для забезпечення уніфікованого розуміння та тлумачення правових понять, термінів, використаних у процесі систематизації, є логічним і зрозумілим. Тому не дивно, що кодифікаційний досвід відіграє, можна сказати, методологічну (важливішу) роль у процесі української нормотворчості. Так Руслан Стефанчук, перший заступник Голови Верховної Ради України, академік НАПрН України, зазначав: «Кодифікація законодавства є пріоритетним напрямом нормативно-правового регулювання в Україні та зарубіжних країнах різних правових систем. Як форма систематизації правових норм вона спрямована на посилення стабільності законодавства, ліквідацію прогалин і колізій, створення чіткої, заснованої на науковому підґрунті системи нормативних актів» [1]. Але це й досі не вплинуло повною мірою на розвиток саме оборонного законодавства України.

Насамперед шлях вирішення цієї проблеми можливо запозичити з римського права. Як відомо, правова система римського права є базою для законодавчих кодексів більшості країн Європи.

Так у праці «Римське право в середньовічній Європі» Пол Виноградов зазначає, так звана «рецепція» римського права набула такої значущості в період з XI по XVIII століття. Цитуючи його слова, що «у всій історії не існує жодної важливішої та загадкової проблеми, ніж проблема, пов'язана з долею римського права після падіння Римської держави. Як це так, що система, сформована для задоволення певних умов, не лише пережила ці умови, але зберегла свою життєздатність навіть до сьогодні, коли політичне та соціальне оточення повністю змінено? Чому початківцям юристам досі вважається необхідним читати посібники, складені для римських студентів, які жили понад 1500 років тому? Як так сталося, що німці, замість того, щоб випрацювати свою правову систему відповідно до національних прецедентів та з вимогами власної країни, відірвалися від своєї історичної юриспруденції, підкорившись ярму минулих доктрин чужої імперії?» [2]. Можливо дійти висновку, що нормотворці сьогодення повинні запозичувати досвід середньовічних німців у кодифікації системи права.

Кодифікацію оборонного права визначають як систематизацію та вдосконалення принципів і норм міжнародного права, які здійснюються шляхом вдалого формулювання змісту чинного законодавства, осмислення чинних і впровадження доопрацьованих норм з урахуванням потреб сьогодення та поглядів на майбутнє, із урахуванням міжнародної допомоги Україні.

Сьогодні в міжнародному праві у сфері оборони повинні лідувати процеси кодифікації за двома напрямками:

- кодифікування основних принципів і норм, що є джерелом шляхів ухвалення основоположних рішень у воєнній галузі і вирішальність для забезпечення безпеки держави, міжнародної співпраці та раціонального здобуття й користування всіма доступними ресурсами;

- укладаються конвенції з питань оборони та партнерства.

Імплементативна практика міжнародно-правових норм з безпекових питань у національному законодавстві повинна позитивно вплинути на вдосконалення законодавства. Більшість

країн цивілізованого світу вже є представниками низки міжнародних конвенцій та пов'язані з юридичними зобов'язаннями щодо впровадження відповідних принципів і стандартів. Таким чином, законодавство країн НАТО не є єдиною можливістю для структуризації та усунення прогалин у законодавствах проєвропейсько орієнтованих держав. Проте застосування досвіду саме країн НАТО з питань кодифікації законодавства, на нашу думку, є найбільш зрозумілим з огляду на проєвропейське бачення майбутнього України. Для цього, крім іншого, необхідна комплексна політика в галузі оборони держави, вдосконалення інститутів оборони, системи моніторингу та забезпечення дотримання вимог законодавства, а також розширення процесу співпраці між органами влади. Країни НАТО на сьогодні світові лідери у сфері міжнародної оборонної співпраці. При цьому діяльність членів НАТО невід'ємно пов'язана з глобальними заходами у сфері безпеки, в тому числі проведеними під егідою ООН. Захист безпеки – це основоположний напрям діяльності блоку НАТО поряд з іншими міжнародно-гуманітарними напрямками. НАТО має значущу компетенцію в галузі оборони, у цій сфері видається значна кількість загальноєвропейських нормативних актів. Також керівництво НАТО має необхідні та дієві повноваження на здійснення міжнародної співпраці у воєнній сфері та в галузі оборони.

У зв'язку із зазначеним протягом останніх трьох років урядом країни спрямовувались зусилля в бік здійснення діяльності, спрямованої на зближення національного законодавства до законодавств країн Європейського Союзу. Однак сучасне законодавство країн ЄС у процесі свого розвитку та вдосконалення зазнало значних трансформацій, зокрема й систематизації у формі кодифікації. Формування сучасного законодавства про оборону європейські держави починали переважно з ухвалення комплексних законів.

Так Верховною Радою України на засіданні 20 березня було ухвалено за основу урядовий проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про оборону України» щодо вдосконалення процедур управління оборонними ресурсами.

Аналізуючи текст пояснювальної записки Законопроекту, можливо дійти висновку, що метою його розробки є впровадження досвіду держав-членів НАТО і держав-членів Європей-

ського Союзу ресурсами для забезпечення оборони. Проектом Закону передбачено застосування основоположного принципу єдності управління як основи ефективного управління оборонними ресурсами за досвідом держав-членів НАТО і держав-членів Європейського Союзу. Зокрема, вирізняються три напрями оновлення Закону України «Про оборону України», такими як:

- визначення принципів термінів, необхідних для повноти розуміння діяльності у сфері оборони;
- доповнення повноважень суб'єктів оборони;
- визначення мети управління оборони держави та основних принципів планування заходів з оборони.

Так, слід зазначити, що спроби українського нормотворця вдосконалення законодавства у секторі питань національної безпеки та оборони були не поодинокі.

Незважаючи на досвід використання стандартів НАТО, колізійні норми мають місце. Міністерство оборони України залишається органом військового управління, не зволікаючи на те, що його відповідно до цього ж закону має очолювати цивільний міністр та цивільний заступник міністра, а Міністр оборони України, як член Кабінету Міністрів, цивільна особа і керівник органу виконавчої влади не може бути підпорядкованим Президентові України як Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України, як і не може здійснювати оперативне керівництво із застосуванням Збройних Сил України.

Також потребує уваги законопроект № 4210-д («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, вдосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сферах національної безпеки і оборони»). Ще у 2020 році вищезазначений був поданий представниками Міністерства оборони. Текст редакції 2020-го року складався з декількох абзаців і мав на меті влучне та локальне оновлення законодавства. Але документ успіху в ухваленні Верховною Радою України не мав.

У наступному році праця представників Міністерства оборони і членів парламентського комітету з питань нацбезпеки,

оборони та розвідки в рамках цього документа не закінчилась, а навпаки, вона отримала вже направленість у розрізі питань:

– розподілу між Міністерством оборони України та Збройними Силами України; – оновлення законодавства України сектору безпеки та оборони, враховуючи досвід законодавств країн-членів НАТО.

Отримавши статус доопрацьований, завдяки робочій групі з представників Міністерства оборони, Апарата Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу, Ради національної безпеки та оборони України було отримано оновлений проєкт закону, який передбачав системні зміни до Закону «Про національну безпеку» та інших законів у цій сфері.

16 лютого 2022 року Законопроєкт № 4210-д був ухвалений у першому читанні. Важливо зазначити суперечливу норму, а саме щодо зміни підпорядкованості, підконтрольності і підзвітності Головнокомандувача Збройних Сил України Міністру оборони України.

Відповідно до статті 118 Закону України «Про регламент Верховної Ради України» членам профільного комітету дозволяється вносити поправки поза межами двох тижнів, призначених для корегування документа, а отже, термін подання поправок спливає. Тобто хоч законопроєкт № 4210-д, напевно, так і не буде ухвалений загалом, така практика дає нам можливість ознайомитись з їхньою точкою зору з принципових питань.

Спроби нормотворців, які бажають впорядкування законодавчих норм, відповідності їх до умов воєнного часу, вбачається доцільним. Однак з урахуванням настання воєнного стану, змін у політичному житті держави парадокс моменту тут є досить показним, оскільки насправді йшлося про оновлення законодавства. Не в кожному випадку зміни (систематизація) законодавства йдуть на краще (тим паче при воєнному стані), але в кожному випадку вони повинні бути своєчасними та відповідати на виклики часу, полягаючи в удосконаленні чи створенні кодифікованих актів, правових інститутів, доповненні законодавства тощо чи у їх «симбіозі».

Але на сьогодні законодавцями України не здійснено спроби масштабного доопрацювання законодавства у сфері оборони,

такого як Кодекс про оборони України із використанням міжнародного та власного досвіду, накопиченого у воєнній та оборонній галузі, хоч і стає очевидним, що оборона України потребує модернізації.

Список використаних джерел

1. Новітні орієнтири кодифікаційної діяльності. Серія: Бюлетень моніторингу законодавства України / заг. ред. Є. П. Бершеди ; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Людмила, 2021. Вип. 9. 411 с.
2. Vinogradoff P. Roman Law in Medieval Europe. 3rd. Oxford, 1961. P. 11.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сферах національної безпеки і оборони № 4210 від 12.10.2020 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4304> (дата звернення: 01.04.2024).
4. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про оборону України» щодо удосконалення процедур управління оборонними ресурсами № 8187 від 07.11.2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40787> (дата звернення: 01.04.2024).
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 02.04.2024).
6. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

Руслан Кубрак,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ВИНЯТКОВЕ СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ЧИ ЗАКОНОМІРНІСТЬ

Злочинність як соціальне явище є невід'ємним супутником суспільства, що підтверджується кримінологічною наукою. Враховуючи той факт, що пенітенціарна злочинність є складовою злочинності в загальному розумінні, відповідно зазначена закономірність стосується і цього асоціального явища.

Проблема злочинності в установах виконання покарань (далі – УВП) має перманентний характер і тривалу, понад два

століття, історію існування та видозмін. При цьому необхідно зазначити, що вказана тенденція характерна не тільки для нашої держави, це негативне явище притаманне всім без винятку системам виконання покарань різних держав.

Пенітенціарна злочинність має свої відмінності від рецидивної злочинності в загальноприйнятому розумінні не тільки в самостійності соціальної і правової характеристик, а й різниться своїми кримінологічними ознаками (місцем, причинами та умовами вчинення кримінального правопорушення, а особливо особою правопорушника, якою може бути лише засуджена особа, що тримається в умовах ізоляції).

Провівши аналіз основних показників злочинності в УВП України визначено, що вони характеризуються динамічними змінами як кількісного, так і якісного характеру, обумовлених внутрішніми та зовнішніми факторами.

Щороку з 1997 по 2013 рр. засудженими вчинялося близько 400 кримінальних правопорушень з відхиленням не більше як на 30 кримінальних правопорушень за роками (1996 р. – 429 та 2006 р. – 419 правопорушень), 53 % з яких 391 КК України «Злісна непокора вимогам адміністрації виправних установ» [1, с. 84].

Відповідно до статистичних даних протягом 2007–2023 рр. в УВП ДКВС України зареєстровано вчинення засудженими та особами, що перебувають під вартою: в 2007 р. – 493 кримінальних правопорушень, 2008 р. – 549, 2009 р. – 422, 2010 р. – 404, 2011 р. – 465, 2012 р. – 576, 2013 р. – 515, 2014 р. – 377, 2015 р. – 458, 2016 р. – 298, 2022 р. – 429, 2023 р. – 536 [2].

Оцінюючи кількісні показники злочинності в УВП, необхідно врахувати, що з 2004 р. по 2023 р. відбулося значне зменшення чисельності осіб, які трималися в УВП та слідчих ізоляторів. Так, у 2004 р. у них перебувало 192,0 тис. осіб, 2007 р. – 170,9 тис.; 2008 р. – 149,6 тис.; 2009 р. – 145,9 тис.; 2012 р. – 153,5 тис.; 2014 р. – 126,9 тис.; 2015 р. – 73,4 тис.; 2016 р. – 70,0 тис.; 2017 р. – 60,6 тис.; 2019 р. – 54,7 тис.; 2021 р. – 49,5 тис.; 2022 р. – 48,0 тис.; 2023 р. – 43,6 тис. З них, зокрема в УВП, відбували покарання у 2019 р. – 42 724 особи; 2021 р. – 38 150 осіб; 2022 р. – 37 621; 2023 р. – 33 559 осіб [3]. Але незважаючи на позитивну тенденцію значного зменшення

чисельності засуджених осіб, які відбувають покарання в установах, кількість зареєстрованих у них кримінальних правопорушень є сталою тривалий час, що свідчить про збільшення коефіцієнта злочинної інтенсивності.

При цьому необхідно також звернути увагу на той факт, що майже за кожною цифрою «стойть» надзвичайна подія в УВП, у тому числі і посягання на життя та здоров'я персоналу установи.

Встановлено, що за досліджуваний період найчастіше в УВП засудженими та особами, взятими під варту, вчинено такі кримінальні правопорушення:

- злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань;
- у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та позбавлення волі;
- втеча з місця позбавлення волі або з-під варту, самовільне залишення меж виправного центру;
- дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (цей вид кримінальних правопорушень вирізняється невисокими кількісними показниками);
- створення злочинної організації, встановлення злочинного впливу (ст. 255, 255,¹255², 255³ КК);
- шахрайство.

За результатами проведеного аналізу статистичних даних визначено динамічне зростання кількісних показників і питомої ваги окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема:

- 1) у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- 2) шахрайство;
- 3) створення злочинної організації, встановлення злочинного впливу.

І натомість зменшення кількісних показників раніше поширеного кримінального правопорушення, так би мовити «пенітенціарного складу»:

1) злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань, що в попередні періоди становили більше половини кримінальних правопорушень, вчинених в УВП;

2) втеча з місця позбавлення волі або з-під варти, самовільне залишення меж виправного центру.

Звертаємо увагу на стрімке зростання кількості вчинених в УВП кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Зазначена тенденція спостерігається протягом останніх двох років.

До ключових детермінант вказаного виду кримінальних правопорушень слід віднести і концентрацію в УВП засуджених, які вчинили наркозлочини, а також тих, що мають досвід виготовлення і вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, у тому числі і осіб з наркотичною залежністю [4, с. 183]. Поширеність синтетичних наркотичних засобів серед населення держави, їх доступність, порівняно дешевий спосіб виготовлення, підтримання зв'язків злочинних груп, які займаються виготовленням та розповсюдженням вказаних речовин, з окремими особами в середовищі засуджених також сприяють кількісному збільшенню в УВП вчинених правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Але поряд з цим необхідно віднести розвиток телекомунікаційних технологій, у тому числі і засобів мобільного зв'язку, до факторів, які сприяють зростанню кількості вчинених кримінальних правопорушень вказаного виду в установах, а також шахрайств. Зазначена тенденція спостерігається серед показників злочинності загалом в Україні.

Динаміка показників пенітенціарної злочинності обумовлена загальними тенденціями змін характеристик злочинності в державі. Активізація окремих злочинних угруповань, поширення впливу лідерами злочинних угруповань як в УВП, так і поза їх межами, встановлення контролю за матеріальними ресурсами, отриманими внаслідок злочинної діяльності, сприяє збільшенню кількісних показників окремих видів кримінальних правопорушень, відіграє визначальну роль у наявності пенітенціарної злочинності як асоціального і тривалий час наявного явища.

Злочинність в УВП певним чином обумовлена і складним криміногенним складом засуджених, які в них тримаються. Вочевидь, особи з кримінальним досвідом, деформованою особистістю, з асоціальними установками та кримінальними зв'язками є «ядром» злочинних виявів в УВП та поза її межами.

Отже, пенітенціарна злочинність як суспільно небезпечне явище існує тривалий час, при цьому під впливом різних факторів змінюється як у кількісних, так і в якісних показниках. Злочинність в УВП інтегрована в загальний масив злочинності, перебуває з нею в доволі стійких взаємозв'язках, про що свідчать взаємно обумовлені зміни цих явищ, які корелюються між собою.

Як показав тривалий досвід протидії пенітенціарній злочинності, заходи, спрямовані на її запобігання та профілактику, впливають на зменшення окремих показників, але повністю ліквідувати зазначене суспільно небезпечне явище в УВП не вдається в жодній державі світу. На підставі цього можна прогнозувати подальше існування злочинності в УВП, яка буде змінюватись відповідно до тих змін злочинності на загальнодержавному рівні та інших соціальних факторів.

Список використаних джерел

1. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посібник / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.
2. Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2019–2023 рр. Київ, 2023. 32 с.
3. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalnaharakterystyka-dkvs.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Кубрак Р. М., Малишко М. Г. Детермінанти наркозлочинів, вчинених в установах виконання покарань. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі* : матеріали III Міжнародного пенітенціарного форуму (м. Київ, 3 листопада 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 181–184.

Алла Лазаренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології Пенітенціарної академії України;
Оксана Піднебесна, слухачка магістратури, група 353
Пенітенціарної академії України

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Банківська система будь-якої країни в усі часи становила й досі становить стратегічне значення для ринкової економіки країни, а тому відіграє головну роль у забезпеченні непорушних та стабільних економічних відносин шляхом забезпечення потреб фізичних та/або юридичних осіб в отриманні якісних банківських послуг. Тому кримінальні правопорушення, які вчиняються у банківській сфері або сфері кредитних відносин, за своїм змістом та сутністю безпосередньо відносяться до економічної злочинності.

Економічна злочинність, як один з різновидів загальної злочинності, відзначається своїм високим рівнем латентності і загалом є причиною нестабільної економічної системи України, що викликає недовіру іноземних інвесторів до банківської системи нашої держави, що негативно впливає на економічні відносини держави та її соціальну сферу і призводить до кризового стану суспільних інститутів.

На переконання С. В. Якимової та В. С. Боровікової, особи, які вчиняють економічні злочини, як особливий тип злочинця, вирізняються з-поміж інших такими ознаками: вищий освітній та інтелектуальний рівень; високе матеріальне становище; комунікабельність; непогані організаційні здібності; стриманість у взаєминах з оточенням; емоційна стійкість [1, с. 523].

Аналіз зарубіжної кримінологічної літератури вказує, що злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення в банківській сфері або сфері кредитних відносин, називають злочинцями «у білих комірцях», а такого роду злочинність називають «білокомірцевою». За статистичними даними корпорації з досліджень у галузі бізнесу, у Сполучених Штатах Америки так

звані «білокомірцеві злочинці» завдають державі збитків у 17 разів більше, ніж усі кримінальні правопорушення проти власності [2, с. 33].

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця вичерпано та детально роз'яснена у великій кількості наукових досліджень, де були розглянуті окремі аспекти економічної злочинності, а тому оцінка наукових досліджень стосовно кримінальних правопорушень у банківській сфері та аналіз статистичних даних звітів Генеральної Прокуратури України дає підстави вважати, що кримінальні правопорушення в банківській сфері вчиняються громадянами у віці від 29-ти років до 45-ти років і старше.

Слід погодитись із твердженнями Г. Є. О. Хайрутдінової, що більшості злочинцям цієї категорії справ притаманний високоінтелектуальний характер діяння [3, с. 87]. Останнє пояснюється тим, що особи цієї вікової категорії більш адаптовані до прогресивних змін у суспільстві, прагнуть до освоєння нових навичок і налаштовані на значні ризики (відсутність страху «йти до кінця»).

Злочинні діяння в банківській сфері та сфері кредитних відносин здебільшого вчиняють чоловіки, але останнім часом у цій сфері підвищується показники жіночої злочинності, що пов'язано зі змінами на підприємствах та/або організаціях. До останніх відносять: створення додаткових робочих місць у банківських установах; професійна переорієнтація деяких спеціальностей; реалізація законодавства про гендерну рівність.

Сімейний стан, як соціально-демографічна ознака структури злочинця, є не менш важливою складовою, адже саме він вказує на наявні соціальні зв'язки злочинця та зайняте ним місце в суспільстві.

Запорожець Р. вказує, що 83,2 % осіб на момент учинення кримінального правопорушення в банківській сфері перебували в офіційно зареєстрованому шлюбі, що є підтвердженням благополучної сімейної ситуації. Питома вага неодружених і розлучених осіб сумарно становила 16,8 %. Майже половина обвинувачених, а саме 48,7 % мали на утриманні неповнолітніх дітей, а 3,7 % – непрацездатних батьків [4, с. 115].

Соціально-рольова характеристика особи злочинця характеризується тим, що над гендерними особливостями більшого домінування здобуває соціальне становище, професійні статуси

та ролі, які обіймає злочинець. У своїх наукових роботах вчені, такі як О. М. Джужа та інші, наголошують на тому, що у структурі осіб, які раніше вчиняли злочинні діяння в банківській сфері, найбільша питома вага посадових осіб банків, зокрема: безпосередні керівники банківських установ та їхні заступники (44 %) та інші посадові особи, які відповідали за проведення банківських операцій (39 %). Близько 17 % осіб, які брали участь у вчиненні правопорушень, – це технічні працівники (економісти, операціоністи, оператори ЕОМ) [5, с. 94–96].

Морально-психологічні особливості злочинця прямо чи опосередковано вказують, що поведінка злочинця вже містить ознаки можливого злочинного діяння, адже така особа є морально деформована, що виявляється в нездоровому прагненні отримувати з усього вигоду або надмірному кар'єризмі.

Слід погодитись із визначенням Г. Є. О. Хайрутдінової, яка вказує, що злочинець у сфері кредитних відносин за морально-психологічною ознакою – це особа з низьким рівнем правової та соціальної відповідальності, для якої власне матеріальне становище та благополуччя знаходяться на рівень вище, ніж економіка країни, її правова безпека загалом [3, с. 89].

Економічні злочинці вирізняються найвищим рівнем інтелектуального контролю поведінки, більшою адаптацією до зміни ситуацій, стриманістю, добрим орієнтуванням у соціальних нормах і вимогах, а також відсутністю моральних заборон щодо порушення правил, які регулюють економічну діяльність. Вони часто знаходять виправдання своїй протизаконній економічній поведінці, виступаючи проти політики чинного уряду, вважаючи податки невинновданно високими, вбачаючи в державному апараті першого ворога власного бізнесу. Злочинці, які обіймають високі посади, як правило, не визнають своєї вини, а в окремих випадках, якщо й вважають себе винними, то лише в недбалості, що швидше є виявом психологічного самозахисту [1, с. 525].

Щодо кримінально-правової характеристики особи злочинця, то тут узагальнення кримінальних справ свідчить, що 82 % правопорушень у банківській сфері або сфері кредитних відносин вчиняються за попередньою змовою групою осіб, нерідко

з розгалуженими зв'язками [6, с. 128], що обумовлюється такими причинами:

1) можливість отримати надприбутки у ході вчинення таких злочинних діянь;

2) потребою матеріальних внесків та необхідності цілої системи людей;

3) складністю за технічними причинами довести до кінця злочинний намір самогубки.

До основних можливих способів участі працівників банківських установ у злочинній діяльності в банківській сфері та сфері кредитних відносин А. В. Реуцький відносить: одержання даних про реквізити платіжних карток фізичних осіб; відкриття фіктивних карткових рахунків на колишніх працівників банківської установи; розкрадання бланків, готових платіжних карток; розкрадання «бланків-сліпів»; відкриття фіктивних рахунків для підприємств, що вступили у змову із працівниками банківської установи та ін. [6, с. 128].

Таким чином, особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення в банківській сфері або сфері кредитних відносин – це людина з деформованим моральним світосприйняттям, яка ставить власне матеріальне становище та благополуччя вище інших соціальних цінностей, і у якої рівень соціальної та правової відповідальності знаходиться нижче середнього рівня звичайного громадянина.

Відповідно, ґрунтовні знання характерних особливостей особистості економічного злочинця можуть мати широку сферу практичного застосування й, зокрема, для планування дієвіших та ефективніших засобів і заходів протидії економічним кримінальним правопорушенням.

Список використаних джерел

1. Якимова С. В., Боровікова В. С. Особистість економічного злочинця. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 521–527.

2. Анікіна Т. М. Стан злочинності та її профілактика в деяких країнах в сучасних умовах // Проблеми попередження злочинності в сучасних умовах: матеріали 3-ї студентської конференції з кримінології. Харків: ХЮА, 2003. С. 32–37.

3. Хайрутдінова Г. Є. О. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері кредитних відносин. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. № 2 (35). С. 85–92.

4. Запорожець Р. А. Характеристика особи злочинця, який учиняє шахрайство у сфері іпотечного кредитування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 111–120.

5. Організована злочинність в Україні та країнах Європи : посібник / О. М. Джужа та інші. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 324 с.

6. Реуцький А. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері виготовлення та обороту платіжних карток. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2012. № 18. С. 126–129.

Роман Левадний,

аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики

Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії служби безпеки України

СХОЖІ ТА ВІДМІННІ РИСИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 111-1 ТА 436-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Криміналізація колабораційної діяльності, крім захисту прав та інтересів суспільства та держави, зумовила низку складнощів, у т. ч. проблему розмежування складу колабораціонізму, визначеного у ч. 1 ст. 111-1 КК України, від суміжного за об'єктивною стороною кримінального правопорушення, визначеного у статті 436-2 КК України, які мають низку схожих рис.

Зокрема, ч. 1 ст. 111-1 КК України криміналізує наступні дії: «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України» [1].

Публічне заперечення здійснення збройної агресії, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території може мати різні мотивації і наслідки, а саме:

– заперечення здійснення збройної агресії та окупації частини території може бути пов'язане з політичними інтересами та спрямоване на захист іміджу країни-агресора;

– заперечення факту збройної агресії та окупації може використовуватися для маніпулювання громадською думкою і створення відчуття невідомості або недостатності доказів щодо подій;

– заперечення факту збройної агресії та окупації може використовуватися для перекручення або зміни сприйняття подій у світлі політичних або ідеологічних цілей.

Стаття 436-2 КК України «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників» передбачає різні правові підходи, які можуть використовуватися для оцінки дій та виражають ставлення до збройної агресії:

1) виправдовування (justification) – це визнання певних дій або поведінки як законних згідно з певними правовими, моральними або політичними принципами (наприклад, у разі виправдовування збройної дії, сторона може стверджувати, що вона діяла відповідно до міжнародного права на самооборону чи захист власних інтересів);

2) визнання правомірною (legitimization) – це визнання певних дій чи поведінки як законних, допустимих та правомірних відповідно до національного і міжнародного права;

3) заперечення збройної агресії (denial of armed aggression) – відмова чи відкидання звинувачень у вчиненні агресивних дій чи нападів або їх виправдання (наприклад, щодо держави, яка вступила у війну, особа може заперечувати, що вона перша розпочала воєнні дії та визнавати їх як самооборону або відсіч).

Глорифікація учасників збройної агресії – це процес піднесення або романтизації осіб, які беруть участь у воєнних діях чи агресивних конфліктах, який може виражатися в різних контекстах, зокрема масові медіа, політична пропаганда, культурні твори та інші сфери. Глорифікація може мати серйозні наслідки та вплив на сприйняття воєнних подій та їхніх наслідків, зокрема:

– глорифікація може сприяти утвердженню ідеї, що воєнні дії є прийнятними чи навіть героїчними, що може призвести до легітимізації насильства та порушень прав людини;

– стимулювання агресивної поведінки, зокрема, глорифікація може підштовхувати осіб до участі в конфліктах

та агресивних діях, спонукаючи їх до відчуття важливості і слави через такі дії;

– глорифікація може сприяти романтизації війни та створенню ідеалізованого зображення воєнних подій, що не відображає їхнього справжнього характеру;

– глорифікація може сприяти порушенню міжнародного гуманітарного права та прав людини, спонукаючи до безкарності за вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Попри схожі риси, кримінальні правопорушення, визначені у ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України, мають різну мету: 1) відмова визнавати відповідальність за вчинення агресії і окупації (ч. 1 ст. 111-1 КК України); 2) виправданні дій та утвердження лігітимності позицій і дій збройної агресії.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.12.2023).

Валентина Литвиненко,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Питання запобігання домашньому насильству було і є актуальним, проте його правова основа формувалася поступово та доволі повільно. На сьогодні є достатньо велика кількість нормативно-правових актів, які визначають механізм запобігання і протидії домашньому насильству. Попри те, що правова основа протидії та запобігання домашньому насильству в Україні складається як з міжнародних нормативно-правових актів, так і з актів національного законодавства, в нашому дослідженні увага буде зосереджена на національному законодавстві.

Безсумнівно, до правової основи з цього питання належить передусім Конституція України як Основний Закон держави. Саме в ньому передбачена заборона утворювати та проводити діяльність політичних партій і громадських організацій, програ-

мні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. Окремо ст. 52 Конституції України передбачено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [1]. Однак згадані норми Конституції України становлять лише базу для нормативно-правового регулювання питання щодо протидії та запобіганню домашньому насильству.

Важливим і одним із головних законів у сфері протидії домашньому насильству є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII (далі – Закон). Згідно із вказаним Законом законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, крім уже згаданих Конституції України та Закону, складається з міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів щодо недопущення насильства.

Згаданий вище Закон є основним спеціальним законом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Ним визначено поняття домашнього насильства як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, в тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. До того ж згаданий вище Закон передбачає форми домашнього насильства, якими є економічне, фізичне, сексуальне, психологічне. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року визначає систему суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері за-

побігання та протидії домашньому насильству, заходи у сфері запобігання домашньому насильству [2].

Крім згаданих вище законів, до джерельної бази, що є правовою основою для протидії домашньому насильству, належать й інші закони, наприклад, такі закони України, як: «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству та боротьбу із цими явищами» від 20 червня 2022 року, «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року, «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року, «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року та інші, зокрема ті, які закріплюють юридичну відповідальність за домашнє насильство.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та на його виконання було схвалено велику кількість підзаконних нормативно-правових актів. До таких належить, зокрема, Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. Цим Порядком визначаються особливості взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на різних рівнях: загальнодержавному рівні, регіональному та території відповідної адміністративно-територіальної одиниці [3].

Наступними важливими підзаконними актами, що врегульовують специфіку надання допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, є Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654 та Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 655.

Сьогодні актуальною є Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. Програма спрямована на забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в умовах децентралізації і запровадження комплексних дій та заходів, спрямованих на зменшення масштабу такого явища [4].

Не менш важливими підзаконними нормативно-правовими актами є Порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234, Типове положення про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 824, Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585, Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145 та інші.

З огляду на зазначене можна дійти таких висновків: 1) усі нормативно-правові акти, які становлять правову основу протидії та запобігання домашньому насильству, об'єднуються у спеціальні (наприклад, Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р.) та загальні (наприклад, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року); 2) спеціальні нормативно-правові акти у сфері

запобігання та протидії домашньому насильству складаються з тих, які є основою для визначення системи органів, що здійснюють систему заходів запобігання та протидії домашньому насильству, та визначають їхній правовий статус (наприклад, Типове положення про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 824), а також ті, що визначають правовий статус постраждалих осіб від домашнього насильства (наприклад, Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585).

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.04.2024).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 06.04.2024).

3. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text> (дата звернення: 06.04.2024).

4. Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-р#Text> (дата звернення: 06.04.2024).

Олександр Любарський,
ад'юнкт Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Людмила Остапчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології Пенітенціарної академії України

ОПТИМІЗАЦІЯ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАВОСЛУХНЯНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ

Нині українська держава, її політичний та науковий авангард, перебуваючи в єдиному із європейською спільнотою та і з усім прогресивним світом висхідному правовому потоці оптимізації умов для реалізації прав і свобод та вільного розвитку людини і людства загалом, активно розбудовують систему права України, її галузі та інститути. Еволюція суспільних відносин та її стрімке прискорення в наш час, зумовлене високими темпами науково-технічного прогресу та глобалізації, природнім духовним розвитком особистості і соціуму як синергії правослухняних, правосвідомих його членів, вимагають від держав та міжнародних інституцій постійного реагування у формі норм права та вдосконалення правової системи загалом.

Проте поряд з новими потребами і викликами сучасності в людської цивілізації існують вічні проблеми, зокрема, такі як: правопорушуваність, кримінальна правопорушуваність, злочинність, які є шкідливими і небезпечними факторами як для реалізації прав і свобод кожної людини і громадянина, гідного існування та вільного розвитку особистості, так і для реалізації різноманітних групових і сукупного суспільного інтересів, прогресивної еволюції людства загалом.

Проблеми протиправної поведінки та забезпечення правослухняності постали паралельно із виникненням перших правових норм на шляху людства від хаотичного існування, архаїчного права, принципів таліону, кровної помсти і т. ін. (згідно із загальноприйнятими історичними відомостями) до визнання людини, її гідності найвищою соціальною цінністю, захисту прав людини четвертого покоління і т. ін. Однак дійсними в наш час є такі найсуворіші види покарання як смертна кара та довіч-

не позбавлення волі, актуальними у громадському дискурсі є питання справедливості, суворості і гуманності, мети та ефективності кримінальних покарань, їх виконання та відбування. Гостро дискусійними є покарання за тяжкі і особливо тяжкі злочини, що набувають широкого резонансу. На одній шальці терезів знаходяться права, свободи і законні інтереси жертв злочину, їх рідних і близьких, усього суспільства загалом, з іншої сторони перебувають права і свободи засуджених, їх гідність як людини – найвищої соціальної цінності, члена суспільства, яке дало йому генетичну інформацію, в якому відбувалось формування його особистості та в якому, зрештою, детермінована злочинність і протиправна поведінка конкретного злочинця.

Тому обов'язком громадянського суспільства, держави та наддержавних організацій є, на основі досягнень науки, впроваджувати ефективні засоби, методи і форми, забезпечувати оптимальні умови та докладати максимум зусиль – стимулювати правослухняну поведінку засуджених і, особливо, засуджених до позбавлення волі, оскільки пенологічними легітимними підставами позбавлення волі, обмеження природного права людини на свободу є покарання (кара), стримування, захист суспільства (запобігання) та реабілітація (виправлення). На відміну від Кримінального кодексу України, де у ст. 50 виправлення, а також запобігання зазначені другорядними складовими мети покарання після кари [1], у правилі 4 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження із в'язнями, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 2015 р., наголошено, що цілями вироку щодо позбавлення волі є в першу чергу захист суспільства та зниження рівня рецидивізму, які є досяжними тільки за умови, якщо період ув'язнення використаний для забезпечення, на скільки це можливо, реінтеграції засудженого у суспільство здатним вести законслухняне та самодостатнє життя [2].

Саме на важливості обов'язку держави прагнути та сприяти (заохочувати, системно діяти за допомогою умов, засобів, заходів та процедур) реабілітації і реінтеграції, тобто ресоціалізації – соціальній реінтеграції засудженого, здатного вести правослухняне життя, наголошується в політиці країн Європи щодо обрання покарань, як це відображено у практиці Договірних дер-

жав (Високих Договірних Сторін Європейської конвенції з прав людини) відповідних стандартах, ухвалених Радою Європи, та відповідних міжнародних документах: рішення Європейського суду з прав людини у справах «Петухов проти України» (заява № 41216/13, рішення від 09 вересня 2019 р.) [3], «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (заяви № 66069/09, 130/10 та 3896/10, рішення від 09 липня 2013 р.) [4], «Хорошенко проти Росії» (заява № 41418/04, рішення від 30 червня 2015 р.) [5], «Мюррей проти Нідерландів» (заява № 10511/10, рішення від 26 квітня 2016 р.) [6] та інші. Щобільше в зазначеній справі «Мюррей проти Нідерландів» [6] суддя Пауло Пінто де Альбукерке наголосив на першочерговій цілі позбавлення волі – соціальній реінтеграції засудженого, здатного вести вільне від злочинів життя, а також вказав на моралізаторські і патерналістичні конотації та проблеми конституційної легітимності, практичної здійсненності та доказовості реабілітації (виправлення), більшу реалістичність підготовки ув'язненого до законслухняного життя як мети покарання.

Актуальною нині, як зрештою і в усі часи існування пенітенціарної системи, в Україні та і у всьому світі, про що особливо активно наголошують останнім часом уряди європейських країн та міжнародних організацій, є проблема великої наповненості в'язниць та необхідності значних фінансових затрат на їх утримання. Зокрема, станом на 01 липня 2023 р., за даними Державної кримінально-виконавчої служби України, лише серед 19 340 осіб, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки, 57 % (11 100 осіб) становлять засуджені, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі [7], що як в абсолютному значенні вказує на значні витрати з державного бюджету на їх утримання, так і у відносному – на необхідність удосконалення системи стимулювання та, відповідно, підвищення рівня реінтеграції у суспільство засуджених до позбавлення волі правослухняними людьми.

Актуальність зазначеного питання знаходить своє відображення і в основних цілях Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, зокрема, в таких з них, як: удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації

засуджених та їх подальше впровадження; формування ефективною моделі підготовки та діяльності персоналу. А також визначений одним із базових принципів стратегії «пріоритет застосування заохочувальної політики над каральною» є фундаментальним і для оптимізації системи стимулювання правослухняної поведінки засуджених [8].

Науковий напрям оптимізації стимулювання правослухняної поведінки засуджених охоплює також дослідження і пошук шляхів вирішення описаних у зазначеному стратегічному документі проблем, а саме, таких як: формальний підхід до виправлення і ресоціалізації, залишковий принцип уваги до відділів соціально-виховної та психологічної роботи; малоефективність інструментів вивчення, оцінки засуджених та виховного впливу на них, непослідовність їх застосування, недостатність інструментарію впливу для створення умов сприяння зміні поведінки засуджених та запобігання вчиненню ними правопорушень після звільнення; складні умови служби, втрати ефективності діяльності персоналу у зв'язку з неналежним рівнем матеріально-технічного забезпечення, цифровізації, впровадження інформаційних технологій та інновацій, нових методів та інструментів роботи; навантаження на державний бюджет у зв'язку з низьким рівнем реінтеграції у суспільство засуджених із правослухняною поведінкою – високим рівнем рецидивної злочинності [8].

Отже, наукове розроблення шляхів оптимізації стимулювання правослухняної поведінки засуджених є об'єктивно необхідним та усвідомленим у сформованому громадянському суспільством, публічною владою і наукою інтерсуб'єктивному просторі, особливо актуальним у сучасну епоху гуманізму, напрямом забезпечення як реалізації прав і свобод кожної людини і громадянина, гідного існування та вільного розвитку особистості, так і реалізації різноманітних групових та сукупного суспільного інтересів на рівні держави і наддержавних утворень, прогресивної еволюції людства загалом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

2. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules): resolution / adopted by the General Assembly 17.12.2015. A/RES/70/175. URL: https://documents.un.org/symbolexplorer?s=A/RES/70/175&i=A/RES/70/175_3854556 (дата звернення: 28.03.2024).

3. Case of Petukhov v. Ukraine (No. 2). European Court of Human Rights. Fourth Section. Application no. 41216/13. Judgment. Strasbourg, 12.03.2019. Final 09.09.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-191703> (дата звернення: 28.03.2024).

4. Case of Vinter and Others v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Applications nos. 66069/09 and 130/10 and 3896/10. 09.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664> (дата звернення: 28.03.2024).

5. Case of Khoroshenko v. Russia. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 41418/04. Judgment. Strasbourg, 30.06.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156006> (дата звернення: 28.03.2024).

6. Case of Murray v. the Netherlands. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application no. 10511/10. Judgment. Strasbourg, 26.04.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (дата звернення: 28.03.2024).

7. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України : вебсайт Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf> (дата звернення: 28.03.2024).

8. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 28.03.2024).

Ігор Мажников, аспірант Пенітенціарної академії України, перший заступник начальника установи – заступник начальника установи з нагляду, безпеки і охорони та оперативної роботи ДУ «Синельниківська виправна колонія № 94»;

Яна Триньова, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України, академік Української академії наук, адвокат

ДЕЯКІ ПРОГАЛИНИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СВОГО ЗАПОВНЕННЯ

Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 в Україні введено правовий режим воєнного стану [1]. У зв'язку з цим усі правоохоронні органи та збройні сили переведені

на посилений варіант несення служби. Не винятком є й Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС).

Під час ведення бойових дій є непоодинокі випадки руйнування об'єктів критичної інфраструктури, що зазвичай призводить до вимикання централізованого електро- та водопостачання в населених пунктах, де можуть знаходитись установи виконання покарань (далі – УВП), що суттєво впливає на повноцінне виконання покладених на співробітників ДКВС обов'язків та ставить під загрозу стале функціонування УВП та слідчих ізоляторів (далі – СІЗО). Не винятком є випадки обстрілів цих установ. Задля уникнення небезпеки законодавством передбачена евакуація співробітників і засуджених / ув'язнених у безпечні місця [2]. Але, як показує практика, не завжди це можливо здійснити, у зв'язку із стрімким просуванням ворога в глиб території, що своєю чергою призводить до погіршення умов несення служби співробітниками ДКВС, а також умов утримання ув'язнених та засуджених.

У цих умовах адміністрація УВП та СІЗО повинна ухвалювати рішення згідно з чинними нормативно-правовими актами, але проблема в наявності прогалин в останніх. Наприклад, якщо відповідна будівля корпусного відділення СІЗО або його частина потрапляє у зону ураження зброї, то доцільно буде ухвалити рішення про переведення ув'язнених до безпечних камер іншого корпусного відділення або на іншу сторону будівлі цього ж корпусу для їх подальшого тримання. Однак може не вистачати вільних камер. У такому разі дії адміністрації СІЗО будуть суперечити статті 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо роздільного тримання ув'язнених. Ця стаття визначає вимоги ізоляції певних категорій ув'язнених:

- осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, – окремо від осіб, які не перебували в місцях позбавлення волі;
- осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів, пов'язаних з насильством або внаслідок яких потерпілому спричинені тілесні ушкодження, смерть, та особливо тяжких злочинів, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою;
- тощо[3].

Інший приклад прогалини законодавства стосується порядку забезпечення харчування засуджених чи ув'язнених. Недостатня кількість їжі на складах УВП та СІЗО, за умови неможливості доставки продуктів харчування внаслідок обстрілів, може призвести до її швидкого закінчення і в подальшому неможливості харчування ув'язнених чи засуджених, що порушує вимоги статті 1 розділу XXII наказу Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» [4] у частині триразового харчування та постанови Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 р. № 336 «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції» [5]. Щоб виправити цю ситуацію адміністрації УВП та СІЗО доцільно ухвалити рішення щодо зменшення прийомів та кількості їжі засудженими та ув'язненими для того, щоб забезпечити їх харчуванням на довший термін до налагодження поставок відповідних продуктів. Проте формально таке рішення буде суперечити наведеному законодавству.

Слід констатувати, що на практиці прогалин законодавства є значно більше.

У подібних ситуаціях адміністрації УВП та СІЗО слід об'єктивно оцінити обставини і ухвалювати виважені рішення, які спрямовані на захист прав засуджених, ув'язнених та персоналу установ. Вважаємо, що в таких обставинах ці дії не суперечать чинному законодавству, а навпаки, спрямовані на його дотримання і повністю відповідають загальним принципам права, зокрема, статті 3 Конституції України, яка визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [6], та статті 4 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», яка зобов'язує персонал ДКВС поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення [7].

Разом з тим усе ж таки доцільно внести зміни до чинного законодавства, які б надавали адміністрації УВП та СІЗО конкретні повноваження за надзвичайних обставин.

Крім того, не зайвим буде визначити і процес взаємодії адміністрації УВП та СІЗО з органами місцевого самоврядування (військово-цивільними адміністраціями) для надання допомоги щодо забезпечення повноцінного функціонування УВП та СІЗО в частині водопостачання, енергозабезпечення, продуктів харчування та загалом подальшої взаємодії. Приділити увагу взаємодії з органами правопорядку в населеному пункті, де розташовані УВП та СІЗО. Зазначене повністю відповідає основним принципам діяльності ДКВС, а саме пункту 7 статті 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [7]. Правильне та своєчасне ухвалення таких рішень адміністрацією УВП та СІЗО допоможе контролювати оперативний стан в установах, попередити та не допустити надзвичайних подій, зберегти здоров'я і життя людей.

Окремо слід виділити морально-ділові якості адміністрації УВП та СІЗО. У нестандартних умовах несення служби керівник та керівна ланка структурних підрозділів повинна мати такі обов'язкові якості, як: компетентність, висока відповідальність, гнучкість, розуміння ситуації, гостре сприйняття нових потреб, відчуття часу та подій, комунікабельність, увагу та вимогливість до підлеглих, резильєнтність. Наявність усіх цих якостей у керівників допоможе ефективно скеровувати персонал УВП та СІЗО, що приведе до згуртованості та скоординованості дій колективу, позитивним наслідком чого буде втримання контролюваного оперативного стану в надзвичайних обставинах. Оскільки адміністрація й персонал УВП та СІЗО працюють з особливою категорією людей – засуджені або ув'язнені, кількість яких залежить від наповненості відповідних УВП та СІЗО, надзавдання адміністрації установи полягає в тому, щоб цей контингент одночасно відчув захист їх базових прав (життя, здоров'я) в надзвичайній ситуації, але й не втрачав усвідомлення дотримання, а може, за необхідності, посилення режиму. На виконання цього завдання слід задіяти всі сили і засоби персоналу УВП та СІЗО.

Для підтримання задовільного (позитивного) психологічного клімату в колективі УВП та СІЗО їх адміністрація повинна керуватись конструктивною моделлю поведінки. Зокрема, вміти

профілакувати в колективі суперечності та конфлікти, а за виникнення останніх вміти їх успішно врегулювати; бути лідером, а не тільки керівником за наказом. За відсутності таких навиків у керівника, скоріш за все відбудеться дезорганізація колективу, що призведе до неналежного виконання покладених обов'язків, у результаті погіршить загальний оперативний стан в УВП та СІЗО і може привести до завдання шкоди життю та здоров'ю людей.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що кримінально-виконавче законодавство України потребує змін на відповідність викликам сьогодення, а професійні навички адміністрації та персоналу УВП і СІЗО – постійного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022; Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 05 лютого 2024 р. № 49/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3564-20#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
2. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 07.11. 2018 р. № 934. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
3. Про попереднє ув'язнення : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 р. № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
5. Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторів тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції : постанова Кабінету Міністрів України від 16.06.1992 р. № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
6. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.04.2024).
7. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 04.04.2024).

Микола Максименко,
директор Чернігівського НДЕКЦ МВС

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Останніми десятиліттями протидія злочинності та боротьба з нею помітно ослабли, наслідком чого стало загострення її кількісних і якісних характеристик.

Розробляючи нові стратегії й тактики протидії злочинності, вчені-кримінологи особливо акцентують свою увагу на такій кримінологічній стратегії, як механізм забезпечення діяльності щодо запобігання злочинності шляхом застосування всіма державними і суспільними інститутами правових, економічних, адміністративних, політичних і інших заходів кримінологічного впливу. Застосування такого механізму можливе через забезпечення ефективної діяльності суб'єктів запобігання злочинності, до яких справедливо відносять судових експертів. Безсумнівно, в умовах воєнного стану в Україні стрімко зросла роль судової експертизи. Її виняткова цінність полягає у проведенні науково обґрунтованих досліджень для встановлення фактів, що мають доказове значення, на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Тому важливим є оцінювання ефективності експертної діяльності щодо запобігання злочинності.

Під судово-експертною діяльністю Г. О. Стрілець розуміє визначену законодавством діяльність судово-експертних установ, яка спрямована на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки та техніки, організація роботи судово-експертних установ загалом і їхніх структурних підрозділів, їх науково-методичне і інформаційне забезпечення, підбір і підготовка судово-експертних кадрів [2, с. 12].

На думку І. В. Пирога, експертна діяльність належить до специфічного виду людської діяльності, в основі якої наукові знання, змістом якої є дослідження певних об'єктів, процесів

або явищ спеціальними методами з метою надання науково обґрунтованих висновків [3, с. 17].

Слід погодитися з думкою Ю. Пілюкова про те, що судово-експертна діяльність має всебічний, повний, об'єктивний та комплексний процес дослідження об'єктів, у результаті чого формуються та надаються науково обґрунтовані висновки про ті чи інші їхні властивості, можливість існування певних фактів та явищ, а також інші питання, що можуть бути вирішені з використанням спеціальних знань експертів у процесі розслідування кримінальних правопорушень [4, с. 161–162]. Таким чином, експертна діяльність вміщує в себе не тільки пізнавальну, а й практичну (професійну) складову.

До ознак експертної діяльності вчені відносять: суспільний характер, цілеспрямованість, плановість, систематичність, наявність специфіки у засобах та прийомах здійснення [5, с. 26–83], останнє визначає роботу судового експерта як окремий вид діяльності, який пов'язаний із проведенням судових експертиз. Відповідно суспільний характер діяльності експерта виявляється, насамперед, у тому, що вона спрямована на зміцнення правопорядку та законності.

Діяльність судового експерта є однією з ланок складної системи заходів із запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, тому від її ефективності залежить їх результат.

Загалом ефективний – той чи те, яке приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Цей термін походить від латинського слова «effectivus» та означає «продуктивний» (дійовий). Науковцями «ефективність» як правова категорія розглядається в декількох аспектах через: співвідношення мети і досягнутого результату; застосування функціонально-цільового або причиново-функціонально-цільового підходу; можливість сприяти досягненню позитивних результатів [6; 7].

За загальним правилом до змісту оцінки ефективності діяльності будь-яких суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням відносять такі аспекти: а) забезпечення безпеки об'єктів кримінально-правової охорони відповідними засобами, формами, методами і силами всіх галузей кримінально-правового спрямування (кримінального, кримінально-

процесуального, кримінально-виконавчого права, криміналістики та кримінології); б) результативність діяльності окремо взятого суб'єкта запобігання злочинам [8, с. 199]. У нашому випадку результативність діяльності судових експертів напряму залежить від установлення критеріїв її ефективності.

Критерії ефективності експертизи: критерії якості відбору експертів (професійна компетентність експерта, дотримання процесуальних вимог, методика експертного дослідження); комунікативні вміння та навички; критерії ефективності процесу експертизи (результативність, рівень аналітичного узагальнення, економічність: витрати часу та витрати коштів).

Інтенсивні чинники підвищення ефективності експертизи: застосування науково обґрунтованих методів та сучасних методик проведення досліджень; застосування комп'ютерних технологій у ході проведення дослідження; налагодження чіткої і злагодженої взаємодії між суб'єктами призначення та проведення експертизи; підвищення професійної компетентності експертів.

Екстенсивні чинники підвищення ефективності експертизи: збільшення часу для проведення експертних досліджень; збільшення кількості осіб, що залучаються до проведення експертного дослідження; матеріальне стимулювання експертів, які залучаються до проведення експертизи.

Зміни в законодавстві передбачають поліпшення якості судово-експертної діяльності та її оптимізацію, недопущення неправдивих висновків, зменшення кількості помилок в експертній практиці. Сьогодні в Україні до невідкладних заходів належить розроблення низки законопроектів, які стосуються і реформування судово-експертної діяльності, і запровадження рецензування висновку судового експерта.

Ефективність судово-експертної діяльності залежить від строків виконання судових експертиз; інноваційних підходів до її здійснення.

Міжнародній співпраці в галузі експертної діяльності відводиться неабияке значення, що сприяє забезпеченню вдосконалення та підвищення її ефективності. До найбільш перспективних напрямів міжнародної співпраці в судово-експертній діяльності вчені відносять: надання допомоги у програмному й технічному забезпечен-

ні; проведення спільних наукових досліджень і комісійних судових експертиз за участю іноземних експертів; організація спільних наукових заходів із проблем судової експертизи; поліпшення якості судової експертизи завдяки запрошенню закордонних експертів до проведення судових експертиз; підготовка спільних наукових видань. Аргументовано важливість взаємодії експертних установ України в межах *ENFSI* [9, с. 17].

Отже, ефективність судово-експертної діяльності виявляється в установленні шляхів оптимізації діяльності експертних служб та їхнього взаємозв'язку з іншими суб'єктами запобігання злочинності з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження; аналізі та узагальненні судово-слідчої практики задля виявлення прогалин, недоліків і невідповідності новим викликам, які постають перед правоохоронними органами; забезпеченні міжнародної співпраці в галузі судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.04.2024).
2. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2009. 16 с.
3. Пирог І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпро : Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
4. Пілюков Ю. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 4 (24). С. 158–163.
5. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність : характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : Нічлава, 2005. 446 с.
6. Куракін О. М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» й суміжних понять. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 7–10.
7. Шахов С. В. Ефективність адміністративно-правової норми: плюралістичний підхід до визначення змісту категорії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 92–98.
8. Супруненко Д. О. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 344 с.
9. Шепітько В. Судова експертиза та судова експертна діяльність: погляд крізь призму думок експертів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 1 (30). С. 13–22.

Микола Малишко,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

НАРКОЗЛОЧИННІСТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ЗЛОЧИННОГО СЕРЕДОВИЩА

Наркозалежність та незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин містить загрози для нормального функціонування установ виконання покарань (далі – УВП), підтримання в них правопорядку і належить до глобальних проблем сучасності не тільки на території установ, а й на загальнодержавному рівні. Кримінальні правопорушення вказаного виду останні десятиліття набули поширення і щорічно фіксується зростання їх кількісних показників.

Щорічно в Україні реєструється значна кількість кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин: у 2013 р. зареєстровано 33 105, що становило 5,87 % стосовно всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, 2014 р. – 29 842 відповідно 5,64 %, 2015 р. – 25 383 (4,49 %), 2016 р. – 22 827 (3,85 %), 2017 р. – 28 761 (5,49 %), 2018 р. – 26 640 (5,47 %), 2019 р. – 28 338 (6,38 %), 2020 р. – 27 734 (7,69 %), 2021 р. – 28 963 (9,01 %), 2022 р. – 34 099 (9,45 %), 2023 р. – 38 670 (8,13 %) [1]. З огляду на вищезазначені статистичні дані констатуємо стабільно велику кількість щорічно вчинених кримінальних правопорушень вказаного виду, протягом останніх п'яти років негативну динаміку зростання їх кількості та питомої ваги серед загальної кількості зареєстрованих правопорушень.

До порівняння в 1986 р. на території України протягом року вчинялось 12 564 злочинів, пов'язаних з наркотиками, 1987 р. – 6 487, 1988 р. – 4 087, 1989 р. – 5 444, 1990 р. – 7 236. Що свідчить про зростання протягом останніх 27 років кількості вчинених правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин у сім раз. Для розуміння масштабів поширення наркозлочинності необхідно зазначити, що цей вид кримінальних правопорушень вирізняється високою латентністю.

Наркозлочинність в УВП є невід’ємною складовою злочинності загалом, а тому вищезазначена тенденція зростання її кількісних показників прямо корелюється зі збільшенням кількості зареєстрованих наркозлочинів в УВП та їх питомої ваги серед усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених на території установ.

Так на території УВП у 2012 р. зареєстровано 112 кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що становило 27,2 % від загальної кількості зареєстрованих правопорушень в установах; у 2013 р. – 102 (25,4 %); 2014 р. – 98 (26 %); 2015 р. – 110 (27,5 %); 2016 р. – 100 (26 %); 2017 р. – 105 (27,1 %); 2018 р. – 97 (25,3 %); 2019 р. – 89 (25,5 %); 2020 р. – 80 (22,1 %); 2021 р. – 87 (23,4 %), 2022 р. – 206 (48,0 %); 2023 р. – 210 (39,2 %) [2]. Отже, кожне четверте кримінальне правопорушення, а останні роки кожне друге, вчинене на території УВП, є наркозлочином.

Вочевидь налагодження каналу надходження наркотичних засобів чи коштів для їх придбання потребує залучення до цієї протиправної діяльності інших осіб, які перебувають поза УВП, у тому числі персоналу установи, що своєю чергою породжує корупційні зв’язки і сприяє утворенню стійких злочинних груп для розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин або інгредієнтів для їх виготовлення в умовах установ [3, с. 47].

Останні десять років спостерігається тенденція щодо збільшення кількості наркозлочинів, вчинених групою осіб, так у 2013 р. зареєстровано 536 кримінальних правопорушень вказаного виду, що становить 1,62 % стосовно всіх зареєстрованих наркозлочинів, 2014 р. – 609 відповідно 2,04 %, 2015 р. – 562 (2,21 %), 2016 р. – 237 (1,04 %), 2017 р. – 438 (1,52 %), 2018 р. – 771 (2,89 %), 2019 р. – 810 (2,86 %), 2020 р. – 1 356 (4,89 %), 2021 р. – 1323 (4,57 %), 2022 р. – 1 161 (3,40 %), 2023 р. – 1708 (4,42 %) [1]. Безумовно, зазначена тенденція сприяє інтеграції наркозлочинності загальнодержавного рівня з групами правопорушників в УВП.

Отже, основними причинами взаємопов’язаності наркозлочинності в УВП та поза їх межами є:

- наявність спільної мети злочинної діяльності – реалізація наркотичних засобів, психотропних речовин та отримання прибутків від неї;
- існування правопорушників, які на постійній основі займаються виготовленням та розповсюдженням наркотичних засобів;
- доступність синтетичних наркотичних засобів та психотропних речовин, порівняно дешевий спосіб їх виготовлення, що не потребує складного технологічного обладнання, великих промислових приміщень, а також можливість їх придбання шляхом контрабанди з інших держав;
- наркотизація населення, існування значної кількості споживачів наркотичних засобів та психотропних речовин, а в УВП їх значна концентрація на обмеженій ізольованій території;
- постійне залучення до цієї злочинної діяльності значної кількості осіб, у тому числі і тих, які відбувають покарання в умовах ізоляції;
- участь у зазначеній протиправній діяльності злочинних угруповань, останні роки спостерігається їх значна активізація та збільшення кількості правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених групою осіб;
- високий рівень латентності наркозлочинів.

Список використаних джерел

1. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka (дата звернення: 10.03.2024).
2. Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2019–2023 рр. Київ, 2023. 32 с.
3. Кубрак Р. М., Малишко М. Г. Наркотичні засоби та психотропні речовини як загроза правопорядку в установах виконання покарань. *Law.State.Technology*. 2023. № 3. С. 45–50.

Борис Малов,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету;
науковий керівник: Віталій Топчій,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС РОБОТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Запобігання злочинності в підприємницькій сфері є одним з найважливіших завдань в умовах воєнної агресії. Однак для успішного виконання цього завдання необхідно використовувати ефективні методи та інструменти роботи з інформацією.

Перш за все для успішного запобігання злочинності необхідно збирати, аналізувати та використовувати інформацію про потенційних осіб, що несуть загрозу, та їхні дії. Така інформація може бути зібрана з різних джерел, таких як соціальні мережі, засоби масової інформації, інформаційні агентства, державні органи та організації. Однак необхідно дотримуватися принципів конфіденційності та захисту персональних даних під час роботи з інформацією.

Другим важливим кроком є аналіз та обробка зібраної інформації. Це може містити в собі використання аналітичних інструментів та відповідного програмного забезпечення для виявлення зв'язків і закономірностей між різними джерелами інформації.

Третім етапом роботи з інформацією є розробка та реалізація стратегій запобігання злочинності на підприємствах. Це може містити у собі розробку та впровадження процедур безпеки, проведення навчання і тренінгів для персоналу, забезпечення безпеки на майданчиках та в офісах, встановлення систем відеоспостереження та контролю доступу.

Четвертий етап – це регулярна перевірка та оновлення заходів запобігання злочинності. Підприємство повинно регулярно перевіряти ефективність запроваджених заходів та оновлювати їх у разі потреби.

Це дозволить забезпечити постійний контроль над безпекою підприємства та ефективність заходів запобігання злочинності [1].

Одним з ключових питань, яке потрібно вирішувати під час роботи з інформацією в підприємницькій сфері, є забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних. Оскільки робота з інформацією містить у собі збір, обробку, зберігання та передачу даних про підприємства та їхніх працівників, важливо дотримуватися встановлених норм і стандартів забезпечення інформаційної безпеки. До таких норм можуть належати застосування криптографічних алгоритмів, використання захищених каналів зв'язку, обмеження доступу до інформації за допомогою систем авторизації та аутентифікації.

Крім того, під час роботи з інформацією потрібно враховувати можливі ризики її використання для злочинних цілей. Наприклад, збір інформації про підприємства може бути використаний для складання планів воєнної агресії, або для підготовки терористичних актів. Тому робота з інформацією повинна здійснюватися з дотриманням правил та процедур, що передбачають гарантування безпеки та захисту від несанкціонованого доступу.

Однією з ключових особливостей роботи з інформацією у підприємницькій сфері під час воєнної агресії є необхідність оперативності та точності в обробці і аналізі даних. В умовах воєнної агресії, коли ситуація може швидко змінюватись і бути нестабільною, необхідно мати можливість швидко отримувати інформацію про можливі загрози та злочинну діяльність.

Для забезпечення ефективної роботи з інформацією необхідно використовувати сучасні інформаційні технології та інструменти. Наприклад, можна використовувати системи моніторингу і аналізу даних, що дозволяють оперативно отримувати та обробляти великі обсяги інформації. Також важливо мати достатньо кваліфікованих фахівців з обробки та аналізу даних, які зможуть швидко і точно інтерпретувати отриману інформацію та приймати відповідні рішення.

Додатковою особливістю роботи з інформацією у підприємницькій сфері під час воєнної агресії є необхідність уважного відстеження міжнародної ситуації та змін у законодавстві щодо кримінальної відповідальності та захисту бізнесу. Це дозволить

підприємствам оперативно реагувати на зміни в законодавстві та вживати необхідні заходи для захисту своїх інтересів і майна [2].

Наступним кроком під час роботи з інформацією є її аналіз та інтерпретація. Для цього можна використовувати різні методи, такі як статистичний аналіз, графічні зображення, розрахунки ймовірності, кластерний аналіз тощо. Основна мета аналізу – з'ясувати характерні риси злочинності в підприємницькій сфері та визначити тенденції її розвитку. На основі аналізу можуть бути запропоновані різні стратегії запобігання злочинності, наприклад, проведення профілактичних заходів, зміна правової бази, підвищення рівня контролю за підприємствами тощо.

Також важливим етапом роботи з інформацією є забезпечення її захисту від несанкціонованого доступу. Для цього необхідно використовувати захисні технології, такі як шифрування, біометричні системи ідентифікації, захист від вірусів та шкідливих програм. Також важливо регулярно змінювати паролі, зберігати інформацію в захищених приміщеннях, не передавати конфіденційну інформацію третім особам без належної авторизації. Зокрема, варто забезпечити ефективний захист від хакерських атак, розробити плани захисту в разі виникнення кібератак та забезпечити регулярне оновлення захисних систем.

Одним з ключових елементів успішної роботи з інформацією під час запобігання злочинності також є ефективна координація між різними структурами та організаціями, що займаються цими питаннями. Наприклад, правоохоронні органи, розвідувальні служби, органи місцевого самоврядування, представники бізнесу та громадськість повинні взаємодіяти для обміну інформацією та розв'язання конкретних завдань.

Крім того, важливо забезпечити доступність та якість інформаційних ресурсів для різних зацікавлених сторін, зокрема громадськість і засоби масової інформації. Наприклад, розміщення на сайті підприємства відкритої інформації про його діяльність та стан захисту дозволить швидко і ефективно виявляти порушення та приймати заходи для їх запобігання.

У світі технологій та інформаційного простору необхідно також не забувати про гуманізацію підходу до роботи з інформацією. Важливо пам'ятати про права та свободи людини,

не допускати порушення конфіденційності і певних зловживань під час використання інформації [3].

Крім того, важливо пам'ятати, що збір інформації повинен бути законним і етичним. Нелегальне отримання інформації може призвести до порушень прав людини і законодавства, що може негативно вплинути на результати роботи з інформацією та запобігання злочинності. Отже, важливо дотримуватися принципів законності, справедливості та етики у процесі роботи з інформацією.

Отже, робота з інформацією є невід'ємною частиною процесу запобігання злочинності в підприємницькій сфері. Використання сучасних технологій та методів дозволяє збирати, аналізувати і використовувати інформацію для гарантування безпеки підприємств та громадян. Однак важливо дотримуватися законності та етики в процесі роботи з інформацією, а також забезпечувати її конфіденційність та безпеку. Використання сучасних інформаційних технологій, захисних механізмів та аналізу даних дозволить ефективно протидіяти кримінальній діяльності і гарантувати безпеку в підприємницькій діяльності.

Список використаних джерел

1. Вимоги до захисту інформації в інформаційних системах у воєнний час : роз'яснення Держспецзв'язку / Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України : вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vymohy-do-zakhystu-informatsii-v-informatsiinykh-systemakh-u-voiennyi-chas-roziasnennia-derzhspetsv'iazku> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Хорошко В. О., Капустян М. В. Захист інформації // Енциклопедія сучасної України / НАН України. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-15872> (дата звернення: 01.04.2024).

Людмила Медвідь, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національного університету оборони України;

Юрій Симчукевич, підполковник,
слухач Національного університету оборони України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Питання правового режиму воєнного стану є багатоаспектним і регулюється багатьма законодавчими й підзаконними ак-

тами. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року стало актуальним питання щодо перегляду й доповнення військового законодавства, щоб адаптувати чинну нормативну базу до сучасних реалій.

У вітчизняній науковій літературі поза увагою поки залишається розгляд власне теорії воєнної організації держави, концепція розвитку сектору безпеки і оборони, чинників, що впливають на його структуру, а також проблеми управління складовими сектору під час виконання особливих завдань у період впровадження правових режимів надзвичайного та воєнного стану [1, с. 187]. У контексті тематики дослідження можна відзначити праці: Б. Андресюка, О. Белова, В. Богдановича, В. Вагапова, В. Гончаренка, О. Гриненка, В. Костицького, В. Ліпкана, С. Прилипка, Г. Ситника, В. Толубка та інших.

Питання режиму воєнного стану на сучасному етапі розвитку держави є одними з актуальних. До 24 лютого 2022 року режим воєнного стану було введено вперше в Україні в 10 областях у листопаді 2018 року. Під час введення режиму воєнного стану виникли проблеми правового регулювання і ці події потягли за собою зміни в законодавстві. Останні події 24 лютого 2022 року, які відбулися внаслідок збройної агресії з боку РФ, для нашої країни стали причиною для введення режиму воєнного стану на всій території України, що триває і досі та буде продовжуватися указами Президента України, а саме: поки триває агресія стосовно держави з боку окупантів.

Режим воєнного стану регулюється низкою нормативно-правових актів: Конституцією України; законами України: «Про оборону України»; «Про правовий режим воєнного стану»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», указами Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»; «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та ін.

Зміст статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вказує, що на територіях, на яких введено воєнний стан, можуть утворюватися воєнні адміністрації, які створюються для оборони, цивільного захисту та охорони прав і свобод людини та громадянина. За поданням обласних державних адміні-

страцій або військового командування ухвалюється рішення про створення військових адміністрацій Президентом України [2].

Також слід зазначити, що під час воєнного стану не можуть бути зупинені повноваження Президента України. Навіть у разі закінчення строку його повноважень, вони продовжуються до того часу, поки не закінчиться режим воєнного стану.

Під час дії правового режиму воєнного стану передбачені заходи, що можуть вводитись. Вони зафіксовані у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Крім того, під час введення режиму воєнного стану можуть бути обмежені й деякі конституційні права на недоторканність житла (стаття 30), таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (стаття 31); втручання в його особисте і сімейне життя (стаття 32); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності та ін. [3]. Встановлення заборон та обмежень, що визначено національним законодавством, є необхідним для ефективності забезпечення воєнного стану.

Аналіз наведеного дає можливість підкреслити, що під час воєнного стану відбувається зміна режиму несення служби органами Національної поліції України, Національної гвардії, Збройними Силами України, різними державними установами та організаціями, наприклад, перехід роботи навчальних закладів зі спеціальними умовами навчання на 60-годинний робочий режим, а також створення військових адміністрацій, підрозділів територіальної оборони. Під час цього правового режиму визначається перелік заборон: зміна Конституції України, проведення виборів Президента України, Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування, проведення референдумів або проведення страйків, масових зібрань, мітингів та ін. Саме режим воєнного стану спрямований на підтримку стабільності в державі, плідотворній праці органів державної влади та життєдіяльності людей.

Важливим компонентом нормативно-правового забезпечення дій командування в умовах воєнного стану є Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 року «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року „Про Стратегію воєнної безпеки України”».

Водночас серед основних завдань є такі:

«організація всеохопливої оборони України на основі реалізації заходів плану оборони України, вдосконалення систем мобілізаційної підготовки та мобілізації, оперативного обладнання території держави, стратегічного розгортання сил оборони, ведення операцій силами оборони, розвитку спроможностей Збройних сил України щодо організації та керівництва територіальною обороною України, рухом опору і підготовкою населення до оборони держави;

створення ефективної системи рекрутингу й комплектування сил оборони професійним, підготовленим і вмотивованим особовим складом, удосконалення мобілізаційної підготовки, облік військово-навченого людського ресурсу, підготовка до військової служби та військово-патріотичне виховання молоді, запровадження підготовки громадян до всеохопливої оборони України» [4].

Зміни у правовому регулюванні діяльності військового командування України в умовах воєнного часу мають безпосереднім чином залежати від упровадження в Україні стандартів НАТО.

Сьогодні Україна спрямовує всі зусилля, щоб наблизитися до стандартів НАТО і якщо не стати членом Альянсу, то хоча б наблизитися до вимог і стандартів, які є передовими у світі й ефективними. Тому останнім часом була видана низка нормативних документів, що охоплюють заходи, спрямовані на адаптацію військового законодавства і співпраці з державами учасниками Альянсу.

Політикою НАТО зі стандартизації визначено, що всі союзники, включно з партнерами, мають забезпечувати ефективну здатність їхніх збройних сил діяти разом, серед іншого шляхом запровадження узгоджених стандартів НАТО. Починаючи з 2014 р. і дотепер Україна активізувала зусилля щодо зміцнення національної безпеки завдяки використанню досвіду і допомоги НАТО в реформуванні оборонної та інших пов'язаних з нею сфер діяльності. Одним із пріоритетів стратегічного планування і завданням усієї оборонної реформи є широкомасштабне впровадження у цій сфері принципів та стандартів НАТО. Очікуваним результатом виконання цього завдання має стати підвищення рівня боєздатності Збройних Сил України та інших

складових сил безпеки й оборони, покращення їх оперативної взаємосумісності із збройними силами країн-членів Альянсу, а отже, і збільшення шансів стати членом цієї організації. Переймаючи основні підходи політики НАТО у сфері стандартизації, Україна аналогічно до стандартів Альянсу використала у своїх нормативно-правових актах трирівневу систему об'єктів стандартизації: сумісність, взаємозамінність та уніфікованість. Залежно від об'єкта стандартизації всі військові стандарти в Україні аналогічно стандарту НАТО ААР-03 «Directive for the Production, Maintenance and Management of NATO Standardization Documents» поділяються на матеріальні, оперативні й адміністративні [5, с. 211–217].

Таким чином, повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року в перші місяці показало слабкість системи законодавчого регулювання правового режиму воєнного стану, проте наша держава швидко мобілізувалася в усіх сенсах. Органи державної влади продовжили функціонувати та провадити свою законодавчу, виконавчу, судову діяльність й виконання інших владних повноважень. Верховна Рада України вже ухвалила понад 100 законів, важливих в умовах воєнного стану.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі є внесення пропозицій щодо здійснення заходів для вдосконалення вітчизняного законодавства й проведення оперативних дій на покращення роботи всіх гілок влади на час дії правового режиму воєнного стану, в тому числі і дій військового командування.

Список використаних джерел

1. Пономарьов С. П. Методологія та методи дослідження адміністративно-правових засад сектору безпеки і оборони України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. Вип. 43 (4). С. 184–189.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про Стратегію воєнної безпеки України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.
5. Стецюк С. П. Адміністративно-правові засади реформування Міністерства оборони України в умовах євроатлантичної інтеграції : дис. ... д-ра філософії. Спец. 081 «Право». Київ, 2021. 283 с.

Олександр Мицька,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри формування
та розвитку професійних компетентностей персоналу ДКВС
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Денис Гудим,
старший викладач центру спеціальної підготовки
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ДІЛЬНИЦЯХ ДЛЯ ЇХ УТРИМАННЯ ПРИ УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ

З початком гібридної війни РФ проти України проблема реалізації права на охорону здоров'я, надання медичної допомоги військовополоненим привертає увагу як з боку вчених, так і практиків. Деякі науковці вважають, що право людини на медичну допомогу є похідним від невід'ємного права на життя.

Так, на думку Н. Рябих, право на медичну допомогу як фактор реалізації права на життя – це можливість у разі необхідності (хвороба, патологічний стан і т. ін.) скористатися ресурсами системи охорони здоров'я, тобто одержати допомогу від медичних працівників [1, с. 26].

Потрапляючи в полон, військовополонені в повному обсязі зберігають свою цивільну правоздатність, якою вони користувалися до полону. Держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими.

Чинне національне законодавство передбачає два типи тримання військовополонених. Одним з яких є дільниця для тримання військовополонених (далі – дільниця). Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 413 від 05.04.2022 року «Про затвердження порядку тримання військовополонених» визначено, що дільниця для тримання військовополонених – окреме ізольоване приміщення у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби, призначене для тимчасового перебування військовополонених [2].

Вказані дільниці для тримання військовополонених утворені як окремі ізольовані частини установ ДКВС України, де військовополонені перебувають тимчасово, до якнайскорішої доставки до табору для тримання військовополонених. Таким чином, дільниці охоплюють одночасно три характеристики, визначені Женевською Конвенцією про поводження з військовополоненими: тимчасове тримання, перебування з причин переміщення до/з табору на місце репатріації (обміну), а також перебування для з'ясування певних обставин [3, с. 106].

Проаналізувавши це твердження, слід зазначити, що вищезазначені дільниці були створені для зручності, а саме ізоляції осіб, які брали участь у збройному конфлікті і претендують на статус військовополонених, їх утримання до переміщення до табору.

Будь-який збройний конфлікт призводить до тяжких поранень і розладів функцій організму особи, що бере участь у міждержавному конфлікті.

У розділі VII постанови КМУ № 413 від 05.04.2022 року «Про затвердження порядку тримання військовополонених» під назвою Медичне забезпечення військовополонених визначається організація медичної допомоги військовополонених, що перебувають у таборах, за дільниці мова не йде.

У нашому дослідженні надається перевага тим військовополоненим, які тримаються в дільницях.

Так, при здійсненні прийому в установи виконання покарань або в слідчі ізолятори, перед поміщенням до дільниць, в обов'язковому порядку військовополонених має оглядати медичний працівник.

Медичне обслуговування військовополонених, які перебувають у дільницях, здійснюється в медичній частині установи виконання покарань або слідчого ізолятора. Структура та обладнання медичної частини визначається розділом X Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України під назвою Медичне обслуговування ув'язнених і засуджених у СІЗО, виходячи з назви розділу ні слова не вказано про військовополонених.

Своєю чергою медична частина забезпечує надання первинної лікувально-профілактичної допомоги ув'язненим і засудже-

ним, яка містить консультацію медичного працівника, діагностику і лікування захворювань, травм та отруєнь, профілактичні заходи, направлення хворого ув'язненого чи засудженого для надання спеціалізованої та високоспеціалізованої допомоги [4].

Основними завданнями медичної частини є:

- надання екстреної медичної допомоги, первинної медичної допомоги та організація надання вторинної медичної допомоги;
- організація і проведення медичних оглядів, обстежень, здійснення диспансерного нагляду;
- організація належного санітарно-гігієнічного та протиепідемічного нагляду;
- організація та проведення заходів із впровадження превентивної медицини;
- гігієнічне навчання і пропаганда здорового способу життя.

Відповідно до Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України у СІЗО медичний контроль за станом здоров'я осіб, що там тримаються, здійснюються шляхом проведення медичних оглядів та обстежень, виявлення осіб, які потребують лікування та постійного медичного нагляду, проведення щодо них лікувально-оздоровчих заходів з метою збереження здоров'я і працездатності, амбулаторне і стаціонарне лікування відповідно до системи стандартів у сфері охорони здоров'я, клінічних протоколів надання медичної допомоги в порядку, передбаченому законодавством [4].

Медичні огляди військовополонених проводять не рідше одного разу на місяць. Метою оглядів є перевірка загального стану здоров'я, харчування, чистоти військовополонених, а також виявлення заразних хвороб (туберкульозу, венеричних захворювань та ін.).

У разі неможливості надання медичної допомоги військовополоненим у медичній частині установи виконання покарань або СІЗО вони переміщуються під вартою до закладу охорони здоров'я для надання медичних послуг, що знаходиться за межами установи (цивільної лікарні).

Ще однією відмінністю медичного забезпечення військовополонених є те, що за клопотанням керівника закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби та з дозволу начальника табору військовополонені, які за фахом є лікарями-спеціалістами

(терапевтами, хірургами, стоматологами тощо) або належать до середнього медичного персоналу чи санітарів, залучаються для надання медичної допомоги військовополоненим, які належать до тієї самої держави, що і вони самі. У такому разі із зазначеними військовополоненими поводяться так само, як з медичними працівниками закладу охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби, а також їх звільняють від виконання інших робіт із збереженням за ними статусу військовополонених.

Виникає запитання, чи можуть залучатися військовополонені, які утримуються в дільницях при УВП та СІЗО камерно, для здійснення медичної допомоги своїм співгромадянам, таким же військовополоненим? Мабуть, ні. Посилаючись на розділ XII Особливості тримання та обліку військовополонених у дільницях для тримання військовополонених, Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, військовополонені під час перебування в дільницях для тримання військовополонених до праці не залучаються [4].

Отже, проаналізувавши деякі аспекти медичного забезпечення військовополонених, можна дійти висновку, що воно умовно поділяється на два підвиди, а саме: медичне забезпечення військовополонених, які тримаються в дільницях, та тих, що знаходяться в таборах для військовополонених. Одним з недоліків реалізації цього права є відсутність нормативно-правового закріплення організації та здійснення медичного забезпечення військовополонених у дільницях, що створені при установах виконання покарань і слідчих ізоляторах ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Рябих Н. В. Забезпечення в Україні прав засуджених до позбавлення волі на охорону життя та здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2016. 252 с.
2. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1649.
3. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий та ін. ; ред. Т. Короткий. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.
4. Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : затверджені наказом Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 18.06.2019 р. за № 633/33604. *Офіційний вісник України*. 2019. № 58. С. 153. Ст. 2011.

Ервін Міден,
кандидат історичних наук, помічник ректора
групи організаційно-аналітичної роботи та контролю
Пенітенціарної академії України

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ МОБІНГУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Поняття мобінгу в контексті трудових відносин було визначено у вітчизняному законодавстві завдяки змінам Кодексу законів про працю у 2022 р. Відповідно до тексту ст. 2-2 мобінг – це систематичні тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на пониження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що виявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, в тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [1]. Однак у контексті Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) мобінг може мати особливу специфіку через умови службової діяльності.

Правові аспекти мобінгу містять у собі порушення норм законодавства, що гарантують працівникам ДКВС право на безпеку, гідні умови праці та захист від дискримінації. Законодавство України забезпечує право працівників на захист від мобінгу та передбачає відповідальність роботодавців за його виявлення та усунення. Психосоціальні аспекти мобінгу містять у собі вплив на психічне та фізичне здоров'я працівників, їхню самооцінку і стан внутрішньої готовності до професійної діяльності. Мобінг може призводити до стресу, тривожності та депресії, що негативно впливає на ефективність і результативність працівника в ДКВС. Отже, розуміння поняття мобінгу та його специфіки в контексті трудових відносин у ДКВС вимагає комплексного підходу, який враховує як правові, так і психосоціальні аспекти явища.

Фактори, які сприяють виникненню мобінгу серед працівників ДКВС, можуть бути визначені через аналіз організаційних,

соціальних та психологічних чинників. Організаційні аспекти мобінгу містять у собі неефективну систему управління та низьку якість комунікації в колективі. Недотримання через невдалу організацію робочого процесу всередині колективу співробітників ДКВС норм правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів [2] також може створювати простір для конфліктів та невідповідностей, що сприяють мобінгу. Соціальні фактори, які сприяють мобінгу, містять у собі культурні та соціальні норми, які підтримують або толерують агресивну поведінку і дискримінацію. Наприклад, норми маскуліності можуть сприяти розвитку ворожнечі та конфліктів серед працівників. Психологічні чинники, які сприяють мобінгу, містять у собі особистісні характеристики працівників та їхні взаємовідносини. Наприклад, низька самооцінка, відчуття безпорадності та невпевненість можуть зробити працівника більш вразливим до мобінгу. Також конфліктні взаємини та неефективна співпраця між колегами можуть сприяти наростанню напруги і конфліктів. Усі ці фактори потребують уважного аналізу та врахування при розробці стратегій протидії мобінгу в системі ДКВС. Організаційні зміни, розвиток психосоціальної підтримки та освітні програми можуть допомогти зменшити ризик виникнення мобінгу і покращити робочу атмосферу.

У системі ДКВС значний вплив на психосоціальний клімат та загальну ефективність працівників має безпосереднє керівництво і корпоративна культура всередині робочого колективу. Перш за все, лідерство відіграє ключову роль у створенні атмосфери в колективі. Лідери, які виявляють агресивність, домінантність або бездіяльність у вирішенні конфліктних ситуацій, можуть надихати на конфлікти та сприяти розвитку мобінгу. На відміну від таких осіб, лідери, які демонструють емпатію, відкритість та підтримку, створюють позитивний клімат, що запобігає мобінгу. Корпоративна культура визначається цінностями, нормами та поведінкою в організації. Якщо в корпоративній культурі певної установи ДКВС переважають конкуренція, агресія та відсутність взаємоповаги, це може сприяти виникненню мобінгу. Навпаки, організації з позитивною корпоративною культурою, що базується на довірі, співпраці та взаємоповазі, створюють

умови для відчуття комфорту та безпеки серед працівників. Психосоціальний клімат визначається взаєминами між колегами і співробітниками. Якщо в організації існує практика психологічного тиску, дискримінації чи ізоляції працівників, це може призвести до поширення мобінгу. Заохочення відкритого спілкування, взаємодопомоги та взаєморозуміння сприяє побудові здорового психосоціального середовища. Отже, роль керівництва та корпоративної культури у системі ДКВС полягає у створенні сприятливих умов для запобігання мобінгу. Ефективне лідерство, позитивна корпоративна культура та здоровий психосоціальний клімат сприяють створенню такого робочого середовища, що базується на взаємоповазі, співпраці та професійному розвитку працівників.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Закон Української РСР від 10 груд. 1971 р. № 322-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.03.2024).
2. Про затвердження Правил етичної поведінки працівників апарату Міністерства юстиції України та його територіальних органів : наказ Міністерства юстиції України від 21 верес. 2017 р. № 2952/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1164-17#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

Оксана Мірошниченко,

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,
доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання
Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського

ТРУДОВІ ПРАВА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання забезпечення трудових прав науково-педагогічних працівників було, є і буде актуальним в умовах сьогодення. Дослідженням цих питань займаються такі провідні вчені, як: О. В. Гоц, В. В. Єрмоєнко, О. В. Тищенко, М. І. Іншин, В. Я. Киян, В. А. Кононенко, М. Л. Смолярова, А. М. Куліш, П. Д. Пилипенко, К. Ю. Мельник, Р. І. Шабанов та інші. Ця проблематика потребує подальшого вивчення, оскільки реформування у сфері вищої освіти, що анонсується Міністерством освіти і науки України

останнім часом, призводить до появи нових викликів, які виникають у сфері праці саме науково-педагогічних працівників.

Трудові права науково-педагогічних працівників визначаються статтею 43 Конституції України, статтею 2 Кодексу законів про працю України, нормами законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Так, відповідно до статті 43 Конституції України кожен має право на працю, що дає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю. Використання примусової праці забороняється. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом [1].

Кодекс законів про працю до права на працю відносить: 1) одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, зокрема право на вільний вибір професії, роду занять і роботи, що забезпечується державою [2].

Науково-педагогічні працівники реалізують своє право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу з роботодавцем. Статтею 57 Закону України «Про освіту» визначено державні гарантії науково-педагогічним працівникам. Держава забезпечує науково-педагогічним працівникам: 1) належні умови праці та медичне обслуговування; 2) оплату підвищення кваліфікації; 3) правовий, соціальний, професійний захист; 4) диференціацію посадових окладів (ставок заробітної плати) відповідно до кваліфікаційних категорій, встановлення надбавок за почесні звання, доплат за наукові ступені та вчені звання; 5) виплату науково-педагогічним працівникам допомоги на оздоровлення в розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки; 6) надання пільгових довгострокових кредитів на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла або надання службового житла в порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України; 7) пенсію за вислугу років; 8) інші гарантії, визначені законом України [3].

У разі захворювання науково-педагогічного працівника, яке тимчасово унеможлиблює виконання ним посадових обов'язків і обмежує можливість перебування в колективі осіб, які навчаються, або тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу, за таким працівником зберігається попередній середній заробіток. У разі хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності. За особливі трудові заслуги науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені державними нагородами, представлені до присудження державних премій України, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення [3].

Статтею 57¹ цього ж Закону передбачено державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період), були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується:

- 1) організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників;
- 2) збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення інших виплат, передбачених законом;
- 3) місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби).

Згідно з ч. 2 цієї статті забезпечення державних гарантій, визначених частиною першою цієї статті, створення безпечного освітнього середовища, організацію освітнього процесу в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) в межах своєї компетенції здійснюють: 1) органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні

підрозділи) у сфері освіти; 2) заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники.

Права науково-педагогічних працівників визначені також статтею 57 ЗУ «Про вищу освіту» [4].

Важливо зупинитися і на нормах Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», де у статті 1 визначено дію норм законодавства про працю в умовах воєнного стану. Цей закон, у тому числі, поширює свою дію і на науково-педагогічних працівників, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

У частині 2 ст. 1 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» визначено, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених статтями 43, 44 Конституції України [5].

Суперечливою, на думку авторки, є стаття 12 цього Закону, де визначено, що у період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. Ця норма Закону стосується і науково-педагогічних працівників.

Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати.

У період дії воєнного стану надання працівнику будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки у зв'язку з усиновленням дитини) понад щорічну основну відпустку, передбачену абзацом першим цієї частини, за рішенням роботодавця може здійснюватися без збереження заробітної плати. Надання невикористаних днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати [5].

На думку авторки, вищезазначена норма Закону є дискримінаційною, навіть в умовах воєнного стану, оскільки порушує право працівника на отримання оплачуваної щорічної відпустки, яка передбачена чинним законодавством про відпустки. Реалізувати своє право на отримання відпустки без збереження заробітної плати може будь-який працівник, у тому числі і науково-педагогічний. І саме працівник, а не роботодавець, визначає, чи скористатися своїм правом на отримання будь-якого виду відпустки без збереження заробітної плати в умовах воєнного стану чи ні. Таке право реалізується працівником шляхом написання відповідної заяви роботодавцю.

При цьому слід звернути увагу, що положення другого речення абзацу другого та абзацу третього цієї частини ст. 12 ЗУ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» не застосовуються до керівних працівників закладів освіти та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників.

Аналіз вищенаведеного законодавства показав, що трудові права науково-педагогічних працівників закріплені в Конституції України, Кодексі законів про працю, законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Пріоритетне значення при цьому відіграють норми Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Норми, закріплені в цих законодавчих актах, надають науково-педагогічним працівникам низку суттєвих пільг і гарантій, встановлених спеціальним законодавством та забезпечених державою, на відміну від інших найманих працівників.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

Альона Мірошніченко, студентка 4 курсу
Державного торговельно-економічного університету;
науковий керівник: Тетяна Погарченко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ВРЕГУЛЮВАННІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Європейський Союз, будучи потужним політико-економічним об'єднанням, істотно впливає на міжнародну арену, зокрема й на врегулювання збройних конфліктів. Характер ЄС у цьому питанні не обмежується лише допомогою у вирішенні зіткнень держав-членів, а й бере активну участь у налагодженні відносин у різних регіонах світу.

В умовах постійних війн нагальною потребою стає пошук шляхів їх мирного врегулювання. Європейський Союз відіграє чималу роль у такій регламентації, зосереджуючи свою діяльність на дипломатичних ініціативах, миротворчій політиці, економічній могутності та підтримці прав людини. Завдяки цьому ЄС має значний вплив на вирішення конфлікту в Україні, що розпочався внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

15–16 червня 1997 року глави держав та урядів країн-членів ЄС ухвалили низку змін до Маастрихтського договору [1], які стали знаменним кроком у розвитку Європейської політики безпеки та оборони. Ця модифікація не лише заклала основу для системи запобігання конфліктам, але й забезпечила узгодженість дій на етапах аналізу, планування, ухвалення рішень, реалізації та оцінки ситуацій. Створення Відділу планування політики та раннього попередження, а також Військового штабу ЄС дало можливість регулярно отримувати інформацію про розвиток потенційних конфліктних ситуацій.

Більшість дослідників сходяться на думці, що основою стратегічної діяльності ЄС є спільні норми та моделі поведінки, які ведуть до комплексного та інтегрованого підходу до управління кризами і конфліктами [2, с. 4].

Так, програмний документ «Європейська стратегія безпеки», затверджений у 2003 році, чітко окреслює ключові завдання Європейського Союзу у сфері врегулювання збройних конфліктів:

- превентивне залучення: раннє запобігання загрозам на початковому етапі загострення конфліктів;
- зміцнення міжнародного порядку, заснованого на основних принципах міжнародного права;
- вирішення спорів без застосування збройних сил [3].

Аналізуючи практику діяльності Європейського Союзу, можна виокремити такі заходи, що використовуються утворенням задля допомоги країнам, що постраждали від збройної агресії:

- ЄС застосовує економічні санкції як один з інструментів урегулювання конфліктів. Як правило, такі санкції спрямовані на тиск до сторін, стимулюючи їх до зупинення конфлікту.

Так, Європейський Союз запровадив безпрецедентні санкції у відповідь на невинуватену війну Російської Федерації проти України, які безпосередньо були спрямовані на: обмеження здатності країн фінансувати РФ, накладення помітних економічних та політичних витрат на російську політичну еліту, позбавлення Росії економічної опори.

Прикладом деяких таких обмежень є те, що Євросоюз заборонив лізинг літаків, гелікоптерів та іншої авіатехніки в РФ, не дозволив банкам приймати депозити від російських компаній у розмірі понад €100 тис. або ж не допустив постачання технологій для нафтоперероблення [4].

- Європейський Союз надає фінансову та гуманітарну допомогу країнам, які постраждали від збройних конфліктів, допомагаючи їм у відновленні та реконструкції.

Європейська комісія оприлюднила дані про допомогу, надану Україні у 2023 році для протидії російській агресії. Допомога містила фінансову, гуманітарну та інші види підтримки. Так, загалом від початку війни Євросоюз виділив 40,6 мільярдів євро для підтримки загальної стійкості України [5].

- Неможливо оминати спільну співпрацю Європейського Союзу та НАТО, які домовилися «посилити» свої зусилля з питань безпеки та підтримки України.

Так, підписана 10 січня 2023 року в Брюсселі Спільна декларація про співпрацю між НАТО та ЄС ставить за мету захист критичної інфраструктури України і протидію новим викликам безпеки, таким як іноземне втручання та кампанії з дезінформації [6].

– Європейський Союз надсилає миротворчі контингенти для забезпечення стабільності в регіонах, охоплених конфліктами.

Такі операції несуть у собі декілька цілей:

1) роззброєння ворогуючої сторони, налагодження роботи цивільних інституцій;

2) розслідування воєнних злочинів;

3) відновлення інфраструктури, пошкодженої в ході конфліктів;

4) допомога людям щодо повернення до своїх домівок і пошуку роботи.

З аналізу вищезазначеного випливає, що на сьогодні на міжнародній арені Європейський Союз активно виступає в ролі посередника в умовах глобальних загроз. Програми розвитку, гуманітарна допомога, а також сприяння обміну досвідом – усе це використовує ЄС у врегулюванні конфліктів. Але слід зазначити, що хоча роль Європейського Союзу є істотною, вона не позбавлена обмежень, оскільки, не володіючи військовою силою, ЄС не може безпосередньо втручатися у військові дії.

Таким чином, для ефективного вирішення глобальних конфліктів та забезпечення міжнародної безпеки, крім уже існуючих, важливо розвивати й інші інституції та стратегії Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Договір про Європейський Союз (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/153773__595905 (дата звернення: 25.03.2024).

2. Meyer C. O. Theorising European Strategic Culture: between Convergence and the Persistence of National Diversity // Centre for European Policy Studies. CEPS Working Document. June 2004. No. 204. 26 p. URL: https://aei.pitt.edu/6634/1/1126_204.pdf (дата звернення: 27.03.2024).

3. The European Security Strategy (ESS): European Security Strategy. A secure Europe in a better world. December 2003. 43 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d0928657-af99-4552-ae84-1cbaaa864f96/> (дата звернення: 27.03.2024).

4. Санкції проти РФ. Стаття від 01 березня 2024 року / Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 27.03.2024).

5. European Commission. News and information from the European Commission. URL: https://twitter.com/EU_Commission/status/1740672872681484420 (дата звернення: 28.03.2024).

6. Спільна декларація очільників НАТО та ЄС. Брюссель, 10 січня 2023 року // Електронне видання «Радіо. Свобода». 11 січня 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-es-nato-spivpracya/32218288.html> (дата звернення: 29.03.2024).

Рустам Могилевський,

начальник управління персоналу – заступник начальника штабу
Національного університету оборони України

ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ МОБІЛІЗАЦІЇ ЗАБРОНЬОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Ведення активних бойових дій силами оборони держави на сході й півдні України призвело до виникнення проблем, які пов'язані з мобілізацією громадян України. Це зрозуміло, на фоні збільшення потреб у комплектуванні Збройних Сил України та розгляду нового законопроекту «про мобілізацію».

На законодавчому рівні закріплений перелік категорій громадян, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації. Серед них є заброньовані працівники підприємств, установ та організацій. Як відомо, бронювання – це надання тимчасової відстрочки від призову на військову службу працівникам органів державної влади, підприємств, яким встановлені мобілізаційні завдання, які здійснюють виробництво товарів для забезпечення потреб ЗСУ та які є критично важливими для держави. Фактично, бронювання дає можливість працювати бізнесу під час війни, адже працівники залишаються на своїх місцях та продовжують виконувати роботу. Незважаючи на це, трапляються випадки, коли навіть заброньованих працівників мобілізують на військову службу.

Насамперед слід зазначити, що за загальним правилом особи, які мають відстрочку, дійсно можуть бути призвані на військову службу. Але, це має місце лише в тому випадку, якщо є згода особи. Водночас цей виняток не поширюється на заброньованих працівників, оскільки Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не передбачає надання згоди заброньованими на їх мобілізацію.

До того ж Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» містить положення, згідно з яким на військову службу під час мобілізації призиваються резервісти та військово-визволені, які перебувають у запасі і не заброньовані в установленому порядку на період мобілізації.

Отже, законом фактично встановлена імперативна заборона на мобілізацію заброньованих працівників. Тобто навіть у разі згоди таких осіб на призов прийняття їх на службу є не законним.

Проте в деяких випадках працівники ТЦК та СП закривають на це очі і все ж видають заброньованим працівникам мобілізаційні розпорядження, що є наслідком їх призову та направлення для проходження військової служби. Ці події висвітлюються у двох випадках: у зверненнях громадян України та судовій практиці.

У першому випадку можна виділити звернення зі скаргами до Міністерства оборони України на дії працівників ТЦК та СП і вимогами зі скасування наказів про призов на військову службу. Проте ці звернення не завжди приводять до скасування незаконних наказів. Оскільки отримуються формальні відмови у задоволенні скарг, посилаючись на відсутність підстав для звільнення зі служби, адже такої підстави для звільнення як бронювання – не існує.

Найбільш ефективним способом вирішення цієї проблеми є звернення з позовом до суду. Хоча на сьогодні вже є достатньо велика кількість судових рішень щодо оскарження наказів про призов на службу заброньованих осіб, єдина правова позиція відсутня. Тому існує як позитивна, так і негативна судова практика.

Аналізуючи рішення адміністративних судів, в яких висвітлені питання мобілізації заброньованих, обов'язково треба виділити такі позиції суддів:

1. Згідно з обставинами справи позивач був заброньований на період мобілізації та на воєнний час за товариством з обмеженою відповідальністю, тобто йому надано відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації строком на 6 місяців. Водночас ТЦК та СП не з'ясував, що позивач не підлягає призову на військову службу під час мобілізації, оскільки є заброньованим на період мобілізації та на воєнний час за товариством з обмеженою відповідальністю, а також, що позивачу на-

дано відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації строком на 6 місяців.

Суд встановив, що положення статті 23 Закону № 3543-ХІІ щодо відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації заброньованих працівників є імперативними, вичерпними та не передбачають додаткових умов чи альтернатив, крім вказаних у нормі закону.

Отже, у цій справі суд обмежився лише аналізом статті 23 Закону № 3543-ХІІ, яка передбачає безальтернативну відстрочку заброньованих працівників, у результаті чого було скасовано наказ начальника районного ТЦК та СП у частині призову та направлення для проходження військової служби позивача [1].

2. Така позиція є одним із прикладів, де суд аналізує правову природу такого документа, як «наказ», і можливість його скасування. У цьому випадку суд визначив, що наказ начальника ТЦК та СП є актом індивідуальної дії стосовно позивача, тобто актом одноразового застосування. Оскільки станом на час вирішення справи оскаржувані накази вичерпали свою дію внаслідок мобілізації позивача та подальшого направлення його для проходження військової служби, вони не підлягають скасуванню.

Як обґрунтування суд посилається на рішення Конституційного Суду України від 23.06.1997 № 2-зп у справі № 3/35-313 та від 22.04.2008 № 9-рп/2008 у справі № 1-10/2008, де зазначено, що правові акти ненормативного характеру (індивідуальної дії) стосуються окремих осіб, і розраховані на їх персональне застосування, а після реалізації вичерпують свою дію [2].

3. На противагу вищенаведеної позиції суд у цій справі дійшов висновку, що з огляду на очевидну незаконність оскаржуваного позивачем акта індивідуальної дії, який хоч і вичерпує дію фактом виконання, його скасування не порушить стабільності публічно-правових відносин та принцип правової визначеності, а навпаки, вказуватиме на неприпустимість допущення неправомірних дій центром комплектування при мобілізації військовозобов'язаних осіб. Як наслідок, суд задовольнив позов та скасував наказ.

На увагу заслуговують і інші твердження суду. Так, суд зауважив, що пунктом 6 постанови № 194 прямо передбачено,

що Міністерство оборони організує через Генеральний штаб Збройних Сил доведення в одноденний строк до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки витягів з наказів Міністерства економіки. За наведеного, суд дійшов висновку, що відповідач був достеменно обізнаним про наявність у позивача відстрочки від призову на військову службу як заброньованого працівника. Але всупереч цьому все одно було винесено наказ про призов на військову службу.

Хоча в рішенні йдеться про посилання на неактуальний нормативно-правовий акт по бронюванню – постанова КМУ від 03.03.2022 № 194, у новій постанові КМУ від 27.01.2023 № 76 також передбачено, що Генеральний штаб Збройних Сил у триденний строк доводить рішення Мінекономіки про бронювання до відома відповідних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Тому можна також користуватись такою аргументацією [3].

4. Обґрунтовуючи скасування наказу про призов особи на військову службу, суд зазначив, що позивач не може нести відповідальність за належність доведення до ТЦК та СП інформації про відстрочку від призову, тому така процедура залежна від комунікації між підприємством, де працює позивач, Генеральним штабом ЗСУ, Командуванням Сухопутних військ ЗСУ та відповідним територіальним центром комплектування і соціальної підтримки, а не від дій позивача [4].

5. Є й інша позиція щодо того, хто відповідальний за надання інформації ТЦК та СП щодо факту бронювання. Взявши до уваги положення Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», суд встановив, що праву позивача не бути призваним (не підлягати призову) на військову службу під час мобілізації кореспондує його обов'язок з дотримання правил військового обліку. Тобто позивач був зобов'язаний особисто повідомити ТЦК і СП про місце своєї роботи і посаду та надати документи, що підтверджують його право не бути призваним під час мобілізації.

На переконання суду імператив правової норми (абз. 2 ч. 1 ст. 23 Закону № 3543-ХІІ) міг бути застосований у випадку наявності у ТЦК та СП відповідної інформації про імунітет позивача.

ча щодо призову на військову службу, а позивач мав бути активним у цьому взаємному процесі збору відповідної інформації. Оскільки позивач не надав таких відомостей ТЦК та СП, а тому останній був позбавлений можливості з'ясувати наявність у позивача відповідного права не бути призваним, відсутні підстави для скасування наказу про його призов на військову службу.

Крім того, як зазначив суд, неможливість скасування наказу полягає в тому, що після його видання виникли нові правовідносини проходження військової служби, які визначаються іншим законом – Закон № 2232-ХІІ. Ним, зокрема, не передбачено звільнення з військової служби шляхом скасування наказу про призов та призначення до військової частини. Тому, оскільки наказ уже реалізований, його скасування без ухвалення відповідного рішення про звільнення з військової служби не відновить початковий стан і не приведе до захисту прав та інтересів позивача [5].

Отже, як бачимо, суди не мають однакової позиції в питанні захисту заброньованих працівників від мобілізації. Напевно, така тенденція буде існувати допоки Верховний Суд не сформує єдиний правовий висновок.

Враховуючи викладене, з метою забезпечення неухильного дотримання всіх вимог, передбачених законодавчими та іншими нормативними актами, потребує врахування зазначеної інформації в подальшій службовій діяльності.

Список використаних джерел

1. Рішення у справі № 560/6478/22 (провадження не визначено) (2023). Хмельницький окружний адміністративний суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106260427> (дата звернення: 31.03.2024).
2. Рішення у справі № 380/8981/23 (провадження не визначено) (2023). Львівський окружний адміністративний суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114592345> (дата звернення: 31.03.2024).
3. Рішення у справі № 460/13851/23 (провадження не визначено) (2023). Рівненський окружний адміністративний суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113531275> (дата звернення: 31.03.2024).
4. Рішення у справі № 280/5782/23 (провадження не визначено) (2023). Запорізький окружний адміністративний суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114327795> (дата звернення: 31.03.2024).
5. Рішення у справі № 600/6799/23-а (провадження невизначено) (2023). Чернівецький окружний адміністративний суд. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116210779> (дата звернення: 31.03.2024).

Дмитро Недолуга,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії з права,
1 курс аспірантури Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Тетяна Андрущенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Відповідно до статті 14 Конституції України земля визначається основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, при цьому право власності на землю гарантується, проте набувається і реалізується громадянами, юридичним особами та державою виключно відповідно до закону [1].

31 березня 2020 року ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» (далі – Закон), яким внесено зміни в Земельний кодекс України, що були необхідні для запуску «ринку землі» в Україні – зняття заборони (мораторію) на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення шляхом укладення договорів купівлі-продажу [2].

До ухвалення вказаного Закону громадяни України, які були власниками земель сільськогосподарського призначення, використовували в різні періоди часу різноманітні цивільно-правові конструкції задля відчуження землі, зокрема, але не виключно: заповіт, договір дарування, договір емфітевзису, оскільки діяла низка законодавчих актів, які забороняли відчужувати земельну ділянку шляхом укладення договору купівлі-продажу:

– Земельним кодексом України, ухваленим у грудні 1990 року, який набув чинності в березні 1991 року, а з урахуванням змін, внесених у 1992 році, було запроваджено мораторій (заборону) на відчуження земельних ділянок на 6 років;

– 18 січня 2001 року було ухвалено Закон України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)», яким встановлено, що до врегулювання порядку реалізації прав громадян і юридичних осіб на земельну частку (пай) Земельним кодексом

України, власники земельних часток (паїв) тимчасово не можуть укладати угоди щодо купівлі-продажу, дарування земельної частки (паю) або іншим способом відчужувати ці частки (паї), – крім можливості передачі їх у спадщину та викупу земельних ділянок для державних і громадських потреб;

– Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року визначено, що відчуження земельних ділянок заборонено до 1 січня 2005 року, крім того вказано, що під заборону потрапляють земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва незалежно від форми власності, що прийнято називати «мораторієм на купівлю та продаж земель сільськогосподарського призначення»;

– Законом України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо заборони продажу земель сільськогосподарського призначення до прийняття відповідних законодавчих актів» від 19 грудня 2006 року та іншими правовими актами визначено подальшу заборону укладення договорів купівлі-продажу або відчуження іншим способом земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб.

Проте згаданим Законом з 1 липня 2021 року скасовано мораторій (заборону) на продаж земель сільськогосподарського призначення, крім земель державної власності, при цьому набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення з обмеженням у 100 гектарів мали право лише громадяни України.

З 1 січня 2024 року передбачено відкриття ринку землі для юридичних осіб, створених і зареєстрованих за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади, а також надання можливості громадянам України придбавати у власність земельні ділянки, загальна площа яких становить до 10 000,00 гектарів.

Якщо звернутись до Конституції України, то поняття «земля» трапляється та розуміється в декількох значеннях: як об'єкт права власності Українського народу; об'єкт права власності громадян,

юридичних осіб і держави; об'єкт права власності територіальних громад (статті 13, 14, 142 Конституції України) [1].

На думку таких дослідників, як І. І. Каракаш, В. Д. Сидор та Т. Є. Харитонova, право власності на земельні ділянки існує для задоволення матеріальних потреб і реалізації інших інтересів осіб, що є власниками [3, с. 133].

Своєю чергою науковець І. В. Озимок пропонує вважати «право власності на землю економічним правом особи, акцентуючи увагу на тому, що це все ж право власності, яке регулюється переважно нормами та принципами цивільного права, господарського права, земельного права. А природним правом варто визнати право на землю як можливість усіх людей пересуватися по землі, споруджувати житло на землі, працювати на землі...» [4, с. 120].

На думку науковця А. Л. Правдюка, аналіз конституційних положень дає підстави стверджувати, що право власності на землю декларується у двох формах:

- на землю та її природні ресурси як природні об'єкти права власності Українського народу, основного національного багатства, яке перебуває під особливою охороною держави й є головним природним ресурсом Українського народу (усіх громадян);
- на земельні ділянки (межі) як об'єкти цивільних прав, які перебувають у власності громадян, юридичних осіб чи держави й є предметом цивільних правочинів (купівля-продаж, оренда, застави та ін.) [3, с. 134].

Разом з цим слід зазначити, що далеко не всі згодні з прийняттям змін до Закону в такій редакції, оскільки існує низка думок щодо невідповідності таких змін положенням Конституції України.

Відтак суб'єкт права на конституційне подання: 48 народних депутатів України звернулись до Конституційного Суду України з відповідним конституційним поданням від 17 квітня 2020 року (надійшло до суду 4 травня 2020 року). На їхню думку під час ухвалення Закону було здійснено низку порушень Основного Закону, зокрема, але не виключно: щодо процесуального регламенту ухвалення Закону стосовно не проведення референдуму для ухвалення цього Закону. Крім того, суб'єкти конституційного звернення розрізняють два різні права власності (й акцентують на це особливо увагу):

– право власності на землю як природний об’єкт, що належить Українському народу;

– право власності на землю як об’єкт цивільних прав фізичних осіб, юридичних осіб, держави, територіальних громад.

На думку вказаних суб’єктів звернення, наведені та інші ймовірні порушення Основного Закону є підставою для визнання згаданого на початку Закону таким, що не відповідає Конституції України [5].

14 травня 2020 року до Конституційного Суду України надійшло ще одне конституційне подання від суб’єкта права на таке подання: 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року. Як вбачається зі змісту вказаного подання, в ньому порушується питання правомірності ухвалення Верховною Радою України згаданого Закону, наголошується на порушенні конституційної процедури розгляду та його ухваленні, а також, що земля є виключною власністю Українського народу та матеріальною основою державного суверенітету, особлива увага приділяється суверенітету України, а також озвучуються інші ймовірні порушення законодавства [5].

Наведені подання були об’єднанні в одне конституційне провадження, останнє засідання по цій справі було призначено на 28 лютого 2023 року, проте на сайті суду опубліковано таке повідомлення: «28 лютого 2023 року Велика палата КСУ на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження продовжила розгляд справи за конституційними поданнями 48 народних депутатів щодо конституційності Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», окремих положень Земельного кодексу України зі змінами, внесеними вказаним законом, та 53 народних депутатів щодо конституційності Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [5].

З огляду на викладене можна дійти висновку, що існує неоднозначне трактування поняття права власності на землю,

крім того, деякі вчені, і не тільки, розглядають землю як природний об'єкт, що належить Українському народу, і як об'єкт цивільних прав особи, що зумовлює різну процедуру ухвалення відповідних змін у законодавстві. Конституційний Суд України міг би поставити крапку в цій дискусії, проте рішення за майже 4 роки розгляду так і не ухвалено. Тож питання законності відчуження землі сільськогосподарського призначення шляхом укладення договору купівлі-продажу навіть після зняття заборони (мораторію) залишається відкритим, оскільки існує ймовірність визнання Закону неконституційним.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
3. Правдюк А. Л. Теоретичні аспекти реалізації конституційного права власності на землю на сучасному етапі земельної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 132–136.
4. Озімок І. В. Конституційне право власності на землю в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук [12.00.02] / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. 20 с.
5. Офіційний вебсайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/>.

Світлана Ніщимна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України;

Тетяна Андрущенко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
юридичного факультету Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Питанню договірному врегулюванню шлюбних відносин у Стародавньому Римі завжди приділялась значна увага. При тому, що подібний інтерес до сімейного права Римської імперії

спостерігається не тільки в країнах романо-германської правової системи, а й у країнах, які не зазнали рецепції римського права, зокрема, в Африці, Південній Азії, Китаї, Британії, Північній Америці. Сімейне право Стародавнього Риму можна цілком назвати збалансованим та гармонійним, позбавлений зайвого, оскільки формувалося в умовах гострої соціальної боротьби, у якій приходилося багато від чого відмовлятися, зберігаючи найкраще. Отже, дослідження сімейного права Римської імперії було і завжди буде актуальним, оскільки було історичним чинником формування сучасної юридичної практики та науки сімейного права. Саме завдяки римському праву зародилася та розвинулася цілісна система норм та понять, яка сформувала базу для сучасного сімейного законодавства, а особливо це стосується інституту шлюбних відносин.

Правова природа інституту шлюбу зумовила складність його юридичної конструкції в римському праві, що встановлювало умови, від яких безпосередньо залежала дійсність шлюбу, та майнові відносини подружжя [1, с.155]. Водночас, незважаючи на значення та правові наслідки укладення шлюбу, в Стародавньому Римі не існувало законодавчого закріплення цього поняття. Проте аналізуючи положення Закону Дванадцяти таблиць, можна визначити, римський шлюб «як спілку чоловіка і жінки, спілку життя, спілкування, заснований на Богу та правах людини» [2, с. 48]. Зокрема, шлюб укладався виключно між громадянами Риму і ґрунтувався на певних принципах, законодавчих актах та традиціях. Водночас це не уможливило наявності таких «квазішлюбних» відносин між чоловіком та дружиною, таких як конкубінат, тобто співжиття чоловіка та жінки без укладення шлюбу.

Конкубінат був свого роду єдиним способом створення сім'ї між перегринами та іншими вільними, які не мали права укласти римський законний шлюб [3, с. 28]. При тому, що факт доведення наявності ознак конкубінату, як постійного тривалого співжиття чоловіка та жінки, мало принципове значення, оскільки в часи правління одного з наймогутніших імператорів Октавіана Августа тимчасові зв'язки піддавалися громадському осуду та жорсткому переслідуванню. Водночас конкубінат не

передбачав жодних правових наслідків. Діти, народжені в конкубінаті, не набували імені й статусу свого батька, не мали права на аліменти, не могли стати спадкоємцями після його смерті, не одержували статусу шлюбних дітей, на них не поширювалася батьківська влада. Жінка в таких стосунках не поділяла громадського становища і соціального стану свого фактичного чоловіка [1, с. 156].

Досить цікавою видається система подільності майна та майнових прав між подружжям у законному римському шлюбі. Так наприклад, подружжя мало право укладати між собою будь-які цивільно-правові договори: договір купівлі-продажу, доручення, зберігання, позики тощо. Проте існувала заборона укладення договору дарування між чоловіком та дружиною («*ne venalicia essent matrimonia*», «*ne mutuo amore invicem spoliarentur*» – нехай не будуть шлюби продажними, нехай не опоганюється шлюб за взаємної любові). Визначний давньоримський юрист, прибічник природного права, державний діяч Гней Доміцій Анній *Ульпіан* стверджував: «З огляду на наші звичаї – дарування між подружжям не мають сили. Це введено для того, щоб через взаємну любов (подружжя) не віднімали шляхом дарування (майна) одне у одного, не дотримуючись міри в даруванні і діючи з легковажним марнотратством стосовно себе» (Ульпіан Д. 24.1.1) [1, с. 156]. Проте, маючи морально-етичне підґрунтя, укладення договору дарування між подружжям поступово стає допустимим. Єдиний критерій, який враховувався – це відсутність факту збагачення однієї зі сторін внаслідок укладення такого договору: «тільки ті дарування є забороненими, які дарувальника роблять біднішим, а того, хто одержав подарунок, багатшим» (Д. 24.1.3) [4, с. 174]. Зрозуміло, що визнання шлюбного дарування таким, що ставить порівняно в невігідне матеріальне становище одного з подружжя передбачало нікчемність останнього.

Що стосується майбутнього подружжя, то сімейне законодавство Давнього Риму передбачало врегулювання майнових відносин подружжя у вигляді посагу. Так за часів правління імператорів Константина, Юстина та Юстиніана дошлюбне дарування майна нареченим на користь майбутньої дружини було офіційно дозволено. При тому, що обов'язковість такого дару-

вання (т. зв. «вранішній дар») скоріш була зумовлена нормами моралі, ніж вимогою закону [4, с. 174]. Тому вимагати від майбутнього чоловіка подарунка наречена та її батьки не мали права. Не менш практичного значення набувала і можливість укладення «післяшлюбного дарування» у випадку розірвання шлюбу.

Однією з популярних конструкцій договірною врегулювання майнових відносин подружжя в Стародавньому Римі був шлюбний договір (лат. *tabulae nuptiales*). Відомо, що він не був обов'язковим для укладення шлюбу, однак такий договір часто складався, оскільки врегулював питання, пов'язані з приданим та формальностями, його виплати у випадку розлучення. Під час весілля договір зачитувався вголос, а потім десять свідків ставили свої печатки. Шлюбний договір складався на табличках, жодної з яких не збереглося. В деяких джерелах зазначено, що у шлюбному договорі описувались умови володіння, управління та успадкування як індивідуального майна, придбаного до вступу в шлюб, так і спільного, нажитого під час перебування у шлюбі [4].

Таким чином, інститут договірною врегулювання відносин між чоловіком та дружиною існували ще за часів Римської імперії, особливості яких були «рецептовані» до сучасного сімейного законодавства України. Проте, аналізуючи особливості реалізації договірних конструкцій між подружжям в Україні, можна зробити висновок, що проведення тісної паралелі між договорами, які існували ще за часів Римської імперії, і тими договорами, які подружжя мають змогу укласти між собою сьогодні, не вбачається можливим. Зокрема, нині в договірних відносинах подружжя існує суттєво ширша договірна свобода, що є без сумніву позитивним моментом. Так у положеннях Сімейного та Цивільних кодексів України не існує суттєвих обмежень щодо укладення будь-яких договірних конструкцій між подружжям. Крім того, самостійним видом договору відповідно до сучасної концепції сімейного права і на відміну права Давнього Риму, є аліментний договір подружжя, що передбачає порядок здійснення виконання зобов'язань щодо утримання між подружжям (у т. ч. між колишнім та фактичним); договір про заручини, що є передшлюбним договором, договори про розподіл спільної сумісної власності, щодо виховання дітей тощо.

Список використаних джерел

1. Поліщук М. Г. Правове регулювання майнових відносин подружжя в римському приватному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 47. С. 155–158.
2. Бабејко Д. С. Поняття шлюбу в Давньому Римі та в Україні. *Science of XXI century: development, main theories and achievements*. Helsinki, Republic of Finland. Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2022. December 2. P. 48–49.
3. Римське приватне право: навчально-методичний посібник / уклад. С. О. Ніщимна, Т. С. Андрущенко / Пенітенціарна академія України. Чернівці: ПАУ, 2024. 48 с.
4. Каложний Р. А. Римське приватне право: підручник для вищ. навч. закл. Київ: Атіка, 2012. 408 с.
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 21–22. Ст. 135.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Владислав Олійник,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Пенітенціарної академії України

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Як показують наукові дослідження, штучний інтелект може бути як двигуном прогресу, так і регресу. Так, Ф. Расо, Х. Хіллігос, В. Крішнамурті, К. Бавіц і Л. Й. Кім у своїй статті, що присвячена вивченню підходів до забезпечення дотримання й захисту прав людини в умовах застосування цифрових технологій і ШІ, відмічають як переваги, що пов'язані з їх появою (підвищена якість і доступність послуг), так і вірогідність їх несприятливого впливу на права людини. У зв'язку з цим актуалізується проблема правового регулювання ШІ, його раціонального використання і створення органами публічної влади ефективних механізмів для усунення негативних впливів ШІ на права людини [1].

У сфері кримінального судочинства помічена позитивна тенденція: підсудні з кримінальних справ наділені різними процесуальними правами, в законі закріплені значущі принципи кримінального судочинства, серед яких презумпція невинуватості, принцип законності, право на справедливий судовий розгляд та ін. Однак у разі використання ШІ в судовому провадженні мо-

жуть виникати передумови порушення права на справедливий судовий розгляд, права на незалежний та неупереджений суд, права користуватися всіма гарантіями, що необхідні для захисту.

Розглядаючи плюси й мінуси використання ШІ у фінансовій сфері, можемо зазначити, що доступ до фінансових послуг, таких як банківська справа і кредитування, – важливий засіб просування соціального та економічного благополуччя. Доступ до кредиту пропонується розглядати як право людини.

У порівнянні з алгоритмами кредитного скорінгу впровадження ШІ у процес кредитування може мати загальний позитивний вплив: доступ до кредиту – важливий засіб реалізації багатьох економічних і соціальних прав, у тому числі права на рівність можливостей і недискримінацію [2, с. 26].

У сфері охорони здоров'я використання діагностичних цифрових технологій на основі ШІ приведе до скорочення штатів і, як наслідок – право на працю трансформується у свободу праці. Крім того, збір персональних даних, необхідних для створення інструментів на базі ШІ, створює ризик конфіденційності медичної інформації пацієнта (особливо, якщо врахувати, що генетичні характеристики здоров'я нерідко незмінні, на відміну від даних загалом про стан здоров'я). Можливості неправомірного використання персональних даних можуть несприятливо сказатися на реалізації багатьох прав і свобод, серед яких – право на конфіденційність, право на медичну страховку, право на життя та ін.

У сфері інформаційних відносин у соціальних мережах мають місце такі негативні явища: національна, расова і релігійна ненависть, дискримінація, ворожнеча чи сцени насильства. Підкреслюючи значущість досягнення балансу контролю за такою, що розміщується в контенті інформацією і протидією протиправним діям з правом на вільне вираження думки, звертаємо увагу на необхідність дотримання принципу поваги прав людини власниками інформаційних компаній і користувачами соціальних мереж. На нашу думку, автоматизовані системи під час удосконалення їх коду (програми) мають потенціал позитивно впливати на право на життя, свободу і безпеку людини.

У сфері трудових відносин таке, що активно використовується у практиці електронне тестування претендентів на роботу

має низку переваг. Так, усе частіше роботодавці державного і приватного секторів звертаються до штучного інтелекту з метою оптимізувати обробку даних великої кількості претендентів на вакантні посади й усунути упередженість і дискримінацію під час прийому на роботу. Разом з тим важливе значення має вдосконалення алгоритмів у системі найму, розробки надійних структур аудиту для регулярного вивчення систематичних помилок у даних та їхнього впливу на результати. Викликає занепокоєння те, що автоматизовані системи найму можуть збирати й зберігати інформацію про асоціації, чий вплив може бути на претендентів на посаду. Виникає ризик бути вимушеним відмежуватися від об'єднань, наприклад за інтересами, чий негативний публічний імідж може нашкодити претенденту і шанс знайти роботу буде втрачено.

У сфері освіти вплив штучного інтелекту на права людини багатогранний і у своїй більшості він позитивно впливає на право на освіту, оскільки більшість студентів у всьому світі мають доступ до якісного навчання, можливість вільного вираження думки. Алгоритмізовані системи дозволяють тим, хто навчається, займатись більш усвідомленою практикою грамотної мови й письма. Відповідно, автоматизація деяких аспектів оцінки письма може позбавити викладачів від рутинної роботи, звільнивши час для обговорення ідей і аргументів. Щобільше, ШІ може усувати упередженість при виставленні оцінок. Однак дослідники мають серйозні побоювання, поперше, щодо результатів оцінювання, якщо система не зможе зрозуміти те, що написано; по-друге, стимулів для тих, кого оцінюють, і прийняття ними результатів ШІ; по-третє, є ризик того, що системи можуть вплинути на реалізацію права вільного вираження думки; по-четверте, навіть в освітньому контексті той, хто навчається, може бути не готовий поділитися в письмовому вигляді чимось, що є глибоко особистим чи спірним, зі штучним інтелектом.

Усунення несприятливого впливу ШІ на права людини бачимо в реалізації принципу належної обачності. Належна обачність – важливий перший крок до визначення, пом'якшення та усунення несприятливих наслідків впливу ШІ на права людини [3, с. 67]. Тому як мінімум публічні політичні зусилля повинні бути спрямовані на забезпечення того, щоб усі, хто бере участь у побудові цих систем, виявляли належну обачність, яка забезпечить повагу прав людини.

Список використаних джерел

1. Artificial Intelligence & Human Rights: Opportunities & Risks / Raso F., Hilligoss H., Krishnamurthy V., Bavitz C., Kim L. ; Berkman Klein Center for Internet & Society research publication. 2018. P. 3–62. URL: https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/38021439/2018-09_AIHumanRights.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 27.03.2024).

2. Torres F. T., Berdún M. I. El dret a la informació versus la protecció del dret a la intimitat en la societat de la informació. La nova LO de protecció de dades i el dret a l'oblit // Journal of research and analysis [online]. 2019. Vol. 36. № 1. P. 117–131. URL: <https://www.raco.cat/index.php/Comunicacio/article/view/103391> (дата звернення: 27.03.2024).

3. Шевченко А., Кудін С., Косілова О. Вплив штучного інтелекту на реалізацію прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Legal Bulletin*. 2023. С. 65–74. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-65-74>.

Людмила Остапчук,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ІНСТИТУТ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Відновне правосуддя є темою, що викликає великий інтерес у кримінологів та правознавців. З історичної точки зору коріння відновних практик можна знайти в давньогрецькій цивілізації, у працях Аристотеля, культурі маорі, корінного населення Нової Зеландії тощо. На сьогодні інститут відновного правосуддя розглядається як нова парадигма в політиці кримінальної юстиції, що пропонує новий спосіб «здійснення правосуддя».

За визначенням Організації Об'єднаних Націй, відновне правосуддя є «способом реагування на кримінально-протиправну поведінку шляхом збалансування потреб, за допомогою якого потерпілий і правопорушник можуть, за їх добровільною згодою, брати активну участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку з кримінальним правопорушенням, за допомогою неупередженої третьої сторони». Це означає, що правопорушники та потерпілий об'єднуються для того, щоб вирішити конфлікт, що виник у результаті вчинення кримінального правопорушення. У теорії відновного правосуддя, будь-які конфлікти, викликані вчиненням кримінального право-

порушення, розглядаються як «патологічні». Насправді, традиційний кримінальний процес залишає мало місця для вибачень, але саме вибачення за вчинене діяння та визнання вини є частиною філософії правосуддя.

Варто констатувати, що передумовою звільнення від кримінальної відповідальності в порядку відновного правосуддя (у зв'язку з примиренням винного з потерпілим) є вчинення правопорушником уперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, крім корупційних кримінальних правопорушень. Обов'язковою ознакою складу вчиненого винним кримінального правопорушення є наявність потерпілого, тобто фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано фізичної, майнової або моральної шкоди, або юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Питання про визнання особи потерпілою вирішується слідчим шляхом винесення відповідної постанови. Своєю чергою підставою такого звільнення є примирення винного з потерпілим – акт відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Примирення – це акт прощення винного потерпілим унаслідок вільного волевиявлення, що унеможливує будь-який неправомірний вплив. Прощення (примирення) містить перш за все вибачення як «символічну форму репараціону». Повне вибачення правопорушника повинно містити такі основні елементи: визнання винним своєї вини; визнання наслідків кримінального правопорушення; висловлення жалю щодо вчиненого; бажання виправити ситуацію, що склалася; добровільне задоволення винним або іншими особами (батьками, близькими родичами) обґрунтованих претензій потерпілого щодо відшкодування заподіяної шкоди; обіцянка не вчиняти кримінально-протиправні діяння в майбутньому.

Одним з методів відновного правосуддя є медіація – процес, який надає потерпілим можливість висловити свої думки та емоції у зв'язку із вчиненим правопорушенням, а також свої пропозиції щодо відшкодування завданої шкоди. Інакше, відновне правосуддя робить потерпілих значущим учасником кримінального провадження, на відміну від типової процедури, де вони переважно надають докази та пояснення.

Висловлення своїх думок, діалог є поштовхом до нейтралізації страху, що формується в потерпілого щодо правопорушника. Практики, що застосовуються психологами задля подолання страху, здатні мінімізувати ризик вторинної віктимізації.

Питання взаємодії з потерпілим від кримінального правопорушення дуже гостро, навіть з критикою, сприймається в нашому суспільстві. Звільняючи винних від кримінальної відповідальності, застосовуючи звільнення від відбування покарання в порядку умовно-дострокового звільнення та заміни покарання більш м'яким видом, органи кримінальної юстиції основний акцент роблять на правопорушнику, «ігноруючи» потерпілого. Але не потрібно забувати, що відповідно до п. 2 ч.1 ст. 66 КК України відшкодування завданої шкоди на стадії досудового розслідування є пом'якшувальною обставиною. Тобто врахування інтересів потерпілого є обов'язковою передумовою винесення справедливого рішення судом. Зазвичай потерпілий відчуває себе морально зобов'язаним брати участь у програмі медіації, найбільш неприйнятним для потерпілого є стан, який породжує відчуття бути «використаним інструментом» органами кримінальної юстиції для реабілітації правопорушника.

Отже, для того, щоб створити найбільш прийнятні умови для взаємодії потерпілого та правопорушника і забезпечити належний прогрес у процедурі відновного правосуддя, потрібно дотримуватися відповідних принципів: принципу добровільної участі сторін у програмі медіації; принципу поваги до самовизначення кожної сторони; принципу повної поінформованості; принципу конфіденційності інформації.

Список використаних джерел

1. Відновне правосуддя. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%8F/ (дата звернення: 01.03.2024).
2. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
3. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 01.03.2024).

Віктор Палько, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету «Одеська морська академія»

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ-ІНОЗЕМЦЯМИ

Сучасні реалії забезпечення захисту незалежності та територіальної цілісності Української держави вимагають вжиття широкого комплексу найрізноманітніших заходів, спрямованих на планомірне підвищення обороноздатності. Серед цих заходів провідне місце повинно належати забезпеченню правового статусу військовослужбовців-іноземців.

З початком російської агресії 24 лютого 2022 року проти України багато іноземців виявили бажання добровільно захищати Україну зі зброєю в руках.

Існуючі загрози поставили питання щодо реформування сектору безпеки і оборони України в доволі стислі терміни. У межах такого реформування одним з найважливіших його аспектів стало оновлення законодавчої бази щодо набору іноземців на службу до Збройних Сил України та інших військових формувань, здатних належним чином виконати ті значні та пріоритетні завдання, що покладені на них Конституцією та законами України.

27 лютого 2022 р. у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України Президент України, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України В. Зеленський оголосив про створення Інтернаціонального легіону територіальної оборони України [1].

З 14 березня 2022 року Указом Президента України запроваджено тимчасово на період дії воєнного стану, до ухвалення Президентом України відповідного рішення, безвізовий режим в'їзду в Україну для громадян іноземних держав, які бажають вступити до Інтернаціонального легіону оборони України, крім громадян держави, визнаної державою-агресором [2].

Згідно з Положенням про проходження військової служби у Збройних Силах іноземцями та особами без громадянства, затвердженим Указом Президента України від 10 червня 2016 року № 248, іноземці мають право вступити до ЗСУ на військову

службу за контрактом у добровільному порядку, зокрема й до лав Сил територіальної оборони ЗСУ [3].

Після припинення контракту про проходження військової служби такі іноземці за наявності підстав мають право на отримання дозволу на імміграцію або набуття громадянства України.

Адже саме громадянство є підставою, яка дає особі, що має такий статус, можливість володіти та реалізовувати більш широкий комплекс прав, свобод, якими наділяє громадян держава.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про громадянство України» (далі – Закон № 2235-III) іноземець або особа без громадянства можуть бути за їх заявою прийняті до громадянства України [4].

Умовами прийняття до громадянства України є:

1) визнання і дотримання Конституції України та законів України, що засвідчується особою в поданій в установленому порядку заяві про прийняття до громадянства України. Знання основ Конституції України, історії України. Складання іспитів з основ Конституції України, історії України здійснюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

2) подання особою без громадянства – декларації про відсутність іноземного громадянства, а іноземцем – зобов'язання припинити іноземне громадянство. Іноземці, які перебувають у громадянстві (підданстві) кількох держав, подають зобов'язання припинити громадянство (підданство) всіх цих держав.

Подання зобов'язання припинити іноземне громадянство (підданство) не вимагається від іноземців, які є громадянами (підданими) держав, законодавство яких передбачає автоматичне припинення особами громадянства (підданства) цих держав одночасно з набуттям громадянства іншої держави.

Іноземці, які подали зобов'язання припинити іноземне громадянство (підданство), повинні подати документ про це, виданий уповноваженим органом відповідної держави, до уповноваженого органу України протягом двох років з моменту прийняття їх до громадянства України. Іноземці, які мають усі передбачені законодавством цієї держави підстави для отримання документа про припинення громадянства (підданства),

але з незалежних від них причин не можуть отримати його, подають декларацію про відмову від іноземного громадянства.

Відповідно підпункту "в" пункту 2 частини другої статті 9 Закону № 2235-III іноземць, який в установленому законодавством України порядку проходить (проходив) військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, подає декларацію про відмову від іноземного громадянства особи, яка в установленому законодавством України порядку уклала контракт на проходження військової служби у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України.

Іноземць, який в установленому законодавством України порядку проходить військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України та нагороджений державною нагородою України, подає декларацію про відмову від іноземного громадянства особи, яка в установленому законодавством України порядку проходить військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України та нагороджена державною нагородою України;

3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років. Для іноземців та осіб без громадянства, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, строк безперервного проживання на законних підставах на території України має становити останні три роки на момент подання заяви про прийняття до громадянства України з дня набрання чинності контрактом про проходження військової служби у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України;

4) отримання дозволу на імміграцію. Зазначена умова не поширюється на осіб, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу у Збройних Силах

України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, або отримали посвідку на постійне проживання в Україні відповідно до пункту 4 розділу V «Прикінцеві положення» Закону України «Про імміграцію»;

5) володіння державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови. Складання іспитів на визначення рівня володіння державною мовою здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до абзацу 34 ст.1 Закону № 2235-III зобов'язання про складання іспитів з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою – письмово оформлена заява іноземця/особи без громадянства з числа осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України, або які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту або Національній гвардії України, осіб, які отримали посвідку на тимчасове проживання на підставі частини двадцятої статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» про те, що в разі набуття громадянства України він протягом двох років складе іспити з основ Конституції України, історії України, на рівень володіння державною мовою і подасть документи про складання таких іспитів.

Датою набуття громадянства України у випадках, передбачених ст.9 Закону № 2235-III, є дата видання відповідного Указу Президента України.

Список використаних джерел

1. Звернення Президента України до громадян іноземних держав, які прагнуть допомогти Україні у її боротьбі проти російської агресії від 27 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-do-gromadyan-inozemnih-derzhav-yaki-pragnut-dopom-73213>.

2. Про тимчасове запровадження безвізового режиму: Указ Президента України від 14 березня 2022 р. № 132/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/822022-41441>.

3. Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства : Указ Президента України від 10 червня 2016 р. № 248/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/2016#Text>.

4. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

Роман Панасенко,

2 курс аспірантури

ПВНЗ «Європейський університет»;

науковий керівник: Максим Тимошенко,

доктор юридичних наук, доцент, проректор з юридичних питань
та міжнародних зв'язків

ПВНЗ «Європейський університет»

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ – ЗАБУТА НАГАЛЬНА ПОТРЕБА

Цифровізація дедалі більше входить у наше життя, цифрові технології та електронні послуги вже використовуються від реєстрації дитини в дитячий садочок до підтвердження стажу для виходу на пенсію, дедалі менше залишається людей, які б не замовили жодного товару з використанням мережі Інтернет, а смартфони дають доступ до документів про особу, для платників податків діє Електронний кабінет. Усе більше суб'єктів господарювання, незважаючи на складнощі та недосконалість законодавства, переходять на електронний документообіг. Уже запроваджена та діє єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система як сукупність інформаційних і телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством.

Уже не має сенсу розмірковувати добре це чи погано, це вже сталося і цифровізація нашого суспільства буде тільки пришвидшуватись. Паперові документи вже не встигають за темпом життя. Ера паперу завершується в тому числі і в юриспруденції. Паперові версії нормативних актів уже майже не використовуються (за винятком публікацій в офіційних виданнях) практиками, адже за час, поки редакція умовного кодексу буде надрукована та потрапить у магазини вона вже може втратити актуальність через зміни, які будуть ухвалені за цей час, а у кращому випадку редакція буде актуальною лише кілька міся-

ців. Аналогічна ситуація і з підручниками в галузі юридичних наук, які також не встигають за змінами законодавства.

Воєнний стан, зокрема систематичні повітряні тривоги, під час яких зупиняється робота як державних, так і приватних підприємств, установ та організацій, тільки підтвердили актуальність та зацікавленість в електронних довірчих послугах та електронному документообігу. А що на ці виклики відповідає законодавство?

Ще 2007 р. у нашій державі було ухвалено Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» № 537-V від 09.01.2007 р., який набув чинності 06.02.2007 р. [1]. Цей був уже не перший документ, який визначив проблематику, мету, національну політику, організаційно-правові основи та очікувані результати створення запровадження та використання різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій у нашій країні.

Розділ II зазначеного Закону визнав, що основним завданням розвитку інформаційного суспільства в Україні є сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних ІКТ можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених Організацією Об'єднаних Націй, Декларації принципів та Плану дій, напрацьованих на Всесвітніх зустрічах на вищому рівні з питань інформаційного суспільства.

Уже 15 серпня 2007 р. для виконання зазначених завдань було ухвалено розпорядження Кабінету Міністрів України № 653-р «Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [2]. Цим планом, а саме пунктом 13 передбачалася, зокрема, розробка проекту Інформаційного кодексу України, яка мала бути завершена ще в далекому 2009 р. Розробку було доручено Держкомтелерадіо, Мін'юсту та іншим центральним органам виконавчої влади.

Інформаційний кодекс України теоретично міг стати основним нормативним документом з питань інформатизації та пра-

вового використання інформаційних технологій. Цей документ був необхідний ще в 2007 р. і є конче необхідним сьогодні, проте вже більше п'ятнадцяти років далі планів та чергових підтверджень факту необхідності цього документа питання ухвалення цього нормативного акта не просунулось.

Натомість у нашій країні в значній кількості були ухвалені, діють та продовжують ухвалюватися нормативно-правові акти, що тією чи іншою мірою регулюють питання використання цифрових технологій. У зв'язку з цим та зважаючи на відсутність єдиного кодифікованого нормативного акта, мають місце невідповідності формулювань та значно ускладнюється пошук норми права, яка підлягає застосуванню.

Наприклад, 01.01.2004 р. набув чинності Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [3], частина 3 статті 207 якого в редакції, чинній на дату ухвалення, передбачала, що використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, електронно-числового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів.

Також 01.01.2004 р. набув чинності і Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV [4], який ввів до правової системи України поняття «Електронний підпис» та «Електронний цифровий підпис». При цьому тривалий час не існувало нормативно-правових актів загальної дії, які б містили визначення поняття «електронно-числового підпису» чи зазначення того, що електронно-числовий підпис є аналогом власноручного підпису.

Така невідповідність формулювань була усунута лише 18.10.2012 р. У цей день набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» № 5284-VI (5284-17) від 18.09.2012 р. [5].

Більш сучасним прикладом може слугувати 02.07.2021 р. дата, коли набув чинності Закон України «Про внесення змін

до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та вдосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам» від 3 червня 2021 року № 1525-IX [6] цей документ доповнив абзац третій пункту 187.1 Податкового кодексу України [7] реченням такого змісту: «Для документів, складених в електронній формі, датою оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку, вважається дата, зазначена у самому документі як дата його складення відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», незалежно від дати накладення електронного підпису». Вказана норма законодавства дозволяє визначити дату складання електронних документів у договорах про надання послуг, а як бути з іншими правочинами? У цьому пункті прямо зазначено, що він застосовується до «оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг» при цьому аналогічних норм для правочинів про купівлю-продаж товарів просто не існує, не кажучи навіть про те, що Податковий кодекс України є нормативним актом, який регулює трохи інші правовідносини.

Висновком з цього є те, що наша країна потребує Інформаційного кодексу, який би став єдиним кодифікованим нормативним актом. У ньому мають бути визначення основних понять та принципів, і на базі, яку він створить, будуть ухвалюватися інші нормативно-правові акти, які не мають містити суперечностей та неточностей.

Як наслідок, буде створена чітка, прозора, зрозуміла всім сторонам і комплексна система регулювання правових відносин використання цифрових технологій, зокрема, електронних документів, електронної ідентифікації та електронних послуг.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007р. № 537-V / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.
2. Про затвердження плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» : розпорядження Кабінету Міністрів України від

15 серпня 2007 р. № 653-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/653-2007-%D1%80#Text>.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

4. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 року № 852-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15/ed20030522#Text>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків : Закон України від 18.09.2012 року № 5284-VI (5284-17) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5284-17#Text>.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам : Закон України від 3 червня 2021 року № 1525-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1525-20/ed20210702#n127>.

7. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

Анатолій Педорич,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ДОСВІД РОБОТИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ НОРВЕГІЇ

У Норвегії встановлена така модель, коли система виконання покарань перебуває під керівництвом об'єднаного Міністерства юстиції та внутрішніх справ. Для ефективного управління пенітенціарною системою держава поділила країну на шість регіонів, у яких керівництво є відповідальним за відбування покарання в межах регіону, а також за конструктивне використання ресурсів та налагодження співпраці з іншими в'язницями. Пенітенціарна система Норвегії є централізованою та залежить від бюджету країни [3].

Поводження із засудженими в Норвегії ґрунтується на принципах гуманізму, розумності та концепції соціально-етичного виховання винних у скоєнні злочину. Відповідно до цієї концепції каральні властивості перебування винних за умов ізоляції

від вільного суспільства зводяться до мінімуму. Втеч із місць позбавлення волі немає, в'язниці для максимальної безпеки перебувають на острові, а політика боротьби зі злочинністю завжди була спрямована на зниження каральних властивостей покарання. Представник такого підходу до покарання – всесвітньо відомий вчений Нільс Крісті, послідовний противник смертної кари, зростання «тюремного населення», прихильник гуманізації та мінімізації покарання та беззастережного захисту інтересів потерпілого [3].

Головна відмінність норвезьких в'язниць у тому, що в Норвегії функціонують закриті та відкриті в'язниці. Закритих в'язниць у Норвегії близько 63 %, 20 % камер у них одиночні, оскільки норвезька влада дотримується принципу «одна камера – один ув'язнений». Інші 20 % камер розраховані на проживання в них 2–4 осіб. Норма площі на особу становить від 6 до 8 м². В'язниця по периметру території обгороджена парканом, двері камер зачиняються.

А ось відкриті в'язниці мають вигляд принципово інакший. Однією з найвідоміших відкритих в'язниць Норвегії вважається «Бастой». Тут відбувають покарання вбивці, гвалтівники та маніяки, з якими поводяться як з маленькими дітьми. В'язниця знаходиться на окремому скелястому острові, багатому лісами та полями. Немає огорож з колючим дротом, камер, навіть охоронців. Злочинці мешкають у невеликих дерев'яних будиночках-гуртожитках. На острові вони можуть вільно пересуватися, в тому числі велосипедом, користуватися телефонними кабінками. Ув'язнені вирощують фрукти та овочі, чинять легкові автомобілі, здобувають освіту. У вихідні дні їм дозволено ловити рибу, ходити на пляж і навіть грати у футбол [1].

В'язниці Норвегії є чимось середнім між хорошим навчальним закладом, нормальним кооперативним господарством і затишним гірськолижним курортом з непоганим харчуванням.

На створення в'язниці Халден Фенгсел було витрачено десять років і близько 252 мільйони доларів США. Офіційне відкриття згаданої виправної установи відбулося 1 березня 2010 р. На думку британського видання The Guardian, досліджувана установа може вважатись флагоманом норвезької системи правосу-

для і претендує на звання найгуманнішої в'язниці у світі [4, с. 2]. Територія, яку займає ця установа, знаходиться серед лісів на південному сході Норвегії у передмісті містечка Халден (звідки й походить назва – Halden – від назви міста, а Fængsel норвезькою означає «в'язниця»).

Основним завданням архітектора цієї установи Ханса Хенріка Холунда, за його словами, було створення в'язниці, яка б максимально нагадувала світ на волі; «життя за стінами в'язниці має бути настільки наближеним до життя на волі, наскільки це можливо» [5, с. 1–2]. Максимальна кількість засуджених, яких одночасно може прийняти в'язниця Хелден, – 252 особи. Кількість персоналу в'язниці Халден Фенгсел, включно із вчителями та медичними працівниками, становить 340 осіб.

В'язниця Халден розташована на 30 гектарах у сосновому лісі. Стандартна камера – це кімната площею 12 м², обладнана сучасними меблями, ЖК-телевізором та душовою (2 м²). На території в'язниці розташований культурний центр із студією звукозапису, кімнатами для творчості, бібліотекою, зимовим садом; спортивний центр із великим залом для занять; окремі будиночки для тривалих побачень з родичами; приміщення для шкільних та лабораторних занять; медичний центр та виробничі майстерні. Приміщення в'язниці прикрашені витворами мистецтва, на придбання яких було витрачено майже 1 млн доларів. Режим в'язниці в Халден передбачає вільне переміщення ув'язнених.

Між персоналом та засудженими існує дуже тісний взаємозв'язок. У охорони тут немає не те що зброї, але навіть кайданків. Харчуються і займаються спортом засуджені і персонал також разом. Ще однією особливістю досліджуваної в'язниці є те, що більше половини персоналу становлять жінки, що, на думку адміністрації, істотно знижує ворожість засуджених. Єдине, що відділяє засуджених від зовнішнього світу, це шестиметрова бетонна стіна навколо в'язниці. Кімнати для ув'язнених важко назвати камерами. У них немає ґратів на вікнах і загалом вони більше подібні до номерів недорогого готелю. У кожній з камер є окрема робоча зона, зручне ліжко і навіть плазмовий телевізор. Деяким засудженим, на розсуд адміністрації та за умов належної поведінки, може надаватись право користуватись мережею Інтернет.

У в'язниці є все для комфортабельного проживання, оскільки влада вважає, що засудженим рано чи пізно доведеться вийти з в'язниці, і готують до цього протягом усього періоду ув'язнення.

Після закінчення робочого дня ув'язнені можуть готувати на спільній кухні, яка призначена на обслуговування ув'язнених з 10–12 камер. У студії звукозапису засуджених навчають гри на гітарі, піаніно та інших інструментах. Керівництво в'язниці навіть ухвалило рішення поставити мюзикл, у якому всі ролі зіграють ув'язнені.

Реалізація вимог Європейських пенітенціарних правил в установах виконання покарань Норвегії вимагає від персоналу належної підготовки: кандидати на посади у виправних установах відрізняються чесністю, гуманністю, володінням професійними навичками та особистою придатністю до виконання роботи. В основному охоронцями в'язниці працюють жінки, оскільки влада вважає, що саме між жінками виникає менше конфліктів, і вони створюють більш затишну обстановку у в'язниці. Жінки-охоронці навіть обідають разом з ув'язненими та грають з ними в баскетбол.

Засуджені мають право побачень один раз на тиждень протягом однієї години. У в'язниці організовано приміщення для короткострокових побачень. Для відвідувачів з дітьми є спеціальна ігрова кімната. Харчування в норвезьких в'язницях організоване за принципом «шведського столу», а меню там, як у гарному ресторані.

Таке ставлення до засуджених пояснюється тим, що це демократичне королівство за рівнем комфорту життя посідає перше місце у світі, і рівень комфортності у в'язницях значно вищий, ніж в інших європейських країнах. Що ж до рецидиву злочинів у Норвегії, він становить від 33 до 36 %. Загалом у норвезьких в'язницях утримується близько 3 700 осіб. За рік через ув'язнення в середньому проходять близько 14 тис. осіб. Норвегія має один із найнижчих показників за кількістю ув'язнених у світі, а норвезька в'язниця Халден, за версією журналу Forbes, у 2011 році була визнана однією з найкращих у світі. Далі необхідно зупинитися на питаннях медичного забезпечення в норвезьких в'язницях, яке, починаючи з 1988 р., відповідно до вимог Мінімальних стандартних правил щодо поводження із засудженими, перебуває в тісному зв'язку з місцевими або державними

органами охорони здоров'я. Іншими словами, медична допомога надається засудженим на території муніципалітету, де знаходиться виправна установа [2].

Право заповнити освітню прогалину та здобути професійну освіту вищого рівня мають ув'язнені в Норвегії. Однак слід зазначити, що до ув'язнених пред'являються ті ж найвищі вимоги для вступу до ЗВО, як і до інших абітурієнтів. Ув'язнені в Норвегії працюють за бажанням та відповідно до можливостей закладу.

Засуджені мають право на щотижневе побачення протягом однієї години. За побачення не сплачують ні родичі, ні засуджені. Це фактично не обмежено. Умовно-дострокове звільнення надається після зразкового відбуття 2/3 строку покарання. Після відбуття 1/3 покарання засуджені можуть право їздити додому у відпустку. Харчування в норвезьких в'язницях, як і в норвезькій армії, організоване за принципом «шведського столу», а вибір страв – як у гарному ресторані.

Кадри для виправної системи Норвегії готує Академія підготовки персоналу Виправної служби Норвегії (KRUS) (далі – Академія), яка забезпечує базове навчання кадрів служби тюрем і пробації та організовує курси підвищення кваліфікації для співробітників служби. Академія також веде науково-дослідну діяльність у сфері кримінально-виконавчої політики держави (зокрема, за такими напрямками: насильство в тюрмі, самогубство в тюрмі, рецидивізм, електронний контроль, радикалізм у тюрмі, тюрми та інші моральні уявлення і попереджувальне затримання). Щорічно в Академії проходить навчання 300 співробітників [3].

Насамкінець хотілося б зазначити, що на сьогодні пенітенціарна система Норвегії знаходиться на високому рівні розвитку в плані реалізації європейських стандартів і рецидив скоєння повторних злочинів у цій країні невисокий.

Список використаних джерел

1. В'язниця Норвегії – мрія кожного в'язня. URL: <http://mapme.club/poradi/1635-tyurma-ostrova-strajkuuyuchimi--mriya-kozhnogouvyaznenogo.html> (дата звернення: 06.03.2024).
2. Марисюк К. Б. Найзнаніші пенітенціарії світу: Халден Фенгсель (Норвегія). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2014. № 801. С. 170–173.

3. Пенітенціарні системи України та Норвегії: порівняльно-правовий аналіз : посібник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Державна пенітенціарна служба України, 2012. 52 с.

4. Gentleman Amelia. Inside Halden, the most humane prison in the world. *The Guardian*. 2012. 18 May. 9 p. URL: www.theguardian.com/society/2012/may/18/halden-most-humane-prison-in-world.html (дата звернення: 07.03.2024).

5. Luxury prison built in Norway. *The Telegraph*. 2010. 11 May. P. 2. URL: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/euipr/norway/7710513/Luxury-prison-built-in-Norway.html. (дата звернення: 07.03.2024).

Альона Пекарчук,

аспірантка 1 курсу

Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Владислав Олійник,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Пенітенціарної академії України

МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ УСТАЛЕНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Уже більше як два роки правосуддя в Україні функціонує в умовах воєнного стану та вже десять років – в умовах змін, пов'язаних з окупацією частини території Української держави, що спричинили переміщення окремих судів, відсутності доступу до окремих справ і т. ін. За цей час у межах вітчизняного правознавства з'явилась низка публікацій про досвід функціонування правосуддя в умовах воєнного стану. Доречно також вказати на те, що і нині продовжується реформування судової гілки влади (до того ж удосконалення правосуддя є вимогою на шляху України до Європейського Союзу).

За таких умов важливого значення набуває питання методології пізнання правосуддя, зокрема, в контексті того, чи є особливі підходи або методи, які мають бути використані саме для вивчення цього явища в екстраординарних умовах.

Наголосимо на тому, що безумовно, екстраординарні умови, зокрема, пов'язані з бойовими діями на території держави, окупацією частини території, постійними обстрілами всіх адміністративно-територіальних одиниць країни, є тим фактором, що суттєво впливає на звичні обставини функціонування правосуддя. Однак згадаємо також положення ч. 1 ст. 10 Закону, що ви-

значає режим воєнного стану: «У період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження ... судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів...» [1].

Проте в контексті методології пізнання правових явищ слід вказати наступне. Незаперечним є факт виокремлення предмета дослідження та методології пізнання. Якщо перший вказує на те, що досліджується, то друга – на засоби, які застосовуються. При цьому слід також урахувати те, що методологія дослідження гуманітарної сфери знань та методологія природничих наук мають свої особливості. Так, вплив предмета гносеології на методологічний інструментарій є більш вираженим саме в межах природничих наук; для гуманітарної сфери пізнання такий вплив є менш очевидним (наголосимо, що ми не заперечуємо цей вплив, лише відзначаємо менш очевидний характер).

У природничих науках, де досліджують природні явища та процеси, гносеологічний вплив на методологію є досить очевидним. Учені в природничих науках часто використовують емпіричні методи, експерименти, математичні моделі та інші наукові методи, щоб дослідити природу та розв'язати конкретні проблеми. Гносеологічний аспект містить у собі пошук об'єктивних закономірностей, які визначають функціонування природи. У гуманітарних науках, з іншого боку, гносеологічний вплив може бути менш очевидним. Гуманітарні науки займаються вивченням людського суспільства, культури, мови, історії та інших аспектів людського життя. Методологія в гуманітарних науках може містити аналіз текстів, історичних джерел, соціологічних досліджень, філософський аналіз та інші підходи.

Саме тому в гуманітарних дослідженнях важливого значення набувають принципи наукового пізнання, зокрема об'єктивність та всебічність і повнота.

1. Об'єктивність. У гуманітарних науках важливо дотримуватися принципу об'єктивності, щоб уникнути стереотипів і забезпечити об'єктивне й «нейтральне» дослідження предмета, що передбачає врахування різноманітних поглядів та інтерпретацій, аналіз різних джерел та думок, і зусилля уникнути спотворень чи прихованих упереджень. Об'єктивність допомагає забезпечи-

ти високу якість дослідження та відображення різноманітних аспектів досліджуваного явища чи проблеми.

2. **Всебічність і повнота.** У гуманітарних науках важливо не обмежуватися лише однією або кількома аспектами досліджуваного явища, а намагатися охопити його у всій його складності та різноманітності, що вимагає детального аналізу різних аспектів, контекстуального розгляду та розуміння взаємозв'язків між ними. Повнота дослідження дозволяє забезпечити глибше розуміння предмета дослідження та виявлення всіх можливих впливів і наслідків.

Ці принципи допомагають гуманітарним наукам забезпечити якісне та об'єктивне дослідження, яке може бути використане для подальшого розвитку наукового знання та вирішення актуальних проблем суспільства.

У контексті означеного нами предмета пізнання вкажемо на те, що вітчизняним дослідникам при пізнанні окремих аспектів правосуддя доцільно особливу увагу приділяти вказаним принципам. Так, слід погодитись з В. Коверзневим та О. Шереметом стосовно того, що: «Усе це негативно позначилося на забезпеченні права доступу осіб до суду за територіальною ознакою, оскільки суттєво віддалило місцеві суди від суб'єктів спірних правовідносин, і надалі сприятиме порушенню розумних строків вирішення справ через перевантаження суддів тих судів, до яких передано розгляд справи» [2, с. 25].

Однак кожний аспект правосуддя має бути розглянутий, зважаючи на конкретні обставини. Для прикладу згадаємо зупинення провадження через перебування сторони на службі у Збройних силах України, на чому вже наголошували правники [3].

Підсумовуючи, варто вказати на подібності методології пізнання судочинства в звичайних та екстраординарних умовах. Хоча особливої важливості в умовах воєнного стану набувають принципи наукового пізнання як елемент методології сучасного правознавства.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Коверзнев В. О., Шеремет О. С. Проблеми судового захисту прав осіб в умовах воєнного стану. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 25–30.
3. Чи слід зупиняти провадження, якщо сторона перебуває в ЗСУ, але справа стосується інтересів дитини. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1523925/>.

Олександр Переверзєв,
аспірант I курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Олександр Самофалов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права
і процесу юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Безпека і оборонна традиційно вважаються найбільш важливими сферами державної політики та однією з головних цінностей суспільства. Історичний розвиток українського державотворення переконливо довів, що нехтування питаннями безпеки та оборони призводить до катастрофічних наслідків для населення і втрати державності. Впродовж останнього періоду розвитку української держави тематика адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів набула значної актуальності, адже в умовах майже десятирічної збройної агресії російської федерації проти України та здійсненні мобілізації населення для відсічі ворогу, проявились значні недоліки в правовому забезпеченні цієї сфери. Недосконалість адміністративно-правового забезпечення мобілізації призводить не тільки до іміджевих втрат з боку держави, але й до зриву мобілізаційних заходів як таких, що несе в собі загрозу для існування української держави. Отже, з огляду на надзвичайну важливість мобілізаційного забезпечення Збройних Сил України та недостатню кількість наукових досліджень вищекресленої проблематики, необхідність здійснення вивчення проблемного поля адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів в Україні є беззаперечною. Вищезазначені факти обумовили вибір теми цієї розвідки як такої, що має достатній науковий потенціал та актуальність.

Метою цієї розвідки є визначення проблемних питань, що виникають у процесі адміністративно-правового регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану, а також загальне визначення можливих шляхів законодавчого врегулювання кожного з них.

На різні аспекти проблеми адміністративно-правового забезпечення мобілізаційних заходів уже звертала увагу низка науковців. Зокрема, ця проблематика висвітлена у працях В. Братковського [1], О. Володавської [2], В. Коваль [3], С. Кузьніченко [4], О. Савинець [5; 6] та ін. Проте вищезазначена проблематика досі містить багато невивчених аспектів та потребує дослідницької уваги.

Серед основних проблемних питань, що стосуються сфери адміністративно-правового забезпечення мобілізаційних заходів, можна виділити декілька.

1. Неоднозначність та недоліки в законодавстві. Вітчизняне законодавство щодо мобілізаційних заходів під час воєнного стану містить низку розбіжностей, прогалин та нечіткостей у формулюваннях, що ускладнює їхню реалізацію та виконання. Вирішення цієї проблеми потребує провести комплексний аналіз законодавства з метою виявлення недоліків і прогалин, а також розробити пропозиції щодо внесення відповідних поправок та доповнень для усунення виявлених проблем. Загалом цій проблематиці будуть присвячені наші подальші дослідження.

2. Недостатня підготовка населення та органів влади до мобілізації. Ефективна мобілізація вимагає належної підготовки як з боку громадян, так і з боку державних структур управління. У результаті громадяни та органи влади виявляються не готовими до ефективного виконання мобілізаційних заходів, що призводить до численних порушень як з боку громадян, так і з боку державних органів. Вирішення цієї проблеми вимагає вдосконалення системи інформаційно-просвітницької роботи щодо прав та обов'язків громадян у разі введення воєнного стану, а також забезпечити проведення регулярних навчань і тренувань з підготовки до мобілізації для органів влади.

3. Проблеми, пов'язані з ефективністю реалізації мобілізаційних заходів. Умови, за яких може бути введений воєнний стан, можуть виявитися дуже різними, що ускладнює прийняття та реалізацію ефективних мобілізаційних заходів. Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити чіткі та адаптивні механізми мобілізації, які б враховували різноманітні умови і потреби в разі введення воєнного стану. Також важливо підтримувати

постійний моніторинг та аналіз ефективності застосування мобілізаційних заходів.

4. Недостатня координація між органами влади та відсутність чіткого розподілу обов'язків між ними. У разі введення воєнного стану ефективна діяльність вимагає належної координації між різними органами влади та чіткого розподілу обов'язків для швидкого і ефективного реагування на виклики. Можливими шляхами вирішення цієї проблеми є розроблення механізмів для забезпечення координації та співпраці між різними органами влади під час воєнного стану, а також усунення законодавчих прогалин, які не дозволяють здійснювати ефективну взаємодію між органами державної влади. Це може містити створення спеціалізованих комітетів чи рад, які б відповідали за певні аспекти мобілізації.

5. Проблеми, пов'язані з правами та свободами громадян. Введення воєнного стану може супроводжуватися обмеженнями прав та свобод громадян з метою забезпечення безпеки країни, проте це може викликати конфлікти та порушення прав людини. Тож необхідно розробити механізми, які б забезпечили баланс між необхідністю забезпечення національної безпеки та захистом прав і свобод громадян. Це може включати створення механізмів контролю за застосуванням обмежень та забезпечення доступу до судового захисту.

6. Проблема намагання здійснити зрив мобілізаційних заходів ворогом через дезінформацію та спонукання громадян до ухилення від мобілізації є серйозним викликом для національної безпеки і обороноздатності країни. Ця проблема стає актуальною в умовах інформаційної війни, коли ворог може використовувати різноманітні методи для впливу на громадян та дестабілізації суспільства. Наприклад, поширення неправдивих відомостей про мобілізаційні заходи може спричинити паніку серед населення, або ж, навпаки, намагатися зробити мобілізацію невинуватною в очах населення, що може призвести до недостатньої готовності країни до потенційної загрози.

Додатково ворожі агенти можуть намагатися ввести громадян в оману щодо юридичного підґрунтя мобілізації, розповсюджуючи дезінформацію про їхні права та обов'язки у разі введення воєнного стану. Це може призвести до відмови громадян

виконувати законні доручення щодо мобілізації через недостатнє розуміння їхніх обов'язків перед державою. Щобільше, провокування до несвідомого порушення законодавства через необізнаність громадян є ще однією проблемою, яка може виникнути в умовах масової дезінформації та психологічного тиску. Громадяни, не маючи достатньої інформації, можуть ненавмисно порушувати законодавство, що може призвести до порушення громадського порядку та загрози національній безпеці. Вирішення цієї проблеми вимагає не тільки просвітницької діяльності, а й значних зусиль щодо законодавчого врегулювання спірних питань, які можуть слугувати підґрунтям для різноманітних маніпуляцій.

Звісно, вищенаведений перелік не є повним, але дозволяє скласти загальне уявлення про коло та масштабність проблемних питань, пов'язаних з тематикою дослідження. Адміністративно-правове регулювання мобілізаційних заходів під час воєнного стану є складним та відповідальним завданням, що потребує уважного аналізу проблем та розробки ефективних рішень. Зазначені проблемні питання та шляхи їхнього вирішення можуть слугувати основою для подальших досліджень і розробки законодавчих шляхів врегулювання цієї сфери.

Список використаних джерел

1. Братковський В. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : монографія. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 204 с.
2. Володавська О. С. Відмежування ухилення від призову за мобілізацією (стаття 336 Кримінального кодексу України) від порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (стаття 187 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 67–78.
3. Коваль В. П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану : дис. ... доктора філософії в галузі права. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 225 с.
4. Кузніченко С. О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану : монографія. Харків : Право, 2014. 232 с.
5. Савинець Ю. О. Генеза адміністративно-правового забезпечення мобілізації в Україні в новітній період. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 28–31.
6. Савинець О. Ю. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення мобілізації Збройних Сил України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2018. Червень. С. 49–53.

Станіслав Петренко, аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

КРИМІНОГЕННІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЯКІ ОБУМОВЛЮЮТЬ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ТА УМОВИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ

Одне з основних завдань кримінології полягає у вивченні причин та умов злочинності, аналізу обставин, процесів і явищ, які впливають на існування кримінальних правопорушень того чи іншого виду. Наукове дослідження цих питань є передумовою для вироблення дієвих засобів щодо запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, їх профілактики.

Закономірно, що в науковій літературі тематиці, пов'язаній з кримінологічною детермінацією, зокрема, щодо злочинності в бюджетній сфері, приділено значну увагу. Детально це питання досліджено і у вітчизняній науковій літературі такими вченими, як: А. М. Бойко, І. М. Даньшин, В. В. Коваленко, О. Г. Кальман, В. М. Попович, Є. Л. Стрельцов та іншими.

На нашу думку, це обумовлено мультиплікацією кількох факторів: притаманних, власне, злочинності як глибокого, мінливого, складного соціально-економічного, антропологічного явища, з одного боку, так і того історичного контексту, особливостями розвитку економіки та метаморфоз у соціально-економічному житті суспільства ХХ та ХХІ століття, з іншого. Підтвердженням цього є суттєві зміни, які відбулися в останні роки у структурі та динаміці економічної злочинності, яка стала більш організованою, корумпованою і професійною, все більше впливає на стан економіки держави [1].

Однак проблеми детермінації економічної злочинності остаточно ще не вирішені, незважаючи на значну кількість наукових концепцій та теорій щодо пояснення цього феномена. Вони, як правило, мають слабку методологічну базу, одіозне вирішення, неповний чи необ'єктивний аналіз емпіричних даних. Дійсно, окремі теорії дають змогу пояснити вияви окремих видів злочинної поведінки в економічній сфері, але вони не в змозі забезпечити надійне наукове підґрунтя для розробки основоположної

концепції боротьби з цим видом злочинності в межах усього суспільства з ринковою економікою [2, с. 134].

Суміжними поняттями детермінанти є причини та умови (причинні комплекси), фактори, чинники. В науковій літературі сукупність причин та умов злочинності називають «детермінантами», що в перекладі з латинського «determinare» означає «визначати», «обмежувати», «відокремлювати».

Звідси детермінація злочинності – процес взаємодії різнорідних соціальних та природничих факторів (детермінант), що має своїм наслідком існування злочинності, її систематичне відтворення, появу новітніх її різновидів, форм вияву, негативних зміни у стані (зростання рівня, ускладнення структури, географії тощо) [3].

Поряд з поняттям причини злочину використовується категорія «умови вчинення злочину», під якими розуміються явища, які безпосередньо не породжують злочинність, але слугують певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню, тобто в певний спосіб впливають на розвиток причинного зв'язку [4, с. 77]. Тобто умову розглядають як дещо зовнішнє для явища, на відміну від причини, яка містить як зовнішні, так і внутрішні аспекти.

Ядром детермінізму виступає теорія причинності. Під причинністю розуміють такий зв'язок між явищами, при якому одне чи кілька взаємодіючих явищ (причина) породжує інше явище (наслідок). Сутність причинності полягає в тому, що всі реально існуючі явища і процеси виникають і розвиваються закономірно внаслідок існування певних причин [5].

Заслуговує на увагу позиція професора І. М. Даньшина про те, що терміни «причини і умови» придатні лише для пояснення вчинення особою конкретного злочину, а не для злочинності загалом або окремих її видів [6]. Хоча в науковій літературі є позиція про дискусійність цього твердження.

Поряд з цим термін «фактор» виступає як родове поняття, що містить у собі певну чисельність причин та умов чи інших чинників конкретного явища, що об'єднуються за своїм змістом, значенням чи іншими критеріями [7].

Під факторами економічної злочинності О. Г. Кальман розуміє такі негативні соціально-економічні явища і процеси,

які мають різне детермінуюче значення, в тому числі і казуальне, але у своїй сукупності і взаємодії породжують, сприяють, видозмінюють і обумовлюють існування та прояви цієї злочинності [2, с. 141].

Криміногенні фактори є досить різноманітними, але з точки зору їх змістової характеристики вони можуть бути представлені у вигляді шести груп: 1) економічні; 2) політико-ідеологічні; 3) соціально-психологічні; 4) правові; 5) організаційно-управлінські і 6) фактори, пов'язані з правоохоронною і правозастосовною діяльністю.

Доцільно зауважити, що перелік усіх причин та умов дати неможливо. Негативні фактори, які створюють та є передумовами для вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів, містяться практично у всіх сферах життєдіяльності нашої держави. Разом з тим з'являються нові, сучасні, перспективні напрямки досліджень – вплив на злочинність у бюджетній сфері таких факторів, як, наприклад, кіберзагрози, воєнний стан, топкорупція.

Такий негативний фактор, як топкорупція, здійснюється на найвищих рівнях публічної служби та великого бізнесу. Здебільшого топкорупція передбачає значні вигоди для залучених посадових осіб і великі втрати грошових коштів для держави, її громадян. Інколи топкорупцію також називають політичною.

Оскільки причини та умови кримінальних правопорушень у бюджетній сфері становлять єдиний детермінуючий комплекс, вести мову про них неможливо без дослідження корупціогенних чинників. Саме корупційні вияви займають провідну роль у детермінації кримінальних правопорушень вказаної категорії. Завдяки корупції є можливим існування завищення вартості робіт як передумови подальшого розкрадання бюджетних коштів та їх виведення за межі контролю з боку правоохоронних органів та інших уповноважених на перевірку правильності використання коштів державних інституцій.

Підтвердженням цьому є численні публікації в засобах масової інформації, повідомлення в інтернеті на офіційних сторінках правоохоронних органів про виявлені факти розкрадання бюджетних коштів, що стало наслідком корупційної складової під час планування використання бюджетних коштів.

Так, за повідомленням Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури 2 квітня поточного року затримано ексочільника департаменту СБУ громадянина Ш., який разом зі співниками у 2021 році для розкрадання бюджетних коштів створив організовану групу. Надалі під час закупівлі силових трансформаторів для АТ «Укрзалізниця», у червні–грудні 2022 року, члени організованої групи заволоділи бюджетними коштами. При цьому співробітник СБУ, використовуючи свої повноваження, сприяв перемозі в тендері на постачання трансформаторів для АТ «Укрзалізниця» компанії, яку контролює громадянин білорусі зі зв'язками в російській федерації.

Цей «переможець» через зареєстровану в Болгарії контрольовану фірму-прокладку закупив трансформатори у виробника в Узбекистані та перепродав АТ «Укрзалізниця» за ціною, штучно збільшеною майже вдвічі. Унаслідок реалізації схеми впродовж 2022–2024 років АТ «Укрзалізниця» зазнала збитків на суму 94,7 млн грн, якими учасники злочину заволоділи та розпорядилися на власний розсуд [8].

Отже, актуальним було і залишається своєчасне реагування науковою спільнотою на виявлення причин та умов кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням бюджетних коштів.

Це є необхідним для вироблення дієвих засобів щодо запобігання та протидії цьому суспільно небезпечному явищу та їх практичного впровадження в діяльність правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Кравчук С. Основні причини поглиблення економічної злочинності в Україні. *Право України*. 2002. № 11. С. 54–56.
2. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні і прикладні проблеми попередження : дис. ... ступеня д-ра юрид. наук. Харків, 2004.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. Київ : ІнЮре. 2007. 424 с.
4. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : ПАЛІВОДА А.В., 2008. 292 с.
5. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 20 с.
6. Даньшин І. М. Попередження корисливих злочинів проти соціалістичної власності (системний підхід). *Актуальні проблеми юридичної науки на етапі розвинутого соціалізму*. Харків : Юрид. ін-т, 1985. С. 172–174.

7. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : монографія. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.

8. «Унікальний кейс». НАБУ затримала ексрадника ОП Артема Шила, який керував ключовим бізнес-департаментом СБУ. Як він може бути пов'язаний із корупцією в «Укрзалізниці». URL: <https://forbes.ua/company/spetsagent-shilo-nabu-zatrimala-eksradnika-op-yakiy-keruvav-klyuchovim-biznes-departamentom-sbu-yak-vin-mozhe-buti-povyazaniy-iz-koruptsiei-u-ukrzalznitsi-03042024-20268>.

Оксана Піднебесна,

слухачка 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України;

Олександр Самофалов,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського
права та процесу Пенітенціарної академії України

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕТИЧНИХ ЗАСАД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ЗМІСТ, РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

На сьогодні в багатьох державах проводять значні структурні реформи в державному апараті, зокрема, здійснюється реформування державного управління та державної служби загалом, яке своєю чергою вимагає формування та підтримки високих стандартів доброчесності службовців на публічній службі. Суспільство очікує від публічних діячів бездоганної чесності, абсолютної неупередженості і високого професіоналізму у виконанні професійних обов'язків, оскільки від моральних якостей публічних службовців, їх самовідданості у служінні суспільному благу безпосередньо залежить ставлення громадян до органів влади та держави загалом. Будь-які існуючі недоліки, помилки, проблеми у вирішенні справ, приниження гідності людини, аморальні вчинки є найсильнішими чинниками дестабілізації суспільства, які, як результат, створюють негативну репутацію як конкретному публічному службовцеві, так і публічній службі загалом.

Якісний рівень діяльності державного службовця залежить не лише від його фахової кваліфікації, а як доводить практика зарубіжних країн – від морально-етичних засад реалізації своїх професійних обов'язків. А тому сучасний представник влади має бути наділений не лише відповідними повноваженнями, а й

певним комплексом особистих моральних та психологічних якостей. Він передусім повинен бути авторитетним, інтелігентним, поінформованим та обізнаним у всіх сферах, що пов'язані з його діяльністю: економічних законів, законодавстві про працю, сучасних методах управління, особливостях його регіону тощо [1, с. 43]. Крім того, важливу роль відіграє психологічна сумісність цього представника з колективом, що неабияк актуалізує позицію кожного державного службовця щодо його кар'єрного зростання.

На формування етичної системи публічної служби у світі найбільший вплив здійснили США та Велика Британія, які мали ефективні методи і традиції вирішення наявних етичних проблем. Управління державної етики, яке розташоване в США, опікується забезпеченням загального напрямку етичних програм у виконавчій владі, а також переймається питаннями етичного навчання публічних службовців. Дослідники Британської державної служби зазначають, що службовцям у цій країні притаманна висока корпоративна етика, орієнтація діяльності на кодекс адміністративної моралі, висока самодисципліна, чесність, моральність, турбота про «суспільний гаманець», професійна честь, прагнення завжди знайти найкраще рішення [2, с. 63–64].

У країнах світу існують і певні розбіжності в тому, хто організовує вирішення етичних проблем публічної служби. Так, наприклад, в Естонії етичне навчання публічних службовців координує та фінансує міністерство фінансів. У Туреччині існує та ефективно функціонує Рада з етики для державних посадових осіб і є провідною установою у вирішенні етичних проблем, крім того, в державних установах створені комісії з етики. На Філіппінах етичними проблемами державних службовців займається комітет із зв'язків з громадськістю. У Латвії існують спеціальні етичні навчальні курси для співробітників на спеціальних посадах (прокурори й судді, відповідальні за державні закупівлі тощо). Організатором вирішення етичних проблем може бути й певний антикорупційний інститут, орган державної служби або установа, що надає фінансування для етичного навчання [3, с. 147–148].

Важливою складовою системи публічної служби є етичне навчання. Найбільш розвинутою у світі є система етичного нав-

чання публічних службовців у США та Сінгапурі. Етичне навчання публічних службовців у США є обов'язковим, наприклад: управління урядової етики США («OGE») розробило портфель освітніх програм, які співробітники агентства з етики можуть використовувати при проведенні обов'язкового початкового і щорічного навчання етики. У Сербії існує та діє закон про державних службовців, який визначає, що «служба управління людськими ресурсами має організовувати професійну підготовку державних службовців, особливо у сфері боротьби з корупцією»; у Хорватії уповноважених з етики призначають відповідно до закону про державну службу та вони зобов'язані брати участь у комплексних програмах чесності; у Боснії та Герцеговині існує юридичне зобов'язання інформувати всіх працівників і представників громадськості про основні принципи етики; навчання за Кодексом поведінки є обов'язком кожного державного службовця в Іспанії; в Латвії антикорупційні принципи та антикорупційна програма мають містити навчання, що відповідає вимогам етики [4, с. 117].

На сьогодні в Україні формально існують усі складові інфраструктури етичної системи публічної служби, які діють у зарубіжних країнах, але жоден з цих елементів не реалізує в повному обсязі свої потенційні можливості щодо забезпечення належного рівня етики публічних службовців. В Україні серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування немає сталих традицій дотримання етичних норм доброчесної поведінки, а існуюча подвійна мораль, яка є результатом попередніх етапів соціально-економічного та культурного розвитку країни, впливає як на політичне управління, так і державно-управлінську практику, повсякденне життя людей. Для України характерними є розбіжність офіційної етики, яку декларують законодавчі документи, з традиційною та корпоративною етикою [5].

На публічній службі в Україні не сформовані традиції організації самоосвіти службовців, а тому вона відбувається стихійно та спрямована переважно на вивчення змін у законодавстві. В умовах сьогодення, незважаючи на зміни та доповнення Закону України «Про державну службу», значною проблемою залишається залежність публічного службовця від свого керівника, рівня заробітної платні, суспільних традицій – усе це обумовле-

не відсутністю традицій залучати громадськість до вирішення проблем публічної служби та її етичних проблем зокрема.

Таким чином, етичні засади публічної служби є багатограним явищем, яке знаходить своє відокремлене та індивідуальне відображення у правових системах різних країн, а тому, відповідно, мають свої переваги та недоліки. Проблему етичності в публічній службі не можна вирішити за допомогою тільки одного, або кількох механізмів, оскільки провідною умовою її вирішення є інтенсивний економічний розвиток країни. Відповідно, загальний розвиток етики публічної служби – це важливий механізм розвитку публічної служби, а підвищення ефективності публічної служби – один з механізмів запровадження етики, але водночас потрібна узгоджена діяльність з побудови етичної системи публічної служби на трьох рівнях: державному, регіональному та рівні окремих установ публічної служби.

Список використаних джерел

1. Кучера Я. В., Білецька І. М. Етика публічного службовця як засіб запобігання та протидії корупції // Економіко-фінансові механізми здійснення соціально-економічного розвитку України: збірник тез доповідей науково-практичної конференції. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. С. 42–44.
2. Хомиш І. Добročесність як складова діяльності публічних посадових осіб у контексті боротьби з корупцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 4 (32). С. 62–67.
3. Чеченко К. О. Принцип добročесності державної служби: етимологія та генеза морально-етичної норми. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 143–151.
4. Сорокіна Н. Г. Морально-етичні основи публічної служби в умовах трансформації влади в Україні : монографія. Дніпро : Грані, 2020. 224 с.
5. Бобко Л. О., Мариняк Л. В. Актуальні проблеми формування кадрової політики системи державної служби України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/34.pdf (дата звернення: 04.04.2024).

Оксана Піднебесна,
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України;
Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ («GOOD GOVERNANCE») В УКРАЇНІ

Європейська інтеграція України в умовах сьогодення є складним і багатоаспектним процесом, що розгортається на тлі різного роду трансформацій у структурі та моделі Європейського Союзу, а також на тлі відкритого воєнного конфлікту рф проти України та вимозі суттєвих перетворень у самій країні-кандидатці, якій необхідно забезпечити виконання чималого обсягу вимог для отримання статусу повноправного члена Європейського Союзу. Одна з висунутих вимог полягає в тому, що «Україна, будучи демократичною, соціальною, правовою державою та обравши європейський вектор руху, має здійснювати впровадження європейських стандартів, адаптацію національного законодавства до норм Європейського Союзу», а саме до таких стандартів і належить концепція «належного врядування» («good governance»), яка була сформульована ще у 90-х роках ХХ століття [1, с. 22].

Концепція «належного врядування» виходить з цінності гармонізації правовідносин «публічна влада – громадянське суспільство – приватний сектор» з опорою на основні базові принципи демократії та верховенства права. Експерти і дослідники в Організації Об'єднаних Націй вказують на те, що належне врядування покликане: «1) посилити наявні процеси ухвалення рішень на основі консультацій та участі на національному і місцевому рівнях громадських активістів; 2) переглянути наявні форми підзвітності органів влади та запропонувати нові, більш ефективні; 3) підвищити роль громадянського суспільства та ЗМІ в підтримці соціальної відповідальності владних інститутів» [2, с. 17–18].

З огляду на вищевказане однією зі складових успішності реалізації концепції «належного врядування» було визначено вве-

дення електронного адміністрування, що згідно з рекомендаціями для урядів країн ЄС має поліпшити публічні послуги і забезпечити зростання ефективності публічного сектору. Електронне адміністрування («e-administration») як один з елементів належного врядування («good governance») полягає «в підвищенні ефективності процесу управління завдяки зменшенню фінансових витрат і витрат часу, підвищенні прозорості у процесі здійснення владних повноважень, полегшенню здійснення моніторингу й контролю за виконанням управлінських рішень» [3, с. 75]. Прикладами послуг, які «реально можна надавати з технічної та юридичної точки зору, є: подання запитів для отримання інформації; завантаження з сайту різноманітних форм документів (заяв, реєстраційних форм та інших документів); подання електронних документів (заяв, звернень, звітів тощо); запис на прийом до міського голови чи його заступників тощо» [4, с. 126].

Електронна взаємодія з громадянами (e-citizens and e-services) як ще один компонент системи належного врядування («good governance») полягає в наданні ширшого доступу громадянам до інформації про діяльність органів влади, а отже, і забезпеченні підвищення відповідальності службовців щодо виконання своїх посадових обов'язків. Головна мета цього сервісу – «створення можливостей бути почутими для тих, хто зазвичай не бере участі у процесах творення політики, а тому ключову роль у функціонуванні електронної взаємодії з громадянами в Україні відіграють сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування, які виконують функцію інформування суспільства про їх діяльність та спрощують доступ громадян до відкритих даних і системи державних послуг» [5, с. 116].

Водночас дослідники, аналізуючи стан дії електронної системи взаємодії з громадянами в Україні, вказують на те, що рівень активності й залученості громадськості до діалогу та ухвалення рішень органами місцевого самоврядування, а також використання інструментів «e-демократії» є досить низьким, невисокою виявилась і середня результативність інструментів «e-демократії», якими користується громадськість.

Інформаційне суспільство («e-society») в контексті належного врядування («good governance») є не менш важливим компо-

нентом цієї системи, метою якого є поліпшення співпраці з бізнес-структурами та громадським сектором, які зможуть не тільки отримувати більш якісні послуги, а й відкриють для себе нові можливості завдяки різним видам державно-приватного партнерства. Прозорість діяльності місцевої влади для суспільства є вагомим чинником, «що підвищує зовнішню привабливість населеного пункту в очах можливих інвесторів і донорських організацій, адже інвестиції вигідніші там, де заздалегідь відомі та зрозумілі правила гри. А тому в умовах негласної конкуренції громад у цій площині вдало організована інформаційна робота може стати саме тим фактором, що змусить бізнес інвестувати в місцевий розвиток» [6, с. 110].

На сьогодні в Україні серед підприємців домінує думка, що ефективніше реалізовувати політику соціальної відповідальності самостійно, не залучаючи місцеві органи влади та третій сектор, а державний сектор, прагнучи залучити бізнес у соціально-економічні проекти, бере на себе виключно патерналістську функцію, що суперечить засадам демократії. Отже, Україна потребує формулювання чітких правил, процедур партнерства, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін.

Таким чином, концепція належного врядування («good governance») є важливим явищем суспільного життя, що постає як система стандартів, правил та рекомендацій щодо процесів формування влади, процедур адміністрування, соціокультурних аспектів їхнього здійснення. Складові стандартів належного врядування, такі як E-administration, E-citizens та E-services, мають полегшити перебіг процесів децентралізації в державі, оскільки завдяки грамотному й інтенсивному використанню інструментів інформаційного забезпечення допомагають раціоналізувати відносини центру та регіонів, визначити економічне підґрунтя їх самостійності і розпочати справжню рівноправну співпрацю всіх суб'єктів, здатних розвивати територію, місто, країну загалом.

Список використаних джерел

1. Жовнірчик Я. Ф., Квасюк В. В. Електронне врядування та електронна демократія стосовно децентралізації в Україні: стратегії реалізації та розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 1. С. 105–113.

2. Іщенко А. М. Особливості вимірювання стану розвитку електронного урядування для регіонів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 16. С. 119–124.

3. Телешун С. О., Ситник С. В., Рейтерович І. В. Міжсекторальні взаємодії як основа публічного управління : навчальний посібник. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

4. Ткаля О. В. Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 31 (70). Ч. 2. № 2. С. 125–130.

5. Дніпров О. Принципи належного урядування в сучасній системі адміністративного права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 114–118.

6. Купчак М. Я., Саміло А. В. Теоретико-правове обґрунтування публічного адміністрування в Україні: управлінсько-правові аспекти. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 109–113.

Наталія Подорожна, студентка 4 курсу
юридичного факультету

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Ірина Патерило,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
цивільного, трудового та господарського права

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ДЕРЖАВНИЙ ЖИТЛОВИЙ ФОНД СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Україна, перебуваючи в кризовому становищі через воєнну агресію, як ніколи відчуває потребу в поповненні житлового фонду для задоволення потреб своїх громадян внаслідок втрати і руйнації їхнього житла і для забезпечення реалізації їхнього права на житло. Зокрема, важливим питанням є захист цього права і для громадян, що потребують соціального захисту, адже вони є вразливою групою населення і потребують особливої державної підтримки.

Мета роботи – розглянути основні положення про державний житловий фонд соціального призначення і його стан під час війни.

Потрібно згадати, що відповідно до ст. 47 Конституції України кожен має право на житло, а громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою

та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону [1].

Основним положенням щодо державного житлового фонду соціального призначення присвячено норми Житлового кодексу України в контексті визначення самого житлового фонду і його складових, зокрема, і державного фонду, а також спеціальний Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» (далі – Закон), який містить норми щодо основних понять, обліку громадян, що мають право на отримання соціального житла, та норми, що регулюють його надання і користування [2].

Відповідно до ст. 1 вищезгаданого закону «житловий фонд соціального призначення – це сукупність соціального житла, що надається громадянам України, які відповідно до закону потребують соціального захисту», а «соціальне житло – це житло всіх форм власності (крім соціальних гуртожитків) із житлового фонду соціального призначення, що безоплатно надається громадянам України, які потребують соціального захисту на підставі договору найму на певний строк» [2].

З цього випливає, що треба визначити, які саме громадяни потребують соціального захисту і відповідно мають право на подібне житло. У статті 46 Конституції України вказані особи в разі їх повної, часткової або тимчасової працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин і старості та інших випадках, передбачених законом. Виходячи із законодавства про житловий фонд соціального призначення, посилаючись на ст. 10 Закону, до переліку осіб, що мають право на житло із вказаного фонду, належать діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, чий середньомісячний сукупний дохід за попередній рік з розрахунку на одну особу в сумі менший від величини опосередкованої вартості найму житла в цьому населеному пункті та прожиткового мінімуму, встановленого законодавством, та внутрішньо переміщені особи, які не мають іншого житла для проживання на підконтрольній українській владі території або житло яких зруйновано (знищене) або пошкоджене до стану, непридатного для проживання, внаслідок проведення антитерористичної операції та здійснення

заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях [2].

Остання зазначена категорія з огляду на події, що відбуваються в країні, є, мабуть, переважаючою і найбільше потребує житла. З огляду на це можна навести дані з дослідження Cedos щодо соціального, тимчасового та кризового житла. У своїй роботі вони наводили інформацію стосовно наявного житлового фонду соціального призначення станом на 1 січня 2021 року, тобто за рік до початку широкомасштабних воєнних дій (тож кількість такого житла повинна була бути більшою, ніж сьогодні). За їхніми даними, загалом житловий фонд соціального призначення налічував 1 089 одиниць житла, а на соціальному квартирному обліку перебувало 7 623 людини, з яких житлом було забезпечено 1 564 особи 928-ма помешканнями із соціального квартирному фонду. Тобто, спираючись на такі дані, можна дійти висновку, що соціального житлового фонду завжди не вистачало для забезпечення всіх осіб, що цього потребують [3].

Якщо говорити саме про вимушено переміщених осіб, то за даними Міжнародної організації з міграції, станом на січень 2023 року, кількість вимушено переміщених осіб в Україні становила 5,4 мільйона людей і брак належного житла для них становить 41 %. Тож потреба у соціальному житлі зросла ще більше, а житлового фонду стало менше (на 2022 рік втрати у житловому фонді становили від 135 до 817 тисяч зруйнованих або пошкоджених будівель, а з того часу їх кількість ще значно зросла) [4].

На сьогодні для ВПО існує фонд житла для тимчасового проживання, який формується місцевими радами шляхом викупу (придбання) житла, будівництва нового житла, реконструкції наявних будинків і гуртожитків, а також переобладнання нежитлових приміщень на житлові тощо, не позбавляючи таких осіб права на подальший соціальний квартирний облік [5].

У дослідженні Cedos стосовно тимчасового житла зазначено, що «протягом 2017–2022 років органи місцевого

самоврядування в Маріуполі придбали 183 квартири для тимчасового проживання переселенців. У 2018 році вони реконструювали два окремі житлові будинки (39 квартир), а в 2021 році – ще два житлові приміщення (11 квартир), також на умовах співфінансування». Сьогодні можна дійти висновку, що всі ці помешкання вщент зруйновано. Крім того, «у фонд тимчасового житла також потрапили контейнерні містечка, які у 2014 році звели в 7 містах України – Харкові, Павлограді, Нікополі, Запоріжжі, Дніпрі, Кам'янському, Кривому Розі – за кошти німецького урядового агентства міжнародного розвитку GIZ. Попри те, що таке житло було розраховане на 3 роки, тисячі людей залишалися там і на початку 2022 року». «Станом на січень 2021 року, за даними Міністерства розвитку громад і територій, в Україні було 1997 одиниць тимчасового житла, в них жили 3 363 людини, з яких 1840 – ВПО». Тут можна тільки додати, що нині в разі відновлення житлового приміщення, забезпечення житлом для постійного проживання або житлом, віднесеним до фондів тимчасового проживання ВПО, виплата допомоги від держави припиняється, крім допомоги дітям-сиротам і позбавленим батьківського піклування, а також особам з їх числа віком до 23 років, які прибули з тимчасово окупованої території України [3].

Це нас повертає до категорії дітей-сиріт як осіб, що мають право на отримання житла з соціального житлового фонду. Статтею 33 ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування» передбачено, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають право зараховуватися на соціальний квартирний облік за місцем їхнього проживання, якщо вони не мають власного житла. Щорічно Кабінет Міністрів України затверджує субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, але вони не покривають реальні потреби. Тому існують певні місцеві, регіональні та інші програми, які допомагають. Наприклад, у 2022 році на Регіональну програму забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа у Львівській області

передбачили 9 млн гривень, маючи 399 таких дітей на обліку і збиралися забезпечити житлом близько 36 дітей-сиріт [6].

Таким чином, зважаючи на великі втрати у житловому фонді, його малозабезпеченість і при цьому велику кількість громадян, що його потребують, існує проблема житлової кризи. Але держава намагається робити все можливе, щоб допомогти впроваджувати різноманітні допомоги (грошові, будівництво, можна згадати ще житловий сертифікат для власників знищених квартир), заселяючи людей у тимчасове житло (хоча і тут процедура має певні недоліки) чи використовуючи різні партнерства, зокрема і міжнародні, а також формуючи фонд соціального житла за рахунок майна, вилученого в колаборантів та за рахунок покинутого та безхазяйного житлового фонду.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.04.2024).

2. Про житловий фонд соціального призначення : Закон України від 12.01.2006 р. № 3334-IV : станом на 02.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text> (дата звернення: 19.04.2024).

3. Соціальне, тимчасове і кризове житло: з чим Україна зустріла повномасштабну війну / А. Боброва та ін. ; ред. І. Вербицький. 2022. 56 с. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/soczialne-tymchasove-i-kryzove-zhytlo-3.pdf> (дата звернення: 19.04.2024).

4. Гаран О. В., Степанова Т. В. Актуальні питання інституту соціального житла: адміністративно-правовий аспект. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/4401/4425>.

5. Облік внутрішньо переміщених осіб, які потребують житла для тимчасового проживання – роз'яснення для громад. URL: <https://decentralization.ua/news/15134>.

6. У 2022 році на Регіональну програму забезпечення житлом дітей-сиріт виділили 9 мільйонів гривень : вебсайт. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=64507>.

Тарас Попружний,
студент 22 групи природничо-математичного
факультету Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ХІМІЧНІ МЕТОДИ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Експертизу призначають під час обставин, коли для вирішення певних питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Призначення судових експертиз та експертних досліджень здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності [1; 2; 3].

Одним з основних видів експертиз, пов'язаних з хімічними дослідженнями, є криміналістична експертиза матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів, полімерних матеріалів, волокнистих матеріалів, нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів, скла, кераміки, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, спиртовмісних сумішей, ґрунтів, металів і сплавів, наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі, речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин, харчових продуктів, сильнодіючих і отруйних речовин) [4].

Ці дослідження проваджуються з використанням спеціальних криміналістичних та із застосуванням фізико-хімічних методів.

Дослідження речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин (СХР). Експертиза проводиться з метою розпізнання та встановлення якісного складу досліджуваних речовин.

Об'єктами експертизи є всі вироби хімічного виробництва (солі, кислоти, луги, розчинники тощо, речовини, що підозрюються

в належності до СХР, а також предмети-носії слідів контактної взаємодії з СХР (одяг, предмети побутового призначення).

Основним призначенням спеціальних хімічних засобів є використання їх в оперативних заходах для створення умов, що сприяють появі додаткової оперативно-розшукової інформації, безпосередньо пов'язаної з подією злочину. Вони призначені для надання специфічних ознак будь-яким об'єктам, що дозволяє виділити їх із групи однорідних об'єктів. Це досягається нанесенням різних способів ярликів на одяг, товари, документи, банкноти, продукти харчування.

Перелік питань, які вирішуються під час такої експертизи: яка природа речовини, наданої на дослідження, чи є нашарування спеціальних хімічних речовин на предметах-носіях (грошових купюрах, змивах з рук тощо), чи мають надані речовини спільну родову належність.

Спеціальні хімічні речовини надходять на експертизу як матеріальні об'єкти у вигляді нашарувань на грошових купюрах, одязі, у вигляді змивів цих речовин на ватних тампонах як речові докази у кримінальних справах, пов'язаних з розслідуванням злочинів за фактом отримання хабарів. Речовину нашарувань вилучають механічним способом за допомогою сухого ватного тампона або пінцетом. Для збереження початкового вигляду нашарувань експерт фотографує загальний вигляд об'єктів та ділянки з нашаруванням речовини в УФ-променях. Ці мітки можуть бути кольорові, що важко змиваються або невидимі у звичайних умовах, а стають помітними лише в фільтрованих УФ-променях. Маркування грошових купюр здійснюється шляхом нанесення якого-небудь напису спеціальною хімічною речовиною (спеціолівцем, спецчорнилом) і СХР у вигляді дрібнодисперсної речовини. Відповідно до протоколу маркування СХР (або протоколу застосування спецзасобів) зразки спеціолівця і спецпорошку в більшості випадків наносять на окремі предмети-носії (наприклад, аркуші паперу) і пакують в окремі пакети.

Під час проведення таких експертиз перед експертами ставляться діагностичні, класифікаційні та ідентифікаційні завдання [4, с. 225].

Також у слідчій практиці все більш ефективно використовується люмінол і метод хемілюмінесценції для виявлення латентних слідів крові на текстильних тканинах. Для цього готується розчин 5 г кальцінованої соди, 0,1 г люмінолу і 10 мл 30%-го перекису водню на 1000 мл дистильованої води, який під час нанесення на залишки крові дає блакитне забарвлення. Наявність слідів крові може бути встановлено і за допомогою бензидину, який реагує на мікрровключення крові десятирічної давності.

Розроблений на основі цього методу реактив Воскобойникова (1 частина бензидину, 4 частини перекису барію і 10 частин лимонної кислоти) розчиняється в 10 мл дистильованої води і наноситься на ймовірний об'єкт. Під час нанесення на мікрровключення крові з'являється блакитне забарвлення, а при взаємодії з потожировими слідами пальців рук або інших частин тіла – синьо-зелене.

На цей час усе більш активно впроваджується в слідчу практику новий метод виявлення крові за допомогою гемофану. Це діагностичні смужки, що дають позитивну реакцію на гемоглобін. Їх використання дозволяє виявити і діагностувати наявність слідів крові 14-річної давності. Синьо-зелене забарвлення зони індикації означає позитивну реакцію на гемоглобін [5, с. 47].

Для виявлення слідів пальців послуговуються різними методами: від найпростіших, застосовуючи УФ-випромінювання, графітові й магнітні порошки, до найскладніших, коли використовують автоматизовані системи ідентифікації відбитків. Але найпростіші методи підтверджено практикою судової експертизи, таку саму позицію поділяють і науковці, поступаються більш ефективним і перспективним хімічним методам виявлення слідів [5, с. 95].

Нині важливу роль відіграють відносно прості й ефективні хімічні методи дактилоскопії, що ґрунтуються переважно на хімічній реакції між компонентами потожирової речовини сліду та спеціальними реактивами, які викликають їх фарбування або люмінесценцію.

До середини 50-х рр. ХХ ст. криміналісти послуговувалися практично одним хімічним реактивом – азотнокислим сріблом, і лише 1955 р. було започатковано використання нінгідрину, що дало змогу виявляти невидимі потожирові сліди різної давнини та сприяло виявленню інших хімічних проявників.

Нині, крім нінгідрину, найчастіше використовують кристалічний фіолетовий, ціаноакрил, реактив DFO (1,8-діазофлуорен-9-one), родамін, реактиви Basic Yellow, Basic Red, ардрокс, люмінол, розчини Amido Black та Amido Shwarz, розчин Sudan Black, наночастинки ZnO.

Також застосовують метод виявлення слідів пальців на металевих поверхнях, зокрема монетах, за допомогою похідного дифенілпіримідинону, використовуючи ефект гасіння люмінесценції, або використовуються наночастинки ZnO (10–30 нм, напівсферичної форми) для ідентифікації відбитків пальців на різних поверхнях. Наночастинки легovanого змішаного оксиду стронцію та алюмінію (SrAl₂O₄: Eu²⁺, Dy³⁺) як флуоресцентний порошок, що в темноті має виражену флуоресценцію [6].

Отже, хімічні методи активно застосовуються під час криміналістичних експертиз, кожний метод має свої особливості, переваги й недоліки, тому пошук нових реагентів і вдосконалення чинних методик нині є актуальним завданням сучасної криміналістики.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print1480663254500099>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
4. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
5. Судова експертологія: курс лекцій для підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» та 292 «Правоохоронна діяльність»/ Тертишник В. М., Варава В. В., Сачко О. В. / за заг. ред. В. М. Тертишника. Дніпро: ЛПРА, 2021. 208 с.
6. Немчин О. І., Сухарева Т. С., Ціник А. І., Сливка І. Ю. Позитивний досвід в експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 94–101.

Максим Пузиревський,
старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
юридичного факультету Пенітенціарної академії України;

Антон Сікун,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТАБОРІВ ДЛЯ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Станом на 01 квітня 2024 р. у системі органів та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України функціонують два табори для тримання військовополонених – державна установа «Захід 1» та державна установа «Захід 2».

При цьому окремо зазначимо, що певним напрямом особливостей адміністративно-правових, кримінально-виконавчих та міжнародно-правових засад забезпечення діяльності таборів для тримання військовополонених вже було присвячено увагу українських науковців та практиків, зокрема А. Галає, І. Гловюк, С. Гречанюка, П. Гарасима, Т. Короткого, М. Кравцової, Р. Олійника, В. Пузирного та ін.

Проте, як показує детальний аналіз наявної фахової наукової літератури, національної законодавчої та нормативно-правової бази, на жаль, в Україні дотепер не існує єдиного підходу до визначення статусу таборів для тримання військовополонених.

Відповідно до абз. 6 п. 2 розд. I Порядку тримання військовополонених, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 р. № 413 (далі – Постанова КМУ № 413) [1], табір для тримання військовополонених – це установа, що утворюється Міністерством юстиції України для розміщення та тримання військовополонених у період дії на території України воєнного стану, який охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Зі свого боку змістом ч. 4 ст. 18 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) [2] визначено, що у період дії воєнного стану в Україні та протягом двох років після

його припинення чи скасування табори для тримання військовополонених виконують та продовжуватимуть виконувати функції виправних колоній щодо військовополонених, засуджених до позбавлення волі на певний строк або до довічного позбавлення волі.

Таким чином, вбачається, що на теперішній час продовжує існувати прогалина у визначенні правового статусу таборів для тримання військовополонених в Україні. Зокрема, з одного боку, відповідно до вимог Постанови КМУ № 413 табори для тримання військовополонених функціонують як певні «специфічні» установи, з іншого боку, згідно з положеннями національного кримінально-виконавчого законодавства вони можуть виконувати функції виправних колоній для тримання засуджених військовополонених, тобто де-факто – установ виконання покарань.

Як підсумок, з метою вирішення вищезазначеної прогалини, унормування правовідносин та забезпечення надалі від юридичної невизначеності у майбутньому вважаємо за потрібне внести нагальні зміни до чинних норм Постанови КМУ № 413 та КВК України, а саме:

1. Абзац 6 пункту 2 розділу I Постанови КМУ № 413 пропонується викласти в такій редакції:

«табір для тримання військовополонених (далі – табір) – установа – юридична особа державної форми власності, що утворюється Мін'юстом для розміщення та тримання військовополонених у період дії на території України воєнного стану, який охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. У випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України, табори виконують функції установ виконання покарань – виправних колоній щодо засуджених військовополонених»;

2. Частину 2 статті 11 КВК України пропонується викласти в такій редакції:

«2. Установами виконання покарань є: кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (далі – виховні колонії), слідчі ізолятори й табори для тримання військовополонених у випадках, передбачених цим Кодексом».

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024 р.).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 01.04.2024 р.).

Наталія Пузирна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Вікторія Букатіна,

здобувачка вищої освіти IV курсу
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЙ ОСОБАМИ, УПОВНОВАЖЕНИМИ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Протидія корупції в Україні є однією з найбільш актуальних проблем протягом усього періоду існування незалежності держави. Впровадження електронного декларування – необхідна (вимушена) умова отримання безвізового режиму з країнами Шенгенської зони та подальшого вступу до Європейського Союзу. Проте головною метою цієї нової системи – саме створення ефективного інструменту для запобігання корупції. Порівняно з раніше вживаними заходами, такими як звичайне подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (так звані електронні декларації), ця нова система є абсолютною новацією, яка створює чимало питань і складнощів. Посадові особи державних та комунальних підприємств, установ, організацій, депутати місцевих рад та інші суб'єкти декларування зобов'язані подавати декларацію відповідно до вимог європейської інтеграції.

Головна мета полягає у виявленні особливостей подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Вивченням питання дослідження подання декларацій займалися такі вчені, як П. П. Андрушко, О. О. Дудоров, В. К. Колпаков та інші.

Відповідно до вимог чинного законодавства України про запобігання корупції особи, які мають повноваження у сфері державного або місцевого управління, повинні подавати свої декларації до 1 квітня щороку через офіційний вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. Декларація повинна містити інформацію про майно, доходи, витрати та фінансові зобов'язання згідно з формою, встановленою Національним агентством з питань запобігання корупції. До запровадження системи подання та оприлюднення декларацій відповідно до закону суб'єкти декларування зобов'язані подавати декларації за такими самими правилами, які встановлені Законом України «Про запобігання корупції».

Закон України «Про запобігання корупції» [1] містить уточнення щодо осіб, які не мали можливості до 1 квітня здати електронну декларацію за попередній рік через військову службу або роботу, пов'язану з обороною України в період спеціальних заходів, пряму участь у воєнних діях, включно з бойовими операціями та антитерористичними заходами, а також заходами із забезпечення національної безпеки проти агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, або направлені для участі в міжнародних операціях з миротворчою місією як частина національних контингентів або персоналу, мають право подати електронну декларацію протягом 90 календарних днів після прибуття на місце проходження військової служби або роботи, або після закінчення військової служби, яке визначено відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Згідно з чинним законодавством декларант повинен вносити до своєї декларації інформацію про свій майновий стан, а також про майновий стан членів його сім'ї. До складу членів сім'ї входять особи, які разом проживають, мають спільні права та обов'язки з декларантом та віднесені до осіб, які мають характер сімейних взаємин за законом. Це можуть бути не лише особи, що перебувають у шлюбі, а й ті, хто має спільне місце

проживання без офіційного шлюбу. Також до цієї категорії належать родичі, в тому числі пасинки, падчерки, брати, сестри, діди, баби, онуки, правнуки, зяті, невістки, тесть, теща, свекри, свекрухи, усиновлювачі та усиновлені, опікуні або піклувальники, а також особи, які перебувають під опікою або піклуванням зазначених осіб.

Ухвалений 2 жовтня 2023 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» [2] відновив обов'язковість подання декларацій для посадовців, державних службовців та осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Зміни, внесені цим Законом, суттєво скоротили перелік осіб, які мають зобов'язання подавати декларації. Тепер до категорії посадових осіб державних та комунальних підприємств, закладів, установ та організацій, які мають обов'язок подавати декларації, входять лише голова та члени наглядової ради, ради директорів, виконавчого органу, комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), ліквідатор, керівник, заступник керівника, головний бухгалтер, корпоративний секретар такої юридичної особи публічного права, а також особа, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу, та її заступники, голова та члени іншого органу управління юридичної особи (за винятком консультативного).

Новелою також є відтермінування обов'язкової подачі декларацій, зокрема військовослужбовцям, які причетні до оборони країни, а також особам, які перебувають на окупованих територіях або на тих територіях, де ведуться активні бойові дії, а також тим, хто перебуває на лікуванні внаслідок поранення. Закон зазначає, що такі категорії осіб повинні подати декларації не пізніше 90 днів після зміни умов, які надають право на відтермінування (припинення або скасування воєнного стану чи звільнення з військової служби, звільнення (припинення повноважень) або визначення дати завершення бойових дій для території активних бойових дій, на якій суб'єкт декларування перебуває, визначення дати завершення тимчасової окупації для

тимчасово окупованих територій, на яких суб'єкт декларування перебуває тощо).

Також з метою захисту суб'єктів декларування та інформації про них Національне агентство з питань запобігання корупції має повноваження щодо вилучення з відкритого доступу декларацій певних категорій осіб. Це важливий крок у ситуації воєнного стану, який, на жаль, триває в нашій країні вже більше двох років.

Якщо буде встановлений факт неподання або несвоєчасного подання декларацій суб'єктами декларування згідно з вимогами Закону, відповідальний підрозділ (особа) відповідного органу зобов'язаний повідомити про це Національному агентству з питань запобігання корупції протягом трьох робочих днів з моменту виявлення такого факту. Повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції щодо неподання або несвоєчасного подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, буде надіслано засобами поштового зв'язку, зокрема рекомендованим листом з повідомленням про вручення суб'єктам декларування.

Національне агентство з питань запобігання корупції надсилає повідомлення про факт неподання або несвоєчасного подання декларацій відповідному органу окремо за кожним випадком такого неподання або несвоєчасного подання.

Отже, ефективне протистояння корупції в Україні в умовах воєнного стану триває, враховуючи нові вимоги щодо подання декларацій уповноваженими на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування, законодавство України продовжує реалізовувати вимоги щодо всеохопної європейської інтеграції в аспекті зміни підходу суб'єктів для подачі декларацій та вимог щодо відтермінування подачі декларацій військовослужбовцями в силу війни.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
2. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану : Закон України від 20 вересня 2023 р. № 3384-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 94. Ст. 372.

Микола Ребкало,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права юридичного факультету
Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

У рамках міжнародного приватного права (далі – МПрП) тієї чи іншої держави, у нашому випадку – України, здійснюється правове регулювання майнових та особистих немайнових відносин, що виникають між фізичними особами. Колізійні норми, пов’язані зі статусом фізичної особи, належать до найстаріших у загальному масиві норм МПрП.

Відповідно до позицій, які пропонуються українськими науковцями з МПрП, можна виділити такі категорії індивідів у контексті правовідносин, обтяжених «іноземним елементом»:

- громадяни України;
- іноземні громадяни – всі особи, які мають громадянство будь-якої держави;
- особи з множинним громадянством (біпатриди);
- особи без громадянства (апатриди);
- біженці – особи з особливим правовим статусом, відмінним від перерахованих вище категорій.

Окрім того, у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 року № 24-754/0/4-13 уточнено сутнісні характеристики правового становища фізичної особи. Серед них виділені такі:

- громадянство;
- національність;
- громадянський стан;
- правоздатність, дієздатність;
- доміциль (місце звичайного перебування) й інше [1].

Говорячи про джерела, за допомогою яких здійснюється регулювання правового становища фізичних осіб, обтяжених «іноземним елементом» в Україні, насамперед слід згадати Конституцію України, Цивільний кодекс України, Цивільно-

процесуальний кодекс України, закони України: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про міжнародні договори», «Про правонаступництво в Україні», «Про міжнародне приватне право» та інші. Сюди необхідно додати й деякі міжнародні акти: Європейський кодекс соціального забезпечення, Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів, Договір між Україною і Республікою Польща «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах» та інші. Істотним доповненням статусу фізичних осіб у приватноправових відносинах слугує постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» та вже згаданий лист Вищого спеціалізованого суду України з цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. № 24-754/0/4-13.

Розглянемо тепер принципи (іноді їх називають законами), за допомогою яких формуються прив'язки колізійних норм щодо правового регулювання статусу фізичної особи і які закріплені в Законі України «Про міжнародне приватне право». До них належать такі: закон громадянства у разі, якщо фізична особа має такий статус (ч. 1 ст. 16); визначення та підтвердження громадянства здійснюється відповідно до закону держави, на громадянство якої робиться відсилання (ч. 2 ст. 16); закон місця звичайного (доміциль) або тимчасового перебування – для особи без громадянства (ч. 3 ст. 16) [2]. Що ж стосується фізичних осіб з множинним громадянством, то частіше за все держави є прихильниками єдиного громадянства, оскільки правовий статус осіб з подвійним громадянством спричиняє чимало проблем. Подвійне громадянство, як показує міжнародна практика, породжує колізії в національному праві держав щодо набуття та втрати громадянства, міграційних процесів, реєстрації шлюбів з іноземцями та інше. Отже, для правової системи України властиве комбіноване застосування як двох головних колізійних засад, що існують у цій галузі (закон громадянства та закон доміциля), так і застосування деяких особливих правил для апатридів.

Правоздатність фізичної особи згідно зі статтею 25 Цивільного кодексу України – це здатність мати цивільні права та обов'язки, яка визнається однаково за всіма фізичними осо-

бами, виникає в момент народження та припиняється смертю [3]. У рамках ст. 17 Закону України «Про міжнародне приватне право» «Виникнення і припинення цивільної правоздатності фізичної особи визначається її особистим законом» (ч. 1), що підтверджує застосування національного режиму, згідно з яким іноземні громадяни та особи без громадянства набувають в Україні правоздатність нарівні з її громадянами, за винятком випадків, передбачених Конституцією України, іншими законами України або міжнародними договорами, однією із сторін яких є Україна (ч. 2) [2].

Дієздатністю фізичної особи відповідно до ст. 30 Цивільного кодексу України є здатність особи своїми діями набувати та здійснювати цивільні права, особисто створювати для себе цивільні обов'язки та виконувати їх [3]. Дієздатність фізичної особи в МПрП регулюється статтею 18 Закону України «Про міжнародне приватне право», де вказано: «Цивільна дієздатність фізичної особи визначається її особистим законом. Цивільна дієздатність фізичної особи щодо правочинів та зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди, може визначатися також правом держави місця вчинення правочинів або виникнення зобов'язань у зв'язку із завданням шкоди, якщо інше не передбачено законом» [2]. Ця норма виділяє особливе правило щодо укладання цивільно-правових угод та зобов'язань деліктного характеру («деліктну дієздатність»). Отже, питання дієздатності фізичної особи як учасника приватноправових відносин регулюються національним особистим законом, що для України є традиційним і незмінним.

Особливої уваги, на думку автора, набувають питання підстав позбавлення дієздатності фізичних осіб, обтяжених «іноземним елементом». Позбавлення дієздатності є одним з вимушених заходів, що застосовуються за наявності обумовлених законом обставин. Ця процедура у законодавстві кожної держави, як правило, чітко регламентована, оскільки на позбавлення фізичної особи дієздатності значною мірою впливає зміна її статусу у сфері цивільних, сімейних та інших правових відносин. Особа, позбавлена дієздатності, втрачає право самостійно вступати у правовідносини, укладати угоди, не має можливості влаштуватися працювати, одружитися, заповідати майно, тобто

особа обмежується у значному обсязі своїх прав. У практиці МПрП можуть виникати деякі труднощі, наприклад у зв'язку з тим, що позбавлення дієздатності може здійснюватися іноземним судом, а застосовуватиметься національна правова система суб'єкта. При цьому можуть встановлюватися відмінні одна від одної підстави, за наявності яких фізична особа може бути позбавлена дієздатності. Тому в МПрП традиційно всі питання, що стосуються категорії дієздатності, визначаються за особистим законом у таких його різновидах, як закон громадянства або закон місця проживання.

Однак, попри наявність таких колізійних прив'язок, існує низка розбіжностей безпосередньо в матеріальному праві держав. Наприклад, згідно з правом Німеччини особа може бути визнана недієздатною за такими обставинами: марнотратство, шкідливі звички (алкоголізм, наркоманія) та інші, які в Україні визнаються як підстави для обмеження дієздатності, аж ніяк не повного її позбавлення. З аналогічних питань у країнах загального права взагалі не застосовуються закони, якими встановлюється позбавлення дієздатності. Наприклад, у США або Великій Британії особа, визнана за законом будь-якої іноземної держави обмеженою або позбавленою дієздатності на підставі зловживання алкогольними напоями, наркотичними засобами, вважатиметься повністю дієздатною, оскільки загальному праву такі підстави невідомі.

Отже, правовий статус фізичних осіб у МПрП практично повністю визначається законодавством держави їхнього перебування, тобто конституцією, спеціальними законами про правовий статус іноземців, осіб без громадянства, біженців і вимушених переселенців та іншими нормативними правовими актами. Статус цих осіб визначається також міжнародними договорами. Що стосується правосуб'єктності фізичних осіб, то в міжнародному приватному праві застосовується принцип особистого закону фізичної особи, який ґрунтується на пріоритеті громадянства держави або законі місця переважного або тимчасового перебування – для особи без громадянства.

Список використаних джерел

1. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 р. № 24-754/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-754740-13#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
3. Цивільний кодекс України: станом на 22.02.2024 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

Володимир Рибалко,

кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст відділу з питань
реалізації повноважень з питань незалежності суддів
управління забезпечення діяльності членів
Вищої ради правосуддя секретаріату Вищої ради правосуддя

ОЦІННЕ ПОНЯТТЯ «ДОБРОЧЕСНІСТЬ» У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ

Оцінне поняття «добросесність» формується не лише законодавцем, а й органами суддівського врядування та судовою практикою. Багато питань його тлумачення залишаються не до кінця вивченими, що в окремих випадках справді може свідчити про неясність і непередбачуваність правової оцінки, яку буде дано кандидату на посаду судді або судді під час процедур добору та кваліфікаційного оцінювання.

Поняття «добросесність» є оцінним, а це означає, що його зміст, як і зміст будь-якого іншого оцінного поняття, визначається з урахуванням конкретних обставин справи [4, с. 9–26]. Велике значення в його розумінні мають суб'єктивні уявлення та риси людини, її життєвий досвід, цінності, моральні якості, релігійні переконання та світогляд [5].

Добросесність слід визначати як характеристику поведінки людини в аспекті дотримання нею моральних норм, притаманних тому або іншому суспільству. Обсяг цього поняття залежить від культури та епохи. Для різних професій істотної ваги набуватимуть різні компоненти, які входять до цього оцінного за своїм характером поняття [1].

Зауважимо, що на стандарти оцінного поняття «добročесність» значною мірою впливають умови життя суспільства. Наприклад, це стосується виїзду на тимчасово окуповані території України та в РФ, які ще до початку війни не могли розцінюватися як щось неправильне. У зв'язку з цим немає нічого дивного в тому, що на практиці завжди виникатимуть різні підходи до правильного тлумачення поняття «добročесність».

Судді та кандидати на посади суддів мають право розуміти, які до них можуть виникнути претензії. Для вироблення єдиної практики застосування критеріїв (або, як їх ще називають, стандартів, індикаторів, показників) «добročесності» ВРП 8 лютого 2024 року створено робочу групу з розроблення Єдиних показників для оцінки добročесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) [6]. Повноваження затверджувати Єдині показники для оцінки добročесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) після консультацій з ВККСУ, РСУ та ГРД з'явилися у ВРП після внесення змін до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» у грудні 2023 року [2]. Розробка та затвердження єдиних критеріїв (індикаторів) для оцінки добročесності та професійної етики також передбачена Державною антикорупційною програмою на 2023–2025 роки [3]. Узгодження єдиних критеріїв добročесності допоможе уніфікувати практику, зробить її більш передбачуваною.

Проведений нами порівняльний аналіз звітів ВРП, ВККСУ, ГРД, ГРМЕ практики здійснення оцінки відповідності суддів критеріям добročесності та професійної етики, а кандидатів – критерію добročесності дає підстави для таких висновків і рекомендацій.

Узгодження єдиних критеріїв добročесності допоможе уніфікувати практику, зробить застосування цього оцінного поняття більш передбачуваним. Водночас лише узгодження загальних критеріїв оцінного поняття «добročесність» не розв'яже проблем з його неоднаковим застосуванням. Для уніфікації практики потрібно дати узгоджену відповідь на сотні практичних питань, які виникають у суддів / кандидатів на посаду судді. Для цього ВРП повинно за прикладом НАЗК (яким затверджено Роз'яснення щодо фінансової добročесності, яке постійно оновлюється) [7] затвердити роз'яснення щодо добročесності суддів

та кандидатів на посаду судді під час проходження відповідних процедур. Результат такої роботи також можна опублікувати у вигляді практичного посібника, як це було зроблено з узагальненням дисциплінарної практики [8].

Перспективу подальших наукових досліджень оцінного поняття «добročесність» становлять конкретні практичні питання його застосування. Суддям та кандидатам на посади суддів, до прикладу, важливо розуміти, у яких випадках інформація про витрати та їх відповідність доходам вважатиметься непереконливою; які порушення правил процесу будуть розцінені як істотні; які порушення правил професійної етики свідчатимуть про невідповідність кандидата критеріям «добročесності»; які джерела інформації, часові й територіальні обмеження діють під час оцінювання.

Важливими подальшими науковими напрямками досліджень оцінного поняття «добročесність» є розроблення інструментів щодо перевірки відомостей про суддів та кандидатів на посади суддів; вироблення рекомендацій щодо оцінювання кандидатів на посади суддів, які походять з академічної та адвокатської спільнот; дослідження нещодавно передбаченого Законом України «Про судоустрій і статус суддів» оцінного стандарту доказування «обґрунтований сумнів», який раніше вже у своїй практиці використовували органи суддівського врядування і конкурсні комісії, проте який лише у грудні 2023 року був закріплений на рівні закону. Подальші дослідження «добročесності» повинні стосуватися аналізу конкретних проявів поведінки судді та кандидатів на посади суддів на відповідність критеріям «добročесності».

Список використаних джерел

1. Овчаренко О., Сухова А., Гломб М. Дослідження практики застосування категорії «добročесність» в контексті добору та кваліфікаційного оцінювання суддів : аналітичний звіт. Вашингтон, 2024.
2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри»: Закон України від 9 грудня 2023 року № 3511-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#Text>.
3. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.

4. Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінальному процесуальному праві України : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 260 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2468/1/rubalko%20monogr.pdf>.

5. Рибалко В. О., Рибалко А. О., Маковецька Н. Є., Прилуцька А. В. Тлумачення оцінних понять у практиці Вищої ради правосуддя : монографія. Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2022. 216 с.

6. Про створення робочої групи з розроблення Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) : рішення Вищої ради правосуддя від 8 лютого 2024 року № 375/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/43695>.

7. Роз'яснення щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) від 13.11.2023 №4 (зі змінами). URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97/2024/18-01-2024/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D1%8F%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%B%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf>.

8. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) / Вища рада правосуддя. Київ, 2023. 232 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_dysc.praktyky_ost.pdf.crdownload.

Ольга Романова,

здобувачка вищої освіти 3-го курсу Навчально-наукового інституту морського права та менеджменту Національного університету «Одеська морська академія»;
науковий керівник: Андрій Скоробагатько,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету «Одеська морська академія»

ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Медіація почала розвиватись у другій половині ХХ ст. у країнах англосаксонської правової системи, таких як США, Австралія, Велика Британія та ін. [1, с. 16]. Сучасна медіація розглядається як ефективний інструмент вирішення різноманітних

спорів, у тому числі трудових, а також є предметом обговорень вітчизняних і зарубіжних науковців.

У нашій державі тривав доволі довгий процес дослідження медіації та доцільності її впровадження до національної правової системи. Утім, слід зазначити, що в законодавстві раніше вже вирішувалося питання посередників. Відповідно до ст. 16 ЗУ «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» в Україні існує Національна служба посередництва і примирення. Остання на прохання сторін колективного трудового спору (конфлікту) пропонує кандидатури незалежних посередників, членів трудового арбітражу, координує роботу трудового арбітражу, направляє своїх спеціалістів, експертів для участі в роботі примирних органів [2]. Крім того, створюються примирні комісії, трудовий арбітраж тощо.

У результаті тривалих обговорень та порівняння вже наявних інструментів вирішення конфліктів з медіацією 16 листопада 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про медіацію» № 1875-ІХ. Законодавець у п. 4 ч. 1 ст. 1 цього Закону надає медіації таке визначення: «Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів». Відповідно до ч. 1 ст. 3 цього Закону його положення поширюються і на трудові спори [3].

Варто зазначити, що з ухваленням вищезгаданого Закону до Кодексу законів про працю України було внесено зміни, а саме додано ст. 222-1. Відповідно до її положень спір між працівником та роботодавцем може бути врегульовано шляхом медіації незалежно від форми трудового договору, враховуючи особливості, передбачені КЗпП. Договір про проведення медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі. Якщо така угода не виконується або ж виконується неналежно, то її сторони мають право звернутися до комісії по трудових спорах або до суду. Участь у процедурі медіації може бути визнана поважною причиною у розумінні статей 225 і 234 цього Кодексу [4].

Слід погодитися з точкою зору Лях І. О., яка зазначає, що часто судовий процес стає поштовхом для ще більшого конфлікту між сторонами, а тому усвідомлення того, що його можна вирішити в позасудовому порядку та на договірних засадах, свідчить про еволюцію суспільної думки та розуміння природи конфлікту, того, що є його першоосновою [5, с. 9].

Науковці виділяють такі основні етапи проведення медіації в трудових спорах: 1) підготовчий; 2) розгляд трудового спору (зустріч і заслуховування сторін конфлікту); 3) спільний пошук шляхів урегулювання спору; 4) укладення угоди про вирішення трудового спору [5, с. 10]. На наш погляд, така послідовність реалізації процедури медіації є логічною, тому погоджуємося з нею.

Крім того, слід звернути увагу на те, що в науковій літературі виокремлюють ще й такий факультативний етап медіації як «постмедіація». На цій стадії сторони мають можливість обговорити перебіг та результати процедури, проаналізувати її з точки зору відповідності очікуванням сторін; затвердити угоду за результатами медіації (чи її окремі положення), звернувшись до компетентного органу, та надати їй виконавчої сили за спільним бажанням сторін, якщо така можливість передбачена законодавством; вирішити питання про долю розгляду справи іншими компетентними органами (судами, третейськими судами тощо), якщо медіація проводилася під час таких проваджень; узгодити порядок виконання угоди за результатами медіації та процедури інформування щодо такого виконання; вирішити питання щодо моніторингу виконання угоди за результатами медіації; узгодити порядок надання сторонам інформаційної підтримки або допомоги в подоланні труднощів з виконанням угоди в майбутньому, якщо така підтримка чи допомога буде потрібна [6, с. 277].

Разом з етапами медіації слід приділити увагу визначенню позитивних і негативних факторів, що стосуються її впровадження та розвитку в трудових відносинах. До найбільш сприятливих факторів зараховують такі:

1) посередник, тобто медіатор, під час вирішення спору займає нейтральну позицію, його основним завданням є організація переговорів між сторонами, допомога у визначенні можливих шляхів вирішення спору, зокрема тих, які сторони ще не засто-

совували; 2) сторони звертаються до медіації, приймають відповідні рішення та виконують їх у добровільному порядку, а не через примус; 3) кожна сторона спору має право самостійно обрати медіатора.

Як уже зазначалось, існують і певні перешкоди для успішного функціонування медіації в трудовому праві України. До них відносимо, по-перше, нестачу кваліфікованих кадрів (складними та проблемними є питання первинної підготовки, підвищення кваліфікації, проведення атестації, оплати праці медіаторів); по-друге, недосконалим є інформаційне забезпечення вдосконалення та популяризації цієї процедури, по-третє, правосвідомість громадян усе ще на низькому рівні, працівники часто навіть не знають про існування такої процедури; по-четверте, недопрацьованим є питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення [5, с. 11].

Також варто зазначити, що положення ЗУ «Про медіацію» не встановлюють будь-яких граничних строків проведення медіації, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 20 цього Закону сторони встановлюють їх у договорі самостійно [3].

Дослідники виділяють певні види трудових спорів, у яких проведення медіації є не дуже доцільним. Зокрема, Луценко О. такими вважає спори, що стосуються не виплати заробітної плати, дискримінації під час прийняття на роботу, незаконної відмови у прийнятті на роботу, поновлення на роботі, а також трудові спори, де стороною є неповнолітній працівник, вагітні жінки та ін., оскільки такі категорії осіб потребують певного захисту та відповідних гарантій. Крім того, якщо, наприклад, особа вважає себе незаконно звільненою, то лише в судовому порядку можливе прийняття рішення про поновлення її на роботі. У такому випадку необхідною є законна підстава для поновлення, якою може бути тільки рішення суду [7, с. 105].

Разом з тим доцільно наголосити, що медіація активно впроваджується та розвивається в інших країнах. Гресь Н. М. звертає увагу на досвід Нідерландів та Німеччини, які успішно впровадили присудову медіацію. Остання може бути внутрішньою присудовою медіацією (*internal court-annexed mediation*) – проводиться самими суддями чи їхніми помічниками або іншими

працівниками суду та зовнішньою присудовою медіацією (external court-annexed mediation) – проводиться незалежними професійними медіаторами, що залучаються судом. [8, с. 104]. На думку Мельничука Ю. І. та Калініна В. В., найдоцільніше взяти за приклад становлення інституту медіації у США у зв'язку з тим, що законодавчий рівень медіації забезпечується «Однаковим Актом про медіацію 2001 року», який став взірцем законодавчого регулювання медіації і для інших зарубіжних країн. Крім того, медіація у Сполучених Штатах зародилася саме в трудових спорах [9, с. 43].

У підсумку можемо зазначити, що законодавче запровадження медіації є показником значного прогресу суспільної свідомості та дійсної зацікавленості українського законодавця у мирному вирішенні спорів. Утім, цей інститут для успішного функціонування потребує значного вдосконалення, усунення недоліків та протиріч, зокрема чіткого визначення видів трудових спорів, у яких медіація не може застосовуватись, а також встановлення конкретних термінів її проведення. Задля такого вдосконалення необхідно вивчати як позитивний, так і негативний досвід зарубіжних країн. Водночас важливо враховувати особливості національного трудового права, вміло поєднувати правові механізми, встановлені у ЗУ «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», КЗпП України та ЗУ «Про медіацію». Безсумнівно, медіація, заснована на рівності, що стосується сторін трудового спору, доступу до цієї процедури, можливостей щодо захисту своїх прав та законних інтересів, стане ефективним інструментом вирішення трудових спорів в Україні. Задля підвищення рівня довіри до нього слід проводити освітньо-виховні заходи для населення, підвищувати рівень обізнаності працівників щодо переваг та наслідків застосування медіації.

Список використаних джерел

1. Гринь Д. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 72. С. 15–19.
2. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

3. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 03.04.2024).

5. Лях І. О. Проблеми теорії і практики запровадження інституту медіації у трудовому праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2020. 28 с.

6. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

7. Луценко О. Медіація як новітній спосіб вирішення трудових спорів. *Публічне право*. 2023. № 2 (50). С. 102–108.

8. Гресь Н. М. Медіація як спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів: дис. ... д-ра філософських наук. Суми, 2023. 210 с.

9. Мельничук Ю. І., Калінін В. В. Порівняльна характеристика впровадження інституту медіації в зарубіжних країнах та Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 12. С. 42–45.

Леонід Самофалов,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави

і права, конституційного права юридичного факультету

Пенітенціарної академії України

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА – ГОЛОВНИЙ ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Поняття правової держави сучасна політично-правова доктрина трактує як демократичну державу, де забезпечується верховенство права і закону, принцип розподілу влад та визнаються й гарантуються права і свободи кожної людини. У статті 1 Конституції України не просто декларується, а стверджується, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1]. Що стосується останнього положення, то одним із головних принципів ознак правової держави є верховенство права і закону. Це передбачає пов'язаність законодавчої влади з природним правом. Держава може видавати такі закони, які відповідають приписам природного права.

Питання визначення верховенства права розглядалося ще з часів античності, епохи Реформації XVI століття та Просвітництва XVIII століття. Саме термін «верховенство права» ввів у науку англійський вчений Дж. Гаррінгтон [2, с. 9].

У сучасному суспільстві, у правовій та політичній науці верховенство права позиціонується як важлива демократична цінність. Ця категорія є складовою міжнародно-правових актів, національних конституцій, рішень міжнародних судів. Доволі часто до цього поняття звертаються українські законодавці, правознавці, політологи і політики, філософи, судді Конституційного Суду. На вищому законодавчому рівні принцип «верховенство права» закріплений у статті 8 Основного Закону Української держави.

Незважаючи на широку поширеність принципу верховенства права як значної демократичної цінності, на думку багатьох учених, зокрема професора М. С. Кельмана, це поняття і його визначення потребує суттєвих і чітких досліджень. Це підтверджується звітом щодо верховенства права, підготовленим Венеціанською комісією у березні 2011 року, в якому один із розділів називається «У пошуках визначення». Немає єдиної думки та спільного результату і в Україні. Наукові точки зору сходяться до верховенства закону або до намагань судового роз'яснення верховенства права. Слід віддати належне праці С. П. Головатого «Верховенство права», що загострює це питання.

Розглядаючи поняття «верховенство права», не можна обійти увагою саме визначення права. Сучасні підходи визначення права мають багатоаспектний характер, але переважно зводяться до такого:

- право складається з нормативних установок, нормативність означає впорядкованість у мисленні та суспільному житті;
- право виражає ідеї справедливості і свободи;
- право має свій предмет відображення – це влада, держава, порядок у суспільстві;
- право регулює поведінку людини, впливає на думки і почуття людини;
- право має специфічну форму свого вираження в законодавстві [3, с. 55].

Не вдаючись до глибинного аналізу вищенаведених положень, бачимо відповідну складність у формулюванні визначення верховенства права. Слід погодитися з думкою М. Кельмана, що надзвичайна складність і багатогранність цього поняття, як і самого права, робить безперспективною будь-яку спробу дати як-

єсь універсальне визначення принципу верховенства права, придатного на всі випадки життя.

Та все ж це не означає, що сутність верховенства права неможливо визначити. Юридична наука та міжнародна і європейська практика дають можливість визначити суть цього феномену через ряд складових, у тому числі основних ознак права.

Насамперед це природні, невідчужувані права та свободи людини і громадянина, які є визначальними у відносинах з державою.

Друга складова – це основні конституційні права, свободи і законні інтереси людини, які повинні дотримуватися всіма гілками влади.

Вирішальною складовою верховенства права є Конституція – Основний Закон і його пріоритетність у системі національного права і законодавства. Найвища юридична сила – основна ознака Конституції. Відступати від Основного Закону не може жодна з гілок влади, особливо законодавча.

Трактування верховенства права без урахування верховенства Конституції призводить до вседозволеності і свавілля, наприклад ігнорування положення про зворотну силу закону.

У цьому контексті важливою є концепція розподілу влади. Конституція України, як і конституції інших держав, принцип розподілу влади не реалізують у чистому вигляді. Тому треба розуміти не просто про відокремлення однієї гілки влади від іншої, а про її збалансування і взаємний контроль. Реалізація цих вимог може гарантувати права і свободи людини, сприяти реалізації принципу верховенства прав.

Завершуючи викладене, можна зробити висновок, що верховенство права – не просто однозначне визначення, а сукупність складових, які доповнюють одна одну і формують вказане поняття, але водночас це не дає можливості сформулювати чітке й однозначне визначення.

Список використаних джерел

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія: пер. з англ. Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2007. 208 с.
3. Самофалов Л. П., Старостюк А. В., Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Теорія держави і права (для підготовки до державного іспиту): навчальний посібник. Ірпінь: Національний університет ДПІС України, 2007. 198 с.

ЗАПОБІГАННЯ ВИПРАВДОВУВАННЮ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У нинішніх реаліях інформаційна безпека виходить на передній план як одна з ключових складових національної безпеки України. Збройна агресія росії проти України, що триває, є не лише військовим викликом, а й інформаційним протистоянням, яке вийшло далеко за рамки двох країн, де виправдовування збройної агресії стає інструментом гібридної війни. Розвиток технологій та засобів комунікації відкриває нові можливості для маніпулювання громадською думкою та виправдовування агресивних дій проти держави.

Своєю чергою розуміння необхідності запобігання виправдовуванню збройної агресії проти України та визначення його як елемент інформаційної безпеки держави допоможе виявити, як виправдовування збройної агресії впливає на інформаційне середовище України та які стратегії можуть стати ефективними методами зміцнення інформаційної стійкості нашої держави, що вплине і на національну безпеку України.

Як вдало зазначив Г. Сащук, інформаційна безпека є складовою національної безпеки та визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, коли запобігається заподіяння шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1].

Поняття інформаційної безпеки держави охоплює захист її інформаційного простору та ресурсів від незаконного втручання, забезпечення цілісності, доступності та конфіденційності інформації, запобігання спотворенню дійсної інформації. Ця категорія також охоплює протидію кібератакам, дезінформації, інформаційному впливу інших держав, захист критичної інфраструктури та особистих даних громадян. Розглядаючи інформа-

ційну безпеку держави через призму національної безпеки, важливим аспектом є те, що інформаційна безпека також передбачає розробку та впровадження необхідних політик, процедур і технологій, спрямованих на забезпечення стійкості інформаційної системи держави до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Що стосується безпосередньо поняття виправдовування, то, як зазначає М. Хавронюк, це доведення нібито своєї правоти [2]. Тож у контексті збройної агресії проти України виправдовування слід розглядати як доведення своєї нібито правоти стосовно законності збройної агресії проти України та підтримки таких дій.

Розвиваючи цю думку, можна окреслити, що виправдовуванням збройної агресії проти України є дії щодо висловлювання або пропаганди, спрямовані на легітимізацію або підтримку прямих чи непрямих воєнних дій проти України, її суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності. Воно охоплює різні форми інформаційного впливу, які мають на меті виправдати збройну агресію, змінити громадську думку на її підтримку або зменшити міжнародну критику таких дій.

Проаналізувавши ці поняття, можна визначити, що запобігання виправдовуванню збройної агресії проти України як негативному явищу, що має деструктивний характер для держави та соціуму, тісно пов'язане з категорією інформаційна безпека, оскільки саме остання передбачає захист інформаційного простору держави від ворожих впливів, що можуть підривати внутрішню стабільність, економіку, суверенітет, а також моральний та психологічний стан населення. Водночас виправдовування збройної агресії становить інформаційну загрозу, яка в широких своїх проявах може негативно впливати на громадську думку та виправдовувати загарбницькі, агресивні дії проти держави, імперіалістичну політику агресора, тим самим підриваючи стабільність інформаційного простору України.

Ба більше, слід зазначити, що інформаційну безпеку держави можна розглядати як цілісну систему, що складається з правового, технічного та освітнього компонентів. Запобігання збройній агресії проти України також вирізняється комплексним, багатовекторним підходом, який поєднує в собі законода-

вче регулювання, розвиток технічних механізмів задля виявлення такої інформації та відповідні освітні ініціативи.

Законодавче регулювання повинно стати основою для визначення чітких рамок відповідальності за виправдовування збройної агресії, встановлення санкцій за порушення інформаційної безпеки, а також розвитку системи юридичного захисту від інформаційних атак.

Технічний компонент має забезпечити моніторинг у цифровій мережі інженерно-технічними заходами задля своєчасного виявлення виправдовування збройної агресії проти України.

Роль критичного аналізу інформації у сучасному світі не може бути недооціненою. У століття інформаційного перенасичення критичне мислення та здатність верифікувати інформацію стають ключовими компетенціями, необхідними кожному громадянину. Розвиток цих навичок через освітні програми допоможе сформувати у суспільства стійкість до інформаційних операцій агресора, зміцнювати національну єдність та підвищувати рівень інформаційної безпеки.

Отже, запобігання виправдовуванню збройної агресії проти України є важливим елементом інформаційної безпеки держави, оскільки воно допомагає захистити інформаційний простір від маніпуляцій та дезінформації, які можуть підривати суспільну стабільність та довіру до державних інституцій. Виправдовування збройної агресії спрямоване на легітимізацію неправомірних дій та підриває міжнародний порядок і законність, тим самим створюючи загрозу національній безпеці. Своєю чергою адекватна реакція та запобігання таким негативним явищам сприяє зміцненню інформаційної стійкості країни.

Список використаних джерел

1. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php (дата звернення: 09.04.2024).

2. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 436-2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/> (дата звернення: 09.04.2024).

Наталія Сікорська,

ад'юнкт 2 курсу

кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології Пенітенціарної академії України

СУТЕНЕРСТВО АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ: ПИТАННЯ СУБ'ЄКТА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності одне з провідних місць посідає сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією. Стаття 303 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачає кримінальну відповідальність за вищезазначене суспільно небезпечне діяння, що посягає на ряд суспільних моральних цінностей.

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора за 2023 рік було зафіксовано 197 фактів сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією, за якими у 165 випадках складено обвинувальні акти [1, с. 45]. Однак більшість з цих кримінальних правопорушень мають латентний характер, оскільки потерпілі в силу особистих обставин не завжди повідомляють про їх вчинення.

Проблеми кримінально-правової та кримінологічної характеристики сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією досліджували такі вчені, як Ю. В. Баулін, А. В. Виговська, В. О. Глушков, І. М. Даньшин, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, А. А. Небитов, А. В. Плотнікова, П. П. Сердюк, А. Х. Степанюк, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс, В. І. Шакур, В. В. Шендрик, Н. М. Ярмиш та ін.

На нинішньому етапі розвитку кримінально-правової науки проблема використання проституції сутенерами залишається малодослідженою, а відсутність комплексних досліджень цих питань ускладнює правозастосовну практику. Зокрема серед питань, що недостатньо розроблені наукою кримінального права, залишаються проблеми, пов'язані із суб'єктом цих кримінальних правопорушень.

У Розділі IV Загальної частини КК України 2001 року «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (Суб'єкт злочину)» сформульовано загальну модель суб'єкта складу злочину, яка закріплює поняття, обов'язкові ознаки та інші особливості

суб'єкта злочину. Відповідно до ч.1 ст.18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [2, с. 56]. Наведене визначення містить такі обов'язкові ознаки, що характеризують суб'єкта злочину, як: фізична особа, яка вчинила кримінально каране діяння; осудна особа; особа, яка досягла віку, з якого відповідно до норм КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Насамперед суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. Цей висновок фактично закріплено у статтях 6–8 КК України, де прямо вказується, що нести кримінальну відповідальність можуть тільки громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Тому не можуть бути визнані суб'єктом злочину юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації тощо) [3, с. 34–35]. На думку А. В. Плотнікової, якщо група сутенерів, перебуваючи у змові, для здійснення своєї злочинної діяльності офіційно відкрила, наприклад, масажний салон, то кримінальну відповідальність не несе сама організація (в цьому випадку масажний салон) або її власник, а конкретно винні в цьому особи, які організували надання різноманітних сексуальних послуг у цьому приміщенні [4, с. 89]. Важко не погодитися з думкою вищезазначеного автора, оскільки кожна особа, яка винна у кримінальному правопорушенні, повинна нести відповідальність залежно від ступеня її вини.

Справедливим є твердження А. А. Небитова, який зазначає, що сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією може мати транснаціональний характер, тому його суб'єктами стають іноземці. Так, обвинувачений громадянин Російської Федерації П. 20 січня 2014 р. та громадянин Республіки Азербайджан Д., перебуваючи на території Російської Федерації, вступили у злочинну змову. У подальшому вони прибули в Україну та втягнули в заняття проституцією на території м. Луганська трьох осіб [5, с. 45].

У злочині, передбаченому ст. 303 КК України, обов'язковим елементом суб'єкта визначено вік. Досягнення встановленого законом віку є однією з обов'язкових умов притягнення особи до кримінальної відповідальності. За загальним правилом кри-

мінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК). Водночас закон передбачає так званий підвищений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Так, суб'єктом примушування, втягнення в заняття проституцією або сутенерства відносно неповнолітніх і малолітніх є особа, якій на момент учинення злочину виповнилося 18 років [6, с. 115].

Не менш важливою обов'язковою складовою є осудність, яка виступає передумовою кримінальної відповідальності й покарання. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [2, с. 84].

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 303 КК України, може мати ще й додаткові спеціальні ознаки. Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [7, с. 19].

З цього приводу я погоджуюся з думкою Шендрика В. В., котрий зазначив, що спеціальним суб'єктом злочину, який передбачений ст. 303 КК України, визначено не тільки службову особу й особу, від якої потерпілий був у матеріальній, моральній чи іншій залежності [8, с. 34].

Отже, слід зазначити, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 303 КК України, виступає фізична особа осудна, яка за віком і станом психічного здоров'я може усвідомлювати свої діяння (усвідомлювати фактичну сторону і суспільну небезпеку) та керувати ними під час вчинення злочину.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2023 р. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnipravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.04.2024).
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація та ін. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 1. 115 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і доповн. Київ : Дакор, 2018. 198 с.
4. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 98 с.

5. Небитов А. А. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією: аналіз складу злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 41–50.

6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 156 с.

7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Алерта; КНТ; Центр навчальної літератури, 2009. Т. 1. 345 с.

8. Шендрик В. В. Кримінально-правова характеристика сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією як одна із підвалін протидії злочинності. *Форум права*. URL. [kriminal_no_pravova_harakteristika_sutenerstva_abo_vtyagnennya_osobi_v_zanyattya_prostitutciyeyu_yak_odna_iz_pidvalin_protidii_zlochinnosti.pdf](https://www.researcher.ua/en/publication/kriminalno-pravova-harakteristika-sutenerstva-abo-vtyagnennya-osobi-v-zanyattya-prostitutciyeyu-yak-odna-iz-pidvalin-protidii-zlochinnosti.pdf).

Анатолій Столінець,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Чернігівського НДЕКЦ МВС;

Софія Головацька,

студентка 353 групи магістратури
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасному цифровому світі, де технології – необхідна частина нашого повсякденного життя, питання кіберзлочинності набуває все більшої актуальності та значущості. З кожним роком діти й підлітки стають активнішими користувачами інтернету, соціальних мереж та інших цифрових платформ і, як наслідок, є потенційними цілями для кіберзлочинців та можуть самі стати злочинцями в цифровому просторі.

Неповнолітні відкриті до ризиків кіберзлочинності через недостатню обізнаність у сфері цифрової безпеки, необачність у використанні особистих даних та відсутність досвіду в розпізнанні шахрайських схем. Вони також можуть стати залученими до кіберзлочинності через негативний вплив оточення або сприйняття нормативних і соціальних цінностей. Зокрема в Україні у 2022 році кіберполіцейські виявили 2,3 тис. кіберзлочинів. У 2023 році виявлено понад 3600 кіберзлочинів, що явно перевищує аналогічний показник 2022 року [1].

Дослідження цієї проблеми є критично важливим для розробки ефективних стратегій запобігання кіберзлочинності серед молоді та розуміння факторів, що сприяють залученню неповнолітніх до кіберзлочинності.

На сьогодні серед науковців немає єдиного підходу до розуміння поняття «кіберзлочинність». Так, М. О. Кравцов визначає кіберзлочинність як соціально-правове явище, що проявляється в забороненій за законом діяльності з використанням комп'ютерів, телекомунікаційних систем та мереж електров'язку [2, с. 3].

Чернишов Г. М. описує кіберзлочинність як явище, що виявляється у серії злочинів, які вчиняються в кіберпросторі з використанням або проти комп'ютерних даних, мереж або систем, а також інших телекомунікаційних мереж, включаючи інтернет та технології мобільного зв'язку [4, с. 160].

Згідно із Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 року № 2163-VIII «кіберзлочин» (комп'ютерний злочин) – це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена Законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України, відповідно кіберзлочинність – сукупність кіберзлочинів [3].

Правову основу кібербезпеки України складають: Конституція України, Кримінальний кодекс, закони України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», інші закони, Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Доктрина інформаційної безпеки України, а також інші нормативно-правові акти.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних орга-

нів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки.

На наше переконання, сучасні методи запобігання кіберзлочинності можуть охоплювати освітні програми з цифрової грамотності та безпеки в інтернеті, організацію тренінгів і семінарів для неповнолітніх та їхніх батьків, розробку спеціальних педагогічних матеріалів та ресурсів, що навчають правил безпечної поведінки в мережі, а також створення партнерських програм зі школами та молодіжними організаціями для підтримки й розвитку цих ініціатив.

Суб'єктами кіберзлочинів вважають фізичних осудних осіб, які до моменту їх вчинення досягли шістнадцятирічного віку. За вчинення кіберзлочинів передбачені такі види покарання, як штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Отже, неповнолітні особи, які стають активними користувачами інтернету та соціальних мереж, ризикують стати жертвами або злочинцями у цифровому просторі. Їхня недостатня обізнаність у сфері цифрової безпеки й легка довіра можуть призвести до кіберзлочинності. Різні визначення кіберзлочинності вказують на її складність та широкий спектр. Законодавство України визначає кіберзлочинність та надає правову базу для захисту в інтернеті. Ефективні методи запобігання охоплюють освітні програми та партнерство зі школами для навчання цифровій безпеці.

Список використаних джерел

1. Звіт про результати роботи Департаменту кіберполіції у 2022 році. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/zvit-pro-rezultaty-roboty-departamentu-kiberpolicziyi-u-roczni-969/>.
2. Кравцова М. О. Кіберзлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 16 с.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 03.04.2024).
4. Чернишов Г. М. Кіберзлочинність як виклик глобалізації та загроза світової безпеці: теоретичні основи дослідження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 158–162.

Олександр Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Людмила Олефір,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Наталія Разумейко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ЗАСУДЖЕНИМИ В УКРАЇНІ

Покарання у виді позбавлення волі на певний строк відповідно до статті 102 Кримінального кодексу України призначається особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, передбачених пунктом 5, що зазначений нижче. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.

Покарання у виді позбавлення волі призначається неповнолітньому: 2) за нетяжкий злочин – на строк не більше чотирьох років; 3) за тяжкий злочин – на строк не більше семи років; 4) за особливо тяжкий злочин – на строк не більше десяти років; 5) за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до п'ятнадцяти років [1].

У своїй праці «Державна кримінально-виконавча служба: історія та сучасність» (2007) вчені-пенітенціаристи І. Г. Богатирьов та О. І. Богатирьова наводять повний перелік установ виконання покарань, у тому числі виховних колоній, в яких відбували покарання неповнолітні особи, засуджені до позбавлення волі як уперше, так і повторно, а саме: Ковельська

виховна колонія – ДДУ ПВП у Волинській області; Павлоградська виховна колонія – ДДУ ПВП у Дніпропетровській області; Маріупольська виховна колонія – ДДУ ПВП у Донецькій області; Мелітопольська виховна колонія – ДДУ ПВП у Запорізькій області; Перевальська виховна колонія – ДДУ ПВП у Луганській області; Самбірська виховна колонія – ДДУ ПВП у Львівській області; Кременчуцька виховна колонія – ДДУ ПВП у Полтавській області; Дубенська виховна колонія – ДДУ ПВП у Рівненській області; Бережанська виховна колонія – ДДУ ПВП у Тернопільській області; Харківська дитяча виховна колонія – ДДУ ПВП у Харківській області; Курязька виховна колонія ім. А. С. Макаренка – ДДУ ПВП у Харківській області; Прилуцька виховна колонія – ДДУ ПВП у Чернігівській області [2].

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 08 березня 2024 року № 4650/5 внесені зміни до Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, закладів освіти та медично-реабілітаційних центрів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2020 року № 4534/5 [3].

Згідно з цим наказом у сфері управління Державної кримінально-виконавчої служби України перебуває лише 5 виховних колоній, а саме:

Під юрисдикцією *Західного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції*: Державна установа «Ковельська виховна колонія»; Державна установа «Дубенська виховна колонія».

Під юрисдикцією *Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції*: Державна установа «Курязька виховна колонія ім. А. С. Макаренка»; Державна установа «Кременчуцька виховна колонія».

Під юрисдикцією *Департаменту з питань виконання кримінальних покарань*: Державна установа «Прилуцька виховна колонія».

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 396 «Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств вико-

нання покарань» були оптимізовані шляхом консервації або ліквідовані [4], а саме: наказом Міністерства юстиції України від 13.09.2017 № 2865/5 – Державна установа «Курязька виховна колонія ім. А. С. Макаренка», Державна установа «Дубенська виховна колонія»; наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2019 № 559/5 – Державна установа «Прилуцька виховна колонія»; наказом Міністерства юстиції України від 13.07.2020 № 2398/5 – Державна установа «Ковельська виховна колонія».

На сьогодні лише Державна установа «Кременчуцька виховна колонія» виконує покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх як уперше, так і повторно засуджених.

Відповідно до статті 92 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачено роздільне тримання різних категорій засуджених, а саме ч. 1 та ч. 2 статті передбачає, що в колоніях встановлюється роздільне тримання чоловіків і жінок, неповнолітніх і повнолітніх осіб. Уперше засуджені до позбавлення волі тримаються окремо від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі [5].

Державна установа «Кременчуцька виховна колонія» не може задовольнити потреби у роздільному триманні всіх категорій засуджених відповідно до чітких вимог законодавства. Це створює серйозну системну проблему, оскільки засуджені різних категорій потребують відокремленого тримання з огляду на їхні особливості, ризики та потреби.

Для розв'язання цієї проблеми необхідно вжити заходи, зокрема забезпечити роздільне тримання засуджених різних категорій (уперше, повторно). Такі установи повинні відповідати вимогам безпеки та гігієни, а також забезпечувати права і достоїнство всіх осіб, які перебувають у виховній установі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Богатирьов І. Г., Богатирьова О. І. Державна кримінально-виконавча служба: історія та сучасність. Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД», 2007. 351 с.
3. Про внесення змін до Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, закладів освіти та медично-реабілітаційних центрів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 08.03.2024 № 650/5. URL: <https://minjust.gov.ua/n/22708> (дата звернення: 13.08.2024).

4. Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств виконання покарань : постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.08.2024).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

Олександра Фурів,
слухачка 5-го курсу 353 групи
Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Алла Лазаренко,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України

ВПЛИВ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА ПОВЕДІНКУ ЖЕРТВ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ

У 1970-х роках термін «серійний убивця» був уперше введений у науковий обіг Робертом Ресслером, головним психологом ФБР. Ресслер, якого називали американським Шерлоком Холмсом, вважався одним із провідних фахівців у світі з психології сексуальних маніяків. Він упіймав кілька серійних убивць, застосовуючи метод психологічного портретування. У своїй книзі «Всім, хто бореться з монстрами» він підкреслював, що всі серійні вбивці мають схожі дитячі історії, зокрема нелюбов матері, жорстокість батька або його відсутність. Саме ці обставини часто заважають їм розрізнити правильне від неправильного [1].

Іншої думки психолог-криміналіст Юрій Ірхін, який стверджує, що у кожного серійного вбивці своя унікальна історія дитинства. Принаймні в українських маніяків було різне дитинство: у когось – складне, у когось – цілком благополучне, але, якщо спеціально шукати дитячі травми, то вони завжди знайдуться. Однак не всі стають маніяками.

У зв'язку з чим не менш актуальним є проведення віктимологічного аналізу жертв серійних убивць. Розуміння особливостей жертв серійних злочинців дає змогу виявити причини мотивації та методи дій злочинців; сприяє виявленню певних ризиків і загроз, пов'язаних з такими злочинами; визначає шляхи запобігання.

Існує безліч теорій, що пояснюють поведінку і типологічні особливості серійних убивць. Наприклад, вважається, що сексуальні

маніяки доволі перебірливі у виборі жертв – вони звертають увагу на людей певного типу зовнішності, наприклад, дівчат одного віку, зі схожою статурою або навіть з однаковою професією [2].

Злочинність як соціальне явище тісно пов'язана з іншими соціальними явищами, які сприяють її існуванню та поширенню. Наявність одного негативного явища часто призводить до виникнення іншого або взаємодіє з ним. Такі негативні явища ніби обрамовують злочинність, тому їх ще називають фоновими. Як правило, під фоновими явищами розуміють сукупність аморальних проявів, що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки і які органічно взаємопов'язані зі злочинністю, оскільки тягнуть за собою соціальну деградацію особи (а зрештою – і всього суспільства) [4, с. 207–208].

Фоновими явищами, які впливають на поведінку жертв серійних убивць, слід вважати такі.

1. Ведення паразитичного способу життя, так звана маргінальність (умисне ухилення від соціально корисної діяльності, бродяжництво, жебрацтво, азартні ігри як засіб існування), яка вимагає певних коштів, що найлегше здобути протиправним або й злочинним шляхом [3, с. 322].

Представники цього прошарку суспільства часто ставали жертвами Генрі Лі Лукаса, серійного вбивці зі США, який діяв у 1970–1980-х роках. Його злочини стосувалися викрадення, звалтування та вбивства, відомим був своїм жорстоким поведінням з жертвами. Вважається, що він обирав їх переважно через вразливість та слабкість, зокрема молодих жінок, бездомних або тих, хто мав скрутне становище в житті.

2. Немедичне вживання наркотиків, що призводить до хвороби наркоманії, стан наркотичного сп'яніння послаблює самоконтроль особи, що полегшує вчинення злочину [3, с. 322].

Серед відомих серійних злочинців, які обирали своїми жертвами наркоманів, був Джоел Ріфкін – американський серійний убивця, що діяв у 1990-х роках у штаті Нью-Йорк. Більшість його жертв були жінками, які займалися проституцією й часто мали проблеми з наркотиками.

3. Зловживання спиртними напоями, що призводить до хвороби алкоголізму, яка чинить схожий з наркотичним сп'янінням

згубний вплив на людину та може підштовхувати до вчинення кримінального правопорушення [3, с. 322].

Наприклад, поведінка серійного вбивці Олександра Пичушкіна, відомого за прізвиськом «Бітцевський маніяк», який вчиняв манакальні злочини з 2001 до 2006 року (48 доведених убивств, три замаху на вбивство й понад 60 ймовірних жертв). Спочатку він намагався вбивати алкоголіків та інших асоціальних людей, які, на його думку, не мали права на життя. Незабаром переключився на своїх знайомих, стверджуючи, що «вбивати того, кого знаєш, особливо приємно».

4. Немедичне вживання медпрепаратів, психотропних речовин, прекурсорів, яке тягне за собою хворобу – токсикоманію. Ці дії самі по собі є злочинними (незаконні дії з такими речовинами, виготовлення спиртних напоїв, утримання притонів для вживання заборонених речовин) [3, с. 322].

Гарі Ріджуей, відомий як «Green River Killer», обирав своїми жертвами здебільшого молодих жінок, більшість з яких займалися проституцією або були бездомними. Його жертвами також ставали жінки, які часто перебували під впливом психотропних речовин або інших нелегальних препаратів. Ріджуей вчиняв свої злочини протягом 1980-х і 1990-х років, переважно в штаті Вашингтон (США).

5. Соціальні хвороби (венеричні, ВІЛ-інфекція та СНІД), обумовлені названими вище видами поведінки, які часто вважають причинами соціальної стигматизації і дискримінації, пов'язані з ризикованою поведінкою, що сприяє поширенню злочинності [3, с. 322].

Серед серійних убивць слід виділити Анджелу Сімпсон, яка діяла в штаті Аризона. Її жертвами були люди, яких вона вважала недостойними, включно з людьми з різними залежностями, наприклад, наркоманів та алкоголіків, бездомних, а також людей, які жили з ВІЛ/СНІДом. Вона вибирала жертв за їхнім соціальним статусом чи способом життя, котрий вважала неприйнятним.

6. Проституція (жіноча, чоловіча, дитяча), аморальність якої призводить до підвищеного ризику стати жертвою злочину, тобто до високої віктимності [3, с. 322].

Якщо виокремити проституцію серед інших фонових явищ, то можна стверджувати, що представниці секс-індустрії час від часу стають жертвами маніяків. Один з найбільш колоритних українських мисливців за такими жінками, Володимир Довгий, орудував у Новій Каховці на початку 1990-х. Він довгий час залишався незайманим і не виявляв ознак девіантної поведінки, поважав свою матір, займався спортом, ходив на роботу. Одного разу друг спробував допомогти, найнявши повію і пояснивши йому, що робити, проте Володимир виявився занадто сором'язливим, і в результаті друг сам скористався послугами жінки. Пізніше цей експеримент повторився з тим самим результатом. Під час наступного сеансу Володимир убив свого друга, заховав тіло, а повію налякав тим, що вона тепер співучасниця. Певний час Володимир жив з нею, але незабаром убив та з'їв її. Згодом почав цілеспрямовано запрошувати повій – вбивав і робив з них консерви [1].

Отже, вплив фонових явищ на жертв серійних убивць є доволі складною проблемою, тому однозначно визначити їх роль у віктимності особи практично неможливо. Проте такі фонові явища, як ведення паразитичного способу життя, наркоманія, токсикоманія, алкоголізм, венеричні захворювання, проституція можуть бути факторами, що підвищують рівень віктимності та сприяють віктимізації жертв серійних убивць. Проведення аналізу цих факторів сприяє розробці ефективних стратегій боротьби зі злочинністю. Однак кожен випадок поведінки серійного злочинця є унікальним, і для повного розуміння ситуації необхідно проводити індивідуальний кримінологічний аналіз.

Список використаних джерел

1. Маніяк поміж нами. Частина четверта: Перетворення. URL: <https://zaborona.com/interactive/maniak-pomizh-namy-4/> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Маніяк поміж нами. Частина перша. URL: <https://zaborona.com/interactive/maniak-posered-nas/> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв та ін. Київ : КНУВС, 2006. 322 с.
4. Кримінологія : навч. посіб. / С. А. Шалгунова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 332 с.

Анна Хорішко,
молодший науковий співробітник

лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СКЛАДУ НАГЛЯДОВИХ РАД ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Удосконалення системи охорони здоров'я у нашій державі нині пов'язане з необхідністю забезпечення ефективного управління закладами охорони здоров'я таким чином, аби інтереси всіх зацікавлених сторін були збалансовані й задоволені, а надання якісної та доступної медичної допомоги гарантоване кожному. Одним зі шляхів досягнення зазначених цілей є створення та функціонування при державних та комунальних закладах охорони здоров'я наглядових рад як колегіальних органів їх управління.

Актуальність питання щодо підвищення ефективності наглядових рад при закладах охорони здоров'я зумовлює появу дискусій щодо їх складу, а також відповідних законодавчих ініціатив з цього приводу.

Нині до Верховної Ради України подано проект закону (реєстр. № 10094), яким передбачається внесення змін до ч. 4 та 5 ст. 24 Основ законодавства України про охорону здоров'я, зокрема щодо надання іноземцям (крім громадян Російської Федерації або Республіки Білорусь) або особам без громадянства права входити до складу наглядової ради державного або комунального закладу охорони здоров'я за рішенням власника чи уповноваженого органу управління такого закладу.

Проте виникають питання щодо доцільності внесення таких змін до законодавства у зв'язку з тим, що вони фактично стануть правовим підґрунтям дискримінації іноземців у розумінні п. 1 ст. 1 Конвенції про дискримінацію в галузі праці та занять – як будь-якого розрізнення, недопущення або переваги за ознакою іноземного походження. На це зокрема звертає увагу і Комітет з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування у висновку до законопроекту № 10094 у першому читанні [2].

Слід зважати, що станом на сьогодні жодні критерії чи обмеження щодо громадянства осіб, які можуть бути членами наглядової ради підприємства державної чи комунальної форми

власності, чинним законодавством не встановлені, зокрема ні профільним Законом України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 № 185-V, ні постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління об'єктами державної власності» від 10.03.2017 № 143.

Зокрема, у вказаній постанові щодо визначення кандидатури на посаду незалежного члена наглядової ради стосовно останнього використовується поняття «фізична особа». При цьому варто враховувати, що вказаним терміном у цивільному та інших галузях вітчизняного законодавства позначається людина як учасник відповідних правовідносин (тобто як громадянин України, так і громадянин іншої держави чи особа без громадянства).

Натомість внесення змін до ст. 24 Основ законодавства України про охорону здоров'я у пропонованій проектом редакції встановить як обов'язкову умову входу іноземних громадян до наглядових рад – рішення власника або уповноваженої особи, хоча нині жодних таких обмежувальних умов законодавством не передбачено.

Варто зважати також на те, що питання членства іноземців у наглядових радах державних підприємств в Україні на сьогодні є дискусійним. Зокрема, на думку суб'єктів конституційного подання № 3/246 (20) від 15.06.2020 року, яке нині перебуває на розгляді Конституційного Суду України, громадяни іноземних держав, внесені до складу наглядових рад державних корпорацій та монополій, які впливають на стратегічний розвиток та формують виконавчі органи таких підприємств, є загрозою для національної безпеки України через збереження ними правового зв'язку зі своєю державою, підкорення законам та користування захистом останньої, що є перешкодою для притягнення таких осіб до відповідальності за шкоду суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [3].

Однак вважаємо, що фактична наявність у іноземних громадян права бути членами наглядових рад закладів охорони здоров'я нині є позитивним явищем, зокрема виходячи з такого. По-перше, полеміку щодо загрози членства іноземців у наглядових радах для національної безпеки України недоцільно застосовувати до питання їх членства у наглядових радах саме закла-

дів охорони здоров'я, оскільки останні не є такими стратегічно важливими для державної економіки корпораціями та монополіями, як, наприклад, ПрАТ «Національна енергетична компанія «Укренерго», АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» тощо, про які йдеться у згадуваному вище конституційному поданні.

По-друге, участь іноземців у наглядових радах медичних закладів сприятиме дієвому обміну досвідом з ними українських спеціалістів, імплементації сучасних менеджментських та лікувально-діагностичних підходів, опануванню новітніх етичних стандартів у сфері управління тощо, що є надзвичайно важливим для України, яка нині перебуває на шляху європейської інтеграції.

По-третє, аналіз зарубіжного досвіду діяльності наглядових рад закладів охорони здоров'я свідчить про відсутність законодавчих обмежень щодо членства у них іноземних громадян. Наприклад, законодавством Федеративної Республіки Німеччина – Законом про акціонерні товариства (AktG), Законом про товариства з обмеженою відповідальністю (GmbHG) (саме ці форми підприємства є найбільш поширеними для медичних закладів у державі) – встановлені загальні персональні вимоги до членів наглядової ради, які поширюються в тому числі і на членів наглядових рад державних та комунальних закладів охорони здоров'я. При цьому забезпечується право іноземних громадян перебувати у складі останніх [4, ст. 7].

Окрім цього, щодо окремих формулювань, запропонованих законопроектом, як-от пропозиції внести до складу наглядової ради «незалежних членів наглядової ради, кількість яких повинна становити більшість членів наглядової ради», варто звернути увагу, що останні не дають можливості розуміти, у чому саме полягає їх «незалежність» та скільки осіб становить «більшість» тощо. Таким чином, порушується такий елемент принципу верховенства права, як юридична визначеність, вимогами якої є чіткість, зрозумілість, однозначність правових норм, їх передбачуваність (прогнозованість).

Отже, необхідність підвищення ефективності наглядових рад при закладах охорони здоров'я справді зумовлює потребу внесення змін до законодавства щодо врегулювання їх складу.

Однак встановлення в законі вимоги щодо необхідності рішення власника або уповноваженого органу управління закладу охорони здоров'я для здійснення права іноземців на членство в наглядових радах таких закладів є обмеженням їх існуючого відповідно до законодавства на сьогодні такого права. Встановлення такого обмеження не може обґрунтуватися наявністю загроз для національної та економічної безпеки України, а також не відповідає зарубіжному досвіду вирішення цього питання.

Окрім цього, норми, які врегульовують зазначені питання, мають бути виписані чітко та однозначно, що забезпечить їх однакове застосування, усуне необмеженість трактування у правозастосовній практиці. Лише так можна забезпечити стабільне правове становище людини та захист усіх її прав і свобод у правовій державі.

Список використаних джерел

1. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення спроможності наглядових рад закладів охорони здоров'я та продовження спрощеного періоду реорганізації в державні некомерційні підприємства: постанова від 23.02.2024 р. № 3592-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3592-20#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

2. Висновок на проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення спроможності наглядових рад закладів охорони здоров'я та продовження спрощеного періоду реорганізації в державні некомерційні підприємства (реєстр. № 10094): від 23.11.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2082778> (дата звернення: 22.03.2024).

3. Суд розглянув справу про конституційність правових приписів щодо зайняття іноземцями посад незалежних членів наглядових рад державних підприємств. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyanuv-spravu-pro-konstytucijnist-pravovyh-grupysiv-shchodo-zaynyattya-inozemcyamy> (дата звернення: 22.03.2024).

4. Busch G., Köchling S., Kloth H.-B. Rechte/Pflichten und Tätigkeit von Aufsichtsgremien Ein Leitfaden. 2015. URL: <https://www.bpg-muenster.de/fachpublikationen/rechte-pflichten-und-taetigkeit-vonaufsichtsgremien-ein-leitfaden> (дата звернення: 22.03.2024).

5. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. у справі № 1-17/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 02.04.2024).

Аріна Чуйко,
здобувачка вищої освіти 3 курсу
Національного університету «Одеська морська академія»;
науковий керівник: Андрій Скоробагатько,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
Національного університету «Одеська морська академія»

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАДОМНОЇ ТА ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ

Використання надомної та дистанційної роботи є відносно новим явищем у сфері праці. Пандемія COVID-19 спричинила зміни в цій сфері, що вимагали внесення відповідних змін до трудового законодавства, зокрема до Кодексу законів про працю, які відбулися в лютому 2021 року. Ці нововведення відображають потреби сучасності, коли багато працівників вимушені працювати віддалено або вдома. Це питання залишається актуальним і сьогодні, оскільки, незважаючи на те, що офіційно пандемія закінчилася, дистанційна та надомна форми організації праці продовжують бути вкрай необхідними, коли в умовах повномасштабного російського вторгнення на територію України велика кількість людей вимушена працювати віддалено. Також слід погодитися з думкою Скоробагатька А. В., Ткаченка М. А., що актуальність питання дистанційної роботи пов'язана і з іншими чинниками, серед яких можна виокремити: збільшення ролі телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних систем і технологій у всіх сферах суспільства; поява нових опцій для оптимізації робочого часу відповідно до зручності роботодавця та працівника, а також створення можливості додаткових способів заробітку на додаток до традиційної «очної» роботи [6, с. 101]. Таким чином, необхідно докладніше розглянути й дослідити положення про дистанційну та надомну роботу в контексті порівняння задля того, щоб чітко розуміти різницю між ними.

Першим критерієм, за яким можна розрізнити зазначені форми зайнятості, є нормативне трактування цих понять. Відповідно до ст. 60-1 КЗпП надомна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що ха-

рактизуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями роботодавця [1]. Водночас у ст. 60-2 КЗпП передбачено, що дистанційною роботою є форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Тобто під час надомної роботи трудова функція виконується в домашніх умовах відповідно до умов і строків, які передбачені трудовим договором за згодою сторін, а дистанційна робота характеризується використанням інформаційно-комунікаційних технологій і можливістю працювати поза офісом, який розташований на території роботодавця [4, с. 5, 6].

Отже, одна з основних відмінностей між цими двома формами зайнятості полягає в організації робочого місця, оскільки дистанційна робота дозволяє працювати в будь-якому місці за вибором працівника, у тому числі на території роботодавця і поза нею. Тобто працівник самостійно обирає робоче місце та може змінювати його без погодження з роботодавцем. Водночас надомна робота виконується лише на певному фіксованому місці, яке узгоджується з роботодавцем. Важливо зазначити, що надомному працівнику не дозволяється самостійно змінювати своє робоче місце або виконувати завдання поза місцем проживання без попередньої згоди роботодавця. При цьому, якщо роботодавець ухвалює рішення про відмову в наданні такої згоди, то воно має бути обґрунтованим.

Також треба виокремити особливості управління робочим часом протягом здійснення надомної та дистанційної роботи. Працівники, які займаються надомною роботою, мають зобов'язання дотримуватися загального робочого графіка підприємства, установи або організації, якщо інше не зазначено у трудовому договорі. За умови дистанційної роботи працівники розподіляють робочий час на власний розсуд, правила внутрішнього трудового розпорядку на них не поширюються, оплата праці здійснюється за виконаними роботами.

снюється за фактично виконану роботу. Але роботодавцю необхідно забезпечити облік виконаної роботи з використанням будь-яких методів обліку, щодо яких сторони дійшли згоди [2, с. 4].

Важливо зазначити, що під час здійснення як дистанційної, так і надомної роботи тривалість робочого часу не повинна перевищувати норм, встановлених статтями 50, 51 КЗпП: 40 годин на тиждень – для нормальної тривалості робочого часу та до 24 або 36 годин на тиждень – для скороченої тривалості [1]. Проте дистанційному працівнику гарантується так званий «період відключення», тобто вільний час для відпочинку, коли він може припинити зв'язок з роботодавцем через інформаційно-телекомунікаційні засоби, що не буде вважатися порушенням умов трудового договору або дисципліни.

Наступним критерієм є наявність особливих вимог до працівника. Надомна робота може використовуватися тільки для осіб, які мають відповідні практичні навички виконання певних робіт та завдань або мають можливість їх набуття, водночас щодо дистанційної роботи чинне трудове законодавство таких обмежень не містить.

Також треба звернути увагу на такий чинник, як матеріально-технічне забезпечення. Надомного працівника роботодавець зобов'язаний забезпечити всіма необхідними матеріалами, засобами та інструментами виробництва. У випадку, коли працівник застосовує власне обладнання, йому має бути надана компенсація відповідно до законодавства. Натомість при дистанційній роботі порядок забезпечення працівника обладнанням, програмно-технічними засобами та засобами захисту інформації, а також інші положення, які стосуються використання всього інструментарію, регулюються трудовим договором. А у випадку, коли в ньому відсутні зазначені положення, повноваження щодо забезпечення працівника відповідними засобами покладається на роботодавця.

За умови обох форм зайнятості роботодавець має обов'язок щодо систематичного проведення інструктажу працівника стосовно охорони праці, протипожежної безпеки тощо, але різниця в тому, що за умови надомної роботи зазначений інструктаж проводиться в повному обсязі, а за умови дистанційної роботи він проводиться саме в межах використання наданих або рекомендованих засобів праці. Такий ін-

структаж може проводитися дистанційно, наприклад за допомогою відеозв'язку [3, с. 24].

За умови дистанційної роботи працівник самостійно визначає своє робоче місце та є відповідальним за безпечні й нешкідливі умови праці на ньому. У цьому аспекті варто звернути увагу на те, що у випадку виявлення шкідливих чинників така форма організації праці забороняється. Натомість за умови надомної роботи відповідальність стосовно забезпечення належних умов безпеки покладається на роботодавця.

З огляду на викладене слід зазначити, що в умовах сьогодення розвиток трудового законодавства стосовно дистанційної та надомної форм зайнятості має суттєве значення та залишається актуальним. Треба зазначити, що зазначені форми організації праці мають як спільні (наприклад, проведення інструктажу стосовно техніки безпеки та обов'язок роботодавця забезпечити працівника необхідним обладнанням), так і відмінні риси (організація робочого місця, наявність особливих вимог до працівника, управління робочим часом та матеріально-технічне забезпечення).

Загалом правове регулювання цих режимів роботи отримало позитивні зміни. Нові положення узаконюють взаємні права та обов'язки, забезпечують гарантії як для працівників, так і для роботодавців та закріплюють правила поведінки для обох сторін трудового договору.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Станом на 24 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Данілкина А. Ю., Шелест С. О., Глушко Т. В. Дистанційна робота: особливості організації та оформлення в сучасних умовах карантинних обмежень. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 33. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/892/855> (дата звернення: 05.04.2024).
3. Литвиненко В. М., Крес Н. О. Порівняльна характеристика дистанційної та надомної зайнятості працівників в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2023. № 1 (7). С. 21–26.
4. Мадяр В. В., Гузар В. Г., Венгерак Ю. О. Особливості регулювання праці надомників та дистанційної роботи. *Академічні візії*. 2024. Вип. 27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/675/608> (дата звернення: 05.04.2024).
5. Москаленко В. П. До питання про правове регулювання надомної та дистанційної роботи. *Правові новели*. 2022. Випуск 17. С. 64–70.

6. Скоробагатько А. В., Ткаченко М. А. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / за ред. О. Г. Середи. Харків, 2023. С. 100–105.

Наталія Шамрук, кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Пенітенціарної академії України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖНАРОДНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Для успішної боротьби з корупцією в Україні потрібна не тільки адекватна законодавча підтримка, формування ефективної антикорупційної політики, а й створення спеціальної системи державних органів, забезпечення між ними належної координації, здійснення профілактичних та репресивних заходів з метою запобігання будь-яким проявам корупції. Розробка такого механізму боротьби з корупцією повинна базуватися на досвіді інших країн у цій сфері та має відповідати міжнародним стандартам задля реальної можливості запозичення та ефективної імплементації в національне законодавство найкращих світових здобутків. Пріоритет міжнародного досвіду у сфері боротьби з корупцією має особливе значення на етапі створення державних інституцій як спеціалізованих органів по боротьбі з корупцією, так і створення ефективної антикорупційної політики в Україні в цілому.

Дослідження ряду джерел, що розкривають успішний зарубіжний досвід протидії корупції, дає змогу виділити дві основні стратегії антикорупційної діяльності зарубіжних країн, які актуальні в сучасних умовах:

1) вертикальна стратегія, суть якої полягає у швидкісній протидії корупції, яка ставить за мету не повне усунення корупції, а досягнення певного допустимого рівня проявів корупційних ризиків, прийняттого для уряду та суспільства (Сінгапур, Японія, Південна Корея, Китайська Народна Республіка);

2) горизонтальна стратегія, що орієнтована на поступове антикорупційне стимулювання, довгострокову та послідовну антикорупційну діяльність держави (Швеція, Данія) [1, с. 48].

Варто також зазначити, що наявність таких стратегій є відображенням послідовної антикорупційної політики держави та наявності політичної волі країни, що спрямована на боротьбу з корупцією. Досліджуючи ці стратегії, ми можемо аналізувати успіхи та прорахунки іноземних урядів у сфері протидії корупції та реальні можливості для імплементації найкращих практик у національне законодавство. Кожна з окреслених стратегій є індивідуальною та відповідає певним антикорупційним заходам, що умовно об'єднуються в наступні напрями протидії.

Початковий напрям боротьби з корупцією містить рішучі і, як правило, кардинальні законодавчі реформи, а саме ухвалення відповідного законодавчого акта, який окреслить чіткий перелік корупційних діянь і встановить сувору відповідальність за їх вчинення, а також забезпечить створення та дієве функціонування спеціального антикорупційного органу або системи органів з винятковими повноваженнями в цій сфері.

Для порівняння різних методів подолання корупції також варто розглянути горизонтальну стратегію, яка передбачає поступове антикорупційне стимулювання. Основна ідея цієї політики полягає у встановленні високих критеріїв відбору, що висуватимуться до кандидатів на посади державних топчиновників та забезпечення їх високим рівнем державного забезпечення [2]. Україні варто взяти уроки з такої стратегії, адже саме низьке фінансове утримання державних службовців є однією із причин активного розвитку корупції в державних інституціях.

Варто також зазначити, що спрямованість антикорупційної політики в зарубіжних країнах є дуже ефективною, оскільки базується на принципах, серед яких – політична воля вищого керівництва до боротьби з корупцією та прозорість діяльності уряду, гласність державного управління. Успішний світовий досвід вчить, що без політичної волі на всіх рівнях влади жодні антикорупційні заходи не будуть ефективними. Аналіз досвіду передових країн показує, що боротьба з корупцією передбачає участь не

лише спеціалізованих антикорупційних агенцій, а й громадянського суспільства загалом.

Тому чинники успішної боротьби з корупцією давно відомі та перевірені міжнародним співтовариством. Перше – це відкритість влади, прозорість і зрозумілість процедури ухвалення державних рішень, ефективні механізми моніторингу громадянського суспільства за діяльністю державних установ, свобода слова, свобода і незалежність ЗМІ, але всі ці заходи будуть дієвими лише за наявності сильної політичної волі керівників держави, рішучості та стійкого прагнення в процесі розробки антикорупційних програм, які стануть послідовними, ефективними та допомагатимуть подоланню корупційних проявів у країні.

Список використаних джерел

1. Богомолів А. В. Деякі аспекти міжнародного досвіду боротьби з корупцією. *ScienceTime*. 2014. № 12. С. 47–52.
2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 470 с.
3. Борисов В., Кальман О. Громадянське суспільство та питання подолання корупції. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2005. Вип. 2 (41). С. 168–173.

Любов Шара,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА CITIES 4 CITIES ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖМУНІЦИПАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Україна, ставши на шлях оновлення, досягла помітних успіхів у царині створення дієвих територіальних громад. За визнанням Європарламенту, «реформа децентралізації й збільшення можливостей місцевої влади є однією з найуспішніших реформ на сьогодні... Європейська комісія має уважно вивчити вдатний досвід децентралізації в Україні та розглянути його практичне втілення в інших державах» [1].

Справді, з квітня 2014 р. відбулися адміністративно-територіальні реформатування, фіскальна децентралізація, розширилися повноваження муніципалітетів. Як результат, тер-

ни Україні поділили на 136 районів, у межах яких запрацювали 1469 громад [3]. Упродовж 2021–2024 рр. мали би увідповіднити перетворення згідно з чинним законодавством і Європейською хартією місцевого самоврядування, утім, повномасштабна війна внесла серйозні корективи.

Трансформувалася нормативно-правова база, інституції виборної влади почали взаємодіяти з військовими адміністраціями, армійським командуванням, громадськими й волонтерськими організаціями. Додалися нові напрями роботи, що вимагають від територіальних громад максимальної концентрації, злагожденості у функціонуванні їхніх структурних підрозділів, пошуку допоміжних джерел фінансування задля ефективного розв'язання проблем, зумовлених викликами воєнного стану.

За нинішніх обставин помітно активізувалося співробітництво між муніципалітетами України та Європейського Союзу. Одним з інструментів їхнього партнерства стала онлайн-платформа Cities 4 Cities, створена за ініціативи очільника Палати місцевих влад Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та мера німецького міста Зіндельфінген Бернда Фьорінгера. Cities 4 Cities – це безкоштовний майданчик для допомоги українському місцевому самоврядуванню знаходити європейських партнерів, механізми реалізації різноманітних проєктів муніципальної інфраструктури, комунікувати. За словами Бернда Фьорінгера, платформа «акумулює запити та потреби українських міст з можливостями, знаннями, досвідом і пропозиціями інших міст Європи; дозволяє швидше й ефективніше підтримувати наших українських друзів і партнерів» [2].

Офіційне відкриття Cities 4 Cities відбулося 29 березня 2022 р. у Страсбурзі, у присутності Бернда Фьорінгера, посла України Бориса Тарасюка, тодішнього Генерального секретаря Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи Андреаса Кіфера і керуючого директора STAR Cooperation Олівера Мессера.

Офіс Cities 4 Cities розташований у місті Зіндельфінген, районному центрі землі Баден-Вюртемберг. Головні фокуси його діяльності спрямовані на співробітництво органів місцевого самоврядування України та ЄС, допомогу українським громадам знайти міжнародних партнерів для оперативного реагування на

виклики війни, промоцію муніципальної взаємодії як необхідного елемента післявоєнної відбудови України. Означене розглядається як стимулюючий чинник для входження нашої держави до Європейського Союзу [4].

Завдяки Cities 4 Cities українські громади можуть першочергово претендувати на реалізацію міжмуніципального партнерства у таких проєктах: отримання вантажівок з гуманітарною допомогою, Phoenix4UA (надання вживаних транспортних засобів і комунальної техніки), дитячі й молодіжні табори, співпраця в царині освітніх, медичних, культурних закладів.

У вересні 2022 р., воліючи покращити міжмуніципальне комунікування, Cities 4 Cities об'єдналася з United 4 Ukraine (ініціатива SALAR International і мерії Львова, за підтримки Sida – Шведського агентства з питань міжнародного розвитку). United 4 Ukraine розташована у Львові, опікується довгочасним побратимством між українським та європейськими містами.

31 січня 2023 р. у польському місті Войновіце провели форум муніципального партнерства Україна – ЄС, під час якого мери українських, польських і німецьких громад підписали 17 спільних угод і домовилися про співпрацю з громадами-побратимами. Йшлося про подолання труднощів у водопостачанні населення, розвиток місцевих пожежних частин, спорт, підтримку бджільництва, культурний обмін між такими громадами, як Солонянська (Україна) і Грос Герау (Німеччина), Чортківська (Україна) і Баден Сод Сальмюнстер (Німеччина), Охтирка (Україна) і Лешно (Польща), Рокитнянська (Україна) і Бератхаузен (Німеччина), Гніванська (Україна) і Тальгейм (Німеччина), Широківська (Україна) і Штокельсдорф (Німеччина) [4].

27 лютого 2023 р. у Зіндельфінгені Cities 4 Cities та United 4 Ukraine підписали Меморандум про взаєморозуміння на форумі муніципального партнерства, аби розширити горизонти довготривалої взаємодії громад України та ЄС [4].

Доречно наголосити, що формат нетворкінгових зустрічей надзвичайно корисний, оскільки у неформальній обстановці детальніше обговорюються наболілі проблеми, люди охочіше обмінюються власним досвідом, налагоджують особистісні контакти, пришвидшуючи реалізацію обопільних проєктів.

Опрацьовані нами матеріали офіційного сайту Cities 4 Cities | United 4 Ukraine демонструють продуктивність міжмуніципального партнерства. Для підтвердження цього наведемо кілька прикладів. Так, у жовтні 2022 р. муніципалітети округу Бьоблінген (район землі Баден-Вюртемберг, Німеччина) відправили в Україну 4 вантажівки гуманітарної допомоги, поміж якої були вкрай необхідні генератори. Надійшла допомога в територіальні громади Павлограда, Марганця, Рівного, кількох міст Харківської області (Валки, Ізюм, Куп'янськ, Мерефа). Генератори передали для твердопаливних котелень, комунальних закладів, соціальних служб [4].

Упродовж листопада 2022 – січня 2023 рр. Менська громада Чернігівської області отримала 12 автомобілів від закордонних муніципалітетів, з яких 2 пожежні спецавтомобілі Mercedes від польської гміни Журакув, 3 буси Volkswagen – від латвійського муніципалітету Олайне [4].

У грудні 2022 р. талановита молодь м. Звягеля Житомирської області відвідала Зіндельфінген у рамках проєкту Kulturelle Feriencamp (культурний освітньо-розважальний табір). Протягом десяти днів для гостей влаштували воркшопи, заняття в робочих групах, екскурсії, катання на конях, ковзанах, подорожі до зоологічно-ботанічного саду Вільгельма й родинного замку Гогенцоллернів [4].

Улітку 2023 р. шведська громада Тиресо організувала табір для українських дітлахів із села Білогородка Київської області. Більшість з них пережили російську окупацію, втратили батьків, тому відпочинок у літньому таборі став соціальною реабілітацією, способом психологічного розвантаження від травматичного досвіду війни. Загалом на 15 березня 2024 р. кількість українсько-шведських партнерств досягла 16-ти (проєкти про поводження з твердими побутовими відходами, будівництво індустріальних парків, релокацію підприємств, співпрацю в освітній царині, наданні послуг з догляду за людьми похилого віку тощо) [4].

Задля набуття українськими громадами навичок підготовки заявок на отримання допомоги від європейських муніципалітетів у грудні 2023 р. Cities 4 Cities організувала тренінг «Можливості участі в проєктах транскордонного співробітництва для українських громад». Спікерами виступили представники ко-

манди технічної підтримки TESIM (проект з технічної підтримки упровадження та управління програмами ENI CBC), які проконсультували потенційних аплікаторів програм транскордонного співробітництва ЄС. Станом на грудень 2023 р. Україна вже брала участь у чотирьох із семи програм транскордонного співробітництва Interreg NEXT ЄС (Польща–Україна, Румунія–Україна, Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна, Басейн Чорного моря). Європейський Союз асигнував 373 млн євро для грантових пропозицій українських муніципалітетів у форматі транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр. [4].

Суголосним став і онлайн-курс «Міжнародна співпраця для громад», проведений у січні 2024 р. Cities 4 Cities і SALAR International. Його мета спрямовувалася на навчання представників українських громад розуміти й ефективно впроваджувати міжнародну співпрацю. Понад 900 учасників пройшли тижневе навчання, а 572 особи отримали сертифікати про успішне завершення курсу [4].

Наведені факти є лише невеликою частиною результатів міжмуніципального партнерства через онлайн-платформу Cities 4 Cities. Утім, і вони стали незаперечним підтвердженням її значимості для міжмуніципального співробітництва України та країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Європарламент визнав децентралізацію однією з найуспішніших реформ в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3189813-evroparlament-viznav-decentralizaciu-odnieu-z-najuspisnisih-reform-v-ukraini.html> (дата звернення: 12.04.2024).
2. Офіс Ради Європи в Україні. Cities 4 Cities: започаткування онлайн-платформи для підтримки органів місцевого самоврядування України. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/cities4cities-new-matchmaking-platform-launched-to-support-ukrainian-local-and-regional-authorities> (дата звернення: 16.04.2024).
3. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vgyaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 12.04.2024).
4. Cities 4 Cities | United 4 Ukraine. URL: <https://cities4cities.eu/pro-nas/> (дата звернення: 16.04.2024).

Сергій Шатило,
заступник начальника, начальник сектору комплектування
Чернігівського обласного територіального центру
комплектування та соціальної підтримки

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ

У сучасних умовах ведення війни з російською федерацією гостро постала проблема комплектування військовослужбовцями Збройних Сил України та інших складових сил оборони і запобігання ухиленню громадян від мобілізації. Саме тому реформування законодавства в цій сфері, переосмислення та впорядкування обов'язків посадових осіб щодо обліку, доставки до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки військовозобов'язаних є актуальним та своєчасним.

У нашій статті ми торкнемось деяких напрямів роботи в цій сфері, а саме: пропозиції до проведення заходів оповіщення та контролю; впорядкування питань, пов'язаних з бронюванням військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час; пропозиції до покращення законодавчого закріплення розшуку та доставки військовозобов'язаних до ТЦК та СП.

I. Пропозиції до проведення заходів оповіщення та контролю

З метою покращення проведення заходів оповіщення та контролю пропонується:

створити в районних територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, відділах штатні підрозділи для проведення оповіщення, розшуку та доставляння військовозобов'язаних з наданням чинним законодавством необхідних повноважень;

забезпечити штатні підрозділи для проведення оповіщення, розшуку та доставляння військовозобов'язаних у районних територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки та відділах автомобільним транспортом;

створити в районних територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, відділах приміщення для тимчасового утримання військовозобов'язаних терміном до 3 діб для проведення ВЛК та вирішення питання щодо їх призову за мобілізацією з наданням чинним законодавством необхідних повноважень.

З метою контролю за заходами оповіщення:

забезпечити штатні підрозділи для проведення оповіщення, розшуку та доставляння військовозобов'язаних у районних територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки та відділах GPS трекерами;

забезпечити штатні підрозділи для проведення оповіщення, розшуку та доставляння військовозобов'язаних у районних територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки та відділах нагрудними камерами-реєстраторами (боді-камерами);

забезпечити штатні підрозділи для проведення оповіщення, розшуку та доставляння військовозобов'язаних у районних територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки та відділах інтерактивними картами.

II. Впорядкування питань, пов'язаних з бронюванням військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час.

1. Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» територіальні центри комплектування та соціальної підтримки фактично усунуті від здійснення заходів щодо бронювання військовозобов'язаних за списками. Як наслідок бронюються громадяни, що мають не критичні спеціальності (вантажники, охоронці). Пропонуємо вести зміни щодо погодження з районними (міськими) ТЦК та СП списків військовозобов'язаних, які пропонуються до бронювання на період мобілізації та на воєнний час.

III. Пропозиції до покращення законодавчого закріплення розшуку та доставки військовозобов'язаних до ТЦК та СП.

1. Правила військового обліку призовників і військовозобов'язаних (додаток 1 до Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних, затверджені постановою КМУ від 30.12.2023 № 1487) доповнити:

Пункт 1 абзацами такого змісту:

«У разі зміни місця проживання протягом 30 днів з моменту зняття з військового обліку особисто перебувати для взяття на військовий облік до районного (міського) ТЦК та СП за новим місцем проживання».

«Громадяни призовного віку з моменту оголошення загальної мобілізації або воєнного стану повинні обов'язково при собі мати військово-обліковий документ».

Пунктом 21 такого змісту: «У разі оголошення мобілізації громадяни, що підлягають призову, яким не надійшла повістка, самостійно прибувають до районного (міського) ТЦК та СП у чотирнадцятиденний строк з дня початку мобілізації, визначеного указом Президента України».

2. У Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456) пункт 7 доповнити абзацом такого змісту: «Перевірка виконання громадянами призовного віку військового обов'язку під час дії правового режиму воєнного стану».

3. Законодавством не передбачено жодного впливу на людину, яка під час оповіщення не відчиняє двері і як наслідок фактично відмовляється від взяття повістки. На законодавчому рівні необхідно розробити механізм виклику військовозобов'язаних до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки без вручення повісток. Як варіант в Указі Президента України про оголошення мобілізації окремим пунктом визначати порядок явки до ТЦК та СП військовозобов'язаних різних вікових груп.

4. До Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» внести зміни:

Частина 5 статті 22 викласти в такій редакції:

«Призов громадян на військову службу під час мобілізації або залучення їх до виконання обов'язків за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, здійснюють територіальні центри комплектування та соціальної підтримки на підставі рішення призовної комісії, створені рішенням місцевих органів виконавчої влади (органів місцевого самоврядування), або командири військових частин (військовозобов'язаних, резервістів Служби безпеки України – Центральне управління або регіональні органи Служби безпеки України, військовозобов'язаних, резервістів Служби зовнішньої розвідки України – відповідний підрозділ

Служби зовнішньої розвідки України, військовозобов'язаних Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – відповідні органи управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту)».

5. Внести зміни до статті 27 Закону України від 09.04.1999 № 586-XIV «Про місцеві державні адміністрації», статті 14 Закону України від 06.12.1991 № 1932-XII «Про оборону України», статті 36 Закону України від 21.05.1997 № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» та статті 17 Закону України від 21.10.1993 № 3543-XII «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де визначити конкретні завдання з питань мобілізації, а саме:

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх адміністративно-територіальних одиниць здійснюють керівництво та несуть безпосередню відповідальність за всебічну підготовку і проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, в особливий період, а також забезпечення соціальних та правових гарантій, встановлених законодавством для громадян, які призиваються (призваних) на військову службу під час мобілізації, в особливий період, та членів їхніх сімей.

На місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування з метою організації та забезпечення призову громадян на військову службу під час мобілізації покласти:

забезпечення виконання законів України та інших нормативно-правових актів з питань мобілізаційної підготовки і мобілізації;

організацію доведення до населення рішення Президента України про мобілізацію та відповідних наказів керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

формування, призначення, організацію та всебічне забезпечення роботи призовних комісій;

організацію оповіщення та забезпечення прибуття громадян до територіальних центрів комплектування, підрозділів Служби безпеки України та Служби зовнішньої розвідки України відповідно до їх розпоряджень;

забезпечення проведення медичного огляду громадян України, які призиваються на військову службу під час мобілізації, в особливий період;

видання розпоряджень щодо створення комісії з розгляду питань надання відстрочок військовозобов'язаним з підстав, визначених статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;

утворення комісії та організація перевірки документів, які подаються для погодження бронювання підприємствами, установами та організаціями відповідно до Порядку та критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, затвердженого відповідною постановою Кабінету Міністрів України;

забезпечення в межах підпорядкованих адміністративних територій звірвання облікових даних у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки призовників, військовозобов'язаних та резервістів, які працюють на підприємствах, установах і організаціях, відповідно до Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1487;

проведення рад оборони на відповідних адміністративних територіях, у тому числі з питань проведення мобілізації та виконання громадянами військового обов'язку;

інформаційне забезпечення заходів мобілізації на відповідній адміністративній території та проведення пропагандистських, соціальних, психологічних, правових, культурних та інших заходів, спрямованих на протидію інформаційно-психологічному впливу противника;

забезпечення перевезення громадян України, призваних на військову службу під час мобілізації, в особливий період, до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (пунктів попереднього збору військовозобов'язаних), військових частин (обласних збірних пунктів);

забезпечення соціальних та правових гарантій, встановлених законодавством для громадян України, призваних на військову службу під час мобілізації, в особливий період, та членів їхніх сімей.

Як висновок слід зазначити, що це не є вичерпним переліком, що необхідно зробити в цій сфері, а саме: необхідно покла-

сти персональну відповідальність на голів сільських, селищних рад громад за виконання завдань щодо оповіщення та забезпечення прибуття військовозобов'язаних до ТЦК та СП; внести зміни до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де визначити, що призов на військову службу за мобілізацією здійснюють районні державні (військові) адміністрації, органи місцевого самоврядування через територіальні центри комплектування та соціальної підтримки; внести доповнення до Закону України «Про Національну поліцію», де на особливий період під час проведення мобілізації на органи Національної поліції України покласти:

розшук, затримання і доставку до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки громадян України, які ухиляються від виконання військового обов'язку, і тих, місце перебування яких невідомо (не проживають за місцем реєстрації);

досудові розслідування кримінальних проваджень щодо громадян України, які ухиляються від військового обліку та призову на військову службу за мобілізацією, в особливий період;

своєчасне повідомлення районних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки про відкриття (закриття) досудових розслідувань (кримінальних проваджень) стосовно громадян України;

забезпечення громадського порядку на призовних дільницях, пунктах попереднього збору військовозобов'язаних і під час доставки призваних до військових частин (обласних збірних пунктів) та надання допомоги місцевим органам виконавчої влади, районним (міським) територіальним центрам комплектування та соціальної підтримки, підприємствам, установам, організаціям під час оповіщення громадян про їх виклик до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Олександр Шупілов,

аспірант Пенітенціарної академії України

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З МІЖНАРОДНОЮ
ПРАВОВОЮ ДОПОМОГОЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Однією з найбільш поширених форм міжнародного співробітництва під час кримінального провадження при проведенні процесуальних дій є міжнародна правова допомога.

Слід зазначити, що міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій тощо. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж визначені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), форми співробітництва під час кримінального провадження.

Усі дії, які проводяться в межах міжнародної правової допомоги, можна умовно поділити на дві групи:

- а) процесуальні дії, передбачені міжнародними договорами України;
- б) процесуальні дії за відсутності міжнародного договору України.

Отже, порядок надання міжнародної правової допомоги чітко визначається міжнародними договорами України та КПК України. Проте актуальним питанням є порядок надання міжнародної правової допомоги за відсутності міжнародного договору України. За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності.

Так, уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

Своєю чергою уповноважений (центральний) орган України розглядає запит іноземної держави лише за наявності письмової

гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності.

У такому випадку уповноважений (центральний) орган України при зверненні за міжнародною правовою допомогою до такої держави та наданні такій державі міжнародної правової допомоги керується вимогами КПК України.

Необхідно звернути увагу, що за відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом.

Водночас залишається актуальним питання реалізації права України на міжнародну правову допомогу в разі відсутності будь-яких дипломатичних відносин між Україною та країною, куди необхідно надіслати запит.

Іншим актуальним питанням є обсяг реалізації права України на міжнародну правову допомогу, якщо внаслідок виконання в Україні запиту про міжнародну правову допомогу надаються відомості, які згідно із законом віднесені до державної таємниці.

У такому разі необхідна наявність договору про взаємний захист інформації між країнами і порядок передачі такої інформації.

Така інформація може бути передана запитуючій стороні виключно через уповноважений (центральний) орган України за умови, що ці відомості не завдадуть шкоди інтересам України або іншої держави, яка надала їх Україні.

Наприклад, стаття 5 Угоди між Урядом України та Урядом Італійської Республіки про взаємну охорону секретної інформації передбачає передачу секретної інформації таким чином. Якщо одна з Договірних Сторін має намір передати секретну інформацію іншій Договірній Стороні або віддати секретне замовлення виконавцю (юридичній особі) на території України або Італійської Республіки, то вона повинна перед тим отримати від відповідального відомства одержуючої Договірної Сторони письмове підтвердження про те, що ймовірний виконавець (юридична особа) має спеціальний дозвіл.

Рішення про передачу конкретної секретної інформації приймається Договірними Сторонами окремо в кожному конкретному випадку. Передача (доставка) секретної інформації та її носіїв здійснюється по дипломатичних каналах або спеціальною службою зв'язку відповідно до вимог режиму секретності за погодженням Договірних Сторін.

Відповідно до ст. 561 КПК України на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України або міжнародним договором.

Отже, перелік таких процесуальних дій є значно більшим і фактично визначений у різних розділах КПК України.

При цьому до процесуальних дій відносять будь-які дії, визначені КПК України.

Водночас міжнародні договори України визначають перелік таких дій по-іншому і в меншому обсязі.

Відповідно до статті 3 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, «Запитувана сторона виконує, у передбачений її законодавством спосіб, будь-які судові доручення, які стосуються кримінальної справи і які надсилаються їй судовими властями запитуючої Сторони з метою забезпечення свідочьких показань або передачі документів, які являють собою речові докази, матеріалів судової справи або документів».

Статтею 4 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах визначено значно ширший обсяг правової допомоги.

Так, «Договірні Сторони надають взаємну правову допомогу щодо підготовки, пересилки та вручення документів, виконання обшуку, вилучення та видачі речових доказів, проведення експертизи, огляду, допиту сторін, свідків, експертів, підозрюваних, обвинувачених і підсудних, а також виконання інших процесуальних дій».

При цьому перелік процесуальних дій не вичерпується посиленням на процесуальні дії, визначені у КПК України. Процесуальні дії можуть визначатися й у міжнародному договорі.

Стаття 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року передбачає цілий ряд заходів,

які направлені на документування діяльності організованих злочинних угруповань, виявлення та конфіскацію коштів, отриманих незаконним шляхом та ін.

Актуальною проблемою є обмін інформацією, яка має оперативно-розшуковий характер у межах міжнародної правової допомоги. Необхідність застосування таких заходів обумовлена способами підготовки, вчинення та приховання злочинів.

До оперативно-розшукових заходів можна віднести негласні слідчі (розшукові) дії, проте вони визначаються нормами КПК України.

Отже, актуальним є питання вдосконалення нормативно-правової бази в Україні, яка регламентує порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій при здійсненні міжнародного співробітництва, використання доказів, отриманих у результаті їх проведення.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї // Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ, 2006. С. 112–232.

2. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 2004. № 4. Книга 2. 152 с.

3. Когутич І. І. Міжнародно-правова допомога та співробітництво у кримінальному судочинстві України: посіб. для вивчення спецкурсу. Львів :Тріада Плюс, 2005. 548 с.

Ростислав Шпак,

аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НСРД У РАЙОНАХ ВЕДЕННЯ ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЙ ТА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Актуальність порушеної проблематики полягає в наявності особливого правового режиму, що введений в Україні у зв'язку з воєнною агресією російської федерації [1]. З огляду на актуальність дослідимо окремі теоретичні та практичні аспекти застосування негласних слідчих (розшукових) дій в умовах війни, у тому числі з урахуванням змін, внесених до Глави 21 Кримінального процесуального кодексу України.

З початком російського збройного вторгнення до Криму в лютому 2014 року, подальшою окупацією півострова, частини Донецької та Луганської областей, повномасштабним наступом у лютому 2022 року вкрай гострим постало питання документування злочинів російської федерації, які свідчать про пряме й опосередковане застосування збройної сили проти суверенітету і територіальної цілісності України, порушення законів та звичаїв війни, міжнародного правопорядку, загрозу миру і безпеці людства.

Серед іншого метою такого документування є притягнення військово-політичного керівництва рф до кримінальної відповідальності у Міжнародному кримінальному суді та судах України, недопущення вчинення нових злочинів агресором, відновлення та захист порушених прав і свобод громадян України. Тому важливо отримати якісні докази такої протиправної діяльності під час проведення досудового розслідування з неухильним дотриманням вимог національного та міжнародного законодавства.

Важливим інструментом для правоохоронних органів, органів досудового розслідування у документуванні злочинів є інститут негласних слідчих (розшукових) дій (далі за текстом – НСРД).

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі за текстом – КПК України) визначає, що НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [2].

НСРД проводять у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб і зазвичай обмежують права та свободи людини.

Процедура отримання дозволу на проведення НСРД чітко регламентована КПК України, вимагає підготовки ряду процесуальних документів з відповідним обґрунтуванням (клопотань, постанов, ухвал, доручень) та завчасну ідентифікацію особи, права якої обмежуються через їх проведення.

Передусім доцільно розглянути питання підстав проведення НСРД.

На перший погляд, підстави для проведення НСРД регламентовані законодавцем, класифікації і системно-структурному тлумаченню не підлягають. Однак практична діяльність правоохоронних органів дає підстави для дискусійного обговорення цього питання.

Тагієв С. з приводу доцільності класифікації підстав для проведення НСРД зазначає, що «структурно-логічний аналіз норми ч. 2 ст. 246 КПК України не дає однозначної відповіді на питання щодо підстав проведення НСРД, у зв'язку з чим ставить на порядок денний необхідність звернення до норм інших законодавчих актів, а також норм самого КПК, тобто бланкетного й відсильного способів вирішення проблемної ситуації. Це дало змогу обґрунтувати диференціацію підстав НСРД на формальні та документальні» [3].

Звернемось до окремих видів НСРД.

Ст.ст. 250, 268, 269 КПК України передбачають, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних з врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину, можливо провести такі НСРД, як встановлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) та спостереження за особою з подальшим негайним отриманням відповідної санкції суду. Однак слід визнати, що вказані заходи є малоефективними порівняно з іншими під час документування злочинів агресора та його пособників.

В умовах роботи правоохоронних органів та судів у районах, де ведуться воєнні (бойові) дії, нерідко обмежені можливості швидкого та своєчасного отримання відповідного дозволу на проведення НСРД, так само як і обмежена на початкових етапах інформація про осіб, стосовно яких здійснюються відповідні негласні заходи. Водночас дуже високими лишаються важливість та необхідність отримання доказів за результатами проведення таких НСРД. Вказане тягне за собою пошук правоохоронцями різноманітних варіантів для проведення негласних заходів з дотриманням встановленої процедури.

Розділ IX-1 КПК України містить положення про особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Стаття 615 КПК України вказаного розділу серед іншого надає право керівнику органу прокуратури санкціонувати проведення НСРД за умови неможливості здійснення таких функцій судом. Проте з обов'язковим дотриманням усіх загальних вимог КПК України, які регламентують порядок отримання дозволу (підготовка клопотань з грифом «таємно»,

з відповідною аргументацією та ідентифікацією осіб, чії права обмежуються) та проведення негласних заходів.

Однак правовий режим воєнного стану введено указом Президента України 24 лютого 2022 року, злочини ж проти основ національної безпеки України, миру та безпеки людства, міжнародного правопорядку представники російських окупаційних військ фактично вчиняють від лютого 2014 року з моменту збройного вторгнення до АР Крим.

Більшість НСРД проводяться співробітниками оперативних підрозділів фактично за їх ініціативи, що в умовах воєнних дій суттєво ускладнює одержання відповідних санкцій та доручення слідчого або прокурора. У районах ведення воєнних (бойових) дій нерідко через неможливість термінового отримання відповідного дозволу частина доказів вини агресора, колаборантів, зрадників та їхніх пособників безповоротно втрачається. Таким чином, проблема отримання дозволу та проведення невідкладних НСРД, дотримуючись духу їх винятковості, актуальності, своєчасності та конспірації, лишається нерозв'язаною.

Окрім того, проведення більшості НСРД на тимчасово окупованих територіях (далі за текстом – ТОТ) зазвичай неможливе в умовах виконання вимог чинного законодавства та з урахуванням критерію допустимості доказів. Необхідна інформація про особу, стосовно якої проводиться НСРД, часто отримується вже в процесі проведення негласного заходу або після нього. Крім того, насамперед слід пам'ятати про безпеку осіб, які залучаються до проведення негласного заходу на окупованій території. Вимоги чинного КПК України передбачають обов'язкову процедуру безпосереднього залучення особи до конфіденційного співробітництва, збереження першоджерел отриманих доказів, складання відповідних протоколів за результатами проведення НСРД з дотриманням встановлених строків, допити осіб, які брали участь у їх проведенні тощо.

З одного боку, така ситуація призводить до питань правомірності отримання дозволу та проведення НСРД відповідно до вимог КПК України, збереження доказів, оформлення результатів проведення таких заходів. З іншого – не залишає сто-

роні обвинувачення вибору обрання заходів фіксації злочинів агресора та його пособників для доведення їхньої вини.

Відсутність єдиної наукової, законодавчої та практичної позиції про межі невідкладності НСРД як інструменту здобуття доказів у кримінальному провадженні поряд з іншими невіршеними питаннями призводить до різних практичних підходів, що, як наслідок, впливає на можливість використання здобутих результатів як доказів у судах. Так, ст. 250 КПК України вказує про виняткові невідкладні випадки, лише такі, які пов'язані з врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. Вимоги ст. 250 КПК України звужують розуміння «невідкладності» до обов'язкової сукупності двох взаємопов'язаних обставин «врятування життя та запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину». Суперечливим є той факт, що за необхідності термінового проведення НСРД на прифронтових територіях та ТОТ, в умовах дії особливо правового режиму, з метою захисту інтересів особи, суспільства та держави, за відсутності сукупності двох обставин, передбачених ст. 250 КПК України, відсутні й підстави для невідкладності проведення слідчих дій.

Частково дискусійність підстав невідкладності згідно зі ст. 250 КПК України полягає у «запобіганні вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину», водночас НСРД як різновид слідчих дій проводять у рамках кримінального провадження (за винятком окремих випадків), тобто коли вже відбувся факт вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність. Своєю чергою п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України визначає досудове розслідування як стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Положення ч. 3 ст. 233 КПК України також визначає поняття «невідкладності» під час проведення слідчої дії та є суперечливим у своєму визначенні до ч. 1 ст. 250 КПК України. Так, слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Вказана слідча дія обмежує право особи на недоторканність житла чи іншого володіння та за своєю суттю подібна такій НСРД, як «обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них» (ст. 267 КПК України). Як висновок, під час проведення двох ідентичних за характером слідчих дій різні розуміння підстав та умов, за яких вони стають невідкладними.

Вимоги ст.ст. 248, 251 КПК України серед іншого вказують на обов'язковість викладення у клопотанні та постанові на проведення НСРД відомостей про особу (осіб), щодо якої необхідно провести НСРД, та обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас вказані вимоги не відповідають духу невідкладності, коли нерідко за особливих умов проведення НСРД у районах ведення бойових дій та на ТОТ не вдається встановити необхідні відомості про вказаних осіб до початку проведення таких слідчих дій. Однак необхідність здобуття доказів і ризики їх безповоротної втрати вкрай високі.

Також законодавством не визначено умови визнання невідкладними тих НСРД, санкцію на проведення яких надає слідчий або прокурор. Серед них такі актуальні в практичному значенні НСРД, як «контроль за вчиненням злочину», «спостереження за річчю або місцем», «виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації».

Крім того, немає єдиної наукової та правової позиції щодо меж втручання у права людини під час проведення невідкладних НСРД, у тому числі за особливого правового режиму.

Отже, з практичної точки зору реальні умови невідкладності, врятування життя та здоров'я людей, запобігання вчиненню тяжкого

та особливо тяжкого злочину, дії особливого правового режиму значно підвищують ризики безповоротної втрати доказів, невиконання завдання кримінального провадження та посилюють необхідність перегляду підходів до меж втручання у права людини.

З огляду на вищевикладене, головним маркером меж втручання у права людини пропонується розглянути мету та обставини, за яких відвернена і припинена шкода від злочину більша, ніж та, яка може виникнути шляхом тимчасового обмеження прав людини під час проведення невідкладних НСРД.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13.
3. Тагієв С. Р. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 233–239.

Анна Штефан,

доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КРЕАТИВНОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Креативні індустрії визначені у п. 5-2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру» [1] як види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження. Вітчизняний перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, було затверджено Кабінетом Міністрів України у 2019 році [2]. Цей перелік налічує 34 позиції і сформований відповідно до Національного класифікатора України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» [3] (КВЕД).

Видавнича діяльність представлена у переліку як чотири окремі креативні індустрії: 1) видання книг; 2) видання газет; 3) видання журналів і періодичних видань; 4) інші види видавничої діяльності. Такий підхід є некоректним з огляду на положення п. 5, 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про видавничу справу» [4], згідно з якими всі перелічені види діяльності охоплюються

поняттям видавничої діяльності – організаційно-творчої, господарсько-виробничої діяльності видавців, що спрямована на підготовку і випуск у світ видавничої продукції (сукупності видань, випущених видавцем). З позиції ДСТУ 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» (ДСТУ 3017-95) [5], який діяв на момент розробки і впровадження КВЕД, книги, газети, журнали, буклети, плакати тощо є видами видань за матеріальною конструкцією. Такий підхід до розмежування видань за матеріальною конструкцією зберігся у ДСТУ 3017:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» (ДСТУ 3017:2015) [6], що був чинним на момент затвердження переліку видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, і залишається чинним. Тобто в цій частині переліку креативних індустрій спостерігається виокремлення різних креативних індустрій за ознакою виду видань, хоча в кожному випадку сутність діяльності є однаковою – видавничою. Тлумачення цієї діяльності як креативної індустрії має й інші недоліки.

По-перше, в описі діяльності з видання газет, журналів та періодичних видань у КВЕД згадується періодичність їх видання: для газет – принаймні чотири рази на тиждень, для журналів і періодичних видань – не менше чотирьох разів на тиждень або один раз на тиждень для періодичних видань з програмами радіо- і телепередач. У ДСТУ 3017-95, ДСТУ 3017:2015 періодичність видань визначена крізь призму їх виходу через певні проміжки часу, коли видання має однакову назву і заздалегідь визначену постійну щорічну кількість нумерованих (датованих) випусків, без прив'язки до кількості випусків на тиждень, місяць, квартал або рік. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [7], що діяв на момент впровадження КВЕД, тлумачив друковані засоби масової інформації як такі, що виходять під постійною назвою один і більше номерів (випусків) протягом року (ч. 1 ст. 1 Закону), при цьому визначення періодичності випусків покладалося на засіб масової інформації (п. 7 ч. 1 ст. 12 Закону) і жодним чином не обмежувалося. Тому зазначена у КВЕД періодичність видання газет, журналів і періодичних видань викликає обґрунтовані

сумніви щодо її походження. Також постає питання, до якого виду діяльності має належати видання журналу, який випускається один раз на два тижні чи один раз на місяць. У КВЕД така діяльність не передбачена взагалі.

По-друге, видання книг не поширюється на видання музичних партитур і нот, що з точки зору КВЕД належить до окремого виду економічної діяльності – видання звукозаписів. На момент затвердження КВЕД звукозапис кваліфікувався у п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» 1993 року [8] як фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів звуків на відповідному матеріальному носії, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою. У п. 22 ч. 1 ст. 1 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» 2022 року [9] звукозапис тлумачиться як результат фіксування в об'єктивній (матеріальній або електронній (цифровій) тощо) формі за допомогою технічних пристроїв звуків чи відображень звуків, що дозволяє здійснювати за допомогою відповідних пристроїв їх сприйняття, відтворення, передавання тощо. Тобто норми законодавства України у сфері авторського права і суміжних прав не розглядали і не розглядають нотний текст, призначений для виконання музичного твору, як звукозапис. Слід також звернути увагу на поняття книжкового видання у п. 6.2 ДСТУ 3017-95: книжковим є видання у вигляді блока скріплених у корінці аркушів друкованого матеріалу будь-якого формату в обкладинці чи оправі. Чинний ДСТУ 3017:2015 визначає книжкове видання подібним чином. Відповідно ноти, надруковані на папері, який скріплений у корінці аркушів, навіть якщо таких аркушів лише два, були і залишаються книжковим виданням. Тому віднесення видання нот і партитур до видання звукозаписів у КВЕД суперечить іншим нормам законодавства і загалом є нелогічним.

По-третє, видавничі креативні індустрії України не охоплюють видання довідників і каталогів (клас 58.12), а саме видання у друкованому чи електронному вигляді каталогів, телефонних довідників, інших довідників і збірників, таких як збірники з прецедентного права або фармацевтичні довідники

тощо. З точки зору ДСТУ 3017-95, ДСТУ 3017:2015 такі збірники за їх матеріальною конструкцією були і є книжковими виданнями, однак у КВЕД вони відмежовані від видання книг за незрозумілим критерієм. Це формує парадоксальну ситуацію, коли одне видавництво, яке видає, приміром, наукові монографії і збірники судових рішень, то належить до креативних індустрій, то не належить, виходячи лише з того, який вид книжкового видання воно видає на певному етапі.

Загалом видавнича діяльність у розумінні Закону України «Про видавничу справу», незалежно від конкретного виду видавничої продукції, повинна розглядатися як одна креативна сфера діяльності. Її дроблення на чотири креативні індустрії є штучним і таким, що не узгоджене з нормами законодавства, яке діяло на момент затвердження як КВЕД, так і переліку видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. Видавнича діяльність становить єдину цілісну креативну індустрію, яка створює і розповсюджує креативні товари певного виду – видавничу продукцію, незалежно від того, який саме вид продукції видає окреме видавниче підприємство.

Список використаних джерел

1. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. *ВВР*. 2011. № 24. Ст. 168.
2. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 р. № 265-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
3. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. Національний класифікатор України : наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> (дата звернення: 25.03.2024).
4. Про видавничу справу : Закон України від 05 червня 1997 р. № 318/97-ВР. *ВВР*. 1997. № 32. Ст. 206.
5. ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види (34078). URL: https://dnaop.com/html/34078/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_3017-95 (дата звернення: 25.03.2024).
6. Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. ДСТУ 3017:2015. URL: http://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3017_2015.pdf (дата звернення: 25.03.2024).
7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII. *ВВР*. 1993. № 1. Ст. 1.

8. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. *ВВР*. 1994. № 13. Ст. 64.

9. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01 грудня 2022 р. № 2811-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 196.

Victor Minervino Quintiere,

Brazilian Criminal Defense Attorney,

Ph.D. in Law - Brazilian Institute of Education,

Development, and Research - IDP,

Professor in the postgraduate program in

Criminal Law - University Center of Brasília-DF (UniCEUB),

Professor in the postgraduate program at IBMEC in

Economic Criminal Law

**THE CONSEQUENCES OF HABEAS CORPUS
IN THE CRIMINAL PROCESS: THE FILING OF HABEAS
CORPUS AND ITS IMPACTS
ON THE CONSTRUCTION/LEGITIMATION
OF THE DOSIMETRY OF THE SENTENCE**

Taking into account the proposal and format of the work, I will analyze in this essay to what extent autonomous action of habeas corpus generates effects in the criminal process, more specifically, in the construction/legitimization of the dosimetry of the sentence, all of this in light of the Federal Constitution Brazilian Law of 1988 and the existing infra-constitutional system in the country.

To this end, reflections doctrinal and jurisprudential research will be carried out, based on precedent reported by the honoree, which will serve as a compass for the respective studies.

The examination of precedents will be carried out in accordance with the methodology for analysis of decisions – MAD developed by Roberto Freitas Filho and Thalita Moraes (2010).

I. CONTEXTUALIZING THE PROBLEM: HABEAS CORPUS AND THE “BLOATING” OF BRAZILIAN CRIMINAL JURISDICTION.

Starting the contextualization of this essay, I could not forget that In Brazil, we are experiencing the worst health crisis in history. To give us an idea.

As I wrote this essay, originally, there are records of more than 600,000 deaths due to respiratory syndrome caused by SARS-CoV-2 (Coronavirus)2 in the country. In addition to the lives lost and other

losses around the world, the COVID-19 pandemic serves as a framework of attention for legal operators, especially – the object of this essay – those of Criminal Law.

Many short-term emergency measures, as highlighted by Yuval Noah (2020), are they will become part of our lives, that is, they will accelerate historical processes. In that regard, decisions that in normal times would require years of deliberation are approved in matter of hours.

Within this context, incipient and even dangerous technologies are activated, and not only Brazil, but other countries in the world should prioritize the citizen empowerment instead of totalitarian surveillance, for example.

Two episodes that occurred in 2020 and narrated by Yuval Noah (2020) serve to illustrate concern regarding the topic. Initially, in China, monitoring of smartphones of the population, added to the use of hundreds of cameras facial recognition and subjecting citizens to constant temperature checks and its clinical picture.

In the second example, in Israel, Prime Minister Benjamin Netanyahu sought implement authorization for the Israeli Security Agency to employ surveillance technologies usually reserved for counter-terrorism to monitor cases of coronavirus patients. Even in the face of irresolution on the part of the parliamentary subcommittee, the Prime Minister implemented the measure through a decree emergency (NOAH, 2020).

It is within this context that we intend to assess, even so that, making an analogy to what Lassalle on the constitution, the letters, words and phrases do not represent mere pieces of paper because they are disconnected from reality.

The Brazilian Justice Yearbook 2020³ brought information that confirms the suspicion, based on the monitoring of judgment guidelines, of each and every operator of Brazilian criminal law, regardless of their role (lawyers, defenders public, judges, prosecutors and civil servants): many habeas corpus are filed and judged throughout the country daily!

According to the aforementioned research, while in 2010, 35,820 writs to the STJ, this number practically doubled in 2019, reaching 68,059 new petitions.

The growing number of habeas corpus, in fact, ended the old perception that the 5th and 6th Classes of the STJ receive a lower amount of resources when compared to the other four exist. So that the reader has an idea of what is being said here, in December 2019, for example, each of the STJ's criminal classes was responsible for receiving 22%, each, of the Court's total distribution.

Regarding the worrying situation that exists in Brazil regarding the topic, three considerations were made in an interview published on 02/29/2020, on the news website Conjur4 , call attention.

The first of them, made by Minister Sebastião Reis Júnior, in the sense that 70% to 80% of the processes analyzed in his office are habeas corpus, a circumstance that ends hindering the exercise of the STJ's own role, as the Court responsible for standardize the understanding of federal legislation in the country regarding, among others, of criminal matters.

The second consideration, brought by Minister Joel Ilan Pacionirk, concerned the impossibility, given the excessive number of writs, of a more in-depth discussion of theses that have the power to generate binding precedents.

The third, made by Minister Laurita Vaz, regarding the reasons why it is possible observe the significant increase in the number of habeas corpus. According to the magistrate, in addition to the equipment of Public Defender's Offices throughout the country, many.

Sometimes lawyers have no other option than to file habeas corpus in the face of disobedience, on the part of judges and first degree judges, of the STJ jurisprudence.

Another point worth noting, brought in general terms by Minister Laurita Vaz in the aforementioned interview, concerns the filing of habeas corpus, most of the time, as the last suitable alternative in the specific case. Before analyzing the jurisprudence of the STJ itself,

It is important to remind the reader that defensive resources, after all, aim to protect, directly or indirectly, expensive rights, not only for the defendants, but for the entire society, consisting of freedom, the right to due legal process, broad defense, in the contradictory, in the guarantee of impartial judges, among other constitutional guarantees.

II – THE REFLEXES OF HABEAS CORPUS ON THE DOSIMETRY OF THE PENALTY IN THE LIGHT JURISPRUDENCE OF THE HIGH COURT OF JUSTICE.

If a promise is a debt, the one I made above will fulfill in this topic, at the moment which, based on precedent judged by an honored Minister of the STJ, I will analyze the jurisprudential evolution, within the scope of that Court until the present day, regarding the possibility of changes in the dosimetry of the sentence in the context of habeas corpus.

Before, however, starting with the aforementioned examination, I remind the reader that we cannot lose sight, for the purposes of the examination intended here, of the ills of the criminal appeals system, mainly with regard to defensive performance and the fundamental rights at stake, made in the text written for the collective work in honor of Minister Sebastião Reis Júnior (QUINTIERE, 2021)

Having made the initial considerations, the judgment chosen for the purpose of dialoging about the possibility (or not) of resizing the sentence in the context of habeas corpus consists in HC nº35.896/DF, reported by the person honored and judged on 06/25/2004, by the 6th Panel of the Superior Court of Justice.

In the aforementioned writ, filed by the Public Defender's Office of the Federal District, the granting of the order aiming to resize the sentence hitherto imposed in criminal sentence confirmed and confirmed by the Court of Justice of the Federal District and Territories – TJDFT.

The patient was reported for the crime of serious bodily injury (art. 129, § 2, IV, of the Penal Code (BRASIL, 1940), having been sentenced to a reprimand of 04 (four) years and 06 (six) months of semi-open imprisonment, initially.

According to information contained in the report and vote given by the honored, the first degree court exasperated in the first phase of dosimetry the reprimand after considering the permanent deformity suffered by the victim, highlighting the serious consequences of criminal practice, and this circumstance is described in the item IV, § 2, of art. 129, of the Penal Code (BRASIL, 1940), integrating the type of injury of a serious nature, meaning that the reasoning given in this aspect appears to be unsuitable.

In the words of the honoree, “the resulting deformity could not, at the same time, at the same time, qualify the crime (§ 2) and integrate the judicial circumstances (art. 59)”.

Given these circumstances, the 6th Panel of the STJ, on that occasion, granted the order in meaning that a new dosimetry of the sentence would be carried out by the first degree court. In addition to the feasibility of annulling a criminal conviction, exclusively, for the purposes of redoing the dosimetry of the sentence in the context of habeas corpus, the aforementioned judgment, based on the opinion of the Deputy Attorney General's Office, brings a point central for present and future generations of scholars of penalty dosimetry in Brazil, consistent with the discretion that magistrates have, specifically, in the first phase of the application of the sentence.

Analyzed one of the several precedents reported by the honoree involving dosimetry of the sentence and habeas corpus, based on the MAD, the jurisprudence of the Third Section of the STJ, the body responsible for unifying the understanding of the Classes Criminal Court, based on the following keywords: “habeas corpus and penalty dosimetry”.

In the first of the precedents, in order of seniority, consistent with HC nº361.631/SP (STJ, 2016), the Third Section of the STJ, not knowing the writ filed by the Defense, as, does not concern a means that serves to replace the resource legally provided for the hypothesis, highlighted that it is possible to establish a more severe prison regime than that which would correspond, as a general rule, to the penalty applied, provided that such imposition backed by concrete motivation, that is, that the Court responsible for the conviction of the individual, when imposing a more severe regime, highlight which elements of the specific case must be taken into consideration.

As in the precedent above, HC nº362.535/MG (STJ, 2016), judged in 12/14/2016, was not known, and the understanding was reiterated that it is possible – as long as it is based on concrete motivation – to establish a more serious than that which would correspond, as a general rule, to the penalty imposed. Such justification, however, must be assessed on a case-by-case basis. In this specific case, they were the following specific circumstances were identified, namely: attempt to kill a woman 4 months pregnant,

taking advantage of domestic relations, through cruel means and motive futile, including in the presence of the victim's 4-year-old son and through “Russian roulette”.

In the records of HC n°353.963/SP (STJ, 2016), in addition to the obstacle to the filing of habeas corpus when it is possible to lodge a legally foreseen appeal, a finding that did not, however, prevent the official granting of the order requested by the Defense, even though partially, the following themes were highlighted, namely: a) the incidence of mitigating provided for in art. 65, III, 'd', of the Penal Code, it does not depend on whether the confession was complete or partial, especially when used to support conviction. Incidence of Summary no. 545/STJ; b) The Third Section of the Superior Court of Justice, on the occasion of the judgment of Repetitive Special Appeal No. 1,341,370/MT (STJ, 2013), signed understanding according to which "it is possible, in the second phase of sentence dosimetry, to compensation of the mitigating factor of spontaneous confession with the aggravating factor of recidivism", c) The fraction of increase resulting from criminal continuity was set at 1/5 (one fifth) based on concrete elements and in accordance with the jurisprudence of this Court on the theme, with no flagrant illegality or disproportionality in the increase in reprimand, d) Even if the base penalty is established at the legal minimum, the patient being repeat offender and the penalty is set at 6 (six) years, 4 (four) months and 19 (nineteen) days of imprisonment, the initial closed regime is appropriate for compliance with the sanction, in terms of art. 33, § 2, 'b', of the Penal Code, and; e) The possible possibility of application of § 2 of art. 387 of the Code of Criminal Procedure was not faced by the Court of origin, and its analysis in this Superior Court is unfeasible, under penalty of undue instance suppression.

In the records of HC n°462.253/SC (STJ, 2018), the Third Section of the STJ, when denying the order requested there, concluded that a) the legal provision of the only audiovisual record of the proof, in art. 405, § 2 of the Code of Criminal Procedure, must also be understood as authorization for this recording of the entire hearing - oral debates and sentence, b) demanding that the written judgment be recorded separately is denying the value of the record of the voice and image of the judge himself, is to elevate his signature

on a printed sheet over what he says and records, with no sense of logic or security, constituting a “disservice to speed”, c) the absence of complete aggravation of the sentence does not prejudice the contradictory or to the security of the record in the records, in the same way as equally occurs with the oral test, and; d) the thesis of unsuitability of the foundations that supported the increase of the penalty by 3/8, in the third phase of dosimetry, was not subjected to the sieve of the Court of Justice, making the examination of this Superior Court unfeasible due to the impossibility of analyzing originating from the topic, under penalty of undue suppression of the instance.

In the records of HC nº436.434/MT, reported by Minister Reynaldo Soares da Fonseca, the Third Section, not knowing that writ, however, granting the respective order of office only to resize the aggravating factor of recidivism to 1/6, analyzed the following topics: a) it is not possible to give different treatment to the cause of increase that brings a fixed level and the one that brings a variable level, because, in addition to not verifying usefulness in the aforementioned distinction, the same legal institute would have different treatment to depend on criteria that are not part of its legal nature, b) the displacement of excess increase for another phase of dosimetry is in line with the principle of individualization of the sentence, at which point it was highlighted that “ causes of increase (3rd phase), as well as some of the aggravating factors, are, as a rule, circumstances of the crime (1st phase) valued in a more severe way by the legislator”, that is, “not being valued in the third phase, nothing prevents its residual valuation in the first or second phases, c) disregarding the spare majors in dosimetry would end up subvert the individualization of the penalty carried out by the legislator, since the circumstances considered more serious, to the point of being treated as causes of increase, would end up being neglected, and; d) regarding the aggravating factor of recidivism, it must the 1/6 parameter used by this Superior Court must be observed, which is why sets the intermediate sentence at 5 years and 3 months in prison.

Finally, in the records of HC nº 725.534/SP (STJ, 2022), once again, despite not aware of the petition, the order requested by the Defense was granted ex officio in the sense to reduce the then Patient's sentence to 4 years, 10 months and 10 days of

imprisonment, under the regime semi-open, added to the payment of 486 fine days, at which time he brought the following conclusions:

a) ERESP nº1,887,511/SP, judged on 06/09/2021 by the Third Section of the STJ, established, among others, guidelines for the application of art. 33, §4º, of Law No. 11,343/2006 (BRASIL, 2006) in the sense that the nature and quantity of seized drugs are factors to be necessarily considered when setting the base penalty, under the terms of art. 42 of Law no. 11,343/2006 and its supplementary use in the third sentence dosimetry phase, to remove the penalty reduction provided for in § 3 of the art. 33 of Law no. 11,343/2016, can only occur when this vector conjugated with other circumstances of the specific case that, taken together, characterize the agent's dedication to criminal activity or integration into a criminal organization;

b) In the ARE records 666.334/AM, judged by the STF, it was concluded that the circumstances of the nature and quantity of the drug seized must be taken into consideration only in one of the phases of calculating the penalty,

c) given the guidance consolidated long ago by Superior Courts, I propose that we maintain the previous position, as accepted in ARE 666.334/AM, on the possibility of valuing the quantity and nature of drug seized, both for setting the base sentence and for modulating the cause of reduction provided for in art. 33, § 4, of Law 11,343/2006, in the latter case even if are the only elements measured, as long as they were not considered in the first penalty calculation phase, and;

d) when verifying compliance with the requirements of art. 33, § 4 of Drug Law, the sentence was reduced by 1/6, taking into account the provisions of art. 42 of Law no. 11,343,2006 (significant amount of drugs seized - 147 kilos of marijuana).

After 1) the contextualization of the problem involving the high number of habeas corpus in proceedings before Brazilian justice, 2) the increase in decrees of precautionary measures in inquisitorial phase based on data from the CNJ and 3) the analysis of the jurisprudential evolution of the STJ, based on precedent judged by following the themes judged by the Third Section of that Court, regarding the limits of habeas corpus for recalculation purposes of the penalty, it was possible to conclude that a) the constitutional remedy of habeas corpus generates impacts that go far beyond the

classic granting of freedom to come and go to the Patient, serving as a true guarantee capable of declaring what should (or should not) be considered as adequate dosimetry of the sentence, b) the obstacles related to the knowledge of habeas corpus have increased, and c) it is important (and urgent), for legal security purposes, the establishment of objective criteria for the purposes of measuring what constitutes flagrant illegality capable of generating knowledge of the writ, even if, in relation to the coercive act, appeal provided for in criminal procedural legislation, being presented to the appropriate following purposes, that is, there will be flagrant illegality capable of generating knowledge of habeas corpus when faced with a case that involves, alternatively: c.1) direct violation of the text of the Brazilian Federal Constitution of 1988 or the legislation infraconstitutional, and; c.2) violation of the jurisprudence of the STF and/or the STJ in cases repetitive and/or with regard to constitutionality control, with the Defense bearing the burden demonstrating the aforementioned requirements.

References

1. BRAZIL. STJ. 6th Class. HC nº35,896/DF. Judgment published on 08/16/2004. Available at:< www.stj.jus.br>. Accessed on: 06/20/2022.
2. BRAZIL. STJ. 3rd Section. HC no. 361.631/SP, rapporteur Minister Ribeiro Dantas, Terceira Section, judged on 12/14/2016, DJe of 2/2/2017. Accessed on: 06/27/2022.
3. BRAZIL. STJ. 3rd Section. HC no. 362.535/MG, rapporteur Minister Felix Fischer, rapporteur for the ruling Minister Maria Thereza de Assis Moura, Third Section, judged in 14/12/2016, DJe of 8/3/2017. Accessed on: 06/27/2022.
4. BRAZIL. STJ. 3rd Section. HC no. 365.963/SP, rapporteur Minister Felix Fischer, Third Section, judged on 10/11/2017, DJe of 11/23/2017. Accessed on: 06/27/2022.
5. BRAZIL. STJ. 3rd Section. HC no. 462.253/SC, rapporteur Minister Nefi Cordeiro, Third Section, judged on 11/28/2018, DJe of 2/4/2019. Accessed on: 06/27/2022.
6. BRAZIL. STJ. 3rd Section. HC no. 463.434/MT, rapporteur Minister Reynaldo Soares da Fonseca, Third Section, judged on 11/25/2020, DJe of 12/18/2020. Access at: 27.06.2022.
7. BRAZIL. STJ. 3rd Section. HC no. 725.534/SP, rapporteur Minister Ribeiro Dantas, Third Section, judged on 4/27/2022, DJe of 6/1/2022. Accessed on: 06/27/2022.
8. FILHO, Roberto Freitas; LIMA, Thalita Moraes. Decision Analysis Methodology – MAD. Univ. JUS, Brasília, n. 21, p. 1-17, Jul./Dec. 2010.
9. QUINTIERE, Victor Minervino. The effects of habeas corpus on criminal proceedings: studies in honor of Minister Sebastião Reis Júnior involving the filing of habeas corpus and its impacts on the construction/legitimation of evidence. In: COLAVOLPE, Luis, ESPÍNEIRA LEMOS, Bruno and MATTOS, Maurício. *Approves e o processo penal constitucionalizado. Estudos em homenagem ao ministro Sebastião Reis Júnior*. 1ª edição. Minas Gerais. Editora D' Plácido. 2021.

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вікторія Аніщенко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

Актуальність вивчення проблеми професійно важливих якостей співробітників пенітенціарної системи обумовлена тим, що їх професійне зростання є необхідною умовою досягнення високої якості виконання службово-професійних завдань. У зв'язку з цим постало важливе завдання щодо своєчасної діагностики актуального стану професійно важливих якостей особистостей співробітників, а також розробка спеціальних програм підвищення кваліфікації з метою подальшого їх розвитку, корегування та формування нових важливих особистісних якостей.

Професійно важливі якості – це такі, що включені у процес службово-професійної діяльності та забезпечують її ефективність, яку можна виміряти такими параметрами: якість, надійність, готовність до дій у надзвичайних (у тому числі екстремальних) умовах, стійкість до стресу, рівень конфліктності, рівень комунікабельності, рівень толерантності та ін.

Результати аналізу наукових праць закордонних та вітчизняних учених (А. Либлінга, Дж. МакГакіна, Д. Прайса, Г. Шефера, В. Аніщенко, Ю. Дем'яненко, М. Пузирьова, Н. Разумейко та ін.) дозволили виокремити певні групи професійно важливих якостей, що утворюють структуру професійної придатності та готовності до виконання різних видів службово-професійної діяльності (організаційно-управлінської, адміністративно-правової, фінансово-економічної, забезпечення безпеки, психологічної, соціально-виховної, освітньої (просвітницької), пробаційної та ін.).

Можна виокремити такі групи професійно важливих якостей співробітників-пенітенціаристів:

– абсолютні професійно важливі якості – це якості, які співробітник використовує на достатньому рівні, що сприяє виконанню завдань різної складності та відображає наявність у співробітника гарних твердих навичок роботи;

– відносні професійно важливі якості – це такі, що визначаються високими досягненнями співробітника в певному виді службово-професійної діяльності або в цілому та надають можливість вважати його експертом та/або наставником для інших співробітників;

– мотиваційні професійно важливі якості вказують на зацікавленість співробітника в роботі, наявність у нього чіткої внутрішньої мотивації до професійного зростання, допитливості з метою покращення умов та методів досягнення якості виконання поставлених завдань тощо;

– інноваційні професійно важливі якості, що обумовлені м'якими навичками співробітника та сприяють покращенню взаємопорозуміння у професійному середовищі (з керівництвом, серед колег та контингентом пенітенціарних установ – засудженими, ув'язненими, військовополоненими);

– небажані (антиякості) професійно важливі якості співробітника, що заважають йому виконувати на достатньому рівні свої функціональні обов'язки та заважають саморозвитку; такі особистісні якості можуть повністю знецінити співробітника в очах професійного колективу, а самому співробітнику доведеться шукати іншу роботу.

Безумовно, такий поділ може бути доповнений іншими групами відповідно до певних критеріїв відбору якостей, якими має володіти співробітник певного підрозділу пенітенціарної установи або органу пробації. Однак треба зауважити, що успішність службово-професійної діяльності пенітенціариста визначається не тільки рівнем професійних компетенцій (знань, умінь і навичок), а й ступенем розвиненості професійно-особистісних якостей.

До професійно-особистісних якостей сучасного пенітенціариста треба віднести такі, як: активність, чесність, порядність, витривалість, упевненість, рішучість, сміливість, вміння реагувати на критику й бути самокритичним, прагнення до професійного розвитку, керування особистими інтересами не на шкоду

професійним обов'язкам, неконфліктність, емпатійність і толерантність, людяність та інші.

Службово-професійна діяльність пенітенціаристів пов'язана з ризиками, оскільки вони постійно мають створювати комунікативні процеси з контингентом, який має певні моделі девіантної поведінки. Це викликає необхідність розвитку таких професійно важливих якостей, як професійна спостережливість (візуальна та опосередкована), вміння визначати ступінь ризику, загрози життю, погашення конфліктів серед представників контингенту пенітенціарних установ. До того ж сучасний співробітник-пенітенціарист має формувати такі якості, як принциповість, ввічливість, емоційний самоконтроль, рефлексію, властивість швидко переключати увагу, бути пильним, аналітико-синтетично мислити й ухвалювати відповідальні рішення щодо особистісних дій або дій підлеглих у професійному середовищі.

Можна скільки завгодно реформувати та вдосконалювати структуру пенітенціарної системи країни, проводити будівельно-технічну, технологічну модернізацію пенітенціарних установ, але, якщо співробітники-пенітенціаристи залишаться у застарілій системі професійно важливих якостей, у владі особистісних укорінених уявлень і стереотипів, очікувати кардинальних змін у підвищенні ефективності їх службово-професійної діяльності не доводиться.

Розвинути зазначені вище професійно важливі особистісні якості можливо шляхом проходження співробітниками-пенітенціаристами відповідних програм підвищення кваліфікації, в яких передбачено проведення спеціальних освітніх, соціально-психологічних тренінгів, тренінгів із саморозвитку. Під час таких інтерактивних видів навчальних занять пенітенціаристи зможуть удосконалити наявні професійно важливі якості й набути нові важливі якості. Тренінги ефективніше впливають на формування нових навичок, які підсилюються певними особистісними якостями. Застосування тренінгів є закономірною та обумовленою часом принципово новою формою професіоналізації та гуманізації пенітенціарної системи.

Співробітник спроможний змінити свої погляди і стереотипи тільки в тому випадку, коли він на практиці, в реальній навчальній ситуації отримав новий досвід іншої моделі поведінки, пе-

режив емоційний підйом, тим самим стимулюючи у себе готовність до особистісних змін. Таких результатів співробітник-пенітенціарист може досягнути, беручи участь у соціально-психологічних тренінгах.

За останні роки майже в усіх провідних країнах введені в правоохоронну діяльність сучасні тренінгові технології, що, як свідчать численні закордонні дослідження, значно підвищують ефективність самої діяльності, а також надійність персоналу. Особливо широке застосування тренінгові технології знайшли в правоохоронній системі США, Німеччини, Великої Британії, там створена система обов'язкового проходження співробітниками комунікаційних, антистресових та інших тренінгів. Нині проведення тренінгів з персоналом правоохоронних органів поширено і у східноєвропейських країнах: Угорщині, Польщі, Болгарії. На теперішній час нові міжнародні програми роботи з персоналом правоохоронних органів, які передбачають застосування тренінгів, почали реалізовуватися в країнах Азії.

Отже, завдяки проведенню тренінгів, що мають бути введені як обов'язковий компонент програм підвищення кваліфікації абсолютно для всіх категорій співробітників-пенітенціаристів, в яких передбачені інтерактивні методи навчання, кожен співробітник зможе розвинути особисті важливі професійні якості та навички самопізнання, саморегуляції, спілкування, комунікативних, професійних і спеціальних умінь. Саме завдяки тренінгам можливо в стислі терміни якісно змінити імідж та обличчя співробітників пенітенціарної системи, привести її до сучасних міжнародних стандартів, що в цілому буде сприяти реформуванню вітчизняної пенітенціарної системи України.

Олена Балаласва,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІДКРИТИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

Розвиток цифрових ресурсів, орієнтованих на академічну та професійну мобільність населення, сприяє демократизації

інформаційно-освітнього простору, забезпечує надання відкритого доступу до знань усім охочим.

Водночас дослідники зауважують, що відображення дійсності у віртуальному просторі у всій її складності обертається невпорядкованістю і навіть хаотичністю контенту, що є платою за свободу доступу до інформації. Принцип відображення також повністю визначає відносини між реальною освітою та освітою, якою вона нині є в інтернеті. Остання, з педагогічної точки зору, копіює першу; дистанційні освітні програми відтворюють зміст очних, їхні безперечні переваги – дешевизна, доступність, вибір зручного часу навчання, широкі можливості самоконтролю і навіть використання аудіовізуальних та мультимедійних ресурсів – не впливають принципово на зміст, методи та результати навчання [1, с. 9].

А відсутність нових дидактичних підходів є основною причиною того, що інтернет лише копіює традиційні форми навчання, не розкриваючи й малої частки своїх педагогічних можливостей, з-поміж яких називають: цифрування, персоналізацію, операціоналізацію – машинне опрацювання великих масивів знання, можливість будувати віртуальні та гібридні реальності, природовідповідність – можливість відтворення об'єктів живої, соціальної та культурної природи з метою їх осмислення; культуровідповідність та суб'єктність – формування суб'єктної позиції щодо об'єктів природи і всесвіту з метою свідомої організації власної діяльності щодо матеріального світу, суспільства і власне себе.

Значної популярності набувають масові відкриті онлайн-курси з великомасштабною інтерактивною участю та відкритим доступом через інтернет, що робить безкоштовне навчання доступнішим для широкого загалу.

Це, на думку сучасних дослідників, уможливорює навчання протягом життя, необхідне для різних верств суспільства (безперервне професійне навчання, навчання пенсіонерів відповідно до їхніх інтересів, молодих людей, які перебувають у сумніві щодо вибору шляху подальшої освіти, безробітних, які вдосконалюють своє резюме, тощо). У центрі сценарію підтримки навчання протягом життя перебуває сам навчальний матеріал, що відповідає філософії безкоштовного розподілу відкритих освітніх ресурсів. У загальному вигляді концепція відкритих

освітніх ресурсів передбачає будь-який освітній ресурс, доступний без оплати права на його використання, відтворення та розповсюдження (зокрема електронні підручники, потокову передачу інформації, мультимедіа, подкасти, фотографії та інші матеріали, призначені для застосування у процесах викладання та навчання). Потенціал поширення матеріалів онлайн набагато більший, саме тому відкриті освітні ресурси, представлені в цифровому форматі, стають невід'ємною частиною процесу інтернет-освіти (e-learning).

З іншого боку, заклади вищої освіти мають ще одну важливу місію – наукових досліджень, обміну досвідом та знаннями, які збагачують і надихають на розвиток нових ідей. Сьогодні університети зауважують, що філософія відкритого обміну матеріалами сприймається не лише як соціально позитивна (доступ до безкоштовних наукових та освітніх ресурсів), але стає водночас джерелом розвитку самого закладу.

А ще одна причина актуальності відкритих освітніх ресурсів пов'язана з тим, що, будучи частиною змісту освітнього процесу, вони стають інституційним інструментом у роботі з абітурієнтами, дозволяючи потенційним студентам ознайомлюватися з пропонуваними курсами та методами навчання.

З-поміж інших переваг відкритих освітніх ресурсів науковців називають: економію витрат, регулярне оновлення та постійне вдосконалення змісту, ефективність навчання, доступність, зміни в освітній практиці – надання безкоштовних навчальних ресурсів позитивно впливає на якість освіти в країнах, що розвиваються, і сприяє вирівнюванню доступу до навчання соціально незахищених верств населення.

Водночас дослідники визнають недосконалість та певну обмеженість конкретних ресурсів, а для ефективного досягнення освітніх цілей рекомендують їх комбінувати.

Список використаних джерел

1. Балаласва О. Ю. Дидактичний потенціал електронних освітніх ресурсів у системі неперервної освіти. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2021. Вип. 12 (4). С. 8–14.

Лідія Біліченко, магістр історії
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ВІДНОСИНИ УСРР З НІМЕЧЧИНОЮ У 1921–1923 РР.

Починаючи з 1920 року, більшовики намагалися перехопити ініціативу УНР з налагодження міждержавних відносин з Німеччиною. Першим кроком на шляху зближення між українським радянським та німецьким урядами було підписання 23 квітня 1921 р. спеціального договору про обмін військовополоненими та інтернованими, згідно з яким при Російському бюро у справах військовополонених у Берліні було створено Особливе українське відділення у справах військовополонених, яке мало право вступати в безпосередні контакти з німецькою владою [1, с. 137–162].

Обмін дипломатичними представництвами між УСРР та Німеччиною відбувся після підписання 5 листопада 1922 року угоди про поширення дії Рапалльського договору на Україну та інші радянські республіки. Повноважним представником УСРР у Німеччині було призначено В. Ауссема [2, с. 10–13]. (Склад посольства УСРР у Німеччині див. на табл. – *прим. автора*).

Прізвище, ім'я, по батькові	Посада
Аусем В. Х.	Повноважний представник посольства, посол
Богомолов Д. В.	Секретар
Леонідов	Управляючий
Руденко	Консул
Блюменфельд	Секретар консульства
Михайльський А. Б.	Головний бухгалтер
Лисинецький	Завідувач канцелярії
Петренко	Завідувач інформаційного відділу
Лабач	Канцелярист
Кольбе	Машиністка
Григорович	Дипломатичний кур'єр
Бриль	Комендант
Рофол	Кур'єр
Келлерт	–
Воронцова	Шифрувальниця
Гальперін	Машиністка
Іоселевський	Лікар

Джерело: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3675. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 4.

Окрім посольської діяльності, на плечі посольства УСРР у Берліні лягла ще й шпигунська діяльність. Члени посольства УСРР стежили за посольством УНР та петлюрівською еміграцією і доповідали в листах своєму керівництву про стан речей. Так, у доповіді В. Ауссема, зокрема, зазначається: «Із спостережень за українським рухом. Вам відомо, що до інформаційної роботи по українському питанні я приступив лише у лютому місяці. Свою роботу я сконцентрував головним чином на встановленні хороших відносин як з білогвардійцями, так і з українськими націоналістами, та й взагалі з усіма, які мали відношення до українського визвольного руху. Робота моя у цьому напрямку мала певний успіх. За перший місяць роботи вдалося зав'язати добрі стосунки з такими організаціями. З групою гетьмана Скоропадського, де працювала безпосередньо наша людина, і мав змогу бувати не тільки серед цих кіл, але й брати участь у різних засіданнях. Робота з цією групою у нас настільки злагоджена, що у майбутньому ми будемо мати змогу отримувати самі точні дані про кожний крок цієї групи. До другої групи, яка стоїть дуже близько до Скоропадського, – так званий Комітет Спасіння України, склалися такі ж самі відносини, як і з першою групою, так що і від цієї групи нами отримуються точні дані про її діяльність. Маючи на увазі доволі важливий пункт української еміграції у Відні та роботу Віденської Національної Ради, мені вдалося завербувати спеціальну людину, що, перебуваючи у Відні, буде шпигувати за рухом та два рази на тиждень пересилати нам звіти зі своїх спостережень. Наразі він знаходиться у Берліні і, отримавши від нас інструкції, вирушить до Відня. Також у Берліні працює двоє наших людей. Один із наших співробітників працює постійно серед німецьких та й взагалі серед українських кіл. Наш зв'язок з урядом Петлори у Тарнові та Варшаві налагоджується, і перші дані, отримані з Тарнова копії протоколу з таємних засідань Тарновської ради, нами уже у свій час було додано до нашого бюлетеня. Є надія отримувати також точні відповіді із засідань кабінету Петлюрівського уряду...» [3, арк. 18].

Наступним кроком у міждержавній співпраці між УСРР і Німеччиною стали переговори в лютому 1922 року між наркомом закордонних справ УСРР Х. Раковським та німецьким

міністром закордонних справ В. Ратенау про можливість економічної співпраці. 8 квітня 1922 року сторони підписали у Берліні «Протокол про обмін торговельними місіями». Торговельним представником УСРР у Німеччині став Ю. Новаковський, Німеччини в УСРР – Г. Гаушильд [1, с. 137–162].

З утворенням СРСР ліквідували республіканський наркомат закордонних справ 1 серпня 1923 року, було ліквідовано і посольство УСРР у Німеччині [1, с. 162].

Таким чином, 23 квітня 1921 року після підписання спеціального договору про обмін військовополоненими та інтернованими було створено Особливе українське відділення у справах військовополонених, яке започаткувало міжнародні відносини між УСРР та Німеччиною. Обмін дипломатичними представництвами між УСРР та Німеччиною відбувся після підписання 5 листопада 1922 року угоди про поширення дії Рапалльського договору на Україну та інші радянські республіки. Повноважним представником УСРР у Німеччині було призначено В. Ауссема. Офіційно дипломатичні й міждержавні відносини між УСРР та Німеччиною припинилися 1 серпня 1923 року з утворенням СРСР.

Список використаних джерел

1. Горбатюк М., Шнуровська Л. Документи про консульську діяльність дипломатичного представництва УСРР у Німеччині як джерело до вивчення історії української радянської дипломатії 1920–1923 років. *Архіви України*. 2018. № 4. С. 137–162. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/issue/view/8/13>.
2. Стрельникова І. Встановлення міждержавних зв'язків УСРР у 1921–1922 рр. *Правові новели*. 2014. № 2. С. 10–13.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3675. Оп. 1. Спр. 1.

Світлана Гергуль,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов та освітніх технологій
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

Питання професійної підготовки вчителя є актуальним і вкрай важливим особливо сьогодні, коли наша країна зазнає воєнної агресії. Сучасний вчитель має не тільки підготувати майбутнє покоління до фізичного протистояння з ворогом, а й навчити молодь протидіяти супротивнику в інформаційному просторі. Особливого значення набуває формування у молодого покоління таких компетентностей, як критичне мислення, цифрова безпека, візуальна, цифрова та медіаграмотність, соціальна толерантність, стійкість до впливів, фактчекінг, інноваційність та креативність [2]. Оновлена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні наголошує, що частиною освітнього процесу має стати медіаосвіта, яка спрямована на «формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій». Також вона наголошує, що «медіаосвіта у вищій школі передбачає підготовку як фахівців для мас-медіа, так і медіапедагогів та медіапсихологів. Крім того, медіаосвітні елементи мають увійти до навчальних програм циклу професійно орієнтованої гуманітарної підготовки з інших спеціальностей у відповідних їм обсягах (предметна професійна медіаосвіта)» [3].

Розглянемо процес формування інфомедійної грамотності майбутніх учителів на прикладі філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, який здійснюється під час реалізації освітньо-професійних програм як першого (бакалаврського), так і другого (магістерського) рівнів освіти. Маємо два напрями формування

– теоретичний та практичний. Теоретичний передбачає формування інфомедійної грамотності у процесі вивчення здобувачами вищої освіти основних та вибіркових освітніх компонентів. Наприклад, на бакалаврському рівні це такі компоненти, як: «Педагогіка», «Медіадидактика в освітньому просторі Нової української школи», «Основи педагогічної майстерності», «Сучасні технології навчання та виховання». На магістерському рівні – «Педагогічний менеджмент», «Медіаосвіта та медіаграмотність», «Основи інклюзивної освіти». Практичний напрям реалізується під час проходження студентами педагогічної практики. У полі зору майбутніх учителів перебувають два аспекти – формування вміння критично сприймати та аналізувати інформацію, подану в різних джерелах, та утворення здатності створювати власний якісний контент.

Вагоме значення надається і самостійній роботі здобувачів вищої освіти. Для формування власної інфомедійної грамотності їм пропонується низка онлайн-курсів, які розміщені на навчальних платформах EdEra та PROMETHEUS. Вони спрямовані на формування критичного мислення, вміння працювати з інформацією, розрізняти неправдиву інформацію, протидіяти інформаційному тиску. Це такі курси: «Медіаграмотність для освітян» (<https://bit.ly/2DqQgtX>), «Медіаграмотність: як не піддаватися маніпуляціям?» (<https://bit.ly/41f2jBX>), «Англійська для медіаграмотності» (<https://bit.ly/3LE9Owv>), «Very Verified: онлайн-курс з медіаграмотності» (<https://verified.ed-era.com/ua>). Проходження цих курсів також дає здобувачам вищої освіти можливість отримати бали за неформальну освіту, що допомагає їм покращити свій рейтинг.

Отже, можемо зробити висновок, що поєднання лекційних і практичних занять із самостійним вивченням дистанційних курсів сприяє більш ефективному формуванню інфомедійної грамотності майбутніх учителів, застосуванню диференційного підходу до навчання. Така робота дозволяє студентам і магістрантам значно покращити якість власного контенту, зокрема оформлення конспектів уроків та позакласних заходів, змістову наповненість сторінок у соціальних мережах, університетських

та факультетських сайтів. Акцентується увага не тільки на тексті, а й на візуальному зображенні, графічному дизайні.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ми лише фрагментарно розглянули шляхи формування інфомедійної грамотності як основної складової професійної майстерності вчителя. У подальшому ретельного дослідження, на нашу думку, потребують питання, пов'язані з формуванням цифрової грамотності вчителя, вміннями створювати якісний контент і вести професійний блог педагога. Саме за цими напрямками ми плануємо продовжувати наші наукові розвідки.

Список використаних джерел

1. Гергуль С. М. Медіаосвіта та діаграмотність : навчальна програма. Чернігів : Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2022. 12 с.
2. Збірка методичних матеріалів для формування навичок інфомедійної грамотності: навчально-методичне видання. Київ : IREX в Україні, 2020.
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). 2016. URL: <https://mediaosvita.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf>.
4. Найдюнова Л. А. Перспективи розвитку медіаосвіти в контексті Болонського процесу: процесуальна модель медіакультури. *Вища освіта України*. 2007. Дод. 3. Т. 5. С. 161–167.
5. Порадник з інфомедійної грамотності для учнів та вчителів сучасних закладів освіти : практикум / упоряд. С. М. Гергуль та ін. Чернігів : Десна Поліграф, 2021. 212 с. URL: <https://bit.ly/3nO24Qv>.

Ростислав Діденко, аспірант 2-го курсу
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: Віталій Третько,
доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Фахівці у сфері міжнародних відносин – це люди, які мають спеціалізовану експертну або професійну підготовку з питань міжнародних відносин. Вони можуть мати різний фаховий про-

філь, включаючи політичні науки, міжнародне право, економіку, дипломатію, соціологію, культурні студії, міжнародну безпеку тощо. Фахівці у цій галузі можуть працювати в урядових органах, міжнародних організаціях, дипломатичних службах, дослідницьких центрах, неприбуткових міжнародних організаціях, медіа, корпораціях тощо. Вони аналізують міжнародні події, розробляють політичні стратегії, сприяють укладанню міжнародних договорів, проводять дипломатичні переговори, вивчають міжнародне право, а також впливають на формування зовнішньої політики країн та міжнародних організацій.

Відповідно до освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини», призначеної для підготовки бакалаврів з міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій, особа, що отримала ступінь бакалавра з міжнародних відносин, може здійснювати професійну діяльність у сфері зовнішньої політики, міжнародного співробітництва і міжнародних відносин, та обіймати первинні посади в органах державної влади різних рівнів і місцевого самоврядування, у міжнародних та недержавних організаціях, у комерційних структурах. Відповідно до Національного класифікатора України (ДК 003:2010) фахівці з цієї освітою можуть обіймати такі первинні посади: менеджер із зв'язків з громадськістю; коментатор; оглядач політичний; консульський агент; організатор громадських заходів; помічник керівників; референт; помічник керівників підприємств, установ та організацій. Фокус освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини» – спеціальна освіта в галузі міжнародних відносин за спеціальністю «міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» з підготовки фахівців, орієнтованих на стратегію ефективного налагодження та розвиток інтеграційних зв'язків Поділля та регіонів України з країнами Європейського Союзу і Центрально-Східного регіону Європи [1].

Щодо сутності поняття «стратегічні комунікації», то в тексті Воєнної доктрини України воно визначається як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [2]. Діяльність

у системі стратегічних комунікацій передбачає поширення стратегічного нарративу, спрямованого на підтримку довгострокових стратегічних цілей держави.

Результати узагальнення наукових джерел [3–6] та освітньо-професійних програм підготовки фахівців міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій дозволяє зробити висновок про те, що фахівець у сфері стратегічних комунікацій повинен мати широкий спектр знань і навичок, оскільки ця галузь вимагає комплексного підходу до планування, виконання та оцінки комунікаційних стратегій. Зокрема вони повинні вміти здійснювати аналіз ситуації; урахувати комунікаційні ризики та потенційні можливості; демонструвати спроможність виконувати стратегічно-операційні та стратегічно-комунікаційні завдання; мати навички дослідження проблем суб'єктів стратегічної комунікації; здійснювати оцінку ефективності, період часу і бюджет, а також будувати комунікаційну стратегію і стратегічно-комунікаційну тактику.

Для ефективної підготовки майбутніх фахівців міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій необхідно дотримуватися певних педагогічних умов, які мають бути реалізовані в освітньому процесі.

Перша педагогічна умова – інтегрований підхід до навчання. Це означає, що майбутні фахівці міжнародних відносин повинні отримувати знання з різних галузей, таких як політична наука, економіка, право, соціологія та інші. Інтегрований підхід дозволяє забезпечити комплексне розуміння сучасних міжнародних відносин та їх вплив на систему стратегічних комунікацій.

Друга педагогічна умова – практична орієнтація навчання. Якщо коротко, то навчальні програми мають містити практичні компоненти, такі як стажування в міжнародних організаціях, дипломатичних установах, аналітичних центрах тощо. Це дозволить студентам отримати реальний досвід роботи в галузі міжнародних відносин і стратегічних комунікацій.

Третя педагогічна умова – розвиток міжкультурної компетентності. З урахуванням того, що міжнародні відносини мають міжкультурний характер, важливо навчити майбутніх фахівців розуміти та ефе-

ктивно взаємодіяти з представниками різних культур. Це допоможе їм ефективніше працювати в системі стратегічних комунікацій.

Четверта педагогічна умова – розвиток аналітичних здібностей та критичного мислення. У міжнародних відносинах важливо бути здатним аналізувати складні ситуації, прогнозувати наслідки рішень та критично оцінювати різноманітні точки зору. Ці навички допоможуть майбутнім фахівцям ефективно спілкуватися та впливати на систему стратегічних комунікацій.

Отже, для ефективної підготовки майбутніх фахівців міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій необхідно забезпечити інтегрований підхід до навчання та його практичну орієнтацію, розвиток міжкультурної компетентності, а також розвиток аналітичних здібностей і критичного мислення.

Список використаних джерел

1. Освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини». Хмельницький національний університет, 2021. URL: <https://khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/op/b/291-mv-2021.pdf>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

3. Примак Т. Маркетингові комунікатори: особливості підготовки фахівців. *Маркетинг в Україні*. 2011. № 4. С. 46–53. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609065.pdf>.

4. Ярьсько К. В. Підготовка студентів до здійснення антикризових комунікацій в сфері бізнесу та державного сектору. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30–31 трав. 2019 р.). Харків: ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 425–426.

5. Конаржевська В. І. Досвід збройних сил Німеччини у підготовці майбутніх офіцерів до здійснення стратегічних комунікацій. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 60. С. 186–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2018_60_21.

6. Безверхнюк Т. М., Сивак Т. В. Тенденції розвитку кваліфікаційних потреб у спеціалістах зі стратегічних комунікацій. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2016. Вип. 18. С. 61–82.

Олена Дягілева,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців
(за скороченою програмою)

Херсонської державної морської академії;

Альона Юрженко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови з підготовки морських фахівців
(за скороченою програмою)

Херсонської державної морської академії;

Олена Кононова, викладач

Морського фахового коледжу

Херсонської державної морської академії

ВИКЛАДАННЯ МОРСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Підготовка майбутніх морських фахівців в Україні нині переживає нелегкі часи. У Херсонській державній морській академії (ХДМА) однією з профільних дисциплін є морська англійська мова. Під час дистанційного навчання викладачі ХДМА стикнулися з низкою проблем, які дозволила вирішити платформа Moodle. Використовуючи цю платформу, науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти отримали змогу створювати гнучкі електронні курси, які відповідають вимогам морської освіти [1].

Електронні курси з морської англійської мови містять низку інтерактивних завдань, які дозволяють створити Moodle: тести, ігрові завдання, форуми, чати, вікітаблиці, уроки та ін.

На платформі ведеться електронний журнал, оцінювання в якому виставляється автоматично (завдання, які викладачу не потрібно оцінювати) і вручну (режим редагування журналу).

Корисним інструментом платформи також є звіти, використовуючи які, можна переглянути: розподіл компетентностей (за умови заповнення репозитарію компетентностей, що дуже зручно для морської освіти та підготовки); журнал подій курсу; останні події, звіт про діяльність як окремого курсанта, так і групи; участь на курсі; звіт проходження і статистику [2].

Налаштування журналу оцінок кожен викладач морської англійської мови може відкоригувати згідно з робочою програмою. Наприклад, створивши на курсі шість тестів, вони автоматично з'являться як окремі колонки в журналі, а для створення колонок «перевірка усної компетентності» викладач має змогу відкоригувати значимість цього елементу оцінювання, максимальну оцінку, статус та інші дії.

Відкривши курс, курсант бачить, які діяльності є обов'язковими для отримання заліку, скільки балів можна отримати за їх проходження, прохідні бали, максимальну оцінку за курс та іншу корисну для себе інформацію.

Викладач має змогу завантажити журнал оцінювання собі на гаджет (комп'ютер або телефон) у різних форматах: електронна таблиця OpenDocument, текстовий файл, електронна таблиця Excel, XML файл [3].

Різноманітні діяльності та ресурси платформи допомагають зробити вивчення морської англійської мови цікавим, ефективним і зручним. Великої популярності набула діяльність «завдання». Створивши таку діяльність, викладачі мають змогу зібрати письмові/усні/графічні завдання курсантів будь-якого формату; оцінити їх (цифрова оцінка, штамп-малюнок – сумний або веселий смайл, текстовий напис за допомогою пензля або хайлайтера); додати, якщо буде потреба, коментарі та відправити назад на доопрацювання.

Чати й форуми – невід'ємна частина вивчення морської англійської мови в електронному форматі. Викладач створює тематичні форуми або чати згідно з модулем, який вивчається (Marine Diesel Engine Development History, Safe Engineering Watch, Ship Systems, Refrigeration Plant). Курсанти створюють окремі теми для дискусій, де мають змогу ставити питання, давати відповіді тощо [4].

Іншим популярним інструментом під час викладання морської англійської мови є глосарій (діяльність типу словника). Вивчення термінів – необхідна умова формування комунікативної компетентності майбутніх морських фахівців. Діяльність глосарія дозволяє створювати й управляти зібранням термінів та їх визначеннями для конкретного курсу. Терміни можуть бути

з дефініціями, синонімами, антонімами, прикладами використання, графічним супроводом, посиланнями, відео тощо.

Таким чином, використання платформи Moodle під час викладання морської англійської мови майбутнім морським фахівцям у ХДМА дозволяє створити низку електронних курсів з різноманітними вільностями та завданнями (тести, словники, чати, форуми, вікі тощо). На платформі ведеться електронний журнал, в якому оцінювання виставляється як автоматично, так і вручну. Журнал оцінювання може бути налаштований відповідно до робочої програми, що дозволяє викладачам вести детальний облік успішності курсантів. Використання чатів і форумів допомагає створити спільноту курсантів, де вони можуть обговорювати теми, ставити питання й давати відповіді. Вважаємо ефективним використання цієї платформи для формування комунікативної компетентності майбутніх морських фахівців. У подальшому плануємо дослідити зовнішні інструменти, які можна інтегрувати в платформу Moodle, та покращити викладання морської англійської мови (Miro, Kahoot!).

Список використаних джерел

1. Дягилева О. С., Юрженко А. Ю., Пазяк А. С. Використання LMS Moodle в процесі підготовки майбутніх морських фахівців: інтелектуальний аспект. *Spiritual and intellectual upbringing and teaching youth in the XXI century*. 2023. С. 439–443. URL: <https://doi.org/10.58962/2708-4809.wsnos.2023.80>.
2. Рябуха І. Закладення науково-методичного та загальнопедагогічного базису морської освіти (друга половина XVIII століття). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 10 (74). С. 34–44. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/60a7ad2f-1bb1-4790-87be-89fdfc2bbae/content>.
3. Піндосова Т. С. The use of Kahoot! in Maritime English language teaching. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 1 (15). С. 307–319. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/110/234>.
4. Юрженко А. Ю. Модель формування комунікативної англійської компетентності майбутніх суднових механіків у системі змішаного навчання. *Змішане навчання – інновація XXI сторіччя*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 листопада 2018 р.). Харків: НТУ «ХПІ», 2018. С. 132–138. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/78671754-a820-4acf-b29a-ddca4c012349/content>.

Вадим Жулковський,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ПЕРШООСНОВА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає гостра потреба у переосмисленні зробленого і здійсненні системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання молоді та формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей. Серед основних причин процесів, що відбуваються в Україні, зокрема воєнних дій, які розпочались у 2014 році, є і недоліки в системі національного виховання. Ситуація, яка склалась, надає особливого значення національному та патріотично-державницькому вихованню молоді, формуванню в неї бажання і здатності стати на захист Батьківщини. Важливим у цьому процесі є досвід виховної роботи з формування національної ідентичності, патріотичних почуттів підростаючих поколінь західної української діаспори [2, с. 76]. У період незалежності були створені численні державні цільові програми, концепції, стратегії, спрямовані на розвиток національно-патріотичного виховання, але їх ефективність, на жаль, була далеко не на найвищому рівні.

Варто зазначити, що у процесі дослідження виявлено цікавий парадокс, який полягає в тому, що серед зарубіжних українців, які не проживали у вільній і незалежній Україні, за яку вони боролись, більшість народились і прожили все своє свідоме життя в еміграції та зуміли зберегти свою культурну ідентичність, не асимілюватися, і водночас у багатьох українців, які проживають у незалежній Україні (переважно у східних та південних регіонах), ця культурна ідентичність не була сформо-

вана, а іноді навіть частково сформована культурна ідентичність до країни-агресора.

Аналіз джерельної бази дає можливість сформулювати власне тлумачення поняття національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі як цілеспрямовану діяльність виховних інституцій (родини, рідномовних закладів освіти, громадських і молодіжних організацій), спрямовану на плекання української етнокультурної ідентичності через засвоєння рідної мови та культурних надбань українців, дотримання національних традицій [3, с. 12].

Подібно до цього основу системи національно-патріотичного виховання на сучасному етапі можуть складати: родина, заклади освіти, громадські й молодіжні організації.

У кожній родині батьки мають виховувати власних дітей, формуючи в них культурну ідентичність. У закладах освіти національно-патріотичне виховання може проходити у рамках аудиторної і позааудиторної роботи. Безпосередньо на профільних предметах можливо сформувати любов до рідної мови як основи культурної ідентичності, правильне розуміння історії України, національних героїв, вивчити традиції, звичаї та обрядовість українців, виховати повагу до Конституції України, законів, державної символіки [1, с. 35].

Позааудиторна робота може проводитись у таких формах:

- бесіди з визначними людьми;
- екскурсії;
- дидактичні, сюжетно-рольові ігри;
- прослуховування народної, класичної, сучасної музики;
- перегляд фільмів;
- відзначення пам'ятних і знаменних дат (зокрема і свят національного календаря, родинних і обрядових свят, ознайомлення з традиціями їх святкування);
- вшанування пам'яті героїв України;
- змагання, конкурси, гурткова робота, співпраця з молодіжними громадськими організаціями (зокрема з «Пластом», який активно займається національно- та військово-патріотичним вихованням, має свій однострій, аналог стрійового статуту і т.п.).

Усі вищеперераховані заходи, звичайно, потребують систематичного планування.

Війна та реальна загроза зникнення України з політичної карти світу, стрімкі політичні події радикально змінили ситуацію – спонукали владу й український народ згуртуватися, мобілізуватися, усвідомити свою ідентичність, національну унікальність і самодостатність, законне і невід’ємне право бути господарем на власній землі. Ефективність національно-патріотичного виховання напряму залежить від людей на місцях та їх бажання щось змінювати. Без цього результативність створення законодавчої бази, концепцій, стратегій буде зведена до мінімуму.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
2. Джус О. В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в українській діаспорі: досвід, спроби. *Наука і освіта*. 2016. № 10. С. 76.
3. Жулковський В. В. Тенденції національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі (друга половина ХХ–початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2020. 20 с.

Олена Кіріакіді, аспірантка 2-го курсу
Хмельницького національного університету;
науковий керівник: Олександр Діденко,
доктор педагогічних наук, професор,
заступник начальника науково-організаційного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Медіаграмотність офіцерів Військово-морських сил Збройних Сил України є професійно важливою особистісною властивістю, що охоплює мотивацію до підвищення свого рівня медіаграмотності, свідоме ставлення і зацікавленість медіатекстами, знання історії та ролі медіа, види інформаційного впливу,

вміння здійснювати пошук необхідної інформації, аналізувати медіаповідомлення, оптимально використовувати медіаресурси, протистояти маніпуляціям та дезінформації. Складовими медіаграмотності офіцерів Військово-морських сил Збройних Сил є особистісний, пізнавальний та діяльнісний компоненти.

Про її розвиненість можна зробити висновок за трьома критеріями, які характеризують структурні компоненти, зокрема особистісно-мотиваційний, пізнавально-когнітивний і діялісно-результативний.

Основними показниками особистісно-мотиваційного критерію є такі: мотивація до вивчення медіаграмотності; пізнавальні інтереси у сфері медіа, ерудиція, допитливість і прагнення нового; готовність підвищувати свій рівень знань про медіаграмотність; емоційна врівноваженість, психологічна стриманість, стресостійкість в агресивному інформаційному просторі.

Показники пізнавально-когнітивного критерію: обізнаність із загальними особливостями медіа, їхньою історією та роллю у суспільстві; знання про послідовність оцінювання змісту медіатекстів, вимоги до медіаповідомлення та новинні стандарти; знання про інструменти новітніх медіа, зокрема YouTube, Google, Facebook, Twitter, ТікТок та ін., особливості спілкування у соціальних мережах; обізнаність з техніками маніпулятивних впливів, методами захисту від можливих негативних впливів у процесі масової комунікації.

Показники діялісно-результативного критерію: здатність аналізувати й оцінювати медіаповідомлення, визначати його актуальність і несуперечливість; уміння створювати власні усні чи письмові висловлювання, необхідні для виконання різних завдань професійної діяльності, брати участь в онлайн-дискусіях; уміння критично оцінювати медіатексти, виявляти маніпуляції історичною та актуальною для суспільства інформацією, перевіряти її достовірність; навички розпізнавання фейків та дезінформації, протидії ворожим інформаційним впливам, верифікації контенту соціальних мереж [1; 2; 3].

З використанням зазначених критеріїв прийнято трирівневу шкалу розвиненості медіаграмотності майбутніх офіцерів: низький рівень, достатній і високий.

Для розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів Військово-морських сил виокремлено педагогічні умови, які було впроваджено під час формувального етапу педагогічного експерименту.

Перший напрям роботи під час експерименту передбачав забезпечення майбутніх офіцерів базовими знаннями медіаграмотності та інформаційної безпеки. До змісту навчальних дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Політологія та соціологія», «Морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування ЗС України» було додано окремі аспекти, які стосувалися історії медіа, інтерпретації медіатекстів, їх поділу за типами або жанрами, технологічного процесу створення медіаповідомлень. Додатково ми звертали увагу на специфіку висвітлення політичних подій, соціально-економічних чинників і міжнародних відносин, інших державних подій, політичні, ідеологічні, соціальні, культурні, правові та інші аспекти медіатексту. Далі, на другому курсі, основну увагу ми приділяли питанням інформаційної безпеки.

Відповідно до другої педагогічної умови під час експериментальної роботи великого значення ми надавали *засобам неформальної освіти, зокрема дистанційним та онлайн-курсам, вебінарам, покликаним розширити уявлення курсантів про значення медіа та специфіку оцінювання змісту медіаповідомлень*. Усі запропоновані дистанційні курси мали певну логіку побудови, передбачали планомірні групові заняття з активним спілкуванням.

Третя педагогічна умова передбачала *впровадження інтерактивних технологій навчання для відпрацювання навичок пошуку, відбору інформації у медіатекстах для участі в обговореннях з професійних питань*. Для цього під час викладання навчальних дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Політологія та соціологія», «Морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування Збройних сил України», проведення вебінарів, дистанційних та онлайн-курсів ми пропонували курсантам проаналізувати медіаповідомлення, поставивши низку питань чи відповівши на них, простеживши відмінності інших інтерпретацій.

Четверта педагогічна умова передбачала *застосування дослідницького методу для набуття курсантами досвіду протидії*

дезінформації, негативному інформаційно-психологічному впливу. Зокрема дослідницький характер мали завдання, що передбачали аналіз медійної діяльності певного політика, громадського діяча, блогера – наприклад, виступи в парламенті, у громадських місцях, у мас-медіа (телебаченні, радіо, друкованих медіа, соціальних мережах, інтернет-сайтах). Курсанти використовували інформацію різного формату, зокрема блоги, відео, новини, соціальні мережі тощо. Усі медіатексти ми аналізували за схемою: автор тексту, тип контенту, цільова аудиторія, упередженість/неупередженість тексту, є/немає фейків, факти/судження, є/немає маніпуляції, пропаганди, дезінформації, соціальна толерантність (є/немає мови ворожнечі, порушено/не порушено етичних норм).

За результатами дослідження визначено методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам щодо розвитку медіаграмотності в майбутніх офіцерів Військово-морських сил у процесі професійної підготовки. Рекомендовано забезпечити майбутніх офіцерів базовими знаннями стосовно медіаграмотності та інформаційної безпеки, розширити їхні уявлення про значення медіа та специфіку оцінювання змісту медіаповідомлень, використовувати потенціал інтерактивних методів і технологій навчання для відпрацювання у курсантів навичок пошуку, відбору інформації в медіатекстах та ін.

Список використаних джерел

1. Янишин О. К. Формування медіаграмотності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки у ВНЗ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2013. № 3. С. 166–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_3_34 (дата звернення: 02.03.2024).
2. Бойко С. Медіаграмотність як основа інформаційно-психологічної безпеки особистості в сучасних умовах. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2015. № 6. С. 18–23.
3. Діденко О. В., Шумовецька С. П. Формування професійної культури офіцера-прикордонника засобами спецкурсу «Українсько-російські відносини: історія і сучасність». *Військова освіта*: збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. 2019. № 2 (40). С. 62–70.

Вікторія Клівіцька,
здобувачка освіти ОПС «Фаховий молодший бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»;
науковий керівник: Олександр Шевчук,
кандидат педагогічних наук, викладач
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ

У сучасному світі дистанційна освіта стала значною частиною навчального процесу, особливо в контексті глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19, що спонукала освітні установи по всьому світу швидко переходити на онлайн-формати. Цей перехід викликав ряд дебатів та досліджень стосовно його впливу на академічну успішність студентів. З одного боку, дистанційне навчання пропонує гнучкість і доступність, дозволяючи студентам вчитися у зручний для них час та у зручному місці, а також відкриваючи доступ до ресурсів і матеріалів, які можуть бути недоступні в традиційних класних кімнатах. З іншого боку, відсутність безпосередньої взаємодії з викладачами й однолітками, технічні проблеми та можливі дистрактори в домашньому оточенні негативно впливають на зосередженість студентів та їхню здатність засвоювати навчальний матеріал.

Також варто врахувати індивідуальні різниці серед студентів, що стосуються їхньої самомотивації, технологічних навичок, а також домашніх та соціальних умов, які впливають на їхню здатність адаптуватися до дистанційного навчання. Усе це ставить перед дослідниками, педагогами й політиками виклик, котрий потрібно краще зрозуміти, як дистанційне навчання впливає на академічну успішність та як можна максимізувати його ефективність для різних груп студентів. Це дослідження має на меті виявити ключові фактори, що впливають на академічні результати у дистанційному навчальному середовищі, а також розробити рекомендації для покращення освітніх практик та політики в цій галузі.

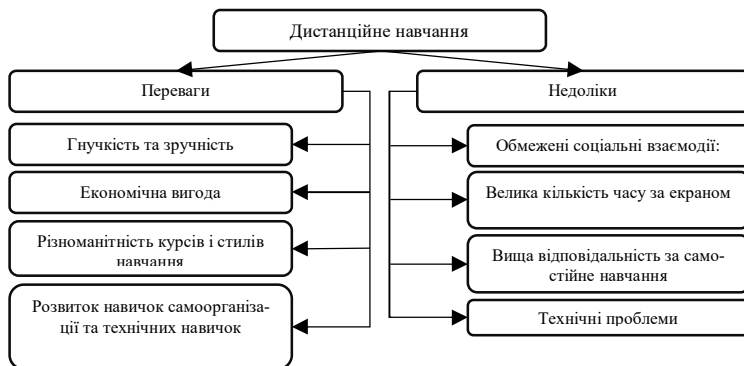

Рис. Переваги та недоліки дистанційного навчання

Ці переваги та недоліки підкреслюють важливість детального аналізу власних освітніх потреб та можливостей перед вибором форми навчання. Важливо зважити всі «за» і «проти» дистанційного навчання, щоб обрати найкращий шлях до освітнього прогресу.

Одним з цікавих аспектів дистанційного навчання є його вплив на міжнародну освіту. Онлайн-курси та програми відкривають можливості для студентів з усього світу отримувати освіту в престижних університетах без необхідності переїжджати до іншої країни. Це особливо значуще для студентів з країн, що розвиваються, де доступ до високоякісної вищої освіти може бути обмежений.

Це також змінює ландшафт професійного розвитку. Співробітники можуть підвищувати свою кваліфікацію або навіть змінювати кар'єрні траєкторії, використовуючи гнучкі онлайн-курси, які дозволяють їм вчитися у зручний для них час. Наприклад, дослідження показало, що онлайн-навчання може ефективно підвищувати професійні навички в широкому спектрі індустрій [2].

Інша цікава тема – використання технологій у дистанційному навчанні. Платформи для навчання, які використовують штучний інтелект та адаптивне навчання, можуть індивідуалізувати досвід студента, автоматично адаптуючись до його темпу і стилю навчання. Такі інновації можуть покращити залученість студентів та підвищити ефективність навчання [1].

Цікаво також зазначити, що дистанційне навчання сприяє розвитку критичного мислення та самостійності, оскільки студентам часто доводиться самостійно знаходити рішення та аналізувати інформацію без безпосереднього нагляду викладачів [3].

Такі аспекти роблять дистанційне навчання не просто альтернативою традиційним формам освіти, а повноцінним, динамічним та інноваційним напрямом, який змінює уявлення про освіту в цілому.

Список використаних джерел

1. Online Learning Advantages and Disadvantages. Mintbook. URL: <https://mintbook.com/blog/online-learning-advantages-disadvantages/>.
2. Sabila Naseer, Hafiza Zahida Perveen. Perspective Chapter: Advantages and Disadvantages of Online Learning Courses. URL: https://www.academia.edu/104823129/Perspective_chapter_Advantages_and_Disadvantages_of_Online_Learning_Courses.
3. The advantages and disadvantages of online education. EDHEC Online. URL: <https://online.edhec.edu/en/blog/advantages-and-disadvantages-of-online-education/>.

Тетяна Кухар,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України;

Сергій Єрмак,

кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету заочного навчання
та навчання за кошти фізичних, юридичних осіб
Пенітенціарної академії України

СИСТЕМА МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Введення воєнного стану та бойові дії на території України спричинили багато зрушень в економіці, екології, духовній, політичній, соціальній та інших сферах життя людей.

Постійна тривога, стрес, короткострокові плани або ж їх повна відсутність, часта зміна розпорядку дня через обстріли й загрози, зумовлені війною, – такою стала реальність кожного українця, адже безпечних місць на території нашої держави просто не стало.

Не обійшлося без змін і в системі освіти. Навчання в змішаному або онлайн режимі, перерви, зумовлені переміщенням у бомбосховища, навантаження на самостійну роботу здобувачів

освіти – усе це не сприяє якості освіти, а також знижує рівень мотивації в її отриманні.

З наукової точки зору, мотивація – це психофізіологічний процес, який під дією зовнішніх або внутрішніх факторів стимулює у людей бажання займатися тією чи іншою діяльністю. Високий рівень мотивації призводить до підвищення емоційної стійкості, зниження рівня тривоги і стресу, підвищення рівня задоволеності діяльністю, емоційної забарвленості. Низький рівень мотивації, навпаки, спричиняє емоційне виснаження, професійне вигорання, низьку продуктивність діяльності.

Звичайно, навчання за державним бюджетом стимулює до високих показників у навчанні, адже для таких студентів передбачена державою стипендія або грошове утримання для курсантів, для відмінників – підвищені. В умовах воєнного часу у прикордонних районах з державою-агресором передбачені навіть додаткові соціальні виплати.

Але є категорія студентів, які навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб або за грантові кошти, і зберегти мотивацію навчатися на «відмінно» в такої спільноти дещо важче.

Проте, як показують дослідження закордонних і вітчизняних учених (О. Бугуцький, В. Врум, М. Капранов, А. Маслоу, Ю. Макогон, Д. Макклелланд, Ф. Херцберг та ін.) [1–3], мотивація – це не лише про гроші.

Крім фінансових стимулів, мотивація може бути забезпечена професійним розвитком, визнанням досягнень, індивідуальним та диференційним підходом до навчання, створенням сприятливого психологічного клімату в навчальній групі, курсі, колективі тощо. Адже стимули виступають у формі подразників, «важелів», що концентрують ті чи інші мотиви студента у справі опанування освітньої програми.

У зв'язку з викладеним вище виникає ряд завдань, що стоять перед закладом освіти й науково-педагогічним персоналом, зокрема:

- розробка та реалізація системи не лише матеріального, а й нематеріального стимулювання;
- забезпечення можливостей для професійного розвитку та індивідуального зростання здобувача вищої освіти;
- створення сприятливого психологічного клімату в колективі;

– формування почуття причетності до важливої справи – опанування освітньої програми.

Для забезпечення ефективної системи мотивації здобувачів вищої освіти в умовах невизначеності слід враховувати такі аспекти:

– *Чіткість формулювання цілей.* Прозорість у встановленні цілей і завдань допомагає студентам (курсантам) краще розуміти свої обов'язки та очікування.

– *Система винагород.* Якісна система оцінювання та винагород за виконані завдання, проблемні та творчі завдання стимулюють здобувачів освіти до продуктивної діяльності.

– *Своєчасність стимулювання.* Винагорода за виконані завдання повинна матеріалізуватись якомога швидше.

– *Професійний розвиток.* Можливість опановувати професію в поєднанні з навчанням сприяє збереженню мотивації.

– *Психологічна підтримка.* Забезпечення доступу до психологічної підтримки та консультування допомагає протистояти стресовим ситуаціям і підтримує емоційний стан здобувачів освіти.

– *Комунікація та взаєморозуміння.* Важливо забезпечити відкрити й ефективну комунікацію між керівництвом закладу освіти та здобувачами для уникнення непорозумінь і збереження довіри.

– *Розвиток лідерських якостей.* Сприяння розвитку лідерських навичок серед студентів, слухачів, курсантів допомагає підвищити самооцінку та впевненість у власних можливостях, що впливає на емоційний стан і загальну продуктивність.

– *Регулярний самоаналіз та відгуки.* Перевірка вмотивованості здобувачів освіти та отримання зворотного зв'язку від них дозволяє вчасно виявляти проблеми та вдосконалювати систему мотивації. Потрібно мотивувати студентів (курсантів) не чекаючи закінчення семестру, навчання тощо. Позитивне підкріплення проміжних результатів навчання діє ефективніше.

– *Створення сприятливого робочого середовища.* Забезпечення комфортних умов навчання та відпочинку, включаючи безпеку та здоров'я слухачів, сприяє підвищенню їхньої емоційної стабільності та загального самопочуття.

– *Розвиток емоційного інтелекту.* Тренування навичок емоційного інтелекту допомагає студентам (курсантам) краще керувати

своїми емоціями та відносинами з товаришами, що сприяє покращенню емоційного стану та робочого клімату в цілому.

Загалом нехтування мотиваційним фактором, використання його епізодично, несистемно рано чи пізно призведе до зниження якісних показників у навчанні.

А в умовах воєнної агресії, невизначеності мотивація до навчання набуває особливого значення для забезпечення ефективності та стабільності роботи закладу вищої освіти в цілому.

Список використаних джерел

1. Іванов С. Л. Ролі нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 5. С. 22–23.

2. Лукашевич Ю. Стимулювання персоналу як підтримка стратегічного розвитку підприємства. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2010_14/Lukashevich%20UL.pdf (дата звернення: 05.04.2024).

3. Макогон Ю. В., Капранов М. А. Мотивація як фактор ефективного управління персоналом підприємства: теоретико-методологічні аспекти. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*. 2017. С. 334–340.

Яна Мірошниченко,

студентка I курсу магістратури

Львівського національного університету імені Івана Франка;

науковий керівник: Любов Семів,

доктор економічних наук, професор,

професор кафедри соціального забезпечення

та управління персоналом

Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

Соціальне підприємництво стає все більш визнаним інструментом вирішення соціальних проблем у всьому світі, і Україна не є винятком. Цей вид підприємницької діяльності поєднує в собі прагнення до отримання прибутку з позитивним соціальним впливом, пропонуючи інноваційні рішення для таких проблем, як бідність, безробіття та соціальна нерівність.

Останніми роками в Україні соціальне підприємництво набуває все більшої популярності серед громадських організацій та одержує підтримку від підприємницьких структур в Україні. Соціальне підприємництво – це ефективний механізм вирішення

локальних соціальних та економічних проблем територіальних громад [5]. Крім того, відповідно до проекту закону [1] соціальні підприємства матимуть право на державну підтримку у вигляді пільг з оподаткування, при провадженні інвестиційної діяльності, у земельних питаннях, поворотної та безповоротної фінансової допомоги, позик, сприяння у наданні пріоритетів при розміщенні державного замовлення і виконанні державних цільових програм, у працевлаштуванні вразливих категорій осіб та в інших формах, передбачених законом.

Соціальне підприємництво – це заснована на самоокупній основі господарська діяльність з виробництва соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу та механізми її економічної реалізації, кінцева мета якої – не лише отримання прибутку, а й виробництво продукту або послуги, призначеної для вирішення суспільної проблеми [6].

Дослідження потенціалу соціального підприємництва в Україні є особливо актуальним у контексті поточних викликів, з якими стикається країна, таких як війна, економічна нестабільність та зростання соціальної нерівності. Соціальне підприємництво може відігравати важливу роль у подоланні цих викликів і сприяти сталому розвитку України.

Метою цього дослідження є визначення та обґрунтування потенціалу соціального підприємництва у вирішенні актуальних соціальних проблем України. Для досягнення цієї мети було проаналізовано досвід інших країн та проведено емпіричне дослідження українських соціальних підприємств.

Аналіз досвіду розвитку соціального підприємництва в країнах Європейського Союзу, США й Канади дозволив виявити ряд кращих практик та моделей, які можуть бути успішно застосовані в Україні [2], а саме:

- Створення сприятливого законодавчого поля. У цих країнах ухвалено закони, які чітко визначають поняття соціального підприємництва, встановлюють пільги і стимули для його розвитку.

- Надання фінансової підтримки. Уряди та міжнародні організації надають гранти, кредити та інші види фінансової допомоги соціальним підприємствам.

– Розвиток інфраструктури підтримки. Створюються інкубатори, акселератори та інші структури, які надають консультаційні, інформаційні та інші послуги соціальним підприємцям.

Впровадження цих практик в Україні може суттєво стимулювати розвиток соціального підприємництва та його вплив на вирішення соціальних проблем.

Для вивчення практичного досвіду та впливу соціального підприємництва в Україні було проведено емпіричне дослідження, яке охоплювало:

Аналіз 5 успішних соціальних підприємств [3; 4; 7; 8; 9] та власне інтерв'ю з експертом у галузі соціального підприємництва.

Дослідження на основі аналізу 5 успішних впроваджень соціального підприємництва та проведене власне інтерв'ю показало, що соціальні підприємства в Україні мають значний потенціал для вирішення таких соціальних проблем:

– Безробіття. Створення робочих місць для вразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, молодь з незахищених сімей та ветерани.

– Доступ до соціальних послуг. Надання доступу до необхідних товарів і послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальне житло.

– Соціальна інклюзія. Сприяння соціальній інклюзії та зменшення соціальної нерівності.

– Місцевий економічний розвиток. Стимулювання місцевого економічного розвитку.

– Отримані дані підтверджують значний вплив соціального підприємництва на вирішення соціальних проблем в Україні.

– 60 % досліджених соціальних підприємств створюють робочі місця для людей з інвалідністю.

– 75 % надають доступ до освітніх послуг.

– 80 % сприяють соціальній інклюзії та зменшують соціальну нерівність.

– 90 % стимулюють місцевий економічний розвиток.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що соціальне підприємництво має значний потенціал для вирішення актуальних соціальних проблем в Україні.

Однак дослідження також виявило, що соціальні підприємства в Україні стикаються з низкою проблем, а саме:

- Недосконале законодавство та регулювання.
- Обмежений доступ до фінансування.
- Нестача знань та навичок у сфері соціального підприємництва.
- Неприятливий інвестиційний клімат.

Ці проблеми стримують розвиток соціального підприємництва в Україні та обмежують його потенціал для вирішення соціальних проблем. Незважаючи на ці проблеми, соціальне підприємство в Україні має значні перспективи розвитку. Уряд, міжнародні організації та приватний сектор можуть відігравати важливу роль у підтримці розвитку соціального підприємництва, створюючи сприятливе середовище для його діяльності та інвестуючи в соціальні підприємства.

Соціальне підприємництво є потужним інструментом вирішення соціальних проблем в Україні. За умов належної підтримки з боку держави, міжнародних організацій та приватного сектору соціальне підприємництво може відігравати значну роль у подоланні соціальних викликів і сприяти сталому розвитку України.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про соціальні підприємства № 2710 від 23.04.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903.
2. Березяк І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Економіка»*. 2014. Вип. 25. С. 31–36.
3. Ветерано Піца. URL: <https://veteranopizza.com>.
4. Львівська свічкова мануфактура «Яворів». URL: <https://candles.lviv.ua>.
5. Матвієнко-Біляєва Г. Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 390–394.
6. Сотула О. В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1988>.
6. Туристично-спортивний клуб «Манівці». URL: <https://manivci.org>.
7. Re:laboratory. URL: <https://esculab.com/ivanofrankivsk>.
8. Urban Space. URL: <https://www.urbanspace.if.ua/uk>.

Богдана Нижник,
здобувачка освіти ОПС «Фаховий молодший бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування»
ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»;
науковий керівник: Олександр Шевчук,
кандидат педагогічних наук, викладач
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВПЛИВ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасному освітньому просторі питання доступності та інклюзивності набувають усе більшого значення. Дистанційна освіта, яка широко розповсюдилася у відповідь на глобальні виклики, такі як пандемія COVID-19, відкрила нові можливості для забезпечення більш рівного доступу до навчання. Проте цей формат також виявив існуючі нерівності, що стосуються технологічної готовності та доступу до освітніх ресурсів серед різних соціальних груп.

Дистанційна освіта має потенціал зробити навчання більш доступним для студентів з особливими потребами, тих, хто проживає у віддалених або сільських регіонах, а також для тих, хто стикається з обмеженнями, пов'язаними з власним здоров'ям або обов'язками щодо догляду за членами сім'ї. Водночас без забезпечення універсального доступу до інтернету та належних технологічних засобів, а також без адаптації навчальних матеріалів під потреби людей з особливими освітніми потребами багато учнів можуть опинитися за бортом.

Ця тема вимагає всебічного обговорення та вивчення, які дозволять визначити ключові бар'єри на шляху до інклюзивної дистанційної освіти та розробити стратегії їх подолання. Це охоплює аналіз поточних практик, розробку інноваційних рішень для підтримки інклюзивності та створення більш гнучких освітніх програм, що можуть адаптуватися до різноманітних потреб студентів.

Одним із цікавих аспектів доступності та інклюзивності в дистанційній освіті є використання універсального дизайну

навчання (UDL). UDL – це підхід, який враховує різноманітність потреб, створюючи гнучкі навчальні середовища та матеріали, які дозволяють усім досягати успіху. Цей підхід особливо важливий для дистанційного навчання, де різниця в доступі до технологій і особистих ресурсів може значно впливати на можливість навчання студентів.

Технології, такі як текст до мови, підтитрування відео та інтерактивні ігри, можуть допомогти зробити навчальний контент більш доступним для студентів з різними потребами, включно з тими, хто має порушення зору, слуху або когнітивні розлади. Ці технології не тільки допомагають студентам з особливими потребами, а й покращують загальну якість навчання для всіх студентів [1].

Доступність також означає забезпечення можливості навчання для студентів у різних життєвих обставинах. Наприклад, для батьків, які виховують дітей, або для людей, що працюють на повний робочий день, дистанційне навчання може запропонувати гнучкість, яка дозволяє їм продовжувати освіту без потреби жертвувати іншими аспектами свого життя.

Інклюзивність у дистанційному навчанні також стосується культурної та мовної чутливості. Розробка курсів, які враховують культурні відмінності та надають матеріали різними мовами, може значно розширити доступ до якісної освіти для студентів з різних країн та культурних середовищ [2].

Доступність та інклюзивність у дистанційній освіті відіграють ключову роль у забезпеченні того, щоб кожен мав можливість отримати якісну освіту незалежно від свого фізичного стану, соціально-економічного статусу або географічного розташування. Через впровадження універсального дизайну навчання та інноваційних технологій дистанційне навчання може відповідати різним освітнім потребам і стилям навчання, що сприяє створенню більш інклюзивної освітньої сфери. Використання таких засобів, як текст до мови, адаптивне навчання та мультикультурний контент може допомогти перетворити дистанційне навчання на потужний інструмент для подолання культурних і мовних бар'єрів, зробивши навчання доступним для кожного студента [3].

З іншого боку, важливо пам'ятати, що для повної реалізації потенціалу дистанційної освіти необхідно забезпечити всіх сту-

дентів відповідними технологічними ресурсами і знаннями для їх ефективного використання. Освітні установи й політики повинні продовжувати працювати над розробкою доступних і гнучких навчальних платформ, які можуть задовольнити широкий спектр освітніх потреб та сприяти розширенню освітньої справедливості на глобальному рівні. Це не лише сприятиме індивідуальному розвитку кожного студента, а й підсилить загальну соціально-економічну інтеграцію, допомагаючи підготувати більш компетентне й різноманітне покоління майбутнього.

Список використаних джерел

1. John Cullinan, Darragh Flannery, Jason Harold, Sean Lyons, Donal Palcic. The disconnected: COVID-19 and disparities in access to quality broadband for higher education students. URL: <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s41239-021-00262-1>.
2. Emma Leifler. Teachers' capacity to create inclusive learning environments. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/IJLLS-01-2020-0003/full/html#:~:text=>.
3. Montgomery Van Wart Anna Ni, Pamela Medina, Jesus Caneion, Melika Kordrostami, Jing Zhang, Yu Liu. Integrating students' perspectives about online learning: a hierarchy of factors. URL: <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s41239-020-00229-8>.

Марія Ріней,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мови засобів масової інформації
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ ДИСЦИПЛІНИ В НАВЧАННІ ЖУРНАЛІСТІВ

Відповідність якості освіченості фахівців вимогам суспільства є одним з найважливіших завдань. Зокрема, від підготовленості журналістів залежить, наскільки якісний «інформаційний продукт» побачить світ. Адже «професійна компетенція журналіста є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок фахового подання інформації саме у такому ракурсі, що зробить її потужним двигуном соціальних, економічних та культурних змін, інтегрованою моделлю ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури» [3, с. 262]. З огляду на це «основним завданням української ви-

щої школи... став пошук шляхів збільшення частки практично-орієнтованої діяльності серед навчальних дисциплін» [2, с. 75].

Дисципліна «Редагування в медіа», яку вивчають студенти 2-го курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, «покликана розширити та узагальнити знання студентів про найважливіші засади аналізу, вправлення тексту та логічні основи редагування» [1, с. 3].

Опановуючи «Редагування в медіа», студенти навчаються робити тексти «читабельними», а виступи – легкими для сприйняття, водночас зосереджуємо увагу на процесі втілення ідеї, як найвлучніше перекласти «мову думки» на «мову слів». Студенти творять у власній лабораторії редактора, підбираючи заголовки, навчаючись композиційної стрункості, добираючи слова, будуючи речення, уніфіковано подаючи однотипні елементи, наповнюючи тексти рисунками, фотографіями тощо.

Важливу увагу зосереджуємо на мовно-стилістичних особливостях тексту. Бо «дисципліна нашого слова нам конечна... Неправильно написане слово або нелітературний термін лишаються в нашій умі так само, як і правильні слова. Отже, ми, чи хочемо, чи не хочемо, як тільки прочитаємо, то несвідомо навчаємось неправильних слів, нелітературної мови...» [4].

На лабораторні заняття підбираємо приклади ненормативного вживання слів у медіатекстах (зазначаємо джерело і дату написання), а також стилістично і видавничо (поділ заголовка на рядки, подання римських і арабських цифр, нарощення, скорочення, одиниці виміру тощо) неправильно написані публікації. Протиставляючи їм правильні варіанти, навчаємо студентів-журналістів, як треба писати. Зокрема, аналізуємо мову цифр однієї публікації (цифри у заголовковому комплексі, основні тематичні групи цифрових позначень, уніфікованість подання тощо), робимо висновки щодо правильності їх вживання, формуємо рекомендації, на що варто звернути увагу.

Грунтуючись на редакторському досвіді, головну увагу зосереджуємо на неправильному вживанні таких слів, значення яких чітко не розмежовано в довідковій літературі, а правильність їх написання перевірена редакторською практикою і підтверджена науковими публікаціями.

До деяких помилок у редакторській практиці сформувалися короткі жарти-повчання, яких навчаємо студентів-журналістів. Такі жарти-повчання добре запам'ятовуються. Зокрема, щодо стилістично неправильного вислову «телефони зустрічаються» наводимо такий жарт: «Йшли телефони, йшли, зустрілися. Привіталися і пішли далі». А щодо вислову «зустріти повідомлення» розмірковуватимемо: «І як би то можна зустріти повідомлення? Напевне, треба визначити час, місце і запросити повідомлення на зустріч, як кажуть у Львові, «піти з ним на каву». Компанія і парк не можуть «носити ім'я». Це не Галя, яка «несе воду, коромисло гнеться». Встановлюють пам'ятники. А дні, ціни, контроль, зв'язок неможливо поставити на п'єдестал. Коли на наступних заняттях в аналізованих текстах трапляються помилки у вживанні таких слів, то студенти одразу їх бачать, згадуючи вивчений жарт.

Для аналізу медіатексти передруковуємо через два інтервали, щоб студенти, опрацюовуючи їх, могли виділяти помилки маркером, підкреслювати слова, які часто повторюються або правильність вживання яких викликає сумнів, змінювати порядок слів і речень, записувати можливі варіанти, короткі пояснення. На лабораторних заняттях студенти спочатку читають текст і самостійно виправляють, а потім ми разом аналізуємо, підсумовуємо, читаємо виправлений варіант. До текстів з невдалими заголовками проводимо конкурс на кращий заголовок. Виправляючи мовні та видавничі порушення, опрацюємо наукові публікації (Ріпей М. Порушення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. Київ, 2021. № 1 (77). С. 91–103; Ріпей М. Цифра в газетному тексті (на матеріалі одного номера всеукраїнської газети «День»). *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2021. Вип. 50. С. 155–164; Ріпей М. Виразність газетного заголовка. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2019. Вип. 46. С. 348–354; Ріпей М. Редакторська правка газетного тексту. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2015. Вип. 40. С. 355–360 та ін.), акцентуємо на правильному написанні, що застерігає студентів-журналістів від можливих помилок і допомагає будувати досконалий текст.

Вивчаючи практично-орієнтовані дисципліни, студенти мають чудову нагоду перейняти знання і досвід, стати висококваліфікованими фахівцями у сфері медіа та соціальних комунікацій.

Список використаних джерел

1. Капелюшний А. О., Драган-Іванець Н. В. Редагування в засобах масової інформації : навчально-методичні матеріали і завдання для студентів факультету журналістики. Львів, 2017. 36 с.
2. Садурська Є. П. Практико-орієнтовані дисципліни як підґрунтя для набуття знань з редакторського фаху (на прикладі дисципліни «Макетування та верстка»). 2017. *Інтегровані комунікації*. С. 75–79. URL: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/87/69>.
3. Шеремета Н. Формування мовно-комунікативних компетенцій студентів-журналістів у процесі впровадження компетентісно зорієнтованого навчання. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 25. Т. 2. С. 257–262. URL: <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/153320>.
4. Шклянка І. Канадійська часописна мова. Шкоди від мовного хаосу в Канаді. *Рідна мова*. 1936. Ч. 7. С. 302.

Андрій Фролов,

кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри економічної теорії
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРМОМОДЕРНІЗАЦІЇ БУДІВЕЛЬ

Під час відбудови міст України після війни важливо підвищувати енергоефективність будівель. У світі є багато енергоощадних практик і технологій, які дозволяють зберігати тепло в будівлях та знижувати витрати на енергоносії.

29 грудня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження «Деякі питання стратегічного розвитку енергетичної ефективності будівель» № 1228-р. Цим документом уряд схвалив довгострокову стратегію термомодернізації будівель до 2050 року, в якій міститься план поступового оновлення фонду будівель України з урахуванням енергоощадних технологій.

Стратегія визначає 7 ключових цілей:

- високу пріоритетність політики підвищення енергоефективності будівель на державному та місцевому рівнях;
- комплексні та інтегровані підходи до термомодернізації;
- подолання енергетичної бідності;

- сприятливе ринкове середовище для масштабної термомодернізації будівель;
- швидкі темпи глибокої термомодернізації громадських будівель;
- стале та цілеспрямоване фінансування термомодернізації;
- розвиток людського потенціалу, цифровізації та інновацій у сфері термомодернізації будівель [1].

Стратегія термомодернізації будівель до 2050 року стане основоположним програмним документом у сфері енергоефективності. Відновлення будівельного фонду буде безпосередньо пов'язане з поетапним та системним впровадженням стратегії на всіх рівнях управління. Але в наукових колах усе частіше виникають дискусії щодо можливостей впровадження вказаних напрямів стратегії в умовах дефіциту бюджетних коштів та обмеженого фінансування.

За оцінками Мінінфраструктури, загальний обсяг потреб у фінансових ресурсах на реалізацію стратегії може становити від 160 до 210 млрд євро залежно від глибини термомодернізації [1]. Частина коштів планують залучити з державного бюджету. Разом зі стратегією було схвалено концепцію Державної цільової економічної програми підтримки термомодернізації будівель до 2030 року, яка передбачає впровадження систем фінансової підтримки для місцевих органів влади, домогосподарств та бізнесу з підвищення енергоефективності будівель.

Також передбачається залучення приватних інвестицій у термомодернізацію будівель шляхом популяризації і розвитку нових механізмів фінансування. В операційному плані заходів з реалізації стратегії у 2024–2026 роках, зокрема, заплановано впровадження пілотних проєктів емісії зелених облігацій для термомодернізації громадських будівель. Від успішної реалізації цих проєктів і залежатиме залучення додаткового фінансового ресурсу в період найближчих десятиліть.

У світовій практиці зелені облігації активно використовують для залучення коштів на реалізацію проєктів з підвищення енергоефективності будівель. Зелені облігації дозволяють одночасно залучати кошти на внутрішньому і на зовнішніх ринках, як на існуючі, так і на нові масштабні проєкти екологічного спряму-

вання. Під час емісії зелених облігацій принципово застосовується максимальна прозорість при відборі й супроводженні проектів, адмініструванні та використанні коштів. Випуск зелених облігацій підтверджується незалежною третьою стороною.

В Україні для цього фінансового інструменту вже ухвалено певну нормативно-правову базу. Зокрема, Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 19.06.2020 № 738-IX, яким запроваджено зелені облігації як фінансовий інструмент та встановлено правила для учасників ринку [2]. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України схвалила Рекомендації щодо реалізації або фінансування проектів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій від 07.08.2021 № 493, якими дала роз'яснення щодо дій емітента під час випуску зелених облігацій [3]. Уряд схвалив Концепцію запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні від 23.02.2022 № 175-р., в якій визначено ряд напрямів і завдань, що сприятимуть розвитку відповідного ринку [4].

Тепер в Україні зелені облігації можуть емітувати уряд в особі уповноважених органів, органи місцевого самоврядування, державні та приватні підприємства, міжнародні організації, фонди. Але попри наявність певних правових норм для учасників ринку зелених облігацій в Україні є бар'єри, що стримують залучення відповідного фінансування для комплексної термомодернізації будівель через цей фінансовий інструмент.

1. Досі відсутній порядок відбору та супроводження проектів екологічного спрямування, які фінансуються за кошти державного і місцевих бюджетів. Цей нормативно-правовий акт має бути розроблений урядом на виконання законодавства. Його відсутність блокує процес залучення коштів державою та органами місцевого самоврядування.

2. Невпорядковано ринок послуг верифікаторів на ринку зелених облігацій, що передбачено в рекомендаціях регулятора. Важливо запровадити правовий режим акредитації для верифікаторів зелених облігацій в Україні. Це дозволить підвищити довіру до національних емітентів та здешевити вартість послуг з оцінки «зеленості» облігацій на новоствореному ринку.

3. Відсутні стимули для учасників ринку зелених облігацій, що передбачено в концепції уряду. У міжнародній практиці програми стимулювання окремих груп емітентів довели свою ефективність, що дозволило збільшити інтерес до ринку цих цінних паперів з боку соціально відповідальних інвесторів. В Україні також потрібно розробити відповідні програми підтримки та стимулюючі механізми.

4. У емітентів бракує знань щодо підготовки випуску зелених облігацій. Важливо підвищувати обізнаність потенційних емітентів шляхом проведення навчальних програм як у частині відбору і верифікації проєктів, так і щодо виходу на ринки зеленого фінансування. До консультацій доречно долучати авторитетні міжнародні організації.

Після усунення вищевказаних факторів цей інструмент може утворити мультиплікаційний ефект залучення зеленого фінансування у сферу енергоефективності будівель і в країну в цілому. Поширюватимуться новітні підходи термомодернізації будівель різними групами емітентів, що дозволить забезпечити сталий розвиток українських територій для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Деякі питання стратегічного розвитку енергетичної ефективності будівель : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 № 1228-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-stratehichnoho-rozvytku-enerhetychnoi-efektyvnosti-t291223>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів : Закон України від 19.06.2020 № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>.

3. Про схвалення Рекомендацій щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 07.07.2021 № 493. URL: https://sae.gov.ua/sites/default/files/blocks/Rekomendatsiji_NKTSPPFR.pdf.

4. Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 175-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text>.

Олександра Фурів,
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України;

Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

«РОЗУМНЕ МІСТО» ЯК ВЕКТОР УРБАНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У НОВІТНЬОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

У ХХІ столітті реалізація концепції «розумного міста», що базується на використанні та інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій, стає одним із ключових напрямів докладання зусиль теоретиками і практиками урбаністики. Відповідно до тенденцій у соціальних запитах міста у всьому світі, незалежно від їхнього масштабу та історичного контексту, активно розробляють та впроваджують проекти «розумного міста». Метою розробки таких проектів визначено підвищення ефективності, стійкості та комфортності міст для мешканців, а також сприяння глобальному економічному розвитку.

У містах та міських агломераціях проживає приблизно половина від загальної кількості населення світу [1, с. 135–148]. Зростання міст протягом останніх десятиліть негативно впливає на кількість та якість послуг, що надаються їхнім жителям. «Розумні міста» спрямовані на впровадження ефективних рішень. Різні ініціативи як урядових, так і приватних організацій щодо «розумного міста» стимулювали процеси цифровізації для пошуку стійких ефективних вирішень для значної кількості проблем у містах [2, с. 65–82], таких як: освіта, охорона здоров'я, транспорт, енергетика, утилізація відходів, безробіття та боротьба зі злочинністю тощо.

Серед перших міст, у яких ще 1980 року започатковано ініціативу щодо технологічного вдосконалення міста за рахунок реалізації відкритої мережі комп'ютерів, був Сінгапур. Там 1997 року після імплементації таких нововведень термін «розумне місто» (англ. мовою *smart city*) набув ще більшого поширення [3]. Спочатку концепція «розумного міста» визначалася як мо-

дернізація інфраструктури шляхом інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які допомагали створити нове місто, здатне врахувати всі аспекти розумного під час стадії планування. Одними з перших використали такий підхід технологічний парк Аделаїди в Австралії (1994 р.) та проекти Кіберджая та Путраджая у Малайзії (1997 р.) [3, с. 883–898].

Андрієнко А. пропонує визначення «розумного міста» з позиції таких головних вимірів: соціального, наголошуючи на важливій ролі «розумного міста» в забезпеченні підвищеного комфорту для своїх мешканців; економічного, розглядаючи «розумне місто» як урбанізовану систему генерування та ефективного розподілу суспільних благ; технічного, акцентуючи увагу на технологічно розвинутій автоматизованій системі електронних муніципальних послуг; інтегрованого управлінського, де багатофакторна муніципальна система забезпечує сталий розвиток міста й підвищення комфортності використання покращених послуг [4].

Більшість країн у Європі, Азії та США активно розглядають можливість реалізації проєктів «розумного міста» як одного з ключових напрямів розвитку своїх міст. Кожна країна, місто, а також різні міжнародні організації та компанії, які спеціалізуються на інноваційних цифрових технологіях, розглядають концепцію «розумного міста» в різних вимірах, враховуючи можливість виконання важливих завдань для них. У багатьох з цих проєктів передбачається використання різноманітних цифрових інноваційних технологій, спрямованих на підвищення якості та ефективності надання міських послуг, що робить громади більш конкурентоспроможними.

Ріхтер К. вказує на те, що концепція «розумного міста» є формою агломерації, де висока концентрація знань та інновацій виникає завдяки активній діяльності творчих громадян та інституцій. Це також передбачає впровадження цифрової інфраструктури з метою досягнення економічного зростання та підвищення якості життя, з особливим акцентом на збереженні природних ресурсів.

Концепція «розумного міста» містить такі складові:

– «розумна економіка», яка базується на високотехнологічних галузях промисловості, включно з ІКТ, електронним бізне-

сом та електронною торгівлею. Зростання продуктивності є невід'ємною частиною економіки «розумного міста»;

– «розумні мешканці» – високоосвічені та висококваліфіковані жителі, які активно залучені у громадське життя міста;

– «розумне управління» – диверсифікована система електронного уряду для взаємодії з громадянами, що є основою для соціальної взаємодії різноманітних інституцій;

– «розумна мобільність» – інноваційні та безпечні транспортні й логістичні системи, які базуються на ІКТ-інфраструктурі з метою покращення руху громадського транспорту і забезпечення мобільності жителів у повсякденному житті;

– «розумне довкілля», що тісно пов'язано з енергетикою, адже першочерговими є принцип енергоефективності та зменшення викидів парникових газів, а також заходи щодо покращення екологічної ситуації та збереження природи [5].

Оскільки термін «розумний» належить до різних аспектів життя людини, концепція «розумного міста» охоплює різноманітні сфери міського життя. Це стосується стратегічного планування та управління містом, економічного і сталого розвитку, збереження довкілля, розвитку енергетичних та електричних мереж, впровадження цифрових технологій та інновацій для створення безпечного і комфортного життя для мешканців. Також важливими аспектами є широке залучення громадян до управління містом через систему освіти і культури, а також підтримка й розвиток креативних індустрій.

Підсумовуючи, зазначимо, що розвиток сучасних міст у глобальному економічному контексті необхідно пов'язувати з розв'язанням низки складних і багатогранних проблем, що виникають у зв'язку зі зростанням населення у міських регіонах та зростанням очікувань людей, а це, своєю чергою, визначає урбаністичну трансформацію. Важливим каталізатором урбаністичної трансформації в новітньому глобальному просторі є створення «розумного міста». Під цим поняттям розуміється місто, що об'єднує «розумний» муніципалітет і «розумних» мешканців.

Список використаних джерел

1. Bakıcı T., Almirall E. & Wareham J. A smart city initiative: The case of Barcelona. *Journal of the Knowledge Economy*. 2013. Vol. 4. No. 2. P. 135–148. URL: [10.1007/s13132-012-0084-9](https://doi.org/10.1007/s13132-012-0084-9).
2. Caragliu A., Del Bo C., Nijkamp P. Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology*. 2011. Vol. 18. No. 2. P. 65–82. URL: [10.1080/10630732.2011.601117](https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117).
3. Vanolo A. Smart mentality: The smart city as disciplinary strategy. *Urban studies*. 2014. Vol. 51. No. 5. P. 883–898. URL: <https://doi.org/10.1177/0042098013494427>.
4. Андрієнко А. О. Концепція «розумного міста»: уточнення ключових понять у контексті забезпечення розвитку великого муніципального утворення. *Аспекти публічного правління*. 2018. № 8. Т. 6.
5. Lutsiv R. Smart cities: Economic dimensions of their evolution. *Herald of Ternopil National Economic University*. 2020. Issue 2. № 96. P. 50–61. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.050>.

Михайло Харламов,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України;

Марина Чиркіна-Харламова,

кандидат технічних наук, доцент,
заступниця начальника кафедри
спеціальної хімії та хімічної технології
факультету оперативного-рятувальних сил
Національного університету цивільного захисту України

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

В умовах воєнного стану роль соціальної роботи в українському суспільстві стрімко зростає. Дуже важливими є також проблеми соціальної роботи у сфері освіти України в період сьогодення.

Роль і місце соціального працівника у сфері освіти доцільніше визначати залежно від специфіки освітніх установ. Діяльність фахівця із соціальної роботи в установах системи дошкільної освіти залежить, з одного боку, від вікових особливостей дітей-дошкільників, а з іншого боку – від наукових уявлень про необхідні умови, що сприяють нормальному залученню дитини трьох–семи років у систему освіти. Тому предметом роботи соціального працівника є потреби дошкільників і можливості їхніх бать-

ків, особливо в тих випадках, коли поведінка дитини та її навчально-ігрова діяльність створюють проблему для однолітків і вихователів або вона має матеріальні й соціальні проблеми [1, с. 68].

У таких ситуаціях соціальний працівник стає учасником кампанії з розробки заходів профілактики й усунення симптомів неблагополуччя в долі дитини, бере на себе роль посередника й комунікатора між освітньою установою і родиною, дитиною і батьками, дитиною і вихователями. Це особливо важливо, якщо дитина часто хворіє або не відвідує дошкільні установи без пояснення причин, є недоглянутою.

Коли проблема виходить за рамки компетенції освітньої установи, соціальний працівник вправі й повинен звернутися до відповідних повноважних соціальних інстанцій. У період залучення дитини в систему дошкільної освіти найчастіше вперше виявляються її відхилення в розвитку – фізичному, емоційному, пізнавальному. У таких випадках соціальний працівник повинен організувати допомогу своєму підопічному, залучаючи відповідних фахівців – медичних працівників, психологів, соціальних педагогів, працівників поліції, і в такий спосіб вчасно усунути симптоми неблагополуччя. Це, мабуть, чи не єдиний дійсно ефективний спосіб скорочення кількості дітей «групи ризику», що мають у віці трьох–семи років ряд передумов для отримання в недалекому майбутньому діагнозу «соціальна дезадаптація». Не повинна залишитися без уваги соціального працівника й та категорія дітей, що педіатри називають «неорганізованою», тобто дітей, які не відвідують дитячі дошкільні установи. Батьки є першими педагогами. Вони зобов'язані закласти основи фізичного, морального й інтелектуального розвитку особистості дитини в ранньому віці. Тому соціальний працівник повинен бути обізнаний щодо ступеня виховного потенціалу родини і вчасно організувати роботу з батьками [2, с. 117].

Соціальна робота в школах забезпечує учням сприятливий соціальний розвиток під час отримання ними початкової освіти, основної загальної освіти і середньої загальної освіти. Як і під час роботи в дошкільних установах, соціальний працівник, що здійснює діяльність на наступному освітньому рівні, керується чинним законодавством, прагне задовольнити потреби уч-

нів і при цьому враховує можливості їхніх родин. У таких умовах він перетворюється в політика і стратега з організації соціальної допомоги дітям та оздоровлення сімейного середовища. У полі його зору перебувають: динаміка відвідуваності школи учнями, успішності, матеріального й соціального становища учнів «групи ризику», насамперед з малозабезпечених родин, а також їхні стосунки з однолітками, учителями й батьками.

Свою специфіку має соціальна робота в системі середньої професійної освіти. Соціальний працівник має враховувати вікові особливості своїх клієнтів (як правило, це підлітки й молодь у віці 15–19 років); розуміти їхні інтереси й цінності; підтримувати прагнення до самостійності, пошуку й знаходженню себе у сфері праці.

Соціальний працівник повинен організувати допомогу таким чином, щоб учні мали можливість знайти соціально прийнятні способи заробляння грошей на власні витрати й оплату дозвілля, щоб вони знали свої права й обов'язки, вміли користуватися тими соціальними привілеями, які відповідають їхньому становищу. При цьому робота з родиною учня школи, коледжу або ліцею, як і раніше, розглядається як опосередкована допомога підлітку.

Вивчення життєвих проблем підлітків, орієнтація в ситуації на ринку праці, налагоджена система професійної взаємодії з фахівцями ряду соціальних сфер – необхідні умови надання адресної соціальної допомоги молодим людям, що отримують початкову або середню професійну освіту.

Соціальна робота в закладах вищої освіти – ще один з можливих напрямів професійного функціонування соціальних працівників у галузі освіти. Як правило, студенти ЗВО з малозабезпечених родин намагаються «підпрацьовувати» у вільний від навчання час, а із забезпечених – отримати додаткову освіту. І тим, і іншим потрібна підтримка. Організований у закладі вищої освіти соціально-психологічний центр, що підтримує зв'язки з іншими закладами освіти, підприємствами й соціальними організаціями, може надати істотну допомогу молодим людям, які бажають самостійно заробляти. Соціально-психологічний центр може приймати замовлення від підприємств і установ на проведення досліджень, виконання певних

видів робіт, пропонувати студентам ряд вакантних посад і робочих місць тощо [3, с. 201].

З метою допомоги студентам, які проживають у гуртожитках, що мають певні незручності, не вміють скористатися своїми правами й пільгами, соціальний працівник може сформувати групу підтримки зі студентів-старшокурсників. Крім того, він може надавати допомогу студентським родинам.

У ЗВО навчаються також молоді люди з обмеженими фізичними можливостями, яким складно посісти своє місце у сфері праці, діти-сироти, діти з багатодітних родин, студенти, що мають дітей, і багато інших категорій соціально незахищеної молоді. Допомога у вигляді разових грошових виплат або гуманітарної підтримки не є виходом зі становища. Істотну допомогу може надати соціальний працівник, котрий інформує студента про те, куди, до кого, яким чином можна звернутися, щоб змінити своє становище. Особливої уваги заслуговують студенти, що демонструють особливі успіхи в навчанні, але не мають коштів для продовження освіти, часом вимушені переводитися на заочну форму навчання, звужуючи свої можливості. Вони також потребують підтримки соціального працівника. Таким чином, у сучасному українському суспільстві проблема соціальної роботи стає все більш гострою, а розв'язання цих проблем є ще одним викликом для нашої держави в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник. Київ, 2003. 134 с.
2. Євтух М. Б. Соціальна педагогіка. Київ : МАУП, 2003. 237 с.
3. Мигович І. І. Соціальна робота. Вступ до спеціальності. Ужгород : УДУ, 1997. 258 с.

Оксана Хомишак, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її навчання
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка;

Марія Козут, здобувачка другого магістерського рівня вищої
освіти факультету української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сучасний етап розвитку освіти невід’ємно пов’язаний зі стрімким розвитком цифрових технологій, які впливають на всі аспекти освітнього процесу. Однією з ключових галузей, яка відчуває позитивні трансформації завдяки впровадженню цифрових інструментів, є англомовна освіта, зокрема в початковій школі.

Зростання доступності цифрових медіа, таких як комп’ютери, планшети та інші електронні пристрої, відкриває нові перспективи для покращення методів навчання. Англійська мова як міжнародний комунікаційний інструмент вимагає нестандартних та інноваційних підходів у її навчанні в початковій школі, про що свідчить сучасна нормативна база [1; 2].

Наша праця присвячена ретельному дослідженню та аналізу можливостей використання цифрових медіа у процесі навчання англійської мови на молодшому ступені освітнього процесу. Мета дослідження полягає у визначенні ефективних підходів до інтеграції цифрових медіа в навчальний процес початкової школи для підвищення якості вивчення англійської мови. На основі аналізу існуючих методик та вивчення досвіду впровадження цифрових технологій у навчання можливо висвітлити переваги та ймовірні труднощі використання цифрових медіа в навчанні англійської мови в початковій школі. Проте проведення власне експериментального навчання уможливило отримання конкретних результатів щодо впливу цифрових медіа на ефективність вивчення англійської мови серед молодших школярів. З цією метою доцільно визначити оптимальні стратегії використання цифрових медіа для забезпечення максимального

розвитку мовленнєвих та комунікативних навичок учнів початкової школи в процесі вивчення англійської мови.

Тож актуальність дослідження полягає у зростаючій важливості використання цифрових технологій у навчальному процесі, особливо в початковій школі, для залучення учнів та поліпшення їхнього рівня знань і навичок. Розвиток сучасних технологій відкриває безліч можливостей для інтерактивного та ефективного викладання англійської мови, що стає актуальним завданням для вчителів і методистів.

У сучасному навчанні англійської мови в початковій школі на перший план виходять цифрові медіа та інноваційні методи. Викладання англійської мови в початковій школі базується на різноманітних методиках, серед яких ключовими є комунікативний та ігровий підходи.

Щодо комунікативного методу, то його виникнення пов'язане з необхідністю оволодіння мовою для повсякденного спілкування та розумінням мовних контекстів. В основі цього підходу – розвиток мовленнєвих навичок, враховуючи соціокультурний контекст і стратегії комунікації.

Граматично-трансформаційний підхід зосереджується на вивченні правил граматики й перекладу, сприяє формуванню мовної структури.

Ігровий метод передбачає використання ігор у навчанні, сприяє підвищенню зацікавленості учнів, розвитку їхніх психологічних функцій та активному засвоєнню матеріалу. Цей метод стимулює не лише мовні, а й когнітивні та соціальні аспекти навчання [3].

У контексті цифрових медіа та інновацій використання ігрових технологій та спеціалізованих програм може значно розширити можливості комунікації та вивчення мови в початковій школі, а саме:

1) інтеграція інтерактивних англійських ігор: використання цифрових медіа для створення інтерактивних ігор, які сприяють вивченню англійської мови. Наприклад, мобільні додатки, які пропонують вправи з лексики, читання й вимови;

2) віртуальні екскурсії та знайомство з культурою: використання віртуальних туристичних подорожей та онлайн-ресурсів

для поглиблення знань учнів про англomовні країни, їхню культуру і традиції;

3) створення мультимедійних презентацій: учні можуть використовувати цифрові медіа для створення власних презентацій з англійської мови, вбудовуючи відео, аудіо та інші елементи для своїх виступів;

4) онлайн-засідання та відеоконференції: залучення віртуальних засобів для організації онлайн-засідань, де учні можуть спілкуватися англійською мовою, обговорюючи теми і виконуючи завдання;

5) інтерактивні вправи й вікторини: розробка інтерактивних вправ і вікторин для самоперевірки та закріплення вивченого матеріалу, використовуючи цифрові платформи;

6) аудіо- та відеокниги: залучення учнів до англomовних аудіо- та відеокниг, які допомагають розвивати навички слухання й розуміння англійської мови;

7) онлайн-тестування та оцінювання: використання цифрових інструментів для проведення тестувань та оцінювання знань учнів з англійської мови [4; 5; 6].

Усі перелічені діяльності спрямовані на активне використання цифрових медіа для покращення процесу вивчення англійської мови в початковій школі.

Отже, можна підсумувати, що використання цифрових медіа в навчанні англійської мови в початковій школі є не лише актуальним, а й необхідним для успішного формування мовних навичок учнів. У сучасному навчанні англійської мови в початковій школі використання цифрових медіа та інноваційних методів посідає центральне місце. Основні підходи до викладання мови в початковій школі охоплюють комунікативний, граматично-трансформаційний та ігровий методи. Використання ігрових технологій та спеціалізованих програм у контексті цифрових медіа може значно поліпшити якість навчання та комунікації. Комбінація традиційних підходів до викладання із сучасними технологіями дозволяє створити ефективну й цікаву навчальну атмосферу, сприяючи повному розвитку мовних компетенцій учнів.

Список використаних джерел

1. Нова школа. URL: www.https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf.
2. Council recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. URL: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>.
3. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
4. О. Khomyshak, O. Patievych. English educational process modernization in the New Ukrainian school. Kyiv : Condor, 2018.
5. Khomyshak O., Patievych O. Future English language teachers' digital competence development by means of Storyjumper software tool. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol. 79. No 5. P. 126–138. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v79i5.2824>.
6. Khomyshak O. B. Using digital learning technology in the process of linguomethodological training of future foreign language teachers. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Vol. 88. No 2. P. 38–55. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v88i2.4654>.

Данило Шаршаткін,

старший викладач кафедри організації
розвідувально-інформаційної роботи
та технічних засобів розвідки
Військової академії (м. Одеса)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Фахівці з організації розвідувально-інформаційної роботи займаються збором, аналізом та обробкою розвідувальної інформації з метою забезпечення національної безпеки та інтересів держави. Вони можуть працювати у різних сферах: військовій, політичній, економічній, кібернетичній, розвідці. Зазвичай це висококваліфіковані спеціалісти з різноманітними навичками, такими як аналіз даних, збір інформації, криптографія, військова та політична наука, мови, технології інформаційної безпеки та інше.

Зміст і структуру професійної компетентності фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи визначає специфіка їхньої професійної діяльності, зокрема складні умови виконання завдань, необхідність максимального напруження фізичних, психологічних,

інтелектуальних можливостей, стресові навантаження, робота з розширеною номенклатурою інформації і даних, навички роботи в бойових умовах, використання сучасної зброї і технічних засобів, предметів та іншого спеціального обладнання та майна, яке постійно і динамічно оновлюється [1].

Результати узагальнення публікацій з проблеми формування і розвитку професійної компетентності [2; 3; 4], а також урахування особливостей професійної діяльності фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи дозволяють зробити висновок, що вони повинні мати широкий спектр знань, умінь, навичок та професійно-особистісних якостей. Їхнє формування і розвиток в умовах освітнього процесу у ВВНЗ є актуальним завданням військово-педагогічної теорії та практики.

Результати аналітико-пошукової роботи, урахування результатів наукових досліджень і публікацій на тему формування компетентностей фахівців дозволяє зробити висновок, що формування професійної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи у вищому військовому навчальному закладі може бути ефективним, якщо в освітньому процесі передбачити реалізацію педагогічних умов, основними з яких є системність навчання, його практична спрямованість та індивідуалізація, застосування сучасних технологій, інтеграція теорії та практики в освітньому процесі, а також розвиток критичного мислення й аналітичних навичок у курсантів.

Щодо системності навчання, то це означає, що розвиток компетенцій має здійснюватися в межах системного підходу і передбачати послідовність та належну організацію навчальних дисциплін, курсів і практичних занять, їх структурну логічність та взаємозумовленість.

Навчальний процес має передбачати значну кількість практичних вправ, тренування та симуляції, щоб майбутні офіцери мали можливість виконувати реальні завдання, з якими вони стикатимуться в майбутньому.

Щодо індивідуалізації навчання, то це означає, що навчальні програми дисциплін та методики мають бути адаптовані до індивідуальних особливостей курсантів, їхніх потреб та інтересів з урахуванням змісту майбутньої професійної діяльності.

Використання сучасних інформаційних технологій, симуляційних систем та комп'ютерних програм також може суттєво покращити ефективність навчання та підвищити зацікавленість майбутніх офіцерів щодо професійної діяльності за фахом.

Ще одна педагогічна умова – інтеграція теорії та практики. Вона передбачає, що навчальні програми повинні охоплювати можливість застосування теоретичних знань у реальних розвідувальних ситуаціях, наприклад, шляхом використання кейсів або практичних вправ.

Для майбутніх офіцерів – фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи важливим є розвиток критичного мислення та аналітичних навичок. Формування професійної компетентності передбачає розвиток здатності студентів аналізувати складні ситуації, приймати обґрунтовані рішення і працювати під час стресових умов.

Розвиток критичного мислення й аналітичних навичок для майбутніх офіцерів – фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи може бути здійснений за допомогою різних методів і форм. Наприклад, організація дебатів з питань розвідувальної діяльності та проведення дискусій сприяє розвитку критичного мислення, оцінці різних точок зору та формуванню аргументованих позицій. Використання кейсів з реальних ситуацій розвідки дозволяє курсантам аналізувати складні сценарії, розробляти стратегії та приймати обґрунтовані рішення. Проведення симуляцій різних розвідувальних операцій допомагає студентам набути практичних навичок у роботі з інформацією, а також виробити швидкість і точність реакції на непередбачені ситуації. Постановка перед майбутніми офіцерами реальних чи умовних проблем з розвідувальної сфери сприяє розвитку аналітичних навичок та пошуку ефективних рішень. Використання рольових ігор дозволяє курсантам відчувати себе в ролі розвідників і виконати завдання в максимально реалістичних умовах, що сприяє розвитку стратегічного мислення та вмінню працювати в команді.

Також для розвитку критичного мислення ефективним є менторство і практика на реальних завданнях. Залучення курсантів до реальних розвідувальних проєктів під керівництвом досвідчених наставників дозволяє їм отримати практичний досвід, набути вміння аналізувати й обробляти інформацію в реальному часі.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII (редакція від 16 вересня 2022 року). *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

2. Діденко О., Черкун І., Білявець А. Особливості змісту та формування соціально-правової компетентності майбутніх офіцерів сил сектору безпеки і оборони України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2023. № 3 (34). URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1510/1381>.

3. Didenko O., Snitsa T. The essence, content and features of the formation of diagnostic competence of students in higher military educational institutions. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2023. № 3 (34). URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk>.

4. Діденко О., Морозов С. Актуальні питання формування екологічної компетентності майбутніх судноводіїв в умовах глобалізації сучасного світу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2023. № 3 (34). URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1508>.

Дарина Шкода,

здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України;

Наталія Доній,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

МОРАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ПОГЛЯД З УКРАЇНИ

Поняття «справедливість» завжди спричиняло безліч дискусій та обговорень. Для чого потрібна справедливість? Чи існує вона взагалі? Чи не є вона різною для кожного? Ці та інші питання викликають безліч думок у кожної людини.

Справедливість у наш час є найважливішою серед проблем сучасності, яка дозволяє нам простежити діалектичні проблеми сучасності на всіх етапах розвитку. На думку О. Тарасишиної, «для правової культури українців характерне бажання розглядати поняття права в тісному взаємозв'язку з толерантністю

та справедливостю. Відповідно, справедливість розуміється як життєво важливий для збереження і розвитку суспільства, ціннісно-етичний орієнтир, один із критеріїв оцінки всіх політичних і державно-правових явищ, покликаний служити загальному благу та кожному індивідууму зокрема. Справедливість, на думку авторки, вбачається у приблизно рівному розподілі вигод і зобов'язань, які виникають із взаємодії в рамках громади, суспільства, а також істинністю, правильністю, обґрунтованістю і логічністю правового реагування на ту чи іншу діяльність, вирішення суперечок про право, різноманітних конфліктів, що виникають при цьому, рівність перед законом і судом, відповідність злочину і покаранню, відповідність між метою та засобами її досягнення у діяльності як держави у загальному, так і кожного окремого індивіда» [3, с. 17].

Справедливість у демократичній державі для кожного громадянина означає рівність перед законом та гарантія прав людини. Проте це лише в ідеалі. А чи існує справедливість у нашій країні? Питання складне, оскільки для кожного справедливість – це різне, для кожного рівність розуміється по-різному. Едмунд Берк, відомий ірландській діяч XVIII ст., влучно зазначив: «Люди володіють правом на громадянські свободи настільки, наскільки вони готові скувати свої прагнення ланцюгами моралі, в якій їхня прихильність до справедливості переважає притаманну їм жадібність» [2].

Україна позиціонує себе як демократична держава, що відстоює сформовану систему європейських демократичних правових цінностей: свободу, справедливість, гуманізм тощо. Але виникає питання щодо дотримання цих цінностей у реальному житті. Чи справедливо те, що одні віддають своє життя на фронті, а хтось відпочиває в клубах і ресторанах? Чи справедливо, що посади отримують за родинними зв'язками, а не за чесним конкурсом? І таких питань дуже і дуже багато.

Справедливість неможлива без набору моральних якостей, включно з «внутрішніми» вимогами як до законодавця, так і до кожної людини. Моральний характер права – це те, що дозволяє нам давати моральну оцінку діяльності держави, адже ми можемо винести моральне судження про дії держави і вирішити, чи є

відповідний закон правильним і чи відображає він людські ідеали та цінності. Тож закономірно, що присутність та дію моралі вимагає не лише український народ, а й міжнародна спільнота, яка стурбована та спостерігає за тим, що відбувається в Україні.

Крім того, останнім часом дуже часто виникають дискусійні питання: якою мірою закони можуть відображати людські ідеали та цінності, і чи насправді вони можуть захистити права і свободи людини? А все це, по суті, базується на трьох поняттях, які пов'язані між собою: справедливість, свобода і рівність. Право, яке відповідає моралі, захищає добро, висвітлює справедливість і протистоїть злу.

І, напевно, причиною несправедливості в нашому суспільстві є низький рівень моральних якостей кожного громадянина. Ще з самого дитинства в нас закладають основні цінності та людські ідеали, родина закладає основу, школа робить вагомий внесок, далі це підкріплює заклад вищої освіти, робота, коло спілкування тощо. Кожна з цих ланок важлива, і на кожну з них має вплив держава. Свідома, соціальна, правова, демократична держава – запорука свідомого, соціального, вільного і справедливого суспільства.

Дуже слушно зазначав Аристотель, що справедливість – це не що інше, як зрівнювання власного інтересу з інтересами інших. Це чеснота суспільна. Вона знаменує здатність людини до суспільного життя, оскільки, надаючи користь одному, справедливість служить суспільству в цілому. Справедливість гарантує здійснення тієї «середини», яка надає міцності суспільному та державному устрою. За розумінням справедливості стоять суспільні та особисті інтереси, що формують поняття справедливості в його конкретному змісті [1].

Отже, справедливість – складне і дискусійне явище, без якого неможливе існування демократичної держави та свідомого громадянського суспільства. І той, хто прагне жити у справедливій країні, яка функціонує на демократичних засадах, повинен почати з власних принципів та установок, зі свого внутрішнього морального орієнтиру.

Список використаних джерел

1. Левкулич В. Справедливість в концепціях мислителів античності. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. До 45-річчя від дня народження Вегеша Миколи Михайловича / ред. кол. В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бурдяк та ін. Ужгород : Говерла, 2009. Вип. 12. С. 33–36. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10160/1/СПРАВЕДЛИВІСТЬ%20В%20КОНЦЕПЦІЯХ%20МИСЛИТЕЛІВ%20АНТИЧНОСТІ.pdf> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Себайн Д. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки: пер. з англ. Київ : Основи, 1997. С. 529–548. URL: <http://litopys.org.ua/istpolit/ipd.htm> (дата звернення: 05.04.2024).
3. Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2009. 17 с.

Зінаїда Шумейко,

доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
кандидат педагогічних наук, доцент
Пенітенціарної академії України

ДОКУМЕНТНА КОМУНІКАЦІЯ У ФОРМУВАННІ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

У сучасному суспільстві однією з важливих підсистем соціальних, освітніх та економічних відносин є документна комунікація, що охоплює процеси й засоби обміну інформацією в соціумі за допомогою документів. Вона забезпечує поширення різноманітної інформації, а також обмін нею шляхом створення, зберігання та розповсюдження документів.

У контексті тотальної технологізації і цифровізації відбуваються суттєві зміни у сфері сучасного документознавства, що полягають передусім у широкому застосуванні комп'ютерних систем оброблення та друкування документів за умови дотримання вимог чинних державних стандартів у цій галузі, а також з урахуванням тенденцій впровадження раціональних прийомів роботи з документами.

Відповідно, основними перевагами у сфері доступу та використання електронних документів стали: контрольований доступ до сховищ даних та фондів з мережі Інтернет; колективне використання документів і налагодження спільної роботи з ними; дос-

туп до документів для зовнішніх користувачів; миттєве оновлення з урахуванням усіх змін, внесених до документів; незначні матеріальні витрати; маршутизація документів тощо.

На думку К. Сатушевої, вивчення основ документної комунікації майбутніми фахівцями сприятиме в перспективі підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності, допоможе найповніше використовувати інформаційні ресурси й налагоджувати міжособистісні та професійні взаємини [2, с. 5]. Погоджуючись із дослідницею, наголосимо, що опанування майбутніми спеціалістами Державної кримінально-виконавчої служби теоретичних засад у галузі документної комунікації, а також набуття ними практичних навичок сприятиме формуванню мовнокомунікативної компетентності в майбутнього фахівця, що визначатиме його професійну спроможність та сприятиме його професійному самовдосконаленню впродовж життя.

У цьому контексті варто зазначити, що мовнокомунікативна компетентність майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби полягає у здатності ефективно послуговуватися нормами сучасної української літературної мови у сфері наукової та професійної діяльності, належному рівні сформованості комунікативних навичок, умінні аналізувати власне й чуже висловлювання, знаннях професійного дискурсу, ціннісному ставленні до мови, відповідному способі мислення, світогляді [3, с. 147]. Як зазначають О. Лілік, О. Сазонова, мовнокомунікативна компетентність здобувачів вищої освіти вимагає певної сформованості знань, навичок і вмінь, які здобуваються в процесі спеціально організованого освітнього процесу [1, с. 66]. Оскільки мовнокомунікативна компетентність є не лише лінгвістичним явищем, а й пов'язана з низкою соціогуманітарних дисциплін, то її формування має стати одним з основних завдань для всього викладацького колективу, що здійснює підготовку майбутніх фахівців.

У процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти для ефективного формування мовнокомунікативної компетентності майбутні фахівці Державної кримінально-виконавчої служби мають оволодіти понятійно-категоріальним апаратом документної комунікації; навчитися здійснювати систематизацію і класи-

фікацію документів з метою підвищення ефективності професійної діяльності; опанувати вміння визначати юридичну силу документа, дотримуватися чинних загальнодержавних правил складання та оформлення документів, визначати їхню справжність, використовувати бланки документів, дотримуватися загальних вимог до бланків документів; оволодіти вміннями здійснювати процедури пошуку, збирання, оброблення, використання та збереження документів у професійній діяльності; навчитися налагоджувати професійну взаємодію за допомогою документної комунікації залежно від професійних обов'язків та цілей.

Для ефективного формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби рекомендуємо під час практичних занять з навчальної дисципліни «Загальне та спеціальне діловодство» пропонувати здобувачам вищої освіти різноманітні завдання, що заохочуватимуть їх до висловлення власної думки й реагування на висловлення одногрупників. Наводимо приклади подібних завдань.

1. Упорядкуйте глосарій ключових понять, що стосуються соціальної та документної комунікації (15–20 позицій). Для цього скористайтесь довідниками, словниками, енциклопедіями, монографіями та підручниками.

2. У бібліотеці та/або в мережі Інтернет підберіть літературу, присвячену систематизації і класифікації документів. Упорядкований перелік знайдених і опрацьованих джерел надайте викладачу.

3. Студенти об'єднуються у дві групи та отримують від викладача теми для обговорення. Кожна група має підготувати доповідь на 5–7 хвилин з доказами, які підтверджують правильність певної точки зору. Після чого кожна група презентує результати своєї роботи іншим учасникам. Підбиваються підсумки шляхом групової дискусії.

Рекомендовані теми для обговорення:

– у демократичній державі має бути забезпечений безперешкодний доступ громадян та суспільства до будь-якої інформації, що не є державною таємницею;

– обмеження доступу до різних документних ресурсів є необхідним для збереження державної таємниці, службової комерційної таємниці, захисту персональних даних тощо.

Подібні завдання передбачають звернення здобувачів до за-
конодавчої бази й наукової літератури, підбір відповідних дока-
зів для аргументації власної позиції, а також потребують сфор-
мованості вмінь відстоювати власну позицію, робити певні
висновки й узагальнення.

Отже, опанування майбутніми спеціалістами Державної
кримінально-виконавчої служби теоретичних засад і практичних
навичок у сфері документної комунікації безпосередньо вплива-
тиме на формування в них мовнокомунікативної компетентнос-
ті, що визначатиме в перспективі їхню професійну спромож-
ність та сприятиме їхній професійній самореалізації
і професійному самовдосконаленню впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Лілік О. О., Сазонова О. В. Комунікативна компетентність майбутніх
учителів: основні ознаки й умови формування. *Міжкультурна комунікація
в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку*: матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 листопада 2022 р.,
м. Одеса. Ч. 1. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 63–67.

2. Сатушева К. В. Документна комунікація : методичні рекомендації
до практичних завдань і самостійної роботи студентів спеціальності 291
«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» першого
(бакалаврського) рівня. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 36 с.

3. Шумейко З. Є. Мовнокомунікативна компетентність працівників Дер-
жавної кримінально-виконавчої служби: сутність і структура феномена. *Нау-
ковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2018.
№ 1 (1). С. 142–151.

Наталія Щербина,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Попри війну українська система освіти, зокрема й вища,
продовжує розвиватися й інтегруватися до європейського освіт-
нього середовища. У сучасних умовах освіта має відповідати
на нові виклики.

Марухленко О. зазначає, що динамічний розвиток цифрових
технологій, поява і активне входження в наше життя нових соці-

альних медіа формують нові вимоги до діючих соціальних інститутів, у тому числі до системи освіти. На її думку, сучасна система освіти повинна:

- формувати умови для розширення доступності освіти;
- розвивати інноваційні форми і види освітніх практик, дозволяючи ефективно інтегрувати їх і реалізовувати принцип безперервності;
- забезпечувати умови для отримання знань, формування компетенцій.

Тим самим має бути реалізована тенденція все більшої адресності освіти, тому необхідно розширювати можливості для формування індивідуальних освітніх траєкторій у рамках існуючої системи вищої і середньої професійної освіти, сприяти активному розвитку краудсорсингу в існуючій системі освіти, а також створювати умови подальшої дифузії нових знань [3, с. 256].

В умовах глобалізації освіта не може зосереджуватися лише на організації навчального процесу, вона має відповідати суспільним процесам, тому вагому роль набуває освітній менеджмент. Розбудова демократичних механізмів системи управління постає як нагальна потреба сьогодення.

Ключову роль у визначенні пріоритетів розвитку сучасної освіти відіграє Стратегія розвитку вищої освіти України, ухвалена Кабінетом Міністрів України у лютому 2022 року [2]. Цей документ відповідає зобов'язанням України як члена Європейського простору вищої освіти та визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства й економіки країни та визначає її основні характеристики, що повинні бути сформовані до 2032 року. Для реалізації мети цієї Стратегії передбачено стратегічні й операційні цілі та завдання на найближче десятиліття з відповідними показниками (індикаторами) досягнення (виконання), механізм, очікувані результати, заходи щодо проведення моніторингу реалізації цієї Стратегії на кожному етапі та ресурсні потреби [2].

Створення і реалізація Стратегії розвитку вищої освіти закономірно зумовлює створення стратегій розвитку для конкретного закладу вищої освіти. Сучасні дослідники розуміють стратегію розвитку закладу вищої освіти як напрям розвитку

організації з метою виконання місії та досягнення цілей. Розроблення та реалізація стратегії розвитку закладу вищої освіти можна вважати результатом застосування стратегічного управління. Стратегічне управління передбачає виконання таких етапів, як прийняття рішення про розроблення стратегії; формування стратегії; реалізація стратегії; контроль та моніторинг; перегляд стратегії [1, с. 31].

Сучасні дослідники підкреслюють, що стратегічне управління передбачає використання різних інструментів стратегічного управління залежно від специфіки організації освіти і досягнення цілей [3, с. 260]. Також визначаються такі складові освітньої стратегії:

- оцінка унікальності закладу вищої освіти в задоволенні потреб зацікавлених осіб і ринкової ніші;
- перспективний аналіз розвитку ринку освітніх послуг;
- пріоритетні напрямки діяльності закладу вищої освіти;
- аналіз стану закладу вищої освіти й успішності в реалізації стратегії;
- аналіз ризиків і механізми їх запобігання;
- аналіз доступних ресурсів та їх достатності для реалізації поставлених цілей.

Щодо основних питань, на які має відповідати стратегія закладу вищої освіти, то можна виділити такі:

- конкуруємо ми на регіональному, національному або глобальному ринку;
- якою є наша основна діяльність: навчання, дослідження світового рівня, прикладні дослідження, взаємодія з бізнесом та ін.;
- який баланс між освітою та науковими дослідженнями;
- яка наша ринкова ніша в навчанні: підготовка бакалаврів, магістрів, підготовка переважно студентів зі своєї країни (або регіону) чи іноземних, традиційне або дистанційне навчання і т. п.;
- хто є зацікавленими сторонами, які їхні очікування та потреби виявлені;
- в яких сферах ми є лідерами;
- займаємо ми певну ринкову нішу;
- наскільки стійка база наших майбутніх здобувачів вищої освіти;

- чи не є ми занадто залежними від одного або двох джерел фінансування;
- чи буде ситуація змінюватися протягом наступних 10 років;
- чи збираємося ми змінювати своє позиціонування: виходити на нові ринки або відмовлятися від якихось видів діяльності [3, с. 261–262].

Таким чином, можна сказати, що конкурентне середовище спрямовує освітні установи на розроблення стратегій, зосереджених на реалізації принципу максимізації наявних та можливих конкурентних переваг. Стратегія закладу вищої освіти виступає інструментом визначення основних цілей та способів їх досягнення з урахуванням конкурентного статусу, етапів розвитку тощо, віддзеркалюючи особливості національної економіки. Функціонуючи в ринковому середовищі, заклад вищої освіти є диверсифікованою організацією, яка надає освітні та інші послуги. Сутність діяльності таких установ розкривають їх особливості, такі як виконання державної освітньої політики, реалізація принципу комерційного успіху, використання різних програм фінансування з метою реалізації основної діяльності [2, с. 32].

Отже, розробка стратегії розвитку закладу вищої освіти дозволяє передусім самому закладу вищої освіти зробити якісний самоаналіз своєї діяльності, визначити сильні й слабкі сторони своєї діяльності і, відштовхуючись від цього, розробляти подальші пріоритети свого розвитку. Такі кроки покращують якість освітньої діяльності закладу вищої освіти і підвищують його конкурентоздатність.

Список використаних джерел

1. Бублик М. І., Жук Л. В., Дрималовська Х. В. Досвід формування стратегій розвитку закладів вищої освіти в умовах глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 21. Ч. 1. С. 31–34.
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
3. Марухленко О. В. Стратегічне планування у вищих освітніх закладах. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. № 3. С. 256–265.

Iryna Borysenko,
Head of the Department of Foreign Languages,
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Penitentiary Academy of Ukraine

NEW TECHNOLOGIES IN DISTANCE LANGUAGE LEARNING

From 2022 we experienced the challenge of converting teaching from in-person to completely distance teaching, and then to hybrid teaching involving blended forms of teaching and face-to-face groups. The emergency transition to distance learning is a forced measure aimed at reducing the risks of morbidity and danger under conditions of war. The traditional in-person learning were transferred to the electronic information and educational environment. With the help of current distance-learning technologies, teachers provided students to all necessary information materials and organized communication between the participants in the learning process.

A learning system based on structured and organized methods of teaching with the help of digital resources, platforms is known as e-learning. Currently, this type of education has proved to be popular and spread its own methodology of teaching a foreign language.

Distance learning takes into account the specifics of the educational process, taking into account the peculiarities of structural features: goals and objectives, approaches and principles, the content of training, organizational forms and teaching methods. The methodological perspective of this learning format emphasizes the high level of independence of students who choose this type of learning through a convenient, flexible and adaptive educational process that meets their individual interests and needs [1].

Analysing the methodological potential of distance learning in language learning, it is necessary to define the positive and negative aspects of using these technologies in the educational process. No doubt, in comparison with traditional educational technologies, such techniques have a number of undeniable advantages. Namely, the student gets unlimited access to all electronic educational resources within the course, regardless of their location and time of day. This approach is optimal for most students and allows them to combine work and study. Other advantages of distance learning teaching involve:

- greater flexibility;
- opportunity to create an individual learning trajectory for each learner;
- unlimited access to all electronic educational resources within the educational course regardless of his/her location and time of day;
- high level of independence of the student (they can make responsible decisions on the issues being studied);
- educational opportunities to people regardless of their age, gender, nationality, ethnicity, or health status [2].

However, it should be noted that the features of the discipline «Foreign Language» is that the main component of the content of foreign language teaching is the various types of activities to encourage speech and language development: speaking, listening, reading, and writing. This may be the main difficulty of using distance learning technologies in the process of teaching foreign languages, especially in the development of speaking skills. Because only live interaction with group mates and teachers provide more opportunities for speaking, listening, and general feedback in the term of immediate improving pronunciation, grammar and vocabulary [3].

The obvious disadvantages of distance learning also include an insufficient level of computer skills, the use of interactive learning technologies; the need for preliminary profound preparation for practical classes; insufficient number of electronic foreign language textbooks for specific purposes that would comprehensively present the initial material and ensure the interconnection of learning with various types of communication activities [2].

The main characteristics of distance learning technologies determine its advantages over other forms of learning imposing at the same time certain requirements on both teachers and students.

References

1. Kerimbayev, N., Umirzakova, Zh., Shadiev, R. and Jotsov, V. (2023), "A student-centered approach using modern technologies in distance learning: a systematic review of the literature", *Smart Learning Environments*, Vol. 10, Issue 61. URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00280-8>.
2. Tryhub, H.V. and Khnykina, O. O. (2018), "Advantages and disadvantages of distance learning in learning foreign languages (based on non-linguistic specialties)", *Higher Education in Ukraine in the Context of Integration into the*

European Education Area, Vol. 82 (IV), pp. 325–335. URL: <https://osvita.eeipsy.org/index.php/eeip/article/view/150> (accessed: 01.04.2024).

3. Sidun, L., Borisenko, I., Pinchuk L. and Ahibalova T. (2023), "Ethics of New Technologies in Distance Learning of a Foreign Language: a Neuroscientific Approach", *Brain Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, Vol. 14, Issue 3, pp. 241–253.

Jeff Henry,

MSLS, Associate Professor,
Research & Instruction Librarian of the University Libraries,
Murray State University

EVALUATING INFORMATION SOURCES USING THE ABC TEST AND LATERAL READING

When searching for information on a particular topic it is very important to utilize effective search strategies to locate meaningful research on that topic. At one time, that would have been enough to find you the most reliable and trustworthy information possible because there were fewer publishers of information. Also, at that time, the means to access the information from those publishers was somewhat limited to libraries. Not only were these institutions quite possibly the only way to get to some types of information, but they were also entrusted with sourcing their materials from trusted and reliable publishers. This reduced the need for the information consumer to perform any evaluation of that information. However, that is not the information landscape that we live in today. The vast increase of information producers, both reputable and not; the ability for information consumers to access this information directly; the lack of information literacy education of information consumers to discern credible information; and other factors have contributed to some information consumers sometimes relying on information that is not the most credible. Whitworth described the term for this phenomenon as information obesity [5]. In the following paper, the author will describe some methods of evaluating information sources that can assist the information consumers to ascertain the credibility of information sources they might utilize.

Evaluating Information Sources.

With this change in the information landscape, it has become vitally important that information consumers practice sound evaluative skills when deciding whether an information source is

reputable. There are several different methods of evaluating information sources that can be found online. In this paper, the ABC test of evaluating sources will be used while integrating lateral reading to assist with the techniques outlined in the test. The ABC test is a method of evaluating information sources where the information consumer should investigate the following information about the source prior to deciding that it is credible or best for the intended purpose: Authority – Who is responsible for the information, Bias – What is the author’s purpose, Currency – The timeliness of the information, and Documentation – The evidence backing up the information [3, p. 1]. That is the basic premise of the ABC test, however, when considering those elements of the information source, there are additional questions and techniques that should be used to critically evaluate the source’s credibility.

When considering the authority of the source, the consumer must investigate the author as well as the publisher of the source. It is important to investigate these because the author may not be qualified to write on the topic at hand and the publisher may not be reputable.

It is important to identify if there are any biases being presented in the information. If there is emotional language present or sponsored content being presented, it could mean that the intention of the information is not merely to inform.

The currency of the information depends completely on the intended purpose of the consumer with the it. Some fields of study change rapidly and, consequently, something published a few years ago may not be valid information anymore. However, in other fields, information from a decade or more ago may still be relevant.

The documentation provided by the information source is the evidence of the claims being made. The consumer should be able to see where the information utilized in the source is coming from and access it themselves to verify it if they wanted.

The first place to look when doing the ABC test evaluation should be the information source and the publisher site. However, additional investigation is needed to gather a full picture of the dependability of the source. Lateral reading is an important technique in assisting with this evaluation. Vertical reading is the act of reading the information source and other sources directly associated with it,

such as the publisher site, to determine its credibility. Lateral reading involves going to other sources of information to determine the credibility of the information source being evaluated [2].

Using this method, when evaluating the authority and documentation of the information source, the information consumer should check the credentials of the author by searching for their institutional affiliation, see if any other authors have cited the work using Google Scholar (if a scholarly source) and possibly read those articles to make sure the citation isn't to contradict or question the original information source [1]. The consumer should also do a check of the publisher by searching for any news stories or reviews available online. Another helpful resource to use when investigating the credibility of a scholarly publisher is the SCImago Journal & Country Rank. This online portal is a searchable interface of journal information for journals published around the world [4]. Using this tool, the consumer can check the peer-review status of the journal and see how the journal ranks among other journals in its field of study with regard to citations. Checking the documentation of the information source using lateral reading would involve reading those other sources to ensure that they are being accurately represented in the information source.

These are some helpful techniques that information consumers can utilize to ascertain the credibility of an information source. Unfortunately, this is not a simple process and does not always provide a definitive answer as to whether that particular source of information should be utilized or not. A preponderance of the information gathered should help to inform the consumer if they should rely on the information the source is presenting.

References

1. Google. (n.d.). *Google scholar* [online]. Available from: <https://scholar.google.com/> [Accessed 8 April 2024].
2. Iowa University Libraries. (2023). *Evaluating online information: lateral reading* [online]. Available from: <https://guides.lib.uiowa.edu/c.php?g=849536&p=6077640> [Accessed 8 April 2024].
3. Murray State University Libraries. (2024). *The ABC test* [online]. Available from: https://lib.murraystate.edu/ld.php?content_id=76116987 [Accessed 8 April 2024].
4. SCImago. (2022). *Scimago journal & country rank* [online]. Available from: <https://www.scimagojr.com/> [Accessed 8 April 2024].
5. Whitworth, A. (2009). *Information obesity*. Oxford: Chandos Publishing.

Vitalii Tkachuk,
1st year master student,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman;
academic supervisor: Olha Osypova,
PhD in Economics, Associate Professor
of the Department of Mathematical Modeling and Statistics,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

THE STATE OF EXPENDITURES ON SECONDARY EDUCATION IN THE OBLASTS OF UKRAINE IN 2023

Effective use of financial resources in education is an important component of any country, as education determines the future of society and its economic development. An analysis of education expenditures in different regions of Ukraine is necessary to understand how efficiently financial resources are allocated and how this affects the quality of education in each region.

Increasing and optimizing investments in education can help improve the educational infrastructure, ensure access to quality education for all citizens, and increase the level of education of the population. Analysis of education expenditures allows us to identify underfunded regions where additional investments are needed to improve learning conditions and student achievement.

In addition, understanding the ratio between the number of students and teachers, as well as the cost per student or teacher, helps to identify problems in the distribution and efficiency of educational resources. This allows for the development of targeted strategies to optimize learning processes and improve the quality of education in all regions of the country.

In 2023, the distribution of financial resources for education differed across Ukraine's regions. Analyzing education expenditures along with other factors, such as student-teacher ratios, provides valuable insights into the country's educational environment.

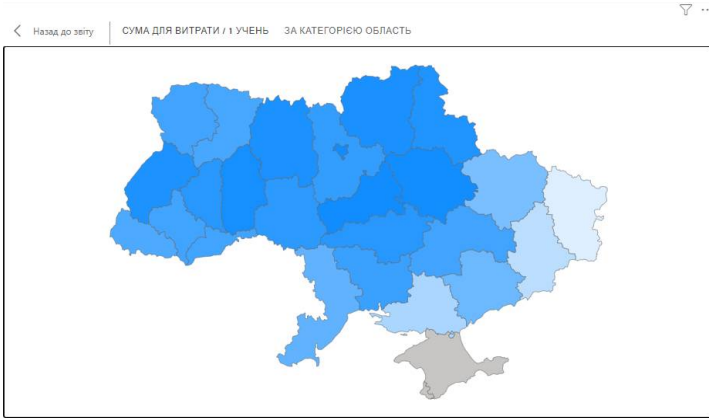

Fig. 1. Distribution of values of the indicator "Expenditures per student" in the regions of Ukraine

Source: compiled by the author on based [1–2].

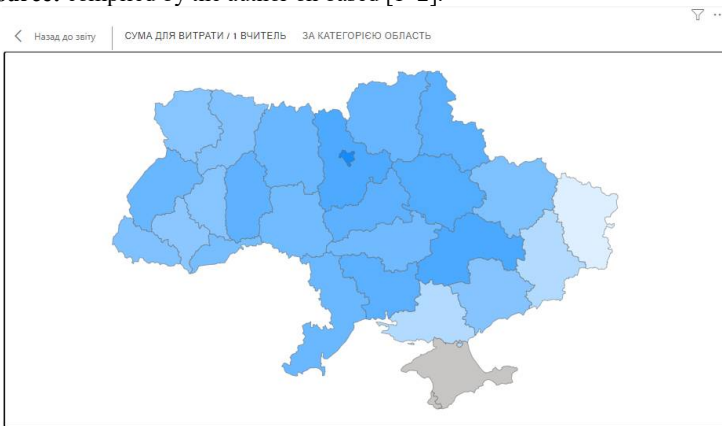

Fig. 2. Distribution of values of the indicator "Expenditures per 1 teacher" in the regions of Ukraine

Source: compiled by the author on based [1–2].

The dataset contains information on education expenditures, number of students, number of teachers, expenditures per student, and expenditures per teacher for each region of Ukraine. Using spatial analysis methods, the correlations between the number of students and teachers were investigated, which allows us to identify potential links between these indicators.

Fig. 3. Results of the correlation analysis between the indicators "Students" and "Teachers"

Source: compiled by the author based on [1].

In addition, a regression analysis was conducted to examine the relationship between per-student and per-teacher expenditures in each region. This analysis is aimed at identifying patterns and trends in the allocation of resources in the education sector.

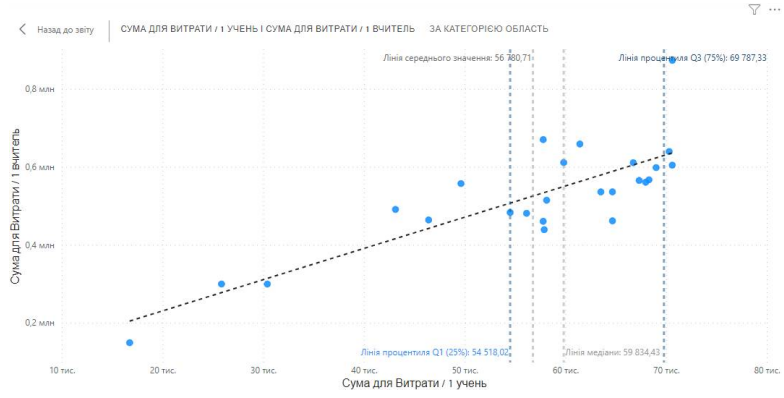

Fig. 4. Ratio of "Expenditures per teacher" and "Expenditures per student"

Source: compiled by the author on based [1–2].

The results of the regression analysis are subjected to cluster analysis to identify groups of regions with similar expenditures conditions. The relationships found are visualized on a map of Ukraine, illustrating spatial differences in the efficiency of education expenditures and resource allocation.

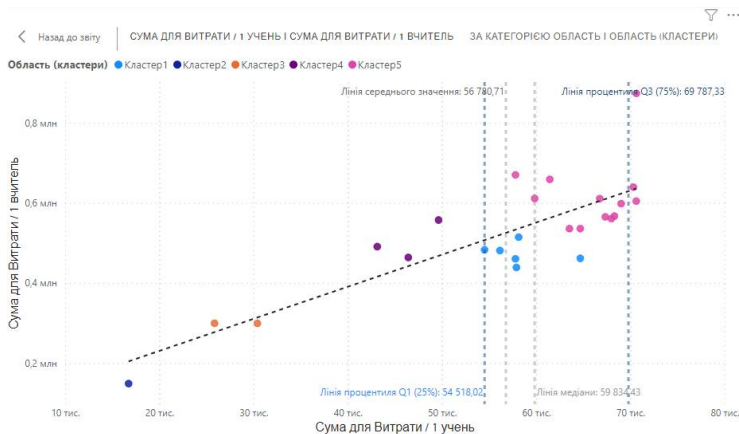

Fig. 5. Ratio of "Expenditures per teacher" and "Expenditures per student" after data clustering

Source: compiled by the author.

Fig. 6. Distribution of clusters of regions on the map of Ukraine

Source: compiled by the author.

Cluster 1 is characterized by moderate expenditures on education and relatively small numbers of students and teachers compared to other clusters. Expenditures per student and teacher also indicate medium or even low efficiency of resource use compared to other clusters. Oblasts in this cluster may require additional attention to optimize costs and improve learning conditions.

Cluster 2 represents regions with low levels of education expenditures and small numbers of students and teachers. However, per-student and per-teacher expenditures in these regions may be high, indicating inefficient use of educational resources. Oblasts in this cluster may need to consider strategies to improve access to and quality of education.

Cluster 3 covers regions with low education expenditures but relatively large numbers of students and teachers. Expenditures per student and teacher may also be moderate. Such a cost profile may indicate a need for careful analysis of resource efficiency and the development of strategies to optimize the educational process.

Cluster 4 represents regions with high levels of education spending but relatively low numbers of students and teachers. Expenditures per student and teacher in these regions may be high, which may indicate a need to review resource allocation strategies and improve the efficiency of the use of educational funds.

Cluster 5 is characterized by high education expenditures and large numbers of students and teachers. Expenditures per student and teacher may be medium to high. Oblasts in this cluster may be able to provide quality education due to high expenditures on education and a large number of educational institutions and teaching staff.

Overall, this study highlights the state of education expenditures in the regions of Ukraine in 2023, providing valuable insights for decision-making by policy makers and stakeholders in the education sector. Additional research could reveal the underlying factors that influence the observed patterns of spending and their implications for educational outcomes.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine (2023), Report of the full-time (daytime) form of education of a general secondary education institution (form ZNZ-1). URL: <https://data.gov.ua/dataset/cbcab622-d464-4c25-ab64-247c7e9a6122>.
2. Ministry of Finance of Ukraine (2023), Open Budget - State web portal of the budget for citizens. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.

СЕКЦІЯ 3
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ,
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Софія Антоняк, студентка II курсу
Львівського національного університету імені Івана Франка;
науковий керівник: Ольга Галука,
доктор філософії, асистент
кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗІЇ:
АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ В ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

У сучасному світі питання інклюзивної освіти та психологічної підтримки дітей стає з кожним днем актуальнішим. Забезпечення можливостей для навчання та адаптації в освітньому середовищі для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, є нашим обов'язком, адже згідно із Законом України «Про освіту» діти з особливими освітніми потребами (далі – діти з ООП) мають право навчатися й виховуватися у звичайних закладах загальної середньої освіти, а також мають право на отримання якісної освіти [3].

Багато праць присвячено проблемі навчання дітей з інклюзією, зокрема дослідження О. Позняк, М. Чайковського, З. Шевців, О. Акімової. Кожен з науковців трактував поняття «інклюзія» по-різному, але кожен з них наголошував на важливості створення правильного освітнього середовища для дітей з ООП, і не менш важливим аспектом є адаптація дітей.

Інклюзія (англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, насамперед тих, що мають труднощі у фізичному та психічному розвитку. У контексті інклюзії інклюзивна освіта означає повну адаптацію освітнього процесу до кожної дитини з урахуванням специфічних відмінностей кожної окремо взятої дитини. Базовою основою при цьому виступає адаптація освітнього середовища до кожної дитини, а не дитини до освітнього середовища. Важлива ознака успішної адаптації – це таке середовище, коли всі учасники освітнього процесу задоволені (вчителі, учні, батьки) [2, с. 15].

Як учасники освітнього процесу можуть сприяти успішній адаптації? Наприклад, у Італії інклюзивна освіта – одна з найпрогресивніших, бо Італія – одна з перших країн, яка визнала інклюзивне навчання найприйнятнішою формою здобуття освіти дітьми з ООП. Італійський підхід до інклюзивного навчання відрізняється тісною співпрацею шкіл з фахівцями з охорони здоров'я, які проводять діагностику і терапію. Учні з ООП отримують кваліфіковану підтримку від педагогів та різнопрофільних фахівців, які викладають за узгодженими програмами. У масових муніципальних закладах, таких як дошкільні та шкільні, працюють асистенти вчителів, які допомагають учням з порушеними психофізіологічними функціями. Вони спільно з педагогом складають індивідуальні навчальні плани, враховуючи потреби кожного учня, включаючи корекційно-реабілітаційну допомогу. Іноді ця допомога надається поза межами школи, у центрах медико-соціальної реабілітації. Важливою практикою є те, що у класі з учнем із сенсорними обмеженнями всі учні вчать азбуці Брайля або мові жестів. Цей підхід чудовий, адже діти є морально підготовлені, й у випадку якоїсь проблеми мають змогу звернутися до спеціаліста [1, с. 3–4].

Не менш важливим фактором для успішної психологічної адаптації є підготовка вчителів. На нашу думку, високий рівень ефективності інклюзивної освіти буде у випадку підготовки освітніх працівників і освітнього середовища. Найпоширенішими проблемами адаптації, вважаємо, є такі:

- відсутня базова підготовка вчителів до роботи з інклюзивними дітьми (вчителі можуть не знати, як правильно організувати освітній процес, щоб було комфортно і дітям з ООП, і дітям з типовим розвитком; дуже важливо, щоб інші діти не відчували дискомфорту, що з ними навчається дитина з інклюзією);

- традиційні форми та методи організації навчання, негнучкість навчальної програми (немодифіковані навчальні програми, занадто складні завдання, які можуть бути легкі для інших дітей, тоді як діти з ООП можуть відчувати відстороненість, що може мати значний психологічний вплив);

- стрес (для дітей з ООП може бути зовсім не складною навчальна програма, але адаптація до нового середовища може ви-

кликати стрес, для цього необхідно готувати педагогічні кадри, які допомагатимуть долати психологічні труднощі й полегшуватимуть адаптацію);

– агресивна поведінка (на жаль, деякі діти можуть агресивно поводитися внаслідок стресу, і тут також дуже важливою є підготовка вчителів, адже з професійною підготовкою вчителя та освітнього середовища цю проблему можна розв'язати).

Отже, з італійського підходу до інклюзивної освіти можна взяти приклад у вдосконаленні процесу адаптації дітей з особливими потребами. Тісна співпраця шкіл зі спеціалістами з охорони здоров'я, індивідуальні навчальні плани, робота з асистентами вчителів та залучення різнопрофільних фахівців забезпечують дітей підтримкою як у класі, так і поза ним. Забезпечення освітнього середовища, що сприяє успішній адаптації, вимагає підготовки вчителів, гнучких навчальних програм та розуміння всіма учасниками процесу особливих потреб кожної дитини. Правильна організація навчання та підтримка соціальної взаємодії допомагають уникнути стресу, агресивної поведінки та інших проблем, що можуть виникнути в процесі адаптації. Такий підхід сприяє створенню навчального середовища, де кожна дитина має можливість розвиватися і навчатися відповідно до своїх потреб та можливостей.

Список використаних джерел

1. Чайковський М. Є. Інтеграція та інклюзія молоді з особливими потребами: соціально-педагогічна складова. URL: [Znpkhist_2015_10_20.pdf](#).
2. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки. Київ, 2016. С. 15–18.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Сергій Грилюк,
начальник науково-дослідної лабораторії
проблем філософії війни,
історії військової педагогіки та культури кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України;

Ірина Карпенко,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
проблем філософії війни,
історії військової педагогіки та культури кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВETERANAM РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Війна та її наслідки негативно впливають на психічне здоров'я населення України, але найбільше від негативних факторів бойових дій страждають військовослужбовці. Участь у бойових діях вносить значні зміни у протікання психічної діяльності, депривації сну, звичних соціальних контактів. Постійна невизначеність та загроза життю формує агресивний тип поведінки, депресивні стани, створює передумови до зловживання психоактивними речовинами та ігроманії. Тому питання психологічної допомоги для ветеранів російсько-української війни є актуальним і надважливим.

На сьогодні проводиться значна робота щодо запровадження заходів психологічної декомпресії особового складу невеликих підрозділів у санаторно-курортних закладах неподалік від передової лінії терміном до 7 діб. І, як свідчить досвід, вдячне ставлення персоналу до військовослужбовців, визнання значимості діяльності, яку здійснюють військовослужбовці, комфортні умови відпочинку та можливість зустрітися в закладі з членами родини дають гарні результати. На цей час через відповідні заклади в Харківській, Дніпропетровській, Донецькій та Запорізькій областях пройшло понад 10 000 військовослужбовців. До проведення заходів психологічної допомоги в зазначених закладах залучаються як військові, так і цивільні психологи. Програма охоплює: скринінги психоемоційного стану, заходи психоедукації разом з членами родини, індивідуальні консуль-

тації, заходи тілесно-орієнтованої терапії, фізичні вправи. Для роботи з дітьми залучаються дитячі аніматори.

На наш погляд, належна підготовка особового складу до ведення бойових дій, урахування особливостей впливу різних типів озброєння, навчання військовослужбовців способам та формам і методам взаємо- та самопомоги змінить у рази наслідки негативного впливу на їхню психіку. Активно розвивається система надання відповідних послуг, здійснюється підготовка командного складу з питань надання кризової допомоги та самопомоги за принципом «рівний – рівному».

Нам імпонує салютогенний підхід у процесі психологічної допомоги, коли ветеран є суб'єктом, який самостійно вирішує, яку допомогу він хоче отримати, та здійснює відповідні кроки. Власний досвід роботи підтверджує, що ветерани війни переважно не звертаються за допомогою до фахівців-психологів і, як правило, прагнуть самостійно вирішувати особистісні проблеми. В Україні для громадян створено велику кількість електронних додатків, через які ветеран може самостійно діагностувати свій стан та обрати доступні форми, методи і способи самопомоги («Ти як?», «Дія», онлайн-тренажер Harry Mind тощо). Активну роботу ведуть консультаційні телефонні лінії, телефони довіри, що частково розв'язують проблеми ветеранів.

За результатами емпіричних досліджень, проведених з понад 100 учасниками бойових дій, ми помітили особливість: якщо не «повернути» людині відчуття тіла, інші методи й форми роботи не мають ефективності. Тому ми вважаємо: перше, що потрібно зробити після повернення ветерана з району бойових дій, – необхідно розірвати звичну адаптаційну реакцію на зовнішні та внутрішні впливи, яка сформувалася за період участі в бойових діях. Найкраще тут допоможуть вправи з відновлення відчуття власного тіла. У своїх дослідженнях ми використовуємо методики кінезіології, зокрема «Цілющий дотик», «Гіпертон Х» та авторський комплекс кінезіологічної самокорекції. У двох перших техніках корекційну роботу проводить фахівець, і для цього йому потрібно в середньому до 30 хвилин, а комплекс кінезіологічної самокорекції військовослужбовці виконують самостійно.

Під час досліджень ми використовували як діагностичні тести, так і програмно-апаратні комплекси: ритмограф, стабілограф, ПФД-2. Дослідження проводили протягом 21 дня. У перший день ми проводили заходи психоедукації, під час яких пояснювали особливості адаптивних реакцій організму людини на зовнішні та внутрішні впливи, коли є загроза життю, та механізми, які працюють у таких умовах автоматично.

За попередніми результатами дослідження в учасників експерименту порівняно з контрольною групою відбулися зміни на психофізіологічному рівні, покращився сон, відновився баланс між симпатичним та парасимпатичним відділами нервової системи. Військовослужбовці стали краще розуміти себе і свої стани. Деяка частина з тих, хто брав участь у дослідженні, зазначений комплекс використовує в повсякденному житті та залучає до його виконання членів родини.

Отже, нині в Україні значну увагу приділяють питанням надання психологічної допомоги військовослужбовцям, і поступово створюється система, яка буде спроможна забезпечити потреби ветеранів війни.

Тетяна Данильченко,

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України

АЛОЦЕНТРИЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Дослідження алоцентризму не має ґрунтовної бібліографічної бази, обмежуючись окремими публікаціями. Цей феномен досі залишається предметом жвавих дискусій серед фахівців. У науковій літературі ще не склалося уніфікованого підходу до визначення алоцентризму як психологічного феномену.

Незважаючи на однозначне трактування алоцентризму як здатності поставити себе на місце іншого і подивитися на ситуацію його очима, щодо родового поняття (тобто відповіді на питання, до якого класу явищ його віднести) згоди немає. Так, алоцентризм визначають як світогляд / переконання (тлумачні словники), фокус уваги, колективістські когнітивні структури, властивість особистості, емоційну залежність від інших людей,

особистісний вимір ціннісних орієнтацій (І. В. Данилюк [1]), смислову цінність (О. В. Гончарук [2]), домінуючі мотиви, спрямовані на інших, особистісну орієнтацію, комунікативні особливості особистості (Ю. В. Товстокопа [3]), когнітивні здібності як здатність розуміти перспективи іншого (У. Фріт, Е. Віньємон). У. Фріт і Е. Віньємон стверджують, що алоцентризм пов'язаний з соціальним сприйманням, коли спостерігач здатен відділяти когнітивний образ суб'єкта від образу власного «Я» [4].

Незважаючи на поширену думку, що першим поняття алоцентризму як опису колективістських тенденцій на індивідуальному рівні запропонував Г. Тріандіс і колеги [5], це поняття використовувалося і раніше. Не можемо не згадати теорію полезалежності – полenezалежності К. Левіна, а також застосування цього поняття в праці Е. Shchachtel «Metamorphosis» (1959).

У вивченні алоцентризму можемо виділити кілька напрямів. Достатньо детально розроблено концепцію розмежування егоцентричних та алоцентричних репрезентацій у галузі дослідження просторового пізнання. Центральною гіпотезою є твердження про можливість кодування розташування об'єкта двома принципово різними способами [6]. Перший – егоцентричний. Об'єкт кодується з точки зору агента, описуючи його просторове розташування відносно тіла агента (наприклад, «яблуко навпроти мене»). Цей тип репрезентації тісно пов'язаний з потенційними діями, які агент може виконати щодо об'єкта: лише знаючи розташування чашки стосовно власного тіла, можна дотягнутися до неї. Таким чином, егоцентрична система відліку зосереджена на агенті.

Другим типом репрезентації об'єкта є його оточення, що не залежить від розташування агента (алоцентричний). Наприклад, чашка, що стоїть на столі, зберігає свою ідентичність, навіть якщо агент не перебуває поруч або не взаємодіє з нею. На відміну від егоцентричної репрезентації, яка описує положення об'єкта відносно тіла агента, алоцентрична репрезентація не залежить від суб'єктивного сприйняття. Це робить її більш інваріантною, тобто стійкою до змін у перцептивному полі. Оскільки цей тип репрезентації дає можливість пов'язувати об'єкт з іншими об'єктами в просторі, формуючи уявлення про їхнє роз-

ташування один щодо одного, він використовується для орієнтації в просторі, планування маршрутів та опису розташування об'єктів для інших осіб.

Останніми десятиліттями реалізується багато досліджень щодо нейропсихологічної природи алоцентризму. Зокрема, вивчаються активність мозку під час завдань, пов'язаних з алоцентризмом [7; 8]; нейронні механізми, що лежать в основі розуміння точки зору іншої людини, зокрема нейронні кореляти алоцентричного мислення в комунікативній сигналізації [9], ефекти навмисної алоцентричної та егоцентричної перспективи під час оцінювання публічних невдач інших людей [10]; впливу віку, ушкоджень мозку та психічних розладів на алоцентризм [11].

Ще один напрям представлений спробами когнітивної психології пояснити особливості соціального мислення людини. Відомо про два способи побудови «Я-образу» [12]. Егоцентричне уявлення про себе ґрунтується на безпосередньому досвіді та знаннях, здобутих протягом життя. Це уявлення формується завдяки самоспостереженню, самоаналізу й інтроспекції. Алоцентричне уявлення про себе, навпаки, базується на зовнішніх джерелах інформації. Загальне знання про людину формується через спостереження за поведінкою, спілкування з іншими, аналіз слів та дій, а також оцінку особистих якостей та рівень розвитку психічних процесів. Егоцентричне уявлення є унікальним і не може бути відтворене іншими. У другому випадку людина репрезентує себе як особистість серед інших, здатна розуміти себе в контексті соціального середовища та взаємодії з іншими людьми. Якби особа не була здатна прийняти алоцентричну позицію, то її розуміння соціального світу було б дуже збідненим і, ймовірно, неточним. П. Ф. Стросон підкреслює важливість вміння приписувати психічні стани різним людям, щоб зрозуміти їх значення [13, с. 72].

Глибоке розуміння повсякденної психології неможливе без урахування взаємодії не лише між собою та іншими людьми, а й між іншими сторонніми особами. Повне розуміння соціальних відносин можливе лише з алоцентричної точки зору [14]. Егоцентричне мислення може призводити до неповної та викривленої інтерпретації повсякденної психології.

Окремим напрямом досліджень є порівняння егоцентричних та алоцентричних особистостей. Алоцентричні особистості описуються як такі, що зважають на думку інших людей (І. В. Данилюк), тобто мають низьку автономність, взаємозалежні, схильні до внутрішньогрупової ідентифікації (визначають себе в термінах своєї групи), сприймають групу як продовження себе, підпорядковують індивідуальну мету груповій (Н. Лебедева). Також вони мають (як взаємопов'язаний симптомокомплекс) такі психологічні риси, як низька потреба унікальності, висока чутливість до відторгнення, висока потреба афіліації [15]. Алоцентризм позитивно корелює з такими рисами «Великої п'ятірки», як добросовісність і приязність, а негативно – з відкритістю досвіду [16].

Дослідження показали, що алоцентризм не є сталою характеристикою: одна й та сама людина залежно від сприймання і оцінки соціальної ситуації може бути більш алоцентричною в одній ситуації, і більш індивідуалістичною в іншій. У такому контексті окремі дослідники говорять про алоцентричну поведінку, яка може привести до успіху за умови культурної унормованості конформності [17]. Також алоцентрична поведінка зростає в умовах обмеженого вибору варіантів дій та можливості досягнення цілі тільки за допомогою групових дій [18].

Таким чином, ми розглядаємо алоцентризм як спосіб мислення та пізнання, за якого людина спирається на зовнішню систему відліку і ставить у фокус уваги інших людей, а не себе. Він особливо важливий у соціальних відносинах загалом, забезпечуючи здатність розуміти думки та почуття інших людей; а також у проявах емпатії, що є основою для побудови системи адекватних стосунків і організації співпраці.

Список використаних джерел

1. Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір. Київ : Саміт-книга, 2010. 432 с.
2. Гончарук О. В. Здібності як адаптаційний ресурс жінок із психічними розладами. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. 6. Вип. 13. С. 228–241.

3. Товстоко́ра Ю. В. Особливості впливу комунікативних властивостей особистості на внутрішньогрупові стосунки студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2017. 308 с.
4. Frith U., Vignemont E. Egocentrism, allocentrism and Asperger syndrome. *Consciousness and cognition*. 2005. Vol. 14. No 4. P. 719–738.
5. Triandis H. C., Leung K., Villareal M. J., Cack F. I. Allocentric versus idiocentric tendencies: Convergent and discriminative validation. *Journal of research in personality*. 1985. Vol. 19. No 4. P. 395–415.
6. Jacob P., Jeannerod M. *Ways of Seeing: The Scope and Limits of Visual Cognition*. Oxford : Oxford University Press, 2003. 287 p.
7. Fink G. R., Marshall J. C., Weiss P. H., Stephan T., Grefkes C., Shah N. J., Zilles K., Dieterich M. Performing allocentric visuospatial judgments with induced distortion of the egocentric reference frame: an fMRI study with clinical implications. *Neuroimage*. 2003. Vol. 20. No 3. P. 1505–1517. URL: <https://doi:10.1016/j.neuroimage.2003.07.006>. PMID: 14642463 (дата звернення: 12.03.2024).
8. Ruotolo F., Ruggiero G., Raemaekers M., Iachini T., van der Ham I. J. M., Fracasso A., Postma A. Neural correlates of egocentric and allocentric frames of reference combined with metric and non-metric spatial relations. *Neuroscience*. 2019. Vol. 409. P. 235–252. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306452219302611> (дата звернення: 12.03.2024).
9. Zhen S., Chowdhury A., Yu R. The neural underpinnings of allocentric thinking in a novel signaling task. *Neuroimage*. 2021. Vol. 15. 230 p. URL: <https://doi:10.1016/j.neuroimage.2021.117808> (дата звернення: 12.03.2024).
10. Mayer V. A., Müller-Pinzler L., Krach S., Paulus F. M. Spinach in the teeth: How ego- and allocentric perspectives modulate neural correlates of embarrassment in the face of others' public mishaps. *Cortex*. 2020. Vol. 130. P. 275–289. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0010945220302239> (дата звернення: 12.03.2024).
11. Serino S., Cipresso P., Morganti F., Riva G. The role of egocentric and allocentric abilities in Alzheimer's disease: A systematic review. *Ageing Research Reviews*. 2014. Vol. 16. P. 32–44. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1568163714000506> (дата звернення: 12.03.2024).
12. Perry B. D. Childhood experience and the expression of genetic potential: What childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain & Mind*. 2002. Vol. 3. No. 1. P. 79–100.
13. Strawson P. F. *Perception and its objects. Perceptual Knowledge*. Oxford University Press. 1988. P. 125–145.
14. Zahavi D., Parnas J. Phenomenal consciousness and self-awareness: A phenomenological critique of representational theory. *Journal of Consciousness Studies*. 2003. No. 9–10. P. 53–71.
15. Trafimow D., Triandis H. C., Goto S. G.). Some tests of the distinction between the private self and the collective self. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1991. Vol. 60. No. 5. P. 649–655. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.5.649> (дата звернення: 12.03.2024).

16. Triandis H. C. Allocentrism – idiocentrism. In A.E. Kazadin (Ed.) *Encyclopedia of psychology*. Oxford University Press, 2000. Vol. 1. P. 118–119.

17. Yamaguchi S., Kuhlman D. M., Sugimori S. Personality correlates of allocentric tendencies in individualist and collectivist cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 1995. Vol. 26. No. 6. P. 658–672. URL: <https://doi.org/10.1177/002202219502600609> (дата звернення: 12.03.2024).

18. Hulbert L. G., Correa da Silva M. L., Adegboyega G. Cooperation in social dilemmas and allocentrism: a social approach. *European journal of social psychology*. 2001. Vol. 31. No 6. P. 641–657. URL: <https://doi.org/10.1002/ejsp.53> (дата звернення: 12.03.2024).

Ганна Мединська,

кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу навчально-наукового
центру оборонного менеджменту
Національного університету оборони України;

Юрій Грицюк,

начальник науково-дослідного відділу навчально-наукового
центру оборонного менеджменту
Національного університету оборони України

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЛАТФОРМИ У ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ТА ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛАХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах повномасштабної війни з країною-агресором росія постане гостра потреба планування та розвитку військової професійної кар'єри з метою особистого внеску військовослужбовця у сферу оборони та безпеки України при дотриманні балансу обставин, зокрема безпеки та життєвих пріоритетів. До того ж підтримка розвитку кар'єри є важливим елементом для: професійного зростання через забезпечення можливості ефективного розвитку навичок та отримання нових компетенцій при стратегічному плануванні подальшого кар'єрного зростання; підвищення загальної готовності до виконання завдань та подолання викликів; збереження мотивації та моралі; адаптації до змін та стрімкого технологічного розвитку; кардинальної зміни вектора діяльності військовослужбовця з урахуванням набутих навичок, компетенцій та мотиваційної складової. Крім того, важливо окреслити необхідність адаптування військовос-

лужбовців до цивільного життя після звільнення, яке стосується пошуку цивільної роботи й за потреби перепрофілювання.

Кар'єра військовослужбовців регулюється рядом нормативно-правових документів [8–9]. Вітчизняні науковці О. Вачаєв [4], І. Корж [5] досліджували це питання. До того ж проблематика освіти військовослужбовців висвітлена в працях В. Артамощенка [1], О. Бойка [2], Н. Вавілової [3], О. Васильєва [13], О. Заболотного [13], А. Зельницького [13], Ю. Приходька [7], В. Рахманова [11], Ю. Пунди [10], О. Фаворської [1], Н. Шабатіної [13], С. Ясенка [11] та інших науковців. Попри те, на наш погляд, пошук ефективних інструментів регулювання кар'єрного зростання військовослужбовця є доволі малодослідженим аспектом, який потребує ретельного аналізу і конкретних пропозицій для подальшого розвитку та вдосконалення.

Саме тому впровадження особистого віртуального простору військовослужбовця є дієвим інструментом для професійної траєкторії та можливості його перепрофілювання після звільнення.

Запровадження електронної платформи у військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти прискорить, збагатить та уніфікує взаємодію між навчанням, новими технологіями і професійним життям військовослужбовця.

Електронна платформа дозволить:

- створити персональне портфоліо цифрових навичок у захищеному середовищі;
- представити професійний досвід;
- створити резюме;
- забезпечити підготовку до професійної співбесіди з попереднім тестуванням.

Запропонована нами електронна платформа має складатися з двох компонентів:

1. Захищений архів, де зберігається вся інформація щодо професійної діяльності військовослужбовця (заклади освіти, дипломи, сертифікати, підвищення кваліфікації тощо);

2. Публікаційний простір, де розміщується попередньо відібрана з архівів інформація, пов'язана з відповідним напрямом професійної діяльності – кар'єри.

Електронна платформа спрямована на:

– планове кар’єрне зростання військовослужбовця з урахуванням досвіду служби (роботи) і професійних чи позапрофесійних досягнень, а також пов’язаних з ними результатів;

– зміни напрямку діяльності військовослужбовця за його бажанням чи через обставини, що мали місце;

– окреслення потреб у підвищенні кваліфікації або професійного рівня.

Важливо зазначити, що військовослужбовці матимуть право на доступ, виправлення, перенесення та видалення своїх особистих даних (за винятком сталих) у будь-який час на запропонованій нами платформі.

Протягом усього професійного життя електронна платформа надаватиме можливість відслідковувати та покращувати (рекомендувати) послідовність кроків кар’єри військовослужбовця:

– формалізуючи навички за допомогою гіда та бота, що оцінює розміщену на платформі інформацію;

– формуючи архів з документального підтвердження здобутих знань, умінь та навичок (дипломи, сертифікати про навчання, звіти роботи тощо);

– залучивши військовослужбовця до формування своєї професійної кар’єри з урахуванням особистих та професійних планів.

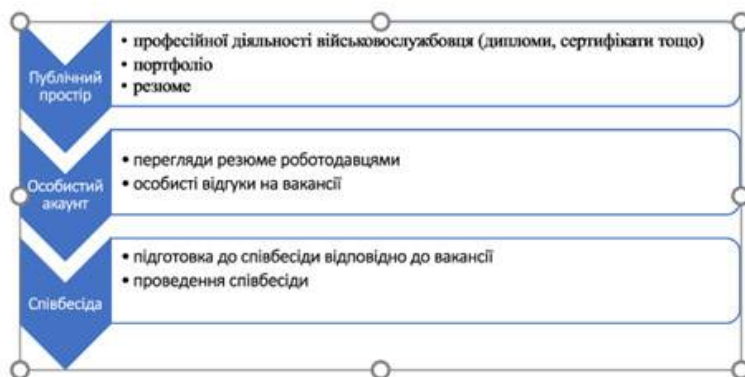

Рис. Основні розділи електронного портфоліо

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, планування та розвиток військової професійної кар’єри є

складовою формування сектору безпеки та оборони України. Крім цього, важливою є необхідність адаптації військовослужбовців до громадянського життя після звільнення, включно з пошуком роботи та можливим перепрофілюванням для успішної інтеграції в цивільне життя. Упровадження електронної платформи у військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти може стати ефективним інструментом для підтримання професійної траєкторії військовослужбовців, а також допомоги їм у подальшому розвитку та адаптації до змін.

Список використаних джерел

1. Артамощенко В. С., Фаворська О. Ю. Управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 40–44.
2. Бойко О. Ціннісна концепція формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України у ВВНЗ. *Військова освіта* : збірник наукових праць. НУОУ, 2017. № 2 (36). С. 7–18.
3. Вавілова Н. В. Політика військової освіти: досвід США для України. *Військова освіта* : збірник наукових праць. НУОУ, 2021. № 1 (43). С. 18–24.
4. Вачаєв О. Французькі офіцери займаються в більш як 50 цивільних навчальних закладах. *Народна армія*. 2000. 31 травня.
5. Корж І. Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.
6. Питання управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України, які проходять військову службу за контрактом : наказ Міністерства оборони України від 20.12.2019 року № 653.
7. Приходько Ю. І. Актуальні проблеми сучасного етапу розвитку військової освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Київ, 2017. № 1 (13). С. 275–282.
8. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.03.2024).
9. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10.12.2008 року № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008?find=1&text=%D0%BA%D0%B0%D1%80> (дата звернення: 04.03.2024).
10. Пунда Ю. В. Освіта – головна інвестиція в розвиток людського капіталу сектору безпеки і оборони України. *Наука і оборона*. 2018. № 1. С. 34–40.
11. Рахманов В. О., Ясенко С. А. Класичні оптимізаційні моделі в питанні формування контингенту здобування професійної освіти у вищому військовому навчальному закладі. *Організація оборонного планування на основі спроможностей та управління ризиками в секторі безпеки та оборони* : матеріали міжвідомчого науково-практичного семінару. 2022. С. 126–130.

12. Рижиков В., Прохоров О., Колісник О. Сучасний стан, цілі та зміст, проблеми і перспективи розвитку військової освіти в Україні. *Військова освіта* : збірник наукових праць. 2020. № 2 (42). С. 270–281.

13. Теоретико-методологічні засади управління змінами в системі військової освіти : монографія / А. М. Зельницький та ін. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2022. 312 с.

Надія Назорна,

кандидат психологічних наук, доцент,
декан факультету соціальних технологій,
оздоровлення та реабілітації

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЧИННИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Соціальне підприємництво [3], а особливо розвиток ветеранського соціального бізнесу, на сьогодні набуває надзвичайної актуальності, оскільки реалізація соціальної місії підприємництвом – це не просто відповідність принципам та засадам концепції сталого розвитку, як це властиво для країн Західної Європи та Північної Америки, це можливість надання соціальної підтримки вразливим категоріям населення, яких через війну в Україні стало ще більше [4].

Практика соціального підприємництва в Україні [7] вказує на те, що серед соціальних підприємців багато як учорашніх студентів, так і осіб середнього віку, котрі «прийшли» до цієї діяльності через особистий травматичний досвід (у тому числі в родині) або прагнуть підтримувати чітко визначені категорії соціально незахищених громадян на сталій основі (від проектної діяльності до соціального підприємництва). Звісно, впровадження соціально-підприємницької діяльності має свої змістовні й організаційні особливості та висуває відповідні вимоги як до компетентностей соціального підприємця, так і його психологічної готовності до дій. Тому підготовка майбутніх соціальних підприємців має ґрунтуватися не лише на відповідному змістовному наповненні навчального матеріалу, опрацюванні професійно-особистісних та економіко-психологічних якостей особистості – також важливо визначити і врахувати специфіку впливу ряду чинни-

ків, що допоможуть сформуванню психологічну готовність особистості здобувача освіти до соціального підприємництва.

Психологічну готовність особистості до соціального підприємництва, на нашу думку, можна визначити як сукупність сформованих психологічних характеристик індивіда, що корелюють з психологічним наповненням соціально-підприємницької діяльності та є передумовою для впровадження соціально-підприємницьких ініціатив на рівні громади [5].

Структурно-психологічна готовність особистості до соціального підприємництва являє собою систему взаємопов'язаних між собою компонентів, таких як: *когнітивний* (знання про соціальне підприємництво, сутнісні особливості його діяльності; уявлення про психологічні особливості соціального підприємництва, уявлення про психологічний портрет соціального підприємця); *ціннісно-мотиваційний* (мотивація до соціального підприємництва, мотивація на успіх / страх невдачі; ціннісні орієнтації особистості); *операційно-діяльнісний* (підприємливість, самоефективність, соціальна відповідальність, спрямованість на взаємодію) та *особистісний* (лідерство, стресостійкість, емпатійність).

Підготовка особистості до соціального підприємництва нині є звичайною практикою у формальній та неформальній освіті [6]. При цьому обидва ці формати дедалі частіше пропонують університети для різних категорій здобувачів освіти. Тому особливості процесу формування психологічної готовності особистості, на нашу думку, будуть залежати від ряду організаційно-психологічних чинників, зумовлених залученням здобувача до університетського середовища.

Креденцер О. В. [2] серед чинників формування психологічної готовності особистості до підприємництва виділяє: макро- (рівень суспільства, держави); мезо- (рівень ринкового середовища); мікрорівень (рівень особистості підприємця). Зважаючи на те, що підприємництво є родовим видом діяльності стосовно до соціального підприємництва, спробуємо окреслити рівні чинників, що можуть здійснювати вплив на формування психологічної готовності особистості здобувача освіти до соціального підприємництва за аналогією.

Вітчизняні дослідниці [1], використовуючи партисипативний підхід до аналізу особливостей розвитку соціального підприємництва в суспільстві, вказують на важливість залучення таких чотирьох партнерів, як: держава (через органи та представників), громада (через громадський сектор і місцевих активістів), бізнес (через менторську підтримку) та освіта (через університети як осередки розвитку громади). Подібні уявлення про механізми взаємодії даних ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва в контексті освіти передбачають напрацювання стратегічного бачення розвитку освіти з соціального підприємництва, методичних рекомендацій з її впровадження для окремих категорій населення (наприклад, для ветеранів та членів їхніх сімей), розробку програм фінансування отримання освіти з соціального підприємництва та надання грантів для започаткування соціального підприємства. Макрорівень чинників формування психологічної готовності особистості до соціального підприємництва проявляється у взаємодії ключових стейкхолдерів щодо розвитку соціального підприємництва в суспільстві через реальні кроки забезпечення можливостей реалізації соціально-підприємницьких ініціатив (законодавче регулювання, урядові програми підтримки, освітня політика).

Мезорівень чинників формування психологічної готовності особистості до соціального підприємництва може бути розкритий через визначення специфіки соціального середовища, створеного в університеті як освітній установі, де й відбувається процес формування психологічної готовності до соціального підприємництва. Отже, характер взаємодії університету з іншими стейкхолдерами (державою, громадою та бізнесом), його позиціонування щодо місцевого розвитку (наявність / відсутність «третьої місії»), а також особливості організаційного розвитку та організаційної культури самого університету.

До чинників мікрорівня, що здійснюють вплив на формування психологічної готовності особистості до соціального підприємництва, можна віднести: економіко-психологічні (досвід залучення до заходів університету щодо розвитку підприємницьких навичок; власний досвід підприємництва або ж родини; матеріальний статус родини / особистості; рівень ділової активності особистості), а також

професійно-організаційні (вік, стать, спеціальність, за якою особистість навчається, залучення до соціальних проєктів).

Отже, окреслення рівнів та спектра чинників формування психологічної готовності здобувачів освіти до соціального підприємництва дає нам уявлення про елементи впливу на особистість майбутнього соціального підприємця. Подібне має бути враховано при організації освітнього процесу як формального, так і неформального формату в університеті. Подальшого опрацювання потребує уточнення специфіки впливу кожного з означених чинників.

Список використаних джерел

1. Вербицька А. В., Дивнич Г. А., Нагорна Н. С., Петрик О. Л. Матриця взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 4 (84). С. 86–94. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-14>.
2. Креденцер О. В. Психологічні умови підготовки підприємців до професійної діяльності у сфері торгівельного бізнесу : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.10. Київ, 2009. 20 с.
3. Нагорна Н. С. Дослідження понятійного контуру соціального підприємництва у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 97–103.
4. Нагорна Н. С. Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Психологічні студії*. 2023. № 2. С. 146–154.
5. Нагорна Н. С. Психологічна готовність особистості до соціального підприємництва: огляд наукової проблеми. *Вектори соціальної, організаційної та економічної психології* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 лют. 2024 р). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2024. С. 207–210.
6. Нагорна Н. С. Роль закладів вищої освіти у підготовці особистості до соціального підприємництва. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. № 4 (30). С. 135–147.
7. Соціальне підприємництво в Україні. Каталог. 2020. URL: <https://socialbusiness.in.ua/enterprises/>.

Анжела Пасічніченко,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка;

Лілія Зімакова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗВО: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Збереження психологічного здоров'я є однією з найважливіших проблем сучасності через зростання кількості чинників, що впливають на його стан. Війна в країні, соціально-економічна нестабільність, підвищена травматизація, стресові ситуації, невизначеність майбутнього, швидкі темпи життя та інші фактори значно впливають на психічне благополуччя людини.

Різноманітні аспекти психологічного здоров'я стали предметом аналізу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців (Н. Атаманчук, С. Болтівець, О. Василевська, І. Галецька, С. Максименко, А. Маслоу, К. Роджерс, Н. Світлична, Р. Сірко, М. Фомич, О. Чабан, І. Шаронова та ін.). Однак, незважаючи на значний прогрес у дослідженні психологічного здоров'я, ця проблема залишається недостатньо вивченою та набуває особливої актуальності в умовах сучасного світу.

Важливим є той факт, що в науковому співтоваристві відсутнє однозначне визначення терміну «психологічне здоров'я». Це свідчить про складність і мінливість цього поняття, що вимагає подальших наукових розвідок та обговорень.

У дослідженнях з питань психологічного здоров'я виокремлюються три основні підходи. Перший підхід передбачає використання термінів «психологічне здоров'я» та «психічне здоров'я» як синонімів. Другий підхід визначає «психологічне здоров'я» як відображення індивідуальних психологічних особливостей особистості в контексті адаптації до змін у соціальному середовищі, розуміння себе, своїх потреб і цінностей, а та-

кож власного стану емоційного і психічного комфорту. Третій підхід розглядає «психологічне здоров'я» як прояв особистісної зрілості та досягнення особливого ідеального стану гармонії та самореалізації, що передбачає не лише відсутність психічних проблем чи хвороб, а й наявність внутрішнього балансу, стабільності емоційного та психічного стану, а також уміння ефективно вирішувати життєві виклики й досягати своїх потенційних можливостей.

На думку М. Фомич, «психічне здоров'я – це основа повноцінного розвитку особистості, що підкреслює відсутність у суб'єкта психічних захворювань та вбирає у себе основні прояви якостей людини як організатора і розпорядника власного життя» [4, с. 107].

Василевська О., вивчаючи особливості психічного здоров'я, визначає його як комплексне поняття, що охоплює здатність до життєтворчості, наявність сенсу життя, конструктивну взаємодію з навколишніми, соціальною дійсністю [2, с. 8].

Психологічно здорова особистість характеризується адекватністю психічного відображення навколишньої дійсності, гармонійним розвитком, успішною адаптацією у соціумі, здатністю активно розвиватися. Психічне здоров'я, своєю чергою, є умовою соціалізації, забезпечує можливість безперервного повноцінного розвитку та сприяє ефективній самореалізації [3, с. 183].

Психологічне здоров'я здобувачів освіти є ключовим фактором, що має вирішальний вплив на їхні академічні досягнення, оскільки психологічно здорові студенти, як правило, мають кращу концентрацію, здатність до аналізу та засвоєння інформації, що призводить до підвищення продуктивності й успішності в навчанні. Вищий рівень емоційної стійкості, що є складовою психологічного здоров'я, допомагає їм упоратися з труднощами та стресовими ситуаціями, які можуть виникати під час навчання. Своєю чергою, сильні емоційні переживання, як наголошує Н. Атаманчук, спричиняють погіршення когнітивних можливостей мозку, тому студентів набагато складніше сприймати нову інформацію, відтворювати раніше засвоєну; важко сконцентруватися на навчанні [1, с. 21].

Психологічне здоров'я визначає не лише академічні досягнення студентів, а й їхню здатність ефективно функціонувати в суспільстві, будувати гармонійні стосунки з однолітками, ви-

кладачами та іншими учасниками навчального процесу. Психологічне здоров'я є вирішальним фактором, що впливає на їх здатність адаптуватися до умов, які постійно змінюються. Крім того, воно слугує ресурсом для особистісного розвитку, дозволяючи реалізувати здібності й інтереси на високому рівні та сприяючи досягненню професійного успіху.

Проте проведене нами дослідження дозволяє відзначити, що здобувачі освіти в сучасних умовах стикаються з низкою викликів, які впливають на їхнє благополуччя та емоційний стан. Серед них, на нашу думку, найважливішим є значна кількість ситуацій, які підвищують рівень стресу і тривоги. Охарактеризуємо окремі з них.

Насамперед варто відзначити, що воєнні події в Україні створюють стресове середовище, яке ускладнює задоволення основних потреб молоді та впливає на її психічний стан і сприйняття сучасної дійсності. Почуття страху, пригніченості та внутрішньої напруги мають негативний вплив на психологічне здоров'я, провокуючи поступове погіршення самопочуття та психічне благополуччя. Н. Атаманчук зазначає, що життєві обставини та неможливість їх змінити, а також постійні новини про війну призводять до збільшення негативних емоцій. Ці емоції, нагромаджуючись, формують стресові стани, а страх перед майбутнім сприяє розвитку підвищеної тривожності, невпевненості у собі, провокує депресивні настрої, нав'язливі негативні думки та відчуття безпорадності [1, с. 21].

Крім того, важливими факторами, які впливають на психологічне здоров'я студентів, є психосоціальні проблеми, що виникають у контексті міжособистісних стосунків: конфлікти в групі або з викладачами, непорозуміння, стереотипи й упередження, невирішені питання в комунікації. Також здобувачі освіти, насамперед першокурсники, можуть зіткнутися з викликами адаптації до нового соціального середовища. Усе це впливає на самопочуття, емоційний стан і загальне психічне благополуччя, що створює додатковий стрес і напругу.

Зростання використання технологій, зокрема популярних соціальних медіа, несе за собою негативні наслідки для психічного здоров'я студентів. Надмірна залежність від них виникає як засіб втечі від стресу або соціальних викликів. Це може призвести до порушен-

ня нормального режиму сну, що впливає на якість відпочинку та відновлення фізичних і психологічних сил. Відчуття втоми, втрати енергії перешкоджає ефективному навчанню, виконанню інших обов'язків, що вимагають концентрації та уваги. Крім того, постійна взаємодія із соціальними медіа може призвести до відчуття відчуженості та ізоляції від реального світу, а також сприяти розвитку психічних проблем, таких як тривожність чи депресія.

Отже, аналіз наукових досліджень дозволяє зазначити, що психологічне здоров'я є комплексним поняттям, що охоплює стан емоційного, психічного та соціального благополуччя людини. Воно визначається не лише відсутністю психічних розладів чи хвороб, а й наявністю позитивних емоційних станів, внутрішньої гармонії, здатності до адаптації у стресових ситуаціях, розвиненими міжособистісними стосунками, а також можливістю отримувати задоволення від життя й досягнення особистих цілей.

Психологічне здоров'я є важливим чинником успішності в житті студента, сприяючи гармонійному розвитку як у навчанні, так і в особистій сфері. Проте воєнні конфлікти, психосоціальні проблеми та перевантаження технологіями стали істотними викликами для сучасних студентів. Своєю чергою психологічне здоров'я може бути надійним підтримувальним ресурсом, який допоможе їм ефективно впоратися зі стресовими ситуаціями, зберігаючи внутрішню рівновагу та продовжуючи розвиватися як особистість та професіонал навіть у найважчі періоди життя.

Список використаних джерел

1. Атаманчук Н. М. Освітній процес здобувачів вищої освіти в умовах війни. *Я. А. Коменський – фундатор наукової педагогіки (з нагоди 430-річчя від дня народження видатного педагога)* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю (м. Умань, 10–11 листоп. 2022 р.). Умань : Візаві, 2022. С. 21–23.
2. Василевська О. І. Психічне здоров'я особистості як соціально-психологічне явище. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 3 (2). С. 7–11.
3. Пасічніченко А. В., Ковалевська Н. В. Психолого-педагогічні умови збереження психологічного здоров'я дошкільника. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава, 2023. Вип. 31. С. 182–186.
4. Фомич М. В. Теоретичні концепції психічного здоров'я особистості в психологічній науці. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. № 1 (49). С. 103–109.

Юлія Примак,

кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Проблема емоційного вигорання фахівців завжди буде актуальною в контексті особливостей професійної сфери «людина – людина», а в умовах сьогодення, пов'язаного з екзистенційною спустошеністю й кризовістю, війною, то й взагалі неабияк актуалізується. Звичайно, під час своєї професійної підготовки, навчання у виші та й у подальшому представники вищезгаданої галузі ознайомлюються з методами запобігання й профілактики можливого емоційного вигорання. Але однаково проблема існує, навіть ще більше загострюється, позаяк таким фахівцям нині все частіше доводиться мати справу з людьми, які перебувають у критичній ситуації або в ситуації горя, а власна відповідальність, моральний обов'язок цю небезпеку увиразнюють. Вигорання як динамічний процес спочатку розвивається поступово, латентно, пролонговано, розпочавшись без попередження, але потім раптово й несподівано з'являється відчуття виснаження. На жаль, сам фахівець часто виявляється самостійно не здатним пов'язати ці втрати емоційної, когнітивної, фізичної енергії з конкретною причиною тривалої дистресової події.

Зазначеному феноменові присвятили свою увагу багато вітчизняних (С. Максимець, І. Піголенко, І. Фриз) і зарубіжних (М. Буриш, С. Джексон, А. Ленгле, К. Маслач, А. Пайнс, Х. Фрейденберг, Е. Хартман) дослідників, не вичерпуючи всіх питань і аспектів. Зауважимо, що у своїх дослідженнях і наукових працях автори послуговуються різними варіантами, перекладаючи англійське слово «burnout» як «емоційне вигорання», «емоційне згорання», «емоційне перегорання», «професійне вигорання» тощо.

Заодно емоційне вигорання трактують і як професійну деформацію, і як механізм психологічного захисту, що актуалізується як адаптивна захисна реакція організму на перевтому (зокрема, професійну) та дає змогу регулювати психічну діяльність,

і як порушення спілкування через астеною у зв'язку з необхідністю тривалого перебування в соціумі, відсутність можливості усамітнитися. Тому й важливо виходити за межі своєї професійної ролі (Х. Фрейденберг).

Синдром емоційного вигорання може бути представлено як форму професійної деформації, за якої у фахівця виявляється почуття невідповідності між власними можливостями та вимогами професійного середовища, неадекватна оцінка своїх можливостей, зниження відчуття власної значущості та ефективності своїх дій. Такі фахівці стають пасивними, апатичними й цинічними, діють схематизовано, мають пригнічений настрій тощо [1].

Нині відсутній однозначний підхід до пояснення причин виникнення й розвитку емоційного вигорання, а тому і немає змоги виділити єдину систему детермінант цього феномена. У загальному ракурсі існують чинники, що опосередковують виникнення емоційного вигорання, – об'єктивний (ідеться про специфіку самої професійної діяльності: умови та міжособистісні стосунки) та суб'єктивний (індивідуальні й особистісні особливості суб'єктів), а також їхня взаємодія. Зупинимося на цьому детальніше. Серед причин вигорання в науковій літературі згадуються особливості мотиваційної та емоційної сфер (ідеться про дисонанс між високим рівнем професійних домагань і неуспішністю діяльності, надсенситивність до соціальних чинників, гіпертрофоване почуття соціальної справедливості тощо) (А. Пайнс). Особливо досліджуються в цьому аспекті й міжособистісні стосунки фахівця із суб'єктами його професійної діяльності та складові синдрому емоційного вигорання: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція професійних досягнень (К. Маслач). Аналізуються й чинники робочого середовища: великий обсяг роботи, понаднормовий робочий час, нераціональний стиль керівництва, надзалежність від формальних вимог, відсутність визнання праці або винагороди за виконану роботу. У цілому вивчення чинників розвитку синдрому емоційного вигорання демонструє певну закономірність: у разі виключної надзалежності від роботи має місце втрата відчуття задоволення та екзистенційна спустошеність. Водночас вік і стаж роботи увиразнюють найтісніший зв'язок з потенційним вигоранням (В. Орел).

Розгляд феномена емоційного вигорання часто презентовано з позицій таких основних підходів: 1) індивідуального, 2) міжособистісного, 3) організаційного [1]. Відтак вигорання як певний механізм психологічного захисту увиразнює себе на кількох рівнях: психофізіологічному (хронічна втома, погіршення в роботі порогів чутливості, екстероцептивних, пропріоцептивних та інтероцептивних відчуттів), емоційному (зниження емоційного тону, невірноваженість, нервові зриви, втрата емпатії), конативному (ігнорування професійних обов'язків, систематичні спізнення, втомлюваність, спалювання внутрішніх ресурсів), міжособистісному (уникання спілкування, відгородженість, цинічність, невмотивований гнів).

Звернімо увагу, що недооцінювання фахівцем власних потреб, їхнє ігнорування та недбале ставлення до свого психоемоційного стану здатні погіршити ситуацію. А от ефективна підтримка, уважне ставлення та супровід небайдужих колег, керівництва, рідних здатні допомогти в запобіганні емоційному вигоранню спеціалістів галузі соціально-психологічної допомоги (йдеться про подяку й визнання, наприклад). Також для профілактики емоційного вигорання доцільним стане визначення самим фахівцем короткострокових і довгострокових цілей.

Водночас важливо диференціювати власні емоції від емоційного стану клієнта для уникнення емоційного переносу. Завдяки релаксаційним методам, методам емоційного саморегулювання, самопрограмування (на кшталт медитації, йоги, майднфулнесу тощо) та стресового менеджменту ефективним стане систематичне поновлення енергії та зниження гостроти переживання дистресу. Корисним стане регулярне долучення до тренінгів, семінарів із психологічного самозахисту та відновлення можливостей, ресурсного поповнення. Саморозвиток і постійне вдосконалення навичок здатні стимулювати інтерес до роботи та підтримувати внутрішню мотивацію. Так, наприклад, розвиток власного емоційного інтелекту допомагає фахівцям краще розуміти та керувати власними емоціями. Важливо практикувати саморефлексію (особливо щодо власного способу життя: здоров'я, здорового харчування, достатнього сну та фізичної активності), самопідтримку та відкрито ділитися власними емоціями й досвідом з колегами, супервізорами, вчасно запиту-

ючи про допомогу в разі потреби (підтримка групи рівних може стати особливо ефективною в контексті боротьби з емоційним вигоранням) [2]. Пам'ятаючи про робочі та особисті справи, хобі, таким фахівцям важливо прагнути балансуватися між ними (йдеться про розвиток навичок управління часом та прийняття важливих рішень), уникаючи перевтоми та вигорання (обов'язкові щоденні регулярні перерви, навчання стратегіям психологічного захисту від негативу). Підтримка родини та близьких людей також здатна зіграти фасилітативну роль у збереженні й відновленні ментального здоров'я спеціалістів галузі соціально-психологічної допомоги.

Отже, постійний дистрес, особиста відповідальність, висока емоційна напруженість і надемпатія можуть призвести до емоційного вигорання фахівців у сфері соціально-психологічної допомоги. Для профілактики емоційного вигорання важливо використовувати таким спеціалістам стратегії самозахисту (наприклад, розвивати самопідтримувальний стиль гумору заради можливості екзистенційної сповненості), різні види фізичної активності, практики релаксації, долучатися до курсів, тренінгів, пов'язаних з виробленням навичок боротьби з проявами досліджуваного явища. Важливо навчитися відпускати контроль над ситуаціями, що не залежать від самого фахівця, вміти відмовляти у виконанні понаднормових завдань, уникаючи перенапруження та емоційного, когнітивного, фізичного перенавантаження.

Список використаних джерел

1. Максимець С. М., Фриз І. В. Дослідження емоційного вигорання та відповідальності працівників соціономічних професій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 2. Т. 1. С. 97–101.
2. Примак Ю. В. Самодопомога й супервізійна підтримка психологів, які працюють в кризових та екстремальних умовах. *Актуальні проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.; відп. ред. Коваль В. О. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 76–79.

Яна Триньова,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України, адвокат

ЕФЕКТ ВЕРТЕРА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

«Ефект Вертера» або «синдром Вертера» названий так за ім'ям героя роману Йоганна Вольфганга Гете (1749–1832) «Страждання молодого Вертера», опублікованого 1774 року. Існує думка, що письменник написав цей роман як сповідь про власну історію кохання. Йоганн Гете настільки переживав ці особистісні стосунки, що навіть мав думку покінчити життя самогубством. І, за свідченнями автора, вчинив би переривання власного життя, якби не вилив усі свої почуття на папір. Головний герой роману вчиняє самогубство через нерозділене кохання.

Цей твір, ймовірно, через відверту афектованість автора під час його створення привабив увагу тогочасного суспільства і швидко набув поширення.

Разом з тим сучасники німецького письменника виявили певну закономірність: кількість самогубств у регіоні розповсюдження цього твору значно зросла.

Інші тогочасні філософи, зокрема Готгольд Ефраїм Лессінг, розкритикував Й. Гете за таку відверту демонстрацію патерну поведінки у кризовій ситуації, адже деякі особи, особливо для яких письменник був авторитетом, перебуваючи у змальованій у романі доволі тривіальній життєвій ситуації, скоріш за все наслідуватимуть поведінку Вертера і закінчать своє життя самогубством замість обрання іншого засобу розв'язання кризової ситуації. Розвивалась теза, що авторитети суспільства мають демонструвати конструктивну поведінку і аж ніяк не аутоагресію.

Деякі мислителі пішли ще далі: переписали цей роман і завершили його щасливо, уникнувши самогубства головного героя.

Термін «ефект або синдром Вертера» у вжиток ввів американський соціолог Девід Філіпс. У сімдесятих роках ХХ століття він провів дослідження статистики самогубств у США з 1947 по 1968 роки. Філіпс виявив певну закономірність: щоразу,

як у ЗМІ починали активно висвітлювати події добровільного завершення кимось життя, рівень самогубств зростав. Також він помітив, що в регіонах, де ці новини набували найбільшого розголосу, самогубства відбувалися ще частіше [1, с. 178; 2].

Після смерті відомої в 60-х роках ХХ століття акторки Мерилін Монро (офіційною причиною якої було самогубство) кількість суїцидальних випадків збільшилася на 10%. Наприкінці 1980-х років у Німеччині після трансляції серіалу «Смерть студента», де на початку кожної серії демонструвався акт самогубства студента під колесами потяга, значно зросла кількість самогубств молодих людей саме таким способом. Наприкінці 1980-х років в Австрії різко збільшилась кількість самогубств у метро, тому у Віденському метро пішли на експеримент, постаралися якомога менше висвітлювати подібні ситуації, не надавати про них багато інформації, і вже через місяць кількість самогубств пішла на спад. Тому відтоді в австрійській пресі діє заборона на висвітлення подібних ситуацій [1, с. 178; 3, с. 12].

Виникає питання: чому так? Наш сучасник – американський психолог Роберт Чалдіні (народився 1945 р.) у своїй роботі «Психологія впливу» вивів шість принципів впливу або маніпуляції людьми [4]. Згідно з принципом прихильності люди копіюють поведінку інших людей, найбільш схожих на них самих. Цей принцип відповідає таким ефектам перцепції, як ідентифікація, тобто уподібнення себе іншим, інтросекція – перейняття на себе та, ймовірно, емпатія – співпереживання, співчуття іншій людині (в цьому контексті – жертві самогубства).

Фактично чим частіше суспільство ознайомлюється у ЗМІ з випадками суїцидів, тим більш переконливим стає намагання/мотивація кожного потенційного самогубця. Це можуть бути й особи, які до подібних публікацій навіть і не думали про суїцид.

Укорінити прагнення особи до вчинення суїциду можуть фонові явища суспільства. У сьогоднішніх реаліях – це війна, а саме її наслідки, зокрема стан невизначеності.

Майже кожна людина в Україні й переважно все суспільство стикнулися з феноменом невизначеності, який є одним з наслідків воєнних дій.

Під невизначеністю (одне з визначень – Я. Т.) розуміють: незавершеність процесу сприйняття або пізнання будь-чого, яка проявляється у ситуаціях, коли людина зіштовхується з браком, нечіткістю або протиріччям інформації, що надходить ззовні; нову складну ситуацію, яка має багато суперечливих інтерпретацій або є нерозв'язною; повну відсутність інформації про способи дії в незнайомій ситуації; сукупність обставин, умов, які характеризуються неповнотою змісту або є інформаційно зашумленими. Основними рисами ситуації невизначеності вважають її новизну, складність, неоднозначність і суперечливість, у тому числі й темпоральну, непередбачуваність і численність наслідків або шляхів рішення життєвих ситуацій [5, с. 54].

На думку деяких фахівців, невизначеність може призводити не тільки до стану невпевненості, а й також до розгубленості та зниження психологічного благополуччя людини, впливати на якість її життя [6, с. 58].

Враховуючи воєнний стан в Україні, офіційна статистика щодо кількості самогубств за 2022–2023 роки серед населення відсутня. Ці дані доступні лише з 2005 по 2021 роки [7]. Однак приблизну кількість самогубств за вказаний період можна визначити як 10 тисяч осіб щороку.

Разом з тим офіційні джерела наводять дані щодо дитячих суїцидів з 2017 по 2023 роки [8]. Середня кількість щорічних суїцидів з 2017 по 2021 роки складала 93 випадки.

За оперативними даними обласних військових адміністрацій, у 2022 році дітьми скоєно 127 спроб самогубства, станом на 15 листопада 2023 за неповний рік сталося 116 випадків суїцидів серед дітей [8]. Таким чином, можна констатувати, що рівень дитячих суїцидів зріс.

Іншою вразливою категорією населення, які, мабуть, перші задумуються про завершення свого життя передчасно, стають воїни, що повернулися з війни з психосоматичними травмами. Реабілітація і подальше життя, соціалізація стають переважно їхньою власною проблемою та їхніх родин.

Доповнюють цю категорію родини військовослужбовців (особливо загиблих), цивільні громадяни, які зазнали шкоди від дій держави-агресора.

У цих тезах хочу звернути увагу на один із сучасних засобів масової інформації, який, зокрема, встановлений на моєму мобільному пристрої – телеграм-канал «Київ INFO. Новини України». Цей телеграм-канал був встановлений з метою відстежувати повітряні тривоги в м. Києві та іншу важливу інформацію для власної безпеки. Однак, окрім зазначеної інформації, в цьому ЗМІ постійно публікуються повідомлення про суїциди в місті.

Переконана, що подібна інформація на фоні описаних явищ, нестабільної психіки майже всього населення України, враховуючи передбачувані загострення психіки у весняно-осінній період, є в прямому сенсі вбивчою і такою, що дестабілізує, деморалізує населення. Говорячи мовою кримінального законодавства, систематичне поширення у ЗМІ повідомлень про суїциди, за певних умов, може кваліфікуватись як кримінальне правопорушення – диверсія (ст. 113 КК).

Підбиваючи підсумок, вважаю, що неприпустимо в умовах війни публікувати у ЗМІ повідомлення про вчинення суїцидів. Такі випадки мають замовчуватися.

Конституційні права громадян на інформацію, на вільне вираження думок мають бути в цьому контексті обмежені заради збереження іншого права – права на життя. Тобто цей конфлікт інтересів має вирішуватися через застосування універсального принципу крайньої необхідності, дотримуючись якого, допускається порушення, обмеження одних прав (право на свободу слова, на інформацію) для врятування, дотримання, гарантування іншого більш значимого права – права на життя. Крім того, відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. І право на свободу слова, на інформацію належить до таких прав.

Список використаних джерел

1. Вишньовський В., Ісмаїлова А. Феномен наслідування на прикладі ефекту Вертера. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2021. Вип. 2 (25). С. 178.
2. Психологія суїциду : навчальний посібник / за ред. В. П. Москальця. Київ–Івано-Франківськ : Плай, 2002. 290 с.
3. Хаустова О. О. Самогубства та побутова смертність в Україні: підсумки 2012 року. *Український вісник психоневрології*. 2013. Т. 21. Вип. 4 (77). С. 12.

4. Чалдіні Р. Психологія впливу. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/Robert-Chaldyny_Psychologyya-vliyaniya_Kak-nauchitsya-ubezhdat-y-dobivatsya-uspeha.pdf.

5. Курова А. В. Ситуація невизначеності у парадигмі сучасних викликів суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2021. Вип. 4. С. 51–55.

6. Іванчихіна К. О., Милославська О. В. Феномен невизначеності у психології. *Особистість, суспільство, закон*. Харків, 2019. С. 56–59.

7. Відповідь Державної служби статистики України на запит громадянина України від 24.04.2023 року № вх. ЗПП/А-457-23. URL: https://dostup.org.ua/request/111494/response/376326/attach/3/15.1.3%2022%20431%2023.pdf?cookie_passthrough=1.

8. Моніторинг випадків суїцидів серед дітей. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/monitoring-vipadkiv-suyicidiv-sered-ditej.

Катерина Федчун,

здобувачка вищої освіти 4 курсу

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

науковий керівник: Олена Разумова,

доцент кафедри психології

Горлівського інституту іноземних мов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Підлітковий вік характеризується значними змінами в житті дитини, це найбільш складний і динамічний період, який є дуже вразливим до світу почуттів та міжособистісних стосунків. Для підлітка характерна легка збудливість, підвищений рівень тривожності, різка зміна настроїв і переживань. Це все спричиняє стресові стани.

У сучасному світі, який характеризується швидкоплинністю життя і постійними стресовими ситуаціями, на перший план постає турбота про збереження психічного здоров'я і формування стресостійкості, адже стрес впливає майже на кожен систему людського організму, що призводить до змін у поведінці, працездатності, емоціях, загальному психічному й фізичному здоров'ї людини. Отже, особливу увагу дослідників привертають способи боротьби зі стресами, зокрема питання підвищення стресостійкості є дуже актуальним. Наявність складних стресових вікових проблем у підлітків (нові стосунки з дорослими

й однолітками, особливості Я-концепції) підвищує актуальність вивчення проблеми розвитку стресостійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на цю тему дозволив нам виділити вчених, що займалися вивченням стресу і стресостійкості: наприклад, Р. Лазарус, Б. Голдстоун, Т. Кокс, Е. Геллорн, І. Павлов, У. Кенон, Л. Орбелі. Проблеми розвитку підлітків досліджували такі українські вчені, як І. М. Бушай, Т. М. Зелінська, І. С. Булах, Є. М. Калюжна, С. Б. Кузькова, Т. М. Титаренко.

Стрес – це відчуття тиску, пригніченості або неспроможності впоратися з проблемою. Невелика кількість стресу може бути корисною й мотивувати нас досягати цілей. Але занадто сильний стрес, особливо коли здається, що ситуація вийшла з-під контролю, може негативно вплинути на наш настрій, фізичне та психічне самопочуття, а також стосунки [2].

Стрес – це, з одного боку, нормальне явище, яке присутнє в житті кожної сучасної людини, особливо підлітка, а з іншого – є фактором дисгармонії в життєдіяльності. Навчальна діяльність, фізіологічні особливості, а також міжособистісні стосунки можуть стати причиною стресу. Стрес може пройти безслідно, а може стати причиною тривожного стану, нервових зривів, депресії і в крайньому випадку – суїциду [3, с. 1]. Стрес завдає здоров'ю людини шкоди й негативно позначається на її життєдіяльності, якщо людина не має достатнього рівня стресостійкості.

Стресостійкість – це загальна якість особистості, що характеризується здатністю протистояти стресовим факторам за період часу, необхідного для організації нових умов, в яких цей стресор не буде загрозливим [1, с. 125]. Показники стресостійкості в кожній людині різні й залежать від безлічі внутрішніх та зовнішніх факторів. Прикладами таких факторів є, зокрема, досвід у переживанні стресу, впевненість у собі, тип темпераменту.

Відомо, що рівень стресостійкості значною мірою залежить від рівня тривожності людини. Підліток може часто перебувати у стані тривоги, що призводить до збільшення психічних навантажень, порушення рівноваги нервових процесів і супроводжується зниженням стресостійкості.

З метою виявлення особливостей прояву стресостійкості було організовано дослідження групи підлітків.

Дослідження проводилося на базі Іванівського закладу загальної середньої освіти I–II ступенів Бахмутської міської ради Донецької області, охопило 30 учнів 7–9 класів: 12 хлопчиків і 18 дівчаток у підлітковому віці.

Психологічне дослідження містило два етапи:

1. Діагностика всіх респондентів («Бостонський тест на стресостійкість», «Шкала соціально-ситуативної тривожності» та методика «Впевненість у собі»).

2. Порівняльний аналіз отриманих даних, виявлення взаємозалежності стресостійкості, тривожності та впевненості в собі.

Результати дослідження представлено в таблиці.

Таблиця

Результати дослідження		Класи		
		7–9		
		Результат – рівень стресостійкості		
		Низький рівень стресостійкості 53,4 % від загальної кількості учнів	Середній рівень стресостійкості 43,3 % від загальної кількості учнів	Високий рівень стресостійкості 3,3 % від загальної кількості учнів
		53,4 %=100 %	43,3 %=100 %	3,3 %=100 %
Шкала соціально-ситуативної тривожності	Надзвичайний спокій	0 %	23,1 %	100 %
	Нормальний рівень тривожності	25 %	61,5 %	0 %
	Дещо підвищений рівень тривожності	50 %	7,7 %	0 %
	Високий рівень тривожності	12,5 %	7,7 %	0 %
	Дуже високий рівень тривожності	12,5 %	0 %	0 %
Впевненість у собі	Впевнений у собі	6,25 %	23 %	100 %
	Середні показники впевненості в собі	75 %	69 %	0 %
	Невпевнений у собі	18,75 %	8 %	0 %

Розглядаючи таблицю, можна помітити, що у всіх учнів з високим рівнем стресостійкості яскраво виражений стан надзвичайного спокою. На противагу, більшість учнів з низьким рівнем стресостійкості мають виражену високу тривожність. Високий рівень стресостійкості характеризується впевненістю в собі, а учням з низьким рівнем стресостійкості більш властива невпевненість у собі.

Отже, за результатами дослідження можна стверджувати: якщо рівень стресостійкості малий – тривожність велика і впевненість у собі низька; якщо рівень стресостійкості великий – тривожність мала і впевненість у собі висока. Тож тривожність, упевненість у собі та стресостійкість є взаємопов'язаними. Тобто стрес характеризується високою тривожністю, і рівень стресостійкості залежить від упевненості в собі.

Таким чином, можна зробити висновок, що підлітковий вік з його підвищеним рівнем тривожності та низьким рівнем упевненості в собі (які негативно впливають на характеристику стресостійкості особистості) є більш сприятливим для формування стресових станів, що й було підтверджено проведеним дослідженням.

Життя кожної людини сповнене надмірними стресами й переживаннями. Для багатьох підлітків період між дитинством і зрілістю пов'язаний з емоційною нестійкістю, що постає однією з причин стресів. Тож умови сучасного світу вимагають від людини, зокрема підлітка, високої стресостійкості. Саме це спонукає до подальшого вивчення теми. Перспектива дослідження вбачається в поглибленому вивченні актуальних для сучасної психології понять «стрес» і «стресостійкість».

Список використаних джерел

1. Руда Т. Стрес та стресостійкість у підлітків. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. № 2. С. 122–129.
2. Що таке стрес? URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/what-is-stress> (дата звернення: 03.02.2024).
3. Шевчук Н. Д. Вплив рівня стресостійкості дітей підліткового віку на ставлення до навчальної діяльності. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8816/134.%20%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 03.02.2024).

Роман Яремко,
кандидат психологічних наук,
викладач кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Іванна Милик,
здобувачка вищої освіти 3-го курсу
спеціальності 053 «Психологія»

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні створює для нас такі умови, коли важко думати про майбутнє. Перебування у складних життєвих ситуаціях і невміння зберігати своє психологічне здоров'я ставить перед наукою ряд питань соціального і психологічного характеру, серед яких – психологічні особливості переживання самотності в умовах війни.

Поняття самотності та її переживання загальновідомі, адже кожен з нас стикався з такими переживаннями, особливо в умовах війни, коли кожного дня гинуть захисники нашої країни, батьки, діти, онуки... Відповідно до цього у членів сім'ї, родичів, людей із травмою свідка та інших виникає негативне й болісне почуття самотності. Стан самотності може супроводжуватися різними психологічними особливостями: відчуттям покинутості, нецікавості, відчуженості для оточення, непотрібності, відірваності від світу тощо. Ці відчуття загострюються у кризових ситуаціях і стають критичними для психоемоційного стану людини [1].

Загалом немає єдиного загальноприйнятого тлумачення поняття «самотність», тому його можна вважати багатозначним. Велика кількість психологів, які досліджували це питання, розглядають самотність як повне або часткове порушення сітки міжособистісних стосунків.

Українські вчені розглядають феномен самотності як предмет вивчення соціальної психології (В. Радчук, М. Струджій), самотність як характеристику людського буття (Л. Фльорко), страх самотності (М. Мовчан, І. Цимбалюк) [4]. Найбільшу ува-

гу самотності приділяли екзистенціалісти: М. Бердяєв, М. Бубер, А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс.

Феномен «самотність» розглядається у двох аспектах: психологічний стан людини (внутрішнє емоційне переживання) та характеристика її фізичних стосунків з іншими людьми (зовнішнє відчуження від людей). У психологічних словниках поняття «самотність» трактується як психічний стан людини, що виявляється в дефіциті спілкування, ізолюваності від інших людей. Залишена наодинці із собою, людина відчуває ущербність, незручність, тугу. Проте певна міра усамітнення – необхідна умова формування самосвідомості людини [5].

Цінність усамітнення також підкреслюють такі автори: А. Маслоу, В. Франкл, К. Юнг, І. Ялом, К. Ясперс та інші. За словами В. Франкла, «людина повинна бути самотньою, тільки тоді вона зможе помітити, що вона не одна і ніколи не була одна» [3]. Вони наголошують, що феномен самотності може бути в людському житті не тільки як проблема, а й є необхідним компонентом для особистісного зростання, розвитку творчого начала людини. Дослідники цього напрямку беруть за основу той факт, що люди від самого початку самотні. Ніхто інший не може розділити з нами наші почуття й думки. У своїх дослідженнях екзистенціальні психологи підкреслюють, що роз'єднаність – це природний стан наших переживань. Самотність є однією з основних екзистенційних проблем людини.

Один із представників цього підходу, а саме І. Ялом, зробив великий внесок у дослідження понять «ізоляція» та «самотність». У людини, пише І. Ялом, є два способи захисту від ізоляції. Незважаючи на те, що стосунки не можуть знищити ізоляцію, вони допомагають розділити самотність з іншими людьми, і тоді «любов компенсує біль ізоляції» [6].

Узагальнюючи положення деяких психоаналітичних теорій, можна зробити висновки, що самотність розцінюється у такій психологічній парадигмі як стан негативний. У своєму аналізі самотності вчені знаходять вихід головним чином з їхньої клінічної практики і, напевно, тому схильні розглядати самотність як патологію [2].

Нині психологи активно проводять дослідження самотності, ізолюваності, відчуття непотрібності, внутрішньоособистісної та між-

особистісної ізоляції, фундаментальної ізоляції, методів опанування самотності, ефективних способів позбавлення самотності, відчуженості, переживання самотності, ставлення до нього тощо.

Таким чином, для повноцінного розуміння феномена самотності потрібно розрізнати болісне переживання самотності як відокремленості, ізолюваності від людей і переживання, пов'язані із самотністю, які можуть бути позитивними.

Отже, психологічні особливості переживання самотності в умовах війни є складними й багатогранними. Втрата близьких, розлука, травми, зміни в соціальних структурах та постійний психологічний стрес створюють виклики, які важко подолати. Надання психологічної підтримки та створення умов для спільної підтримки можуть бути важливими аспектами подолання відчуття самотності в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Агапова С. В., Яремко Р. Я. Психологічні особливості переживання самотності. *Видатні постаті психології: історія, сучасність і перспективи*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня психолога. Львів, 2023. С. 70–73.
2. Зинкевич-Евстигнєва Т., Грабенко Т. Практикум з казкотерапії. 2001. 315 с.
3. Ленгле А. Людина у пошуках сенсу (до 100-річного ювілею В. Франкла). *Психологія. Журнал Вищої школи економіки*. 2005. Т. 2. № 2. С. 55–64.
4. Слободчиков І. М. Сучасні дослідження переживання самотності. *Психологічна наука і освіта*. 2007. Т. 12. № 3. С. 27–35.
5. Хамітов Н. В. Філософія самотності. Досвід пристосування до проблеми. Чоловіча і жіноча самотність. Київ: Наукова думка, 1995. С. 170.
6. Ялом І. Екзистенціальна психотерапія/ пер.з англ. Т. С. Драбкіна. 2008. С. 604.

Вадим Ярмошук,

заступник начальника із соціально-виховної та психологічної роботи – начальник відділу соціально-виховної та психологічної роботи Державної установи «Городищенська виправна колонія (№ 96)»

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В'ЯЗНИЧНОГО КАПЕЛАНСТВА

В'язничне капеланство в сучасному його значенні на теренах України ототожнюють виключно із заходами, що спрямовані на засуджених та осіб, узятих під варту. Але це далеко не так у різних зарубіжних країнах, де в'язничний капелан сприймає

виправний заклад як свою цільову аудиторію з усіма його мешканцями: тими, хто відбуває покарання, і тими, хто там працює. Як зазначає у своїй статті професор Національної академії внутрішніх справ Наталія Мозоль: «Діяльність капеланів у європейських закладах виконання покарань не обмежується релігійною культовою практикою. Зазвичай до обов'язків капеланів належить робота в дисциплінарних радах, контроль за листуванням ув'язнених, співпраця з тюремними психологами, медичними працівниками» [3, с. 99].

Тобто на капеланів покладають безліч функцій, які у вітчизняній виправній системі є виключно функцією персоналу, чому надати прогресивний характер у нас неможливо.

В умовах нинішнього воєнного стану гостро постають питання в:

- аналізі особливостей сучасного в'язничного капеланства та можливих перспективах його взаємодії саме з персоналом виправних закладів в Україні;

- визначенні нинішньої специфіки діяльності в'язничного капелана в пенітенціарній системі;

- окресленні напрямів, потреб, сильних і слабих сторін в'язничного капеланства в пенітенціарній системі;

- гостроті наукового та правового осмислення в'язничного капеланства.

Дієвим механізмом, спрямованим на максимальну нейтралізацію наслідків несення служби у виправних установах, може стати така суспільна інституція, як церква з її в'язничним капеланством. Адже серед потреб персоналу установ виконання покарань нині неабияку вагу має здатність зробити правильний моральний вибір, визначити пріоритет однієї цінності перед іншою та не загинути в гострій боротьбі внутрішніх мотивів. Відповідно все це засвідчує банальну потребу особового складу в моральному зміцненні.

Сучасна в'язниця – це соціально обумовлене й соціально необхідне явище, тому в «чистому» вигляді вона не може бути «поганою» або «хорошою». Чи можна сьогодні уявити систему кримінальної юстиції, а з нею й наш соціум без такого елемента як в'язниця? Відповідь, вочевидь, негативна. Ба більше, зростання в'язничного населення в глобальних світових масштабах,

що нині має місце, підтверджує гіпотезу про необхідність існування інституту в'язниці як найважливішого механізму соціального контролю [8, с. 93].

Водночас богослів'я вважає владу даром Бога всьому людству, адже саме Він використовує її для обмеження зла у світі. Розплата за злочин за допомогою влади та її інструменту у формі в'язниці не є чимось гріховним, оскільки зло насправду заслуговує покарання, повинно бути покарано і зрештою буде покарано.

Категорія людей, що стала на варті правопорядку і безпеки суспільства, сама гостро потребує морального зміцнення для успішного виконання покладених завдань, потребує просвітницької, профілактичної, консультативної роботи щодо попередження та корекції стресу й наслідків своєї професійної діяльності [7, с. 105]. Сучасний в'язничний менеджмент дає таке визначення моральному стану персоналу: «психологічний, емоційний і духовний стан людини» [4, с. 4].

Отже, як тоді досягти гармонії людині, яка сама покликана бути еталоном моральності, забезпечуючи виконання покарань? Чи зможе вимагати виправлення той, хто сам часто потребує корекції? Багато подібних запитань залишаються відкритими, але, коли навіть і є певний успіх у забезпеченні морального зміцнення персоналу, то воно зазвичай відповідає переконанням відомого філософа Ніцше: «Перемога морального ідеалу досягається за допомогою таких само аморальних засобів, як і будь-яка інша перемога: насильством, неправдою, наклепом, несправедливістю» [5, с. 141].

Розуміння контекстуалізації в теперішньому в'язничному капеланстві посідає вкрай важливе місце, оскільки, підходячи до нього, капелану варто добре усвідомлювати історичний процес функціонування системи виправних закладів, її сучасний стан і перспективи за нинішньої управлінської політики. Нині в'язничне капеланство багато представників церкви сприймають як непопулярне. Однак уміла адаптація в'язничного капеланства до такої цільової аудиторії, як персонал установ виконання покарань, а також правильне розуміння і сприйняття культурного контексту в'язниці на сьогодишньому етапі історичного розвитку стане запорукою, що спроможна принести ефективність у службу діяльність особового складу.

Для здійснення такої тонкої, вимогливої та важливої місії в'язничному капелану знадобиться необхідна теологічна, духовна і соціальна формація, а також предметне ознайомлення з тюремним життям і його правилами [1, с. 40].

Очікувати, що персонал допомагатиме направляти та реабілітувати осіб, які порушили кримінальне право, забезпечувати умови покарання, виявляти повагу до їхньої гідності, досить не виправдано, адже насамперед, щоби підвищити ефективність діяльності установ виконання покарань, слід вжити заходів з налагодження позитивного соціально-психологічного клімату саме в колективі співробітників [2, с. 104].

Церква як громадська інституція, розуміючи особливість пенітенціарної діяльності, здатна за допомогою в'язничних капеланів досягнути високого рівня особистої та колективної культури, допомогти особовому складу працювати злагоджено та ефективно, забезпечити консолідацію, покращити психоемоційний стан кожного, задовольнити їхні духовні потреби.

Огляд нинішнього законодавства робить очевидною гостру потребу в питаннях правового врегулювання капеланської діяльності в місцях позбавлення волі, оскільки нині наявні лише базові правові норми, які не спроможні повністю вичерпати всі питання, що виникають у процесі взаємовідносин держави з релігійною організацією. Капеланська діяльність релігійних організацій в установах Державної кримінально-виконавчої служби передусім керується нормами ч. 4 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» та Закону України від 14 травня 2015 р. № 419-VIII, де вперше запроваджено поняття «душпастирська опіка» та «священнослужитель (капелан)».

Практичних питань функціонування в'язничних капеланів в установах виконання покарань, які потребують правової регламентації, лишається вдосталь. Критичним є невідповідність певних аспектів цієї сфери міжнародним стандартам, що ухвалені на рівні Ради Європи. Причиною досі лишається ненадання об'ємного визначення поняттю «в'язничний священник» (капелан) в Україні, не поставлено жодних вимог до нього, законодавчо не розкрито напрямів його діяльності, не визначено його завдання і порядок діяльності в структурних підрозділах ДКВС,

не надано йому законодавчих прав та не покладено обов'язків, не врегульовано його підготовку, порядок призначення та звільнення (укладання та розірвання угоди), не розкрито вирішення інших спірних питань, у тому числі міжконфесійних відносин [1, с. 58–62].

Список використаних джерел

1. Васін М. С. Правові аспекти взаємодії держави і релігійних організацій у сфері розвитку пенітенціарного капеланства. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2018. № 3. С. 58–62.
2. Замула С. Ю., Перкова Н. А., Рудніцька І. М., Скороход В. В. Формування позитивного соціально-психологічного мікроклімату в колективі співробітників установ виконання покарань : тренінгова програма. Біла Церква : ТОВ «Офсет», 2011. 104 с.
3. Замула С. Ю. та ін. Служити ув'язненим: фахові орієнтири для душпастирства у пенітенціарних закладах : навч. посібник. Львів : Дон Боско, 2012. 239 с.
4. Макгакін Дж. Сучасний в'язничний менеджмент. Рада Європи, 2017. 136 с.
5. Ніцше Ф. Жадання влади. Посмертні афоризми. Мінськ : Попурі, 1999. 141 с.
6. Приклади правового врегулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (3 грудня 2018 р., м. Київ) / упоряд. Пуряєва Н. В. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2018. 200 с.
7. Сорока А. В. Юридична психологія : навч. посібник / ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 120 с.
8. Ягунов Д. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 674 с.

СЕКЦІЯ 4 ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Юлія Борець,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ

У сучасному світі студентство стикається з різноманітними викликами, серед яких особливе місце посідають ситуації воєнних конфліктів та криз. В умовах війни, коли життя та здоров'я під загрозою, формування резильєнтності серед студентської молоді стає надзвичайно важливим завданням. Молодь, яка є найбільш вразливою, нетерпимою до негативних зовнішніх впливів категорією населення, і особливо така вразлива категорія, як студенти, котрі, незважаючи ні на що, навчаються в цих надзвичайно складних умовах, потребують формування знань і навичок, що стосуються резильєнтності.

Резильєнтність – це здатність системи, організації або людини відновлюватися після стресових ситуацій, змін або негативних подій [1, с. 122–127]. Це означає не лише здатність витримувати тиск і відновлювати своє функціонування після кризи, а й можливість використовувати ці виклики для зміцнення, розвитку і досягнення вищого рівня функціонування.

У сучасному світі поняття резильєнтності широко використовується в контексті управління кризовими ситуаціями, бізнесу, психології, екології та в інших галузях. Це поняття передбачає гнучкість, адаптивність, оптимізм і компетенцію до відновлення після важких ситуацій. Це не лише вміння пережити стрес, а й можливість адаптуватися та розвиватися під час негативних обставин.

Резильєнтність відіграє ключову роль у здатності студентів пристосовуватися до стресових ситуацій в умовах здобуття вищої освіти. Ось деякі способи впливу резильєнтності на студентів:

1. *Ефективне керування стресом.* Резильєнтні особистості володіють навичками ефективного керування стресом. Вони можуть розпізнати власні реакції на стрес та вжити кроки для зменшення його негативного впливу. Наприклад, студент з високим рівнем життєстійкості може використовувати техніки релаксації, дихальні вправи або медитацію для зменшення стресу перед важким іспитом.

2. *Позитивний погляд на невдачі.* Резильєнтні особистості дивляться на невдачі як на можливість для вдосконалення та розвитку. Вони можуть знаходити позитивні аспекти в негативних ситуаціях і використовувати їх як засіб для особистісного зростання. Наприклад, якщо студент отримав поганий бал на тесті, він може побачити це як стимул для підготовки та вдосконалення своїх навичок у навчанні.

3. *Самоконтроль і самодисципліна.* Резильєнтні студенти здатні керувати своїми емоціями та діями навіть у стресових ситуаціях. Вони можуть зберігати спокій та розсудливість, щоб ефективно розв'язувати проблеми і приймати обдумані рішення. Наприклад, коли студент стикається зі складним завданням або конфліктною ситуацією з викладачем, він може використовувати стратегії саморегуляції, такі як глибоке дихання або позитивне мислення, щоб зберегти контроль над ситуацією.

4. *Гнучкість і адаптивність.* Резильєнтні студенти мають здатність адаптуватися до змін у навчальному середовищі та розв'язувати проблеми, які виникають у процесі навчання. Вони швидко пристосовуються до нових обставин і переймають досвід зі своїх помилок. Наприклад, коли студент стикається з несподіваними змінами в розкладі чи навантаженні, він може швидко переглянути свій план дій та здійснити необхідні корективи [2, с. 623–633].

Розвиток резильєнтності серед студентів, особливо у воєнних конфліктах, є надзвичайно важливим з точки зору їхнього фізичного та психологічного благополуччя. Активне формування життєстійкості може допомогти молоді подолати стрес, пов'язаний з навчанням, а також упоратися з негативними впливами зовнішніх факторів, таких як війна. Формування спроможності до відновлення у студентів відіграє важливу роль у засвоєнні ефективних способів боротьби зі стресом. Це охоплює

навчання методів релаксації, медитації, а також розвиток соціальної підтримки й навичок проблемного вирішення. У воєнному конфлікті ці стратегії можуть стати критичними для збереження психологічного здоров'я студентів у складних умовах.

Резильєнтність сприяє розвитку психологічної гнучкості, що дозволяє успішно адаптуватися до змінних обставин та вміло реагувати на складні ситуації [3, с. 17–27]. У військовому середовищі це може виражатись через здатність швидко переключатися між різними завданнями і розв'язувати проблеми в умовах нестабільності.

Резильєнтність допомагає молоді розвинути самосвідомість і саморозуміння, що є важливими аспектами формування особистості в будь-яких умовах. Це дозволяє їм краще розуміти свої реакції на стрес та швидше знаходити способи пристосування до нових умов. Студенти, які є більш стійкими, вміють використовувати стресові ситуації як можливість для рефлексії та самоаналізу: питають себе, чого саме вони навчаються з цієї події, як можуть вчинити краще в майбутньому, як можуть використати цей досвід для свого особистісного зростання.

Отже, активне формування резильєнтності серед студентів, особливо у воєнних конфліктах, є критично важливим для їхнього успіху та психологічного благополуччя. Це допомагає їм ефективно подолати стрес та адаптуватися до негативних впливів зовнішніх факторів, зберігаючи свою ефективність та стійкість.

Список використаних джерел

1. Прокоф'єва Л. Аналіз феномену «резильєнтність»: вивчення та перспективи. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи*. Збірник наукових праць. Ізмаїл, 2021. Вип. 2. С. 122–127.
2. П'янківська Л. Особливості прояву резильєнтності у студентів в умовах воєнного часу. *Перспективи та інновації науки*. Київ, 2023. № 10 (28). С. 623–633.
3. Якимець О. Побудова резильєнтності учнів та студентів під час навчального процесу. *Реалізація освітніх ініціатив в умовах воєнного часу: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 2022. URL : https://dkrkm.org.ua/cache/2022-2023/konf/031122/konf_1.pdf.

Софія Головацька,
здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури
Пенітенціарної академії України;

Наталія Доній,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СЛУЖБОВЦІВ СФЕРИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У сучасному світі, де динаміка соціальних, економічних і політичних змін швидко наростає, важливо розглядати роль та значення професіоналізму у роботі публічних службовців. Розвиток професіоналізму в цій сфері визначає ефективність та якість надання різноманітних послуг громадянам, забезпечує здійснення ефективного управління та сприяє побудові довіри до державних інституцій.

До основних характеристик публічного управління можна віднести: «а) публічний, професійний і політично нейтральний характер; б) задіяні особи, які обіймають посади в органах публічної влади (включаючи державні установи та їх апарати, органи місцевого самоврядування); в) ціль спрямована на практичне виконання завдань і функцій держави, а також реалізацію прав територіальних громад на місцеве самоврядування та забезпечення прав і свобод громадян; г) заробітна плата службовців фінансується шляхом державного або місцевого бюджету тощо» [1, с. 9].

Система професійного розвитку публічних службовців охоплює весь час перебування на службі, включаючи підготовку та закінчення роботи. Тому професійний розвиток публічного службовця фактично означає управління всім перебігом виконання службових обов'язків з акцентом на постійне підвищення його ефективності [2, с. 19].

Професіоналізм являє собою комплексну характеристику кваліфікацій працівника, який відповідає вимогам свого робочого місця та професійної діяльності. У широкому розумінні це динамічна якість, що формується під час професійного розвитку працівника та його інтеграції у професійну сферу. На різних етапах цього процесу можна виділити кілька стадій. Споча-

тку, на етапі професійної підготовки, в особистості формується професійна спрямованість через навчально-професійну діяльність. Після цього, на етапі адаптації, відбувається практичне опанування нормативною та виконавською складовими професійної діяльності, а також вступ у соціально-професійні зв'язки. На стадії професіоналізації настає професійна спеціалізація, формування професійно-соціальної позиції працівника та розвиток цілісних комплексів професійної діяльності та її стилю. На останньому етапі, стадії майстерності, професійна діяльність досягає нового рівня, відбувається пошук нових підходів, самопроєктування і розвиток дослідницького та рефлексивного компонентів діяльності, а також передача досвіду [3, с. 601].

Таким чином, можна зазначити, що професіоналізм виникає через послідовний розвиток протягом певного часу, охоплює такі етапи:

1) академічний етап, що передбачає отримання професійної освіти;

2) вступ до професії, коли працівник починає використовувати набуті знання, навички та вміння, формуючи власний професійний стиль;

3) продуктивна стадія, де фахівець втілює свій досвід, рефлексує над власними досягненнями та виконує роль наставника;

4) етап експертності, коли працівник досягає високого рівня компетентності, здатного оцінювати не лише роботу своєї організації, а й галузі в цілому, роблячи висновки та рекомендації щодо вдосконалення виробничих процесів [6, с. 33].

Енциклопедія державного управління дає найсучасніше та найчіткіше визначення професіоналізму, яке полягає у процесі планування важливих знань, навичок і вмінь, а також адаптації до професійного середовища [3, с. 368]. Взагалі професіоналізм публічного службовця розглядається у двох контекстах. Якщо мова заходить про широкий контекст, то він охоплює кілька аспектів. Зокрема, це включає становлення професійної самосвідомості посадовця, що відображає особистісно-психологічний аспект і розглядається у рамках поняття «професійний розвиток», а також передбачає формування професійних знань, умінь і становлення державного службовця як професіонала, що відповідає соціальному аспекту – «професій-

на соціалізація»[4, с. 368]. Професіоналізація державного службовця у вузькому розумінні означає його професійну адаптацію до середовища службової діяльності, що включає засвоєння норм, цінностей та знань, набуття відповідних вмінь і навичок для успішної роботи, а також формування його професійної моралі та світогляду.

Професійний розвиток передбачає насамперед формування у публічних службовців необхідних якостей, професійно значущих знань, умінь і навичок для успішного виконання посадових обов'язків та повноважень, а також реалізації прав. Цей процес спрямований на повне розкриття таланту, здібностей та потенційних можливостей службовців.

Однією з основних передумов професіоналізму публічної служби є її фрактальний характер, оскільки у сфері управління великими соціальними сферами спостерігається високий ступінь сталості та нелінійності. Таким чином, процес професіоналізації окремого фахівця визнається як постійне самовдосконалення, постійна праця над власним розвитком, взаємодія людини із соціумом. У цьому контексті професіоналізація стосується культивування культурних і соціальних уявлень, формування нових сенсів і значень. Отже, фрактальна динаміка виступає єдністю зовнішніх стимулів (різних форматів освіти) та внутрішньої роботи над собою.

Професіоналізм дозволяє фахівцю будувати свою кар'єру, виконувати завдання з використанням інноваційних та раціональних методів. Це є основою для професійного зростання публічного службовця, оскільки завдяки професіоналізму він ефективно виконує свої обов'язки та завдання, які надаються керівництвом та державою, тим самим сприяючи його особистому розвитку та кар'єрному зростанню. Професіоналізацію можна розглядати як цілісний, постійний процес формування особистості спеціаліста, який починається з вибору та прийняття майбутньої професії та завершується при припиненні активної трудової діяльності [6, с. 4].

Професіоналізм відображається у впливі особи, а також в ефективності її роботи, здатності передавати свій досвід іншим людям та вмінні вирішувати нестандартні ситуації на роботі. Процес формування працівника як професіонала залежить від його особис-

тих здібностей, умов праці, мотивації та особистих інтересів. Професіоналізація також залежить від рівня досвіду в певній сфері, освіти та якісного виконання працівником своїх обов'язків.

Отже, професіоналізм публічних службовців є результатом неперервного процесу становлення й розвитку людини як фахівця в системі публічного управління. Цей процес ніколи не завершується, оскільки фахівець постійно вдосконалює свою професійну майстерність. До основних складових елементів професіоналізму публічного службовця можна віднести процеси навчання, підвищення кваліфікації, самоосвіту та самовдосконалення. Крім того, формування професіоналізму стосується проходження психофізіологічних особистісних змін, які відбуваються протягом тривалого періоду виконання службових обов'язків і сприяють якісно новому, більш ефективному рівню виконання складних професійних завдань у специфічних умовах.

Список використаних джерел

1. Битяк Ю. П., Матюхіна Н. П., Федчишин С. А. Публічна служба : посібник для підготовки до іспиту / за заг. ред. Н. П. Матюхіної. Харків : Право, 2018. 260 с.
2. Година М. А. Зміст, структура та значення професійного розвитку державних службовців у системі заходів організаційно-правового забезпечення публічної служби в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 18–23.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 6: Державна служба. Київ : НАДУ, 2011. 524 с.
5. Пасемко Г., Таран О., Бабак Д. Професіоналізм у системі публічного управління як основа розвитку персоналу публічної служби. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. С. 1–9.
6. Селіванов С. В. Професіоналізація публічної служби в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Т. 32 (71). № 5. С. 30–36.

Андрій Гольцов, доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ПРИКЛАДНИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Геополітичний дискурс набув останнім часом великої популярності серед політиків, публіцистів та науковців. При цьому зміст численних наративів, заявлених як геополітичні, часто-густо не відповідає елементарним засадам наукової геополітики. Щодо прикладного напрямку сучасної геополітики ситуація має значно кращий вигляд. Очевидною є затребуваність геополітичного підходу при виробленні практичних рекомендацій, які стосуються планування та здійснення зовнішньої політики певної держави в географічному просторі.

Згідно з доволі поширеними поглядами прикладна (практична) геополітика постає як політична діяльність у геопросторі (на різних його ієрархічних рівнях) різноманітних геополітичних акторів. До останніх відносять передусім суверенні держави, а також політичні партії, національно-визвольні рухи, етнічні та релігійні організації тощо. При цьому прикладну геополітику досить часто поділяють на зовнішню та внутрішню.

У прикладному сенсі геополітику часто-густо трактують як політику, що розробляється та здійснюється з урахуванням географічних факторів. Практична геополітика постає як безпосередня політична діяльність актора, спрямована на втілення відповідної геостратегії. Як у минулому, так і нині в геополітичних дослідженнях дуже вагому роль відіграє геополітична аналітика [1, с. 6–7]. Геополітичний аналіз, особливо на основі системного підходу, надає можливість адекватно оцінювати сучасні політичні процеси на міжнародній арені, а також розробляти прогнози розвитку геопросторових політичних систем.

У сучасних державах світу усталено, що політика (як зовнішня, так і внутрішня) здійснює керівну роль щодо решти напрямів людської життєдіяльності. Прикладна геополітика має інтегрувати втілення політичних рішень актора щодо певних геопросторових об'єктів в економічній, культурній, інформаційній, екологічній та інших сферах людської діяльності. Отже, згідно з та-

ким розширеним баченням практичної геополітики вона покликана виконувати інтегративну роль щодо політики певного актора (держави) в різних галузях у рамках того чи іншого геопростору.

Найбільша увага традиційно приділяється зовнішній геополітиці держави – розробці та здійсненню певних напрямів її зовнішньої політики в геопросторі на різних його ієрархічних рівнях. Репрезентація зовнішньої політики держави саме в якості геополітики вважається окремими представниками критичної геополітики плідним та перспективним напрямом аналізу зовнішньополітичних проблем [4, р. 62]. Йдеться передусім про розробку та втілення конкретних зовнішньополітичних проєктів та заходів. При цьому прикладні завдання, що постають перед геополітикою, безпосередньо пов'язані зі стратегією зовнішньої політики держави і охоплюють розробку заходів щодо її економічної, культурної, екологічної, інформаційної політики на міжнародній арені, що, звісно, потребує міждисциплінарного підходу. До того ж різнобічне співробітництво між державами світу передбачає вироблення та реалізацію спільних проєктів у сфері безпеки, економіки, екології тощо.

На внутрішньодержавному рівні розробляється та втілюється в життя внутрішня геополітика як сукупність політичних заходів щодо регіонів та локальних територій, певних етнічних та релігійних спільнот тощо. Реалізація завдань внутрішньої геополітики конче потребує комплексних підходів із залученням знань та практичних надбань з різних галузей.

Практична геополітика може розглядатися як застосування актором певних геополітичних «технологій» на тих чи інших ділянках геопростору. Таке «технологічне» трактування геополітики становить великий інтерес і водночас пов'язано з низкою проблем. Під геополітичними «технологіями» ми розуміємо сукупність практичних засобів, що застосовуються для здобуття та забезпечення політичного контролю над геопростором. При цьому в сучасній практичній геополітиці знайшли використання засоби як «жорсткої сили» («hard power»), так і «м'якої сили» («soft power»). Для традиційної геополітики визначальну роль відігравали саме «жорсткі» силові засоби, наприклад, воєнні дії, політичні ультиматуми, економічні блокади тощо. Натомість

«м'яка сила», на думку автора відповідної концепції – відомого американського політолога Дж. Ная, має містити три головні складові: культуру держави, привабливу для інших своїми цінностями; політичну ідеологію та відповідні цінності; зовнішню політику – легітимну та морально авторитетну [3, р. 11]. З погляду стратегічних інтересів США, Дж. Наєм була також запропонована концепція «розумної сили» («smart power»), яка передбачає розвиток всеосяжної стратегії, ресурсної бази та інструментарію для досягнення американських цілей – «вона ґрунтується як на м'якій, так і жорсткій силі» [2, р. 7]. Отже, сучасні геополітичні «технології» в ідеалі мають ґрунтуватися на «розумній силі» з раціональним застосуванням різноманітних засобів. Нині особливо затребуваним є використання широкого асортименту «гібридних технологій», що містять комплекс взаємопов'язаних економічних, соціальних, культурних, інформаційних та інших засобів.

Таким чином, прикладна геополітика покликана сприяти виробленню конструктивних планів, проектів та програм реалізації зовнішньої політики держави. Раціональне застосування державою свого ресурсного потенціалу й геополітичних «технологій» має забезпечувати реалізацію її політичних, а також економічних інтересів на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Дністрянський М. С. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.
2. Nye J., Armitage R. CSIS Commission on Smart Power: A Smarter, More Secure America. *CSIS Reports*. 2007. December 11. 88 p.
3. Nye J. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs Group, 2004. 192 p.
4. O'Tuathail G. *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. 314 p.

Оксана Гончаренко, доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВУ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Фінансові проблеми, які супроводжували більшість економічно розвинених країн на початку і в середині 90-х років ХХ століття, змінили не тільки тенденції в реалізації соціальних функцій, а й відобразились на ринковій (кон'юнктурній) ситуації і темпах економічного зростання. Крім того, вони негативно вплинули на зниження конкурентоспроможності товарів на внутрішніх та зовнішніх ринках за рахунок підвищення податків, сприяли відтоку капіталу з національної економіки та зниженню рівня трудової активності населення через завищену соціальну захищеність, а також забезпечили збільшення кількості осіб, які утримувалися за рахунок державних виплат. Нині серед учених триває дискусія щодо причин згортання держави загального добробуту в розвинених країнах, і чи не є це наслідком глобалізаційних процесів, зокрема впливу глобалізації економіки на соціальну політику (чи сприяє вона створенню нових робочих місць або навпаки – призводить до зростання безробіття). На думку Р. Страйкера, неможливо сьогодні дослідити феномен «держави загального добробуту», не враховуючи вплив на неї глобалізації [1]. Учені, досліджуючи економічні проблеми держави загального добробуту, пропонують досліджувати глобалізацію через призму таких чинників:

- міжнародної торгівлі і розширення географії охоплення до глобальних масштабів;
- міжнародної мобільності фінансового капіталу завдяки застосуванню сучасних інформаційних технологій;
- інтернаціоналізації систем виробництва, поглиблення суспільного поділу праці, переміщення технологічних процесів і обслуговуючих функцій виробництва.

Трактування глобалізації Р. Страйкером та П. Пірсоном дозволяє зробити висновки, як прямо чи опосередковано глобалізаційні процеси впливають на державу загального добробуту [1; 2]:

1. Глобалізація призводить до залежності держави не тільки від національного капіталу, а й від іноземного чи міжнародного (international capital).

2. Фінансова і промислова глобалізація збільшує ринок відтоку капіталу з країни в тому випадку, коли бізнес вважає, що податкова система і фінансова політика держави не сприяють отриманню прибутків, тому капітал перетікає в більш сприятливі умови.

3. Держава, формуючи економічну політику, обмежує соціальні виплати, щоб не допустити зростання інфляції, але національні уряди для зменшення безробіття і зростання зарплати змушені девальвувати національну валюту і збільшувати дефіцит платіжного балансу.

4. Наприкінці минулого століття в розвинених країнах існувала пряма залежність між економічним зростанням і зайнятістю населення, що дозволяло стимулювати попит на споживчі товари та створювати умови для підвищення прибутковості виробників.

Фінансова глобалізація сприяла зародженню нової економічної концепції – неолібералізму. Прихильники цієї концепції вважають, що глобалізація звужує можливості національних урядів у проведенні ефективної економічної і соціальної політики через скорочення державних витрат на соціальні програми та спрямовують макроекономічну політику держави на підвищення конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку. Дж. О'Коннор стверджує, що саме глобалізація є тим самим фактором, який змушує розвинені країни йти на скорочення соціальних витрат [3]. Крім того, багато вчених визнають, що глобалізація може сприяти розширенню соціального забезпечення, оскільки держави, інтегровані у світове співтовариство, є більш чутливими до соціальних прав громадян. Відновлення інтересу до держави загального добробуту в XXI столітті та її ролі в покращенні добробуту суспільства потребують врахування тенденцій зміни світового порядку, що стосується «реконструкції держави загального добробуту», а саме врахування змін на національних і міжнародних ринках праці, зростання нерівності, зміни ролі соціальних інститутів тощо.

Отже, сучасна держава загального добробуту – це не тільки захисна мережа, яка забезпечує мінімальні умови гідного життя.

І якщо традиційна держава зосереджується на соціальному захисті (компенсації за провали ринку), то сучасна її модель є системою захисту споживачів, інвесторів, працівників, головним принципом якої є забезпечення рівності можливостей для всіх членів суспільства.

Список використаних джерел

1. Stryker R. Globalization and Welfare State. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 1998. Vol. 18. № 2-4.
2. Pierson K. Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare. Cambridge. 1998.
3. O'Connor J. Bringing the International Economy back in Welfare System Change in Sweden Britain and the United States. *Globalization and Welfare State. International Journal of Sociology and Social Policy*. 1998. Vol. 18. № 2-4.

Олег Зарічанський,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу проблем
інформаційно-психологічного
протиборства науково-дослідного центру Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РИСИ «ТЕМНОЇ ТРИАДИ» У РАКУРСІ СХИЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Для українського суспільства корупція лишається одним із найбільш дратівливих аспектів. За соціологічними дослідженнями, серед українців корупція фактично є топомпроблемою, окрім війни. Дані соціологічних опитувань Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) за вересень–жовтень 2023 року свідчать: абсолютна більшість громадян (понад 80 %) вважають корупцію характерним для нашого суспільства явищем. У цілому населення України оцінює корупцію як зло, що руйнує державу, роз’їдає суспільну мораль, завдає шкоди всьому суспільству. Більшість населення України (56 %) корупцію розуміють як хабарництво, продажність та підкуп посадових осіб, політичних діячів. Для інших корупція – це зловживання владою, перевищення посадових повноважень задля власного збагачення.

Корупція є багатогранним явищем, яке важко виміряти, оскільки вона набуває різних форм залежно від контексту, в якому розвивається. Корупція – це не тільки соціальне явище, а й психологічне та моральне. Вона не існує відокремлено від

людей, від їхньої поведінки та діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який зумовлює спосіб життя.

У дослідженні вчені Tan, Liu, Huang, Zheng, & Liang стверджують, що виправдання системи, в якій живе людина, пов'язане з толерантним сприйняттям корупції [21]. Вони також показали, що довіра до інституцій опосередковує цей зв'язок. Виправдання системи було визначено як мотивація свідомо чи несвідомо підтримувати соціальну стабільність, навіть коли чиїсь інтереси обмежуються. У схожому дослідженні Tan, Liu, Zheng, & Huang зазначили, що авторитаризм, який характеризується сприйняттям світу як небезпечного і загрозливого місця та прагне легітимізувати традиційні норми і владу, також пов'язаний з більшою схильністю до корупції [22]. Без сумніву, бачення світу людьми визначає їхні емоції, думки та афекти. Bai, Liu, & Kou провели дослідження, яке продемонструвало, що віра в справедливий світ сприяє зменшенню сприйняття корупції, що своєю чергою призводить до зменшення намірів вчиняти корупційні дії [3]. Таким чином, якщо середовище сприймається як висококорумповане, то схильність до такої самої поведінки буде стрімко зростати. Так само, даючи хабар, люди виявляють інший бік власної поведінки, тісно пов'язаний з їхнім сприйняттям норм і правил, за якими вони живуть [8]. Якщо існує низький рівень поваги до закону, то вигоди від корупційної поведінки будуть більшими. Усвідомлення того, що оточення поводиться нечесно, сприяє подальшому поширенню такої поведінки.

Люди можуть виявляти корупційні дії або підтримувати корупцію через особисті риси. Kavisha Pillay, виділяючи риси особистості, які можуть призвести до корумпованої поведінки, звертає увагу на порушення емпатії, егоцентризм, схильність до маніпулювання, схильність перекладати провину на інших, жадібність [12].

У дослідженнях Лозинського О. М. йдеться, що індивідуально-психологічними чинниками толерантності громадян до корупції є психологічна незрілість, занижена самооцінка, мотиваційні конфлікти та амбівалентність ставлення до корупції, некомпетентність, маніпулятивний вплив на емоційну та мотиваційно-вольову сферу громадян. Індивідуально-психологічними чинниками ініціаторів корупційних дій є де-

структивна соціалізація, несформованість морального самоконтролю (морально-етичної відповідальності), жадібність, владо-та грошоманія, макіавеллізм, захисні механізми психіки, такі як регресія, раціоналізація, витіснення тощо [1].

Існують і деякі специфічні характеристики осіб з корупційною поведінкою, найважливіші з яких описуються терміном «темна тріада» [24]. Ця назва охоплює три антисоціальні симптоми, які тісно пов'язані з перевищенням соціальних норм. Зокрема, це такі риси, як макіавеллізм, нарцисизм та психопатія. Макіавеллізм проявляється в маніпулятивності та хитрощах особистості. Нарцисизм означає егоцентризм чи прагнення переваги. Психопатія відрізняється високою імпульсивністю, черствістю та холодністю. Подібні риси особистості показують і інші дослідження.

Люди з високим рівнем прояву рис «темної тріади», як вважають Linton, Power, використовують хитрі засоби для досягнення особистих цілей, мало переймаючись інтересами інших [13]. Jones, Figueredo та O'Boyle показують, що загальні риси «темної тріади», такі як маніпуляція, черствість та егоїзм, позитивно прогнозують навмисну токсичну поведінку [11; 14].

У дослідженнях Egan et al., Azizli et al., Roeser et al. риси темної тріади особистості (тобто макіавеллізм, нарцисизм і психопатія) пов'язуються з неетичною та корупційною поведінкою [5; 2; 16]. Ці дослідження показують, що макіавеллісти часто маніпулюють іншими заради особистої вигоди, нехтуючи благополуччям інших, а нарциси неблаганні і токсичні, коли мають владу. А люди з психопатією, за даними Sobhani та Bechara, мають багато поведінкових характеристик, які спостерігаються у пацієнтів з ураженням вентромедіальної префронтальної кори та мигдалеподібного тіла [20]. Цей висновок став нейронауковим доказом того, чому психопати вдаються до корумпованої та аморальної поведінки. Тому, враховуючи загалом антисоціальний і соціально небажаний характер рис «темної тріади», ми зробили припущення, що макіавеллізм, нарцисизм і психопатія передбачають схильність до корупційної поведінки.

Риси «темної тріади» характеризуються соціальною неприязню, маніпулятивною поведінкою та іншими проявами недоброчесної поведінки і пов'язані з тривогою [6]. Хоча за цими дослі-

дженнями макіавеллізм, нарцисизм та психопатія демонструють різні взаємини з тривогою, можна стверджувати, що тривога про гроші чи фінансове становище – це інший вимір, який може бути пов'язаний з «темною тріадою». Відчайдушна жага грошей може підштовхнути людей мати корупційний намір, якщо до того буде нагода, і серед них багато людей з темною стороною особистості. Таким чином, риси «темної тріади» позитивно пов'язані з фінансовою тривогою.

Фінансову тривогу можна визначити як психологічне занепокоєння та нездорове ставлення до думок, залучення та ефективного управління особистими фінансами [19]. Фінансова тривога може діяти як шлюз, через який риси «темної тріади» впливають на корупційну поведінку.

Макіавеллісти мають низький рівень емоційного інтелекту, а особи з низьким емоційним інтелектом не здатні виражати емоції, а отже, не здатні ефективно управляти стресовими ситуаціями [23; 18]. Це свідчить про те, що макіавеллісти можуть бути схильні до тривоги.

Нарциси мають почуття грандіозності та шукають уваги. Отже, вони відчувають розрив між своїм небажаним Я і фактичним Я [9]. Тому нарциси страждають через проблеми з самооцінкою, а це, як було показано, пов'язано з тривогою [4].

У психопатів відсутні докори сумління та почуття провини. Проте дослідження показали, що психопати переживають занепокоєння через їхню антисоціальну поведінку та ризики, які з цим пов'язані [17].

Тривога може призвести до мобілізації різних видів психологічних і фізіологічних ресурсів, щоб утекти або уникнути небезпеки [15]. Таким чином, особи, що прагнуть послабити свої емоційні страждання, можуть приймати ідеї та поведінку, які містять корупційні наміри та дії.

Дослідження психологічних механізмів, що пов'язують риси «темної тріади» з фінансовою тривогою та схильністю до корупційної поведінки, обмаль. Тож, на нашу думку, серед чинників, що здатні передбачити корупційні наміри, можна виокремити фактор влади (сили), особистісні риси корумпованої особистості (егоцентризм, відсутність почуття провини та ін.), моральні риси

(маніпулятивність, схильність використовувати інших для досягнення власних цілей) та характеристики самооцінки (негативної самооцінки чи відчуття провини).

Кожна риса «темної тріади» може мати унікальний набір особливостей, але всі три риси також мають дещо спільне. Як доводить Jones у власних дослідженнях, усі три риси пов'язані з бажанням отримати прибуток за рахунок інших [10]. Тим самим «темна тріада» може провокувати або підсилювати прояви корупційної поведінки. Так, Goldberg, Lewis, досліджуючи грошову поведінку, вказують, що особи, для яких гроші є символом влади, переконані, що за них можна купити прихильність людей та контролювати їх [7]. Цих осіб можна поділити на три типи: «маніпулятори» (маніпулювання людьми дає їм змогу відчувати себе менш безпорадними та фрустрованими, не переймаючись, що обдурюють людей), «будівники імперій» (які заперечують власну залежність від оточення, прагнуть до того, щоб зробити їх залежними від себе), «хрещені батьки» (використовують гроші для хабарів та контролю, забезпечуючи собі отримання задоволення). Ця типологія, на нашу думку, збігається з характеристиками «темної тріади». Макіавеллізм визначається стратегічним та хитрим підходом до досягнення цілей, навіть якщо це стосується використання маніпуляцій та обхідних методів. Нарцисизм характеризується егоцентризмом, потребою у визнанні й підвищеному самооцінюванні. Психопатія містить у собі високу імпульсивність, безвідчутність, брак емпатії та можливість виявлення асоціальних поведінкових ознак.

Таким чином, аспекти грошової поведінки й риси «темної тріади» можуть бути пов'язані певним чином зі схильністю до корупційної поведінки. Особи з вираженим макіавеллізмом більш схильні до фінансових стратегій та дій, що дозволяють досягти своїх матеріальних цілей, навіть якщо це вимагає маніпуляцій чи використання інших. Нарциси мають великі амбіції у сфері матеріального благополуччя і витрачають гроші на предмети, які підсилюють їхнє власне враження про себе. Психопати більш схильні до ризикованих фінансових рішень, імпульсивних витрат або навіть фінансової маніпуляції, також через брак емпатії та здатність використовувати інших. Важливо врахову-

вати, що ці особливості можуть виявлятися в різних ступенях у конкретних людей, і не всі вони з певною рисою будуть виявляти таку поведінку. Також слід зауважити, що інші фактори, такі як середовище й виховання, теж впливають на формування особистості та поведінку.

Наостанок хочемо зауважити, що в дослідженні йдеться про схильність до корупційної поведінки, це підкреслює той факт, що соціокультурні, економічні та ситуативні змінні можуть взаємодіяти з психологічними змінними, створюючи умови, за яких будь-яка особа може обирати інший вектор поведінки.

Список використаних джерел

1. Лозинський О. М. Психологія політичної корупції : монографія. Вид. 2-ге, доп. Львів : Сполом, 2017. 368 с.
2. Azizli N., Atkinson B. E., Baughman H. M., Chin K., Vernon P. A., Harris E., et al. Lies and crimes: Dark Triad, misconduct, and high-stakes deception. *Personality and Individual Differences*. 2016. Vol. 89. P. 34–39. URL: 10.1016/j.paid.2015.09.034.
3. Bai B., Liu X., Kou Y. Belief in a just world lowers bribery intention. *Asian Journal of Social Psychology*. 2016. Vol. 19. Iss. 1. P. 66–75. URL: <https://doi.org/10.1111/ajsp.12108>.
4. Bajaj B., Robins R. W., Pande N. Mediating role of self-esteem on the relationship between mindfulness, anxiety, and depression. *Personality and Individual Differences*. 2016. Vol. 96. P. 127–131. URL: https://www.researchgate.net/profile/Richard-Robins-2/publication/297659660_Mediating_role_of_self-esteem_on_the_relationship_between_mindfulness_anxiety_and_depression/links/61a512168c253c45f695f5b3/Mediating-role-of-self-esteem-on-the-relationship-between-mindfulness-anxiety-and-depression.pdf.
5. Egan V., Hughes N., Palmer E. J. Moral disengagement, the dark triad, and unethical consumer attitudes. *Personality and Individual Differences*. 2015. Vol. 76. P. 123–128. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S019188691400703X>.
6. Fang Y., Niu Y., Dong Y. Exploring the relationship between narcissism and depression: The mediating roles of perceived social support and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*. 2021. Vol. 173. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886920307959?via%3Dihub>.
7. Goldberg H., Lewis R. Money Madness: The Psychology of Saving, Spending, Loving and Hunting Money. London : Springwood, 1978.
8. Guerrero M., Rodríguez-Oreggia E. On the individual decisions to commit corruption: A methodological complement. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 2008. Vol. 65. Iss. 2. P. 357–372. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2005.09.006>.
9. Hajhoseiny S., Fathi Z., Shafiei H. Are those with darker personality traits more willing to corrupt when they feel anxious? *Iranian Journal of Management*

Studies. 2019. Vol. 12. No. 3. P. 451–479. URL: https://ijms.ut.ac.ir/article_71059_41dd1e0a98aa86f0867833a3934d572e.pdf.

10. Jones D. N. What's mine is mine and what's yours is mine: the Dark Triad and gambling with your neighbor's money. *Journal of Research in Personality*. 2013. Vol. 47. Iss. 5. P. 563–571. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0092656613000573>.

11. Jones D. N., Figueredo A. J. The core of darkness: uncovering the heart of the Dark Triad. *European Journal of Personality*. 2013. Vol. 27. Iss. 6. P. 521–531. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/per.1893>.

12. Kavisha Pillay. The psychology of corruption. URL: <https://www.corruptionwatch.org.za/the-psychology-of-corruption/>.

13. Linton D. K., Power J. L. The personality traits of workplace bullies are often shared by their victims: is there a dark side to victims? *Personality and Individual Differences*. 2013. Vol. 54. Iss. 6. P. 738–743. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886912005685>.

14. O'Boyle E. H., Forsyth D. R., Banks G. C., McDaniel M. A. A meta-analysis of the Dark Triad and work behavior: a social exchange perspective. *Journal of Applied Psychology*. 2012. Vol. 97. Iss. 3. P. 557–579. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2011-24470-001>.

15. Rachman S. Fear of contamination. *Behaviour Research and Therapy*. 2004. Vol. 42. Iss. 11. P. 1227–1255. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0005796704001378?via%3Dihub>.

16. Roeser K., McGregor V. E., Stegmaier S., Mathew J., Kübler A., Meule A. The Dark Triad of personality and unethical behavior at different times of day. *Personality and Individual Differences*. 2016. Vol. 88. P. 73–77. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886915005747>.

17. Sandvik A. M., Hansen A. L., Hystad S. W., Johnsen B. H., Bartone P. T. Psychopathy, anxiety, and resiliency – psychological hardiness as a mediator of the psychopathy–anxiety relationship in a prison setting. *Personality and Individual Differences*. 2015. Vol. 72. P. 30–34. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0191886914004541>.

18. Schutte N. S., Malouff J. M., Bobik C., Coston T. D., Greeson C., Jedlicka C., Rhodes E., Wendorf G. Emotional intelligence and interpersonal relations. *The Journal of Social Psychology*. 2001. Vol. 141. Iss. 4. P. 523–536. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11577850/>.

19. Shapiro G. K., Burchell B. J. Measuring financial anxiety. *Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics*. 2012. Vol. 5. Iss. 2. P. 92–103. URL: https://www.researchgate.net/publication/254734180_Measuring_Financial_Anxiety.

20. Sobhani M., Bechara A. A somatic marker perspective of immoral and corrupt behavior. *Social Neuroscience*. 2011. Vol. 6. P. 640–652. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17470919.2011.605592>.

21. Tan X., Liu L., Huang Z., Zheng W., Liang Y. The Effects of General System Justification on Corruption Perception and Intent. *Frontiers in Psychology*. 2016. Vol. 7. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2016.01107/full>.

22. Tan X., Liu L., Zheng W., Huang Z. Effects of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on corrupt intention: The role of moral outrage. *International Journal of Psychology*. 2016. Vol. 51. Iss. 3. P. 213–219. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25683842/>.

23. Tsirimokou C., Richardson C., Palaskas T. Emotional intelligence and Machiavellianism: A meta-analysis. *Hellenic Journal of Psychology*. 2021. Vol. 18. P. 311–328. URL: <file:///C:/Users/Tip/Downloads/8155-22090-1-PB.pdf>.

24. Zhao H., Zhang H., Xu Y. Does the dark triad of personality predict corrupt intention? The mediating role of belief in good luck. *Frontiers in Psychology*. 2016. Vol. 7. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2016.00608/full>.

Антон Захаров,

заступник начальника кафедри забезпечення військ (сил)
Військової академії (м. Одеса)

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Управління персоналом у Збройних Силах України (далі – ЗСУ) передбачає низку аспектів, основними з яких є планування та реалізація процесів мобілізації та набору нового військового персоналу і фахівців; планування та впровадження програм професійного навчання і підвищення кваліфікації; забезпечення професійного розвитку військовослужбовців; планування і управління кар’єрою військовослужбовців; оцінку й визначення потреб у кадрах та їх розподіл; забезпечення мотивації та заохочення особового складу для забезпечення високої морально-психологічної і бойової готовності; забезпечення соціальних гарантій, компенсацій та пільг для військовослужбовців і ветеранів служби; організацію процесу виходу на пенсію та подальший супровід військовослужбовців після закінчення служби; розвиток лідерських якостей військовослужбовців та корпоративної (професійної) культури.

Результати узагальнення наукових публікацій з теми дослідження [1; 2; 3; 4; 5] дозволяють зробити висновок, що управління військовим персоналом означає систематичну координацію та керівництво діяльністю особового складу з метою досягнення стратегічних і тактичних цілей збройних сил. Цей процес охоплює низку аспектів, спрямованих на оптимальне

використання людських ресурсів для забезпечення ефективності та бойової готовності військ. Дослідження публікацій військових педагогів дозволяє стверджувати, що основні аспекти управління військовим персоналом містять:

- планування і розподіл ресурсів, зокрема визначення кількості та якісного складу військового персоналу, необхідного для виконання завдань, а також розподіл його за різними військовими галузями та функціями;

- набір персоналу на військову службу та рекрутинг, зокрема відбір та прийом на службу нових військовослужбовців, забезпечення їхньої належної підготовки та відповідності вимогам служби;

- забезпечення постійного професійного розвитку військовослужбовців, включно з навчанням нових технологій, тактичних прийомів та лідерських навичок;

- створення ефективної системи лідерства, що охоплює мотивацію військовослужбовців, підтримку їхнього високого морального та бойового духу;

- управління кадровими ресурсами, вирішення питань, пов'язаних із заміною, перепрофілюванням, підтриманням здоров'я та добробутом військовослужбовців;

- забезпечення дотримання адміністративних і правових стандартів у галузі управління військовим персоналом, включно з дотриманням прав військовослужбовців, їхніх соціальних гарантій та етичних норм;

- збір та аналіз даних щодо ефективності використання персоналу, розробка звітів та рекомендацій для подальшого вдосконалення системи управління.

Усі ці аспекти мають на меті забезпечення належного функціонування та готовності Збройних Сил для виконання своїх завдань у будь-який момент.

Підготовка майбутніх офіцерів Збройних Сил України до управління персоналом має кілька особливостей. Основою є військова підготовка, яка охоплює навчання тактичних і стратегічних аспектів військової діяльності, розуміння організації військової структури, ведення бойових дій, військової техніки й тактичного маневрування.

Офіцери мають також розуміти психологічні аспекти війни та воєнного конфлікту, що передбачає вміння працювати з військовослужбовцями, які пережили стресові ситуації, а також вміння керувати власним стресом і морально-психологічним станом свого підрозділу.

У майбутніх офіцерів також формуються навички лідерства, комунікації та управління персоналом. Вони повинні вміти мотивувати своїх підлеглих, розвивати командний дух та ефективно комунікувати як у мирний, так і в конфліктний час.

Важливо мати розуміння правових аспектів управління персоналом, включаючи Дисциплінарний статут ЗСУ, права та обов'язки військовослужбовців, а також міжнародні норми щодо прав людини під час воєнного конфлікту.

Офіцери також повинні мати розуміння соціальних аспектів управління персоналом, зокрема управління в умовах гендерної рівності та взаємодії з місцевими спільнотами.

Після базової підготовки офіцери можуть проходити додаткові курси, тренінги та семінари з управління персоналом для покращення своїх навичок і знань.

Зазначимо, що ЗСУ розвиваються, враховуючи сучасні виклики й потреби, тому підготовка майбутніх офіцерів охоплює широкий спектр аспектів, необхідних для ефективного управління персоналом у різних умовах та ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Шпанчук Г. В. Аналіз систем кадрового менеджменту армій провідних країн світу щодо управління кар'єрою військовослужбовців. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняховського*. 2015. № 1. С. 122–126.
2. Коваль О. Проблеми управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час й особливий період та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 4. С. 101–110.
3. Ємцов А. А., Агаєва Н. С., Шпанчук Г. В., Смірнов І. І. Управління кар'єрою військовослужбовців за військовими званнями – наближення до стандартів НАТО. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняховського*. 2022. № 1. С. 78–85.
4. Рибидайло А. А., Прокопенко О. С., Терещенко С. А. Концептуальна модель управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. І. Черняховського*. 2020. № 2. С. 102–109.

5. Діденко О. В., Галімов А. В., Довгань В. І. Педагогічні засади формування управлінської культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 4. С. 179–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2017_4_17.

Роман Красновський,

слухач 5-го курсу

Пенітенціарної академії України;

науковий керівник: Оксана Гончаренко,

доктор економічних наук, професор,

начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін

Пенітенціарної академії України

SOFT SKILLS ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ВМІННЯ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ

В умовах війни функції, покладені на працівників Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), дещо трансформувались, оскільки з'явилася ще одна категорія – військовополонені. ДКВС України щоденною непомітною зовні працею сприяє обмінам і поверненню українських полонених. Як зазначив А. Галай, «ми сприяємо обмінам: по-перше, гідним поведінкам з полоненими; по-друге, оперуємо повною і точною інформацією про їх кількість та характеристику (війська, звання, національність, стан здоров'я тощо). І третє, кожен обмін супроводжується узгоджувальними складними процесами» [1, с. 47].

З виконанням покладених нових функцій виникли відповідно нові ризики, а саме: збільшився рівень небезпеки під час виконання посадових обов'язків, загроза масових ракетних обстрілів підвищує рівень емоційної напруги персоналу, що ускладнює оперативне прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності та підвищеної відповідальності персоналу за засуджених, які відбувають покарання у виправних закладах, щодо забезпечення їх безпеки.

Ефективне виконання персоналом ДКВС України своїх професійних обов'язків у складних і динамічних умовах потребує від них розвитку професійних умінь та навичок, які належать до так званих *soft skills* (гнучкі вміння й навички).

Виконання посадових обов'язків персоналом ДКВС України в таких умовах вимагає наявності таких умінь і навичок, як: ро-

бота в команді і взаємодія з іншими підрозділами та службами; комунікативні навички в колективі та із засудженими, які відбувають покарання в установах виконання кримінальних покарань; робота з військовополоненими та особами, які засуджені за ст.ст. 111, 114 Кримінального кодексу України; стресостійкість; критичне і варіативне мислення; навички самомотивації та вміння мотивувати інших людей; здатність приймати обгрунтовані рішення; здатність діяти соціально відповідально і свідомо тощо. Усі зазначені вище вміння є гнучкими, вони належать до так званих *soft skills*.

Під час підготовки персоналу ДКВС України перевагу надають вивченню *hard skills* (тверді навички) або так звані професійні компетентності, які безпосередньо необхідні для виконання службових обов'язків, тоді як *soft skills* (м'які вміння) залишаються поза увагою, тому персонал повинен їх набувати самостійно, безпосередньо виконуючи поставлені завдання.

Для персоналу установ виконання покарань, що постійно взаємодіє із засудженими, *soft skills* (гнучкі вміння та навички) допомагають налагодити контакти, а також взаємодіяти між собою в команді для досягнення поставлених цілей. Такі навички формуються завдяки бажанню опанувати конструктивне спілкування, вмінню слухати співрозмовника, вміти встановити контакт з різними категоріями засуджених і військовополоненими.

Вчені по-різному трактують *soft skills*, але переважна більшість дослідників вважають, що тепер такі вміння й навички є дуже важливими, бо значно полегшують роботу працівника, тому їх необхідно спеціально формувати, в тому числі виховувати толерантність до невизначеності [2, с. 112] та стрес-менеджмент як професійно значущі для працівника ДКВС України *soft skills* [3, с. 43].

До *soft skills* працівника ДКВС України належать: 1) комунікабельність – уміння слухати, ставити питання і виявляти зацікавленість до співрозмовника; 2) «емоційний інтелект» – здатність розуміти, усвідомлювати та управляти своїми емоціями і психологічним станом (стрес-менеджмент). Розвиваючи свій «емоційний інтелект», ми стаємо уважнішими до себе, це дозволяє нам краще розуміти інших людей, їхні мотиви й поведінку.

Отже, професійна діяльність працівників ДКВС України характеризується високим рівнем ризиків, пов'язаних з несенням

служби в установах виконання покарань та роботою зі специфічним контингентом, а саме засудженими, ув'язненими та військовополоненими. Це потребує швидкої реакції на зміни та умови роботи/служби, вміння розподіляти ресурси й управляти своїм часом. Оскільки професійна діяльність працівників ДКВС України тісно пов'язана з розв'язанням різноманітних проблем, з агресивною поведінкою людей та їхніми індивідуальними особливостями, пріоритетами, потребами, почуттями, пристрастями тощо, тому персоналу ДКВС України треба самостійно формувати soft skills як професійно значущі вміння й навички.

Список використаних джерел

1. Галай А. О., Третяк Н. М. Участь Державної кримінально-виконавчої служби України в процесі обміну. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 лист. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 46 с.

2. Тюріна В. О., Лисяк М. В., Медведєва А. А., Харітонова В. М. Формування толерантності до невизначеності як якості особистості майбутніх офіцерів поліції в процесі професійної підготовки. *Modern vision of Implementing Innovations in Scientific Studies* : матеріали I науково-теоретичної конференції (Софія (Болгарія), 31.03.2023 р.). 2023. С. 111–115.

3. Тюріна В. О. Формування стрес-менеджменту як визначального професійно значущого гнучкого уміння (soft skills) майбутнього працівника сектору безпеки й оборони. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України* : тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 травня 2023 р.). Харків : НАНГУ, 2023. С. 41–45.

Оксана Мірошниченко,

доцент, кандидат психологічних наук,
начальник кафедри психології Пенітенціарної академії України;

Юлія Шарапова,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

На сьогоднішній день в Україні все більш актуальним постає питання про різноманітні підходи в роботі з військовополоненими, враховуючи їхні потреби та досвід. Робота з військовополоненими є важливою та відповідальною справою, яка містить ряд важливих аспектів, що охоплюють фізичні, психологічні та соціальні потреби. Це надання медичної допомоги для фізич-

ного відновлення, психологічна підтримка для подолання стресу і травм, а також реабілітаційні програми для повернення до повсякденного життя. Крім того, робота з військовополоненими передбачає створення безпечного й підтримувального середовища. Також важливим є забезпечення доступу до освіти, професійної реабілітації та інших послуг, що сприяють їхньому інтегруванню в суспільство після повернення з полону чи військової служби. Невід'ємна частина – гендерно чутливий підхід, який враховує різні вимоги, потреби, досвід полонених залежно від їхньої статі або гендерної ідентичності.

Гендерно чутливий підхід передбачає розуміння того, що стать і гендерна ідентичність можуть впливати на спосіб сприйняття інформації, способи вираження емоцій, ставлення до себе та інших, а також на потреби у психологічній підтримці та терапії.

Женевська конвенція про захист жертв війни, яка була ухвалена 1949 року, містить ряд положень, що стосуються застосування гендерного чутливого підходу щодо військовополонених. Ось кілька ключових аспектів:

1. Заборона дискримінації. Згідно зі статтею 3 всі особи, які не беруть участі у воєнних діях, повинні бути трактовані з повагою до їхньої особистості, гендеру та інших факторів і не можуть бути об'єктом дискримінації на підставі їхньої статі або будь-яких інших причин.

2. Захист осіб, ув'язнених за участь у конфлікті. Згідно зі статтею 14 військовополонені особи мають право на гуманне та справедливе поводження без будь-якої форми дискримінації, включаючи їхню стать.

3. Медична допомога та захист. Женевська конвенція забезпечує захист для всіх військовополонених, незалежно від їхньої статі, у тому числі доступ до медичної допомоги та захисту від будь-яких форм насильства або знущань.

4. Спеціальний захист жінок. Женевська конвенція передбачає спеціальний захист для вагітних жінок та жінок з дітьми, що перебувають у полоні, з метою забезпечення їхнього благополуччя та безпеки.

5. Гуманне поводження та захист від сексуального насильства. Конвенція встановлює обов'язок гуманного поводження

з усіма військовополоненими та захист їхньої особистості від будь-яких форм сексуального насильства чи знущань [7].

Ці положення підкреслюють необхідність застосування гендерно чутливого підходу в роботі з військовополоненими та гарантують їм права і захист незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності.

Гендерний підхід – це стратегія, що забезпечує врахування інтересів і досвіду жінок та чоловіків як невід’ємної складової планування, реалізації, моніторингу та оцінювання програм у різних сферах для отримання жінками та чоловіками рівних благ [4, с. 81–85].

Гендерно чутливий підхід у роботі з військовополоненими полягає в тому, що він дозволяє враховувати індивідуальні потреби, досвід та перспективи чоловіків і жінок, які пережили воєнні конфлікти та перебували в полоні. Чоловіки й жінки переживають воєнні події та перебування в полоні по-різному. Наприклад, жінки можуть стикатися зі специфічними викликами, пов’язаними зі статевою дискримінацією або насильством, тоді як чоловіки можуть відчувати тиск стереотипів маскуліності. Гендерно чутливий підхід допомагає враховувати різницю в потребах та вимогах при розробці програм і послуг для реабілітації та підтримки військовополонених [5, с. 31–33].

Гендерні стереотипи та соціальні очікування можуть впливати на доступ до послуг та підтримку для військовополонених. Наприклад, у багатьох культурах чоловікам може бути складніше відкрито висловлювати свої емоції чи шукати допомогу. Гендерно чутливий підхід допомагає виявляти й подолати такі стереотипи, створюючи більш інклюзивні та доступні програми й послуги. Гендерні відмінності можуть впливати на потреби військовополонених у підтримці та реабілітації. Наприклад, деякі програми можуть бути більш ефективними для чоловіків, тоді як інші – для жінок. Гендерно чутливий підхід допомагає враховувати ці різноманітні потреби та розробляти відповідні програми [1].

Гендерно чутливий підхід з військовополоненими містить ряд важливих компонентів, спрямованих на забезпечення індивідуального та гуманного підходу до кожної особи незалежно від її гендерної ідентичності. Робота з військовополоненими може базуватися на різних підходах, спрямованих на забезпе-

чення їхнього фізичного, психологічного та соціального відновлення. Ось кілька основних підходів:

Медичний підхід. Цей підхід фокусується на наданні медичної допомоги та лікуванні травм і захворювань, які виникли внаслідок воєнного конфлікту або перебування в полоні. Охоплює медичні огляди, оперативне лікування, реабілітацію та психотерапевтичну підтримку. Для жінок-військовополонених важливим аспектом є вагітність, пологи та репродуктивне здоров'я. Жінки можуть мати специфічні психологічні потреби під час перебування в полоні або після нього. Тому такий підхід містить надання психологічної підтримки та консультування для подолання стресу, тривоги та інших психічних труднощів. Забезпечення гігієнічних умов та дотримання особистої гігієни є важливим аспектом медичного підходу до військовополонених жінок. Це стосується надання доступу до води, мила, засобів для гігієни та інших необхідних матеріалів. Після визволення військовополонених (як чоловіків, так і жінок) необхідно забезпечити медичний огляд та контроль за їхнім станом здоров'я, включно з виявленням та лікуванням будь-яких травм, захворювань або психічних проблем, що виникли під час перебування в полоні [6].

Психологічний підхід спрямований на психологічну підтримку та психосоціальну реабілітацію військовополонених. Охоплює психотерапію, консультування, психологічну підтримку для подолання стресу, травм та інших психологічних наслідків воєнного конфлікту. У жінок і чоловіків різне сприйняття ситуації в полоні та стратегії подолання стресу. Тому військовополонені жінки й чоловіки можуть мати різний спосіб реагування на стресові ситуації і травматичні події. Наприклад, деякі дослідження показують, що жінки частіше виявляють емоційні реакції на стрес, тоді як чоловіки можуть проявляти більше фізичних симптомів. Також військовополонені жінки й чоловіки можуть мати різні потреби в психологічній підтримці та реабілітації. Наприклад, жінки можуть потребувати більшої емоційної підтримки та можливості висловлення своїх почуттів, тоді як чоловіки можуть більше цінувати стратегії активної розваги або роботи. Жінки та чоловіки можуть стикатися зі статево-специфічними травмами або проблемами, які виникають унаслідок воєнних дій

чи перебування в полоні. Наприклад, жінки можуть бути більш вразливі до сексуального насильства, тоді як чоловіки можуть стикатися з іншими формами фізичного насильства або травм [2].

Соціальний підхід орієнтований на відновлення соціального функціонування та інтеграцію військовополонених у суспільство. Охоплює надання підтримки в пошуку роботи, житла, навчання та інших аспектів повсякденного життя. Соціальна роль жінки й чоловіка може відрізнятись в різних культурах і суспільствах. Жінки можуть мати особливу відповідальність та обов'язки у сім'ї, насамперед щодо опіки про дітей, які можуть потребувати додаткової підтримки та послуг у зв'язку з їхнім статевим статусом.

Правовий підхід забезпечує захист прав військовополонених від будь-якої форми дискримінації, насильства чи порушення їхніх особистих кордонів. Також він містить юридичну допомогу, правову консультацію та захист у судових процедурах. Жінки частіше стають жертвами сексуального насильства у воєнних конфліктах, тому правовий підхід може бути спрямований на забезпечення їхнього захисту, правосуддя та відшкодування шкоди. Правовий підхід може стосуватися захисту прав матері та підтримки материнства для жінок, які перебувають у полоні чи стикаються з іншими військовими труднощами, що впливають на їхні сімейні обов'язки та стосунки.

Гуманітарний підхід спрямований на забезпечення основних життєвих потреб військовополонених, таких як харчування, проживання, медична допомога та безпека. Стосується надання гуманітарної допомоги та реагування на негайні потреби. Гуманітарний підхід до військовополонених жінок може бути більш спрямованим на захист від сексуального насильства та інших форм гендерно специфічних проблем, яких вони можуть зазнати внаслідок воєнного конфлікту. Це може охоплювати надання безпечних притулків, медичної та психологічної допомоги, а також підтримки у відновленні після сексуального насильства [3].

Отже, гендерно чутливий підхід у роботі з військовополоненими важливий для забезпечення більш ефективної, інклюзивної та рівної підтримки і реабілітації для всіх, хто пережив воєнні конфлікти та перебування в полоні. Гендерно чутливий підхід відповідає принципам гендерної рівності та прав людини, забез-

печуючи рівні умови доступу до підтримки та послуг для всіх військовополонених незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності. Ці підходи можуть використовуватися окремо або в комбінації залежно від потреб та контексту кожної конкретної ситуації. Важливою є координація та інтеграція цих підходів для забезпечення комплексної та ефективної підтримки військовополоненим.

Список використаних джерел

1. Ананьїн В. О. Психологія і педагогіка військових колективів : навчальний посібник. Київ : ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 274 с.
2. Кокур О. М. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.
3. Крикун-Труш А. П. Сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом: воєнний злочин, злочин проти людяності чи геноцид. *Гендерний вимір війни* : результати аналітичного дослідження / упоряд. Аналітичний центр ЮрФем Асоціації жінок-юристок України ЮрФем. Львів, 2023. С. 76–83.
4. Кусяк Л. М. Війна та полон: виклики та труднощі для українських жінок-військовослужбовиць. *Гендерні студії: міждисциплінарні дослідження актуальних проблем соціальних відносин* : збірник тез доповідей учасників постійно діючого науково-практичного семінару (м. Львів, 16 червня 2023 року). Львів, 2023. С. 81–85.
5. Макар Л. М. Дієвість соціально-психологічного впливу в роботі з різними групами клієнтів. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук-практ. конф. Харків : ХНПУ, 2019. С. 31–33.
6. Тюрина О. Вплив військових конфліктів на психічне здоров'я людини: короткий огляд зарубіжних досліджень. *Особистість, Суспільство, Війна*. Харків, 2022. С. 116–118.
7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

Світлана Назарко, кандидат економічних наук, доцент,
учений секретар Пенітенціарної академії України;
Світлана Суворова, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та
соціальних дисциплін Пенітенціарної академії України

РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ І РИНОК ПРАЦІ

Наприкінці минулого року Україна і ще 193 держави-члени ЮНЕСКО ухвалили Етичні принципи штучного інтелекту (ШІ). Документ визначає ключові проблеми, пов'язані з цією технологією, такі як посилення етнічних та гендерних упереджень, загрози для приватного життя та масового стеження. Водночас у ньому не йдеться про найпоширеніші страхи, пов'язані зі штучним інтелектом, а саме про заміну людей машинами та безробіття.

Штучний інтелект з'явився і активно розвивається з 2014 року як основа четвертої промислової революції Industry 4.0. Штучний інтелект (ШІ) вже давно перестав бути тільки предметом наукових досліджень і фантастичних фільмів. Нині це галузь, що активно розвивається, яка впливає на всі аспекти сучасного суспільства, включаючи ринок праці.

На сьогодні побудовані автоматизовані хірургічні комплекси, де роботи оперують людей. Крім того, як показала практика, нейромережі на 90 % точніше діагностують та ефективніше дають рекомендації щодо лікування.

На сучасних заправках роботизована рука відкриє бак, вставить шланг і заправить автомобіль. Тож фізична праця стане менш потрібною.

ChatGPT пише тексти, Midjourney створює графічні зображення, якими захоплюються люди, анімацію творять інші нейронні мережі — вже є відеоролики. Таких продуктів буде дуже багато, що істотно вплине на ринок праці. ШІ може писати простий код, створювати й редагувати зображення і текст. Однак досвід роботи з GPT-чатом показує, що всі контексти, які він генерує, потрібно ретельно перевіряти.

Освіта в Україні на 95 % базується на моделі минулого і буде трансформована у формі гейміфікації (прототип комп'ютерних ігор). Студенти зможуть віртуально навчатися

в інших країнах і отримувати міжнародні сертифікати. Зрештою, це вже відбувається.

Україна позиціонує себе як країна з діджиталізацією, тому викладачі використовують ГРТ і залучають студентів до роботи з ним. Однак масштабна мовна модель працює саме тоді, коли питання є дуже точними. Тому цей чат не замінює потреби у викладачах.

Студенти зможуть використовувати чат ГРТ для написання есе та курсових робіт. Донедавна роль цієї масштабної мовної моделі виконували різні тіньові контори, які писали контрольні та дипломи на замовлення. А тепер це роблять нейронні мережі. Причина в тому, що при великомасштабному моделюванні мови потрібно як мінімум напружуватися, щоб ставити правильні запитання. Тож ринок тіньових дипломів зникне через непотрібність.

Візьмемо, наприклад, журналістику. Ми вже активно розвиваємо такі тренди, як дїпфейки (штучно згенеровані новини). У майбутньому, завдяки моніторингу та аналізу соціальних мереж, писатимуться тексти про події автоматично. Незабаром це стане трендом. Однак людська інтерпретація новин матиме свою нішу.

Отже, розвиток штучного інтелекту вже сьогодні створює нові можливості для автоматизації та оптимізації різних процесів у сфері праці. Від виробництва до фінансів, від охорони здоров'я до торгівлі ШІ впроваджується в різноманітні галузі, змінюючи традиційні підходи до виробництва й управління бізнесом.

Однак цей процес не обминув ринок праці. ШІ вже сьогодні спричиняє певні пертурбації і виклики для працівників, компаній та урядів.

В аналізі, проведеному співробітниками Міжнародного валютного фонду (МВФ), йдеться, що розвиток технологій може призвести до того, що майже 40 % робочих місць у світі буде замінено штучним інтелектом.

А прогноз-аналітика Goldman Sachs шокує: «Протягом наступного десятиліття 300 мільйонів робочих місць можуть бути втрачені в усьому світі через штучний інтелект».

Штучний інтелект (ШІ) вже сьогодні має значний вплив на ринок праці у багатьох галузях. Ось деякі способи, якими це відбувається:

Виклики. *Автоматизація і роботизація:* ШІ здатний автоматизувати рутинні завдання та процеси в багатьох сферах,

від виробництва до обслуговування клієнтів. Це може призвести до зміни потреб у робочій силі та створення нових професій.

Аналітика даних і прогнозування: ШІ допомагає в аналізі великих обсягів даних та робить точніші прогнози в різних галузях, включаючи фінанси, маркетинг, логістику тощо. Це може змінити вимоги до робочих місць та навичок.

Медицина та біотехнології: ШІ використовується для аналізу медичних даних, діагностики хвороб, розробки ліків і терапії. Це може призвести до зміни у вимогах до медичних працівників та розвитку нових професій, пов'язаних з розробкою та управлінням технологіями у сфері охорони здоров'я.

Комп'ютерне зорове сприйняття і розпізнавання мови: ШІ використовується для розпізнавання облич, обробки зображень та голосових команд. Це може вплинути на ринок праці у сферах безпеки, реклами, розваг тощо.

Ефективність та автоматизація в управлінні: ШІ використовується для оптимізації бізнес-процесів, включаючи управління персоналом, логістику, фінанси і стратегічне планування.

Загалом штучний інтелект вже сьогодні змінює ринок праці, змінюючи вимоги до навичок та робочих місць, створюючи нові можливості й виклики для працівників у всіх галузях.

Ризики, пов'язані із впровадженням ШІ на ринку праці в Україні, охоплюють:

Втрата робочих місць: Якщо більше рутинних завдань автоматизується, це може призвести до втрати робочих місць для певних категорій працівників, які виконують ці завдання.

Нерівномірний вплив: вплив ШІ на ринок праці неоднаковий у різних секторах і регіонах. Деякі галузі можуть виграти від автоматизації та впровадження ШІ, тоді як інші можуть стати вразливими перед цими технологіями.

Нерівність: є ризик зростання нерівності між тими, хто має доступ до навчання та можливостей пристосуватися до нових умов ринку праці, і тими, хто не має такого доступу.

Використання даних: впровадження ШІ може також породжувати питання щодо приватності даних та їх використання, що може призвести до збільшення ризику порушення конфіденційності та безпеки даних.

Вплив на соціальні структури: розвиток ШІ може вплинути на соціальні структури та спричинити зміни в робочих відносинах та організаційних моделях, що може спричинити виклики в адаптації суспільства до цих змін.

Отже, впровадження штучного інтелекту на ринку праці України має безперечні переваги, але також потребує уваги до можливих ризиків та викликів, які він може спричинити.

Можливості. Хоча розвиток ШІ створює виклики, він також відкриває нові можливості для ринку праці.

1. Нові сфери розвитку: ШІ створює нові галузі й напрями, такі як розробка та обслуговування інтелектуальних систем, навчання машин, аналіз даних, кібербезпека та інші. Це відкриває нові можливості для працівників у цих секторах.

2. Підвищення продуктивності: Впровадження ШІ може підвищити продуктивність та ефективність праці, дозволяючи компаніям зосередитися на більш складних завданнях та інноваціях.

3. Реформа освіти: Розвиток ШІ вимагає перегляду системи освіти та навчання, щоб пристосувати її до потреб ринку праці. Нові програми й навички повинні бути внесені до навчальних планів, щоб готувати працівників до змін у робочому середовищі.

Штучний інтелект має значний вплив на ринок праці, створюючи як виклики, так і можливості для працівників.

Список використаних джерел

1. Назарко С. О. Впровадження штучного інтелекту в умовах цифровізації освіти. URL: https://maup.com.ua/assets/files/science/conf/problemimodernizacii_vipusk-15.pdf.

2. Комуś принесе прибуток, а комуś – звільнення? Як штучний інтелект вплине на ринок праці у світі. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/robota/yak-shtuchnyj-intelekt-vplyne-na-rynok-praczi-u-sviti/>.

3. Штучний інтелект забере роботу у мільйонів людей. Як ШІ вплине на ринок праці в Україні? URL: <https://expres.online/spetstema-2/shtuchnyj-intelekt-zabere-robotu-u-milyoniv-lyudey-yak-shi-vpline-na-rinok-pratsi-v-ukraini>.

4. Штучний інтелект вплине на 40 % робочих місць на глобальному ринку праці – МБФ. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/33972/2024-01-15-shtuchnyj-intelekt-vplyne-na-40-robochykh-mists-na-globalnomu-rynku-pratsi-mvf/>.

5. Як штучний інтелект вплине на ринок праці в Україні та в чому ризики. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230523-yak-shtuchnyj-intelekt-vplyne-na-rynok-praczi-v-ukrayini-ta-v-chomu-ryzyky/>.

Оксана Піднебесна,
здобувачка вищої освіти Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Оксана Гончаренко,
доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

У сучасних реаліях розвитку демократії й побудови громадянського суспільства особливо актуалізується проблематика гендерної рівності персоналу. Практично всі сфери суспільної діяльності певною мірою пов'язані з гендерними особливостями, які проявляються в економічному, соціальному, морально-психологічному, правовому та інших аспектах, а відповідно гендерний компонент є важливим індикатором, який необхідно враховувати в системі управління персоналом організації. Проте більшість організацій переважно нехтують використанням гендерного підходу в управлінні персоналом.

На сьогодні становище жінки та її роль у суспільстві – мірило його прогресу, тому жіноче питання є загальнонаціональним і повинно вирішуватися зусиллями всього суспільства. Ситуація, яка існує в сучасній системі управління, віддзеркалює те, що ми маємо в суспільстві, тобто, якщо в суспільстві низький рівень розуміння гендерної рівності з погляду стереотипних соціальних ролей, то це знаходить своє відображення і в управлінні персоналом [1, с. 102–103].

На думку вчених, традиційна чоловіча культура створює три суттєвих бар'єри для рівності чоловіка й жінки, такі як:

1. Загалом жінки хочуть бачити залежними, запобігливими, скромними виконавицями, тоді як чоловіків закликають бути незалежними, здатними до конкуренції, спрямованими на дію.

2. Задля обрання на відповідальну посаду жінка повинна спочатку продемонструвати свою реальну компетентність, тоді як чоловікові достатньо мати потенційну компетентність.

3. Існує думка, що моральність і висока посада – речі несумісні, і жінки не прагнуть службових вершин, не бажаючи ставити під загрозу свої сімейні стосунки й цінності [2, с. 88–89].

Варто зазначити також, що перепонами професійного зростання жінок на державній службі чи в будь-якій іншій сфері є брак часу та ресурсів. На державній службі в Україні зайняті переважно жінки середнього віку від 35 років, які мають сім'ї та обов'язки з догляду за дітьми, літніми батьками або іншими родичами (а це в середньому 45–55 годин на тиждень). Такий режим подвійного навантаження у жінок на роботі і вдома призводить до постійного емоційного та фізичного перенапруження й перевтоми жінок і як наслідок, може супроводжуватися психологічним, емоційним, а іноді й фізичним відстороненням від службової активності. Таким чином, жінки в Україні, з одного боку, беруть активну участь в управлінні персоналом, а з іншого – фактично не впливають на прийняття рішень [3, с. 22–23].

Оцінка наукових досліджень вказує на те, що в порівнянні компетентностей жінок та чоловіків можна визначити певні відмінності, які існують у чоловічому й жіночому менеджменті, такі як: уміння критично мислити, швидко реагувати на зміни, адаптивність тощо.

У випадку, коли жінка відчуває себе соціально захищеною, за умови, що вона щаслива в шлюбі, родині, то надає меншого значення своїм стосункам з колегами і, як правило, не прагне до лідерства в організації. Проте вона може прагнути ствердження самостійного статусу з метою самоактуалізації і підтвердження власної «повноцінності». Життя чоловіка наповнене проблемами кар'єри і роботи, він високо цінує позародинні стосунки, наприклад, спілкування в колі колег або друзів. Позиція жінки змінюється, якщо вона самотня або її мотивують матеріальні чинники. Важливо підкреслити, що особливості мотивації праці у жінок відображають швидше своєрідність особистості, а не загальні закономірності [4, с. 91–92].

В управлінні персоналом жінка-керівник більше уваги приділяє взаєминам у колективі, її більше хвилює сфера міжособистісних стосунків, ніж керівника-чоловіка. Жінка більш чутливо реагує на морально-психологічний клімат у колективі, спирається

ся на технологію «знаків уваги»: проявляє емпатію до підлеглих, чуйність у розумінні душевного стану і морально-етичних колізій. Загалом жінка емоційніша, і ця риса особливо характеризує жіночий стиль управління. Під час ухвалення рішень жінка-менеджер частіше покладається на свої відчуття, інтуїцію, знамениту жіночу логіку, вона схильна поводитися як цілісна особистість, чуйна до більшості аспектів проблеми, що мають для неї також і емоційне значення [5, с. 12].

Тим не менше емоційність вважають серйозним недоліком жіночої моделі управління, оскільки вона є джерелом несправедливості й невпевненості, причиною багатьох конфліктів. Разом з тим у взаєминах із зовнішнім середовищем жіночий стиль управління вирізняється великою гнучкістю, ситуативністю, умінням адаптуватися до обставин, що склалися. Дипломатичність у поєднанні з наполегливістю дозволяють жінці ефективно будувати взаємини з діловими партнерами, знаходити взаєморозуміння і підтримку. А в екстремальних ситуаціях жінка здатна демонструвати не стратегію страху й уникнення, а активного протистояння, оскільки, використовуючи різні моделі поведінки, жінка знаходить оптимальні шляхи [6, с. 477].

Таким чином, проблема рівноправності жінок і чоловіків на теренах України набуває дедалі більшого значення, а тому для її вирішення державні та громадські структури мають набути принципово нових рис демократизму і правотворення. Рівність під час правління має забезпечувати представництво всіх категорій населення як робоча сила, оскільки саме врахування гендерного аспекту в організаціях збагатить культуру управління персоналом і допоможе їй своєчасно й адекватно реагувати на зміни в соціальному, політичному, економічному житті держави.

Список використаних джерел

1. Табанова А. І. Теоретичні засади визначення поняття гендерної політики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. № 50. С. 101–106.
2. Захарчин Г. М., Миханцю О. О. Гендерна політика у стратегії управління персоналом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Запоріжжя*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. № 23 (1). С. 87–90.

3. Євченко С. В., Остапчук О. Л. Впровадження комплексного гендерного підходу в роботу органів державної виконавчої влади на регіональному рівні : методичні рекомендації. 2018. 56 с.

4. Курій Л. О. Гендерна рівність як невід’ємна складова корпоративної соціальної відповідальності підприємств. *Економіка розвитку*. 2017. № 4 (84). С. 90–99.

5. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Засади розуміння гендеру та гендерної рівності : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 20 с.

6. Кодацька Н. О. Гендерний підхід в управлінні персоналом. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 475–479.

Лариса Руденко,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Андрій Литвин,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабного вторгнення рф перед Україною постає завдання постійного вдосконалення професійної підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони, зокрема майбутніх офіцерів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Освітній процес у таких ЗВО, зважаючи на особливості гібридної війни та її «гарячої» фази, закономірно супроводжується як підвищенням вимог до професійної компетентності випускників, так і нагальною потребою вдосконалення їхньої психологічної підготовки, оскільки одна з ключових ролей у реалізації успішної діяльності фахівців сектору безпеки та оборони в ризиконебезпечних ситуаціях, пов’язаних з виконанням бойових завдань, належить їхній психологічній готовності до професійної діяльності.

Військові професії відрізняються динамічністю та стресогенністю, належать до ризиконебезпечних, оскільки реалізується в обставинах, що зазвичай виходять за межі оптимальних для людини параметрів. Виконання оперативно-тактичних завдань

при цьому потребує пов'язаних зі значним ризиком дій [2, с. 92–93]. У зв'язку з цим зростають вимоги до психічних і психофізіологічних можливостей фахівців сектору безпеки та оборони.

Як свідчить аналіз наукової літератури, військові фахівці, що були безпосередніми учасниками бойових дій і мають досвід підготовки особового складу військових підрозділів, зазначають, що не всі офіцери усвідомлюють важливість психологічної підготовки бійців для ефективної діяльності в екстремальній обстановці [3, с. 6]. З огляду на викладене, в освітньому процесі ЗВО із специфічними умовами навчання потрібно приділяти посилену увагу підвищенню рівня психологічної готовності майбутніх офіцерів до діяльності в екстремальних, ризиконебезпечних обставинах, а їхню психологічну підготовку розглядати як системно організований і цілеспрямований процес формування у фахівців сектору безпеки та оборони особистісної життєстійкості та належного рівня психологічної готовності до діяльності, зокрема в умовах воєнного стану.

Вивчення практики підготовки в іноземних військових формуваннях та арміях країн-членів НАТО дало змогу виявити вимоги до професійного становлення офіцерів, які мають чітко виражений психологічний аспект [4]:

- особистісна спрямованість на високий професіоналізм, незважаючи на посаду чи спеціалізацію;
- узгодженість та цілісність підходів до професійної підготовки військовослужбовців з метою забезпечення взаємозамінності та ефективної взаємодії військових з різних країн;
- зорієнтованість на інновації, створення, впровадження та невпинний розвиток новітніх методик і технологій у військовій освіті;
- адаптивність до змін, яка забезпечує гнучкість і готовність до нових викликів у діяльності та підготовці фахівців сектору безпеки та оборони;
- підтримка партнерства та співпраці для спільного вдосконалення стандартів і вимог щодо підготовки військових фахівців;
- фокусування на етичних принципах і відповідальності військовослужбовців за свої дії.

Прийняття та застосування цих вимог є важливим для фахівців сектору безпеки та оборони в контексті підвищення рівня

їхньої здатності та готовності ефективно взаємодіяти з військами Північноатлантичного альянсу.

Зокрема, виконання службових обов'язків у бойових умовах потребує від офіцерів належного рівня розвитку оперативного мислення і здатності до розумного ризику. Це пов'язано передусім з необхідністю ухвалювати рішення, від яких залежить життя інших військовослужбовців. Час на обрання цих рішень обмежений, з можливих варіантів потрібно швидко обрати оптимальний. При цьому найбільш стресогенний вплив на психофізичний і функціональний стан особистості чинять непередбачуваність і невизначеність екстремальних обставин в умовах бою [2, с. 92].

Відповідно до стандартів вищої освіти випускники ЗВО із специфічними умовами навчання мають бути впевненими в собі, демонструвати критичне мислення, відповідальність за ухвалені рішення у невизначених і складних бойових обставинах, швидко адаптуватися до нових умов, що постійно змінюються; виявляти самодисциплінованість, витривалість і сміливість в екстремальних ситуаціях; самовіддано захищати Батьківщину; гуманно ставитися до підлеглих; поважати почуття гідності; поводитися рішуче, навіть в умовах високого ризику тощо [1].

Переоснащення військових угруповань сучасною технікою й озброєнням, застосування новітніх систем військового управління посилюють значущість людського чинника у виконанні бойових завдань, що потребує нових підходів до психологічної підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони під час їхнього навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання. Це актуалізує потребу проєктування ефективної педагогічної системи, спрямованої на формування психологічної готовності випускників цих ЗВО до успішної діяльності у бойових підрозділах сектору безпеки та оборони України, зокрема під час воєнного стану, що планується досліджувати в перспективі.

Список використаних джерел

1. Зельницький А. М. Вища військова освіта – проблема гарантування якості. *Вісник НАОУ*. 2012. № 1 (26). С. 23–25.
2. Козяр М., Литвин А. Теоретичні засади формування готовності фахівців цивільного захисту до діяльності в екстремальних ситуаціях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 85–98.

3. Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій : навч.-метод. посіб. / А. М. Романишин, О. В. Бойко, Д. В. Богородицький та ін. Львів : НАСВ, 2015. 322 с.

4. Стандарти та вимоги НАТО до професійної підготовки військовослужбовців. *Ukraine to NATO*. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/osvita-ta-boyova-pidhotovka-za-standartamy-nato/standarty-ta-vymohy-nato-do-profesiynoi-pidhotovky-viyskovosluzhbovtiv/> (дата звернення: 18.02.2024).

Крістіна Сіренко, кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри підвищення
кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;

Наталія Дудка, старший викладач кафедри підвищення
кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ ТА МОТИВАЦІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Професійне спілкування працівників уповноважених органів з питань пробації є інструментом впливу на осіб, які перебувають на обліку, і вимагає від персоналу знання основних технік і правил спілкування з різними суб'єктами пробації.

Комунікативні навички – це вміння ефективно спілкуватися, здатність розуміти, що має на увазі співрозмовник, і бути зрозумілим йому, вміння домовлятися, досягати своєї мети через спілкування [1].

На теперішній час науковці перебувають на стадії пошуку різноманітних методів впливу на людину з метою зміни її деструктивної поведінки, з урахуванням різних чинників, її проявів і наслідків, які лежать у різних площинах – когнітивній, емоційній, поведінковій – і визначають відповідні мішені впливу, що потребують трансформації. Головна мета спілкування із суб'єктами пробації полягає у тому, щоб злочинець став законотримачем громадянином, змінив поведінку, яка змусила його стати правопорушником.

Проте незалежно від кваліфікації працівників пробації, міри покарання засудженої особи або величини запропонованої винагороди ніхто не може змусити когось змінитися – люди зміню-

ються лише за власним бажанням. Найкраще, що можливо зробити, – це закликати їх хотіти цього. Тож працівники уповноважених органів з питань пробації мають володіти навичками техніки, щоб закликати суб'єктів пробації до цього, допомагаючи зрозуміти, що вони повинні змінити щось у собі. Потім допомогти їм побачити переваги зміни. І нарешті – виробити найкращі способи уникнути рецидиву.

Сучасною, науковою та ефективною для зміни поведінки правопорушника й недопущення вчинення ним повторних кримінальних правопорушень є практика проведення мотиваційного консультування.

Видом мотиваційного консультування є мотиваційне інтерв'ю. Концепція мотиваційного інтерв'ю була розроблена на основі досвіду, отриманого під час роботи з людьми, залежними від алкоголю. Уперше вона була описана У. Р. Міллером 1983 року в журналі «Поведінкова психотерапія» як кілька підходів. Ці підходи були об'єднані і представлені у вигляді клінічної методики у фундаментальній роботі У. Міллера і С. Роллініка, опублікованої 1991 року й одразу ж опанованої практичними психологами для роботи зі споживачами ін'єкційних наркотиків. На сьогодні ця методика працює не лише з особами, які мають залежність, а й з тими, хто вчиняє правопорушення, тобто мають проблему та потребують допомоги.

Мотиваційне інтерв'ювання – сукупність прийомів консультування, завдяки якій працівник уповноваженого органу з питань пробації стає асистентом суб'єкта пробації в процесі змін з метою допомогти йому під час бесіди самостійно проаналізувати свою поведінку з різних боків, а також спонукати до прийняття рішення щодо змін у проблемній поведінці.

Мотиваційне інтерв'ю об'єднує ефективні та разом з тим прості прийоми ведення бесіди: питання, слухання, підбиття підсумків, заохочення і підтримку.

Відкриті запитання: ті, які передбачають розгорнуту відповідь, викликають роздуми, спонукають до розповіді та аналізу своєї поведінки.

Заохочення та підтримка: щира підтримка суб'єкта пробації розвиває і зміцнює його самостійність і впевненість у власних

силах, допомагає мобілізувати свої внутрішні ресурси для того, аби вживати заходів для досягнення змін [2].

Рефлексивне слухання: працівник пробації показує, що він слухає і розуміє те, про що говорить або відчуває суб'єкт, шляхом повторення окремих фраз, переформулювання змісту почутого, виділення важливих висловлювань. Рефлексія почуттів відрізняється від рефлексії змісту. Тут працівник намагається вловити почуття суб'єкта пробації, а потім у процесі спілкування дає зрозуміти йому, що розуміє їх.

Узагальнення (підсумовування): узагальнювальні твердження допомагають узагальнити інформацію, яку було обговорено під час бесіди [2].

Основою мотиваційного інтерв'ю є модель «поетапних змін» поведінки, яку розробили два психологи Джеймс Прочаска – і Карло Ді Клементе (Prochaska J.O., DiClemente C. C.). Працюючи з людьми, які намагалися кинути курити, Прочаска та Ді Клементе описали процес змін у вигляді кола, розділеного на сегменти. Їхня модель «Цикл змін» стала основою для надзвичайно ефективної роботи, особливо якщо говорити про роботу з людьми, що мають проблеми з наркотиками, алкоголем, вчиненням правопорушень та іншими ознаками деструктивної поведінки. Зміна відбувається тоді, коли в людини сформовані й чітко виражені всі три складові мотивації до змін:

1. Хочу (бажання змінитися, розуміння мети й очікуваних результатів, для чого конкретна зміна необхідна людині).

2. Можу (усвідомлення своєї здатності здійснити заплановані зміни і знання способів, технік, прийомів, рішень, за допомогою яких можна здійснити плановану зміну).

3. Готовий (питання пріоритету, коли зміни вже не відкладаються на потім, а стають актуальним, першочерговим завданням) [3, с. 26].

Теорія визначає зміну поведінки як певний процес, що визначається етапами. Зміна моделі поведінки – це прохід через усі етапи. Людям, які перебувають на різних етапах змін, потрібна різна мотивація та підтримка для подальшого руху вперед.

Використання прийомів мотиваційного інтерв'ю для осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі,

можливе перед проведенням оцінки ризиків вчинення повторно-го кримінального правопорушення, а також перед початком проведення заходів, передбачених пробаційною програмою.

Беручи до уваги вищезазначене, слід зауважити, що персонал пробації в Україні постійно працює над удосконаленням інструментів, методів та підходів у роботі із суб'єктами пробації, а також усвідомлює необхідність їх застосування у практичній діяльності. Беззаперечно, головна мета діяльності працівників пробації полягає в ресоціалізації та соціальній адаптації засуджених осіб, необхідною складовою досягнення якої є зміна прокримінального мислення осіб, що перебувають на обліку у пробації. Для того, щоб такі зміни відбулись, працівникам необхідно здійснювати комплекс соціально-виховних заходів, ефективний виховний та психологічний вплив яких можливий через спілкування та консультування [4].

Ключовою методикою у цій роботі є мотиваційне консультування. Головна перевага якого – самостійність суб'єкта пробації в прийнятті рішення щодо необхідності позитивних змін у поведінці, і це вмотивовує робити максимальні зусилля для досягнення поставленої мети. Також мотиваційне консультування охоплює спільну роботу із суб'єктом, спонукаючи його власну мотивацію, повне прийняття та усвідомлення того, що в кінцевому підсумку зміна є особистим вибором кожної людини.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 02.03.2024).
2. Висоцька О., Янчук О. Multitool PRO. Інструменти та методики соціально-виховної роботи у пробації: методичний посібник. URL: <https://drive.google.com/file/d/1CwUuh1K1chyPuf0pW7Ef8kxcZSS8T923/view> (дата звернення: 29.02.2024).
3. Методики та інструменти роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом : навчально-методичний посібник для практиків / авт. кол.; за ред. Гейл Стідз, Тетяни Журавель. Київ, 2017. 291 с.
4. Комунікативні навички та мотиваційне інтерв'ювання: практичні рекомендації персоналу органу пробації та Державної кримінально-виконавчої служби України : навчальний фільм. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-t482Kozjus> (дата звернення: 04.03.2024).

Тетяна Тамакова,
заступник завідувача лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України;

Євгенія Невах,
судовий експерт лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ Й МЕТОДИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ТА ПАРАСУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ

Вибір методів проведення експертного дослідження суїцидальної та парасуїцидальної поведінки дитини, у тому числі при посмертній судово-психологічній експертизі, зумовлюється необхідністю дослідити такі аспекти [3; 5, с. 159–178]:

– усталені індивідуально-психологічні особливості особистості дитини-суїцидента (характерологічні, емоційно-вольові), їх відображення в емоційно-поведінкових проявах у різних ситуаціях життєдіяльності, а також ступінь їх впливу на формування суїцидальної поведінки дитини;

– особливості психічного розвитку дитини-суїцидента (ознаки відповідності/невідповідності психічного та особистісного розвитку дитини нормативам відповідного вікового періоду) та їх можливий вплив на формування суїцидальної поведінки дитини;

– особливостей мікросоціального оточення дитини (індивідуально-психологічні особливості дорослих осіб (батьків, близького оточення, вчителів тощо), їх ставлення до дитини-суїцидента, соціально-педагогічна поведінка батьків та інших дорослих стосовно до дитини-суїцидента, умови виховання), їх можливий травмувальний вплив на психологічне благополуччя дитини, а також на формування в неї суїцидальної поведінки;

– особливості сімейних обставин у житті дитини-суїцидента, ознаки наявності/відсутності їх впливу на емоційно-поведінкові прояви та формування суїцидальної поведінки дитини;

– наявність/відсутність ознак порушень системно-функціональних, емоційно близьких стосунків дитини, соціаль-

но-психологічних зв'язків дитини-суїцидента з її найближчим оточенням (батьки, прабатьки, сиблінги, дитяче коло спілкування, педагогічний колектив тощо) та ступінь їх впливу на формування суїцидальної поведінки дитини;

– індивідуально-психологічні особливості дорослих осіб (батьків, близького оточення, вчителів тощо), їх ставлення до дитини-суїцидента, а також можливий вплив цих факторів на формування суїцидальної поведінки дитини.

Специфіка дослідницької діяльності експерта-психолога обумовлюється потребами судово-слідчих органів, що передбачає використання психологічних знань для дослідження різних сторін психіки людини з метою відповідного вирішення юридичних питань [1].

Експертне психологічне дослідження спрямоване на вивчення психічних фактів, їх механізмів та закономірностей. Психологічне дослідження охоплює використання загальних та спеціальних методів, сукупність яких утворює методіку експертного дослідження. Ці методи повинні відповідати вимогам комплексного вивчення психічної діяльності особи суїцидента, мати широкий спектр інструментальних засобів, які є взаємозамінними та забезпечують перехресну верифікацію [4, с. 16, 89–91]. Враховуючи вищезазначені задачі експертного дослідження, при посмертній судово-психологічній експертизі суїцидальної поведінки дитини застосовуються такі психологічні методи:

– аналіз продуктів діяльності дитини-суїцидента, спрямований на реконструкцію процесу діяльності та виявлення можливих проблем психічного розвитку дитини;

– біографічний метод, який використовується для аналізу життєвого шляху дитини (особи суїцидента), реконструкції значимих для її особистості подій і виборів, аналізу причинно-наслідкової послідовності цих подій, їх впливу на психологічне благополуччя дитини, з'ясування можливих чинників здійснення дитиною самогубства та складається з:

– аналізу наданих на дослідження вихідних даних (свідчень найближчого кола спілкування дитини (батьків, родичів, друзів, сусідів, учителів, педагогів тощо), характеристик з місць навчання, висновків фахівців, під наглядом яких, можливо, перебувала дитина, медичної документації);

– аналізу суб’єктивної оцінки батьками життя дитини (порівняння відомостей, наданих обома батьками, щодо фізіологічного та соціально-психологічного розвитку дитини) [1; 2, с. 9–36].

При виборі методів дослідження для вирішення основних задач щодо дослідження суїцидальної та парасуїцидальної поведінки (особою, що здійснила самогубство), коли об’єктом дослідження є дитина, обов’язково враховується вікова категорія (вікові особливості) дитини-суїцидента, яка базується на особливостях її психофізіологічного та соціально-психологічного розвитку, а також соціальний осередок, в якому дитина зростала протягом свого життя. Разом з цим експертне дослідження батьків і мікросоціального оточення дитини-суїцидента відбувається з використанням методів психологічної спрямованої бесіди і психодіагностичного тестування.

Список використаних джерел

1. Землянська О. В. Особливості посмертної судово-психологічної експертизи. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b2faa48e-706d-4e67-9009-d090c76b3bab/content> (дата звернення: 03.04.2024).
2. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. Сучасні орієнтири та ключові технології. Ч. I. Київ : Обнова Компані, 2017. 256 с.
3. Психологічна експертиза. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: <https://www.hniise.gov.ua/13947-psixologchna-ekspertiza.html> (дата звернення: 03.04.2024).
4. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців : метод. посіб. / О. М. Кокун та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 206 с.
5. Психологія життєвої кризи / відп. ред. Т. М. Титаренко. Київ : Агрпромвидав Україна, 1998. 348 с.

Олександра Фурів,
слухачка 5-го курсу Пенітенціарної академії України;
науковий керівник: Оксана Гончаренко,
доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

У сучасному бізнесі важливо розуміти, що конфлікти є невід’ємною частиною робочого середовища. «Конфлікти можуть з’являтися з різних причин, таких як розбіжності в цінностях,

стилях спілкування, конкуренції за ресурси тощо. Тим не менш грамотне вирішення конфліктів може перетворити їх на шанси для розвитку та підвищення ефективності організації» [1].

Керівництво має розвивати вміння керування конфліктами, яке охоплює здатність виявляти джерела конфліктів, їх аналізувати та створювати підходящі стратегії для їх вирішення. Також важливо вміти працювати з різними видами конфліктів, починаючи від індивідуальних суперечок і закінчуючи груповими та міжорганізаційними конфліктами.

Одним з основних чинників ефективного управління конфліктами є створення відкритого та довірливого середовища спілкування. Вміння слухати працівників, брати до уваги їхні погляди та прагнути до конструктивних рішень допомагає зменшити ризик конфліктів та сприяє формуванню позитивного робочого клімату.

«Методи управління конфліктами відіграють важливу роль у роботі з персоналом, оскільки вони дозволяють попереджати, вирішувати та врегульовувати конфлікти, використовуючи різноманітні підходи, засновані на адміністративних, економічних та соціально-психологічних методах управління» [2].

Крім того, важливо усвідомлювати значущість конфліктологічного супроводу в управлінні організацією. Спеціалісти з управління конфліктами можуть надавати консультації, тренінги та іншу допомогу, спрямовану на підвищення навичок керування конфліктами в колективі. Злагоджена стратегія управління конфліктами може бути ключовим фактором у формуванні корпоративної культури, орієнтованої на співпрацю, інновації та високу продуктивність. Можливість організації ефективно вирішувати конфлікти може стати однією з головних переваг у динамічному та конкурентному середовищі [3].

«Для ефективного управління конфліктами важливо розуміти, що кожен конфлікт є унікальною ситуацією, й не існує єдиного універсального підходу до його вирішення. Організація має розробляти адаптивні стратегії, які враховують конкретні обставини конфлікту та індивідуальні особливості учасників» [4].

Управління конфліктами також передбачає розвиток лідерських навичок на всіх рівнях управління. Лідери повинні володіти навичками співпраці, ефективної комунікації та медіації

для вирішення конфліктів та створення позитивного робочого середовища. Постійне навчання персоналу ефективному управлінню конфліктами дозволяє організації адаптуватися до змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Інвестиції в розвиток цих компетенцій можуть сприяти кращій взаємодії в колективі та знижувати рівень конфліктів.

Підтримка психологічного здоров'я працівників є важливою складовою управління конфліктами. Організації можуть запроваджувати програми та ініціативи, спрямовані на зменшення стресу та підтримку емоційного благополуччя. Використання психологічних підходів до розв'язання конфліктів може сприяти створенню позитивної атмосфери і збереженню моральної та емоційної стійкості персоналу.

Усе вищезазначене підкреслює, що управління конфліктами – це багатогранний і комплексний процес. Від індивідуальних навичок керівників до психологічного клімату в організації, від технологічних рішень до управління міжкультурною комунікацією – усі ці аспекти взаємодіють для створення ефективних стратегій вирішення конфліктів і забезпечення позитивного робочого середовища.

Список використаних джерел

1. Котигоренко В. О. Сучасні концепції конфлікту як суспільного явища. *Людина і політика*. 2020. № 3 (21). С. 75–87.
2. Позднякова Л. О. Управління конфліктами : конспект лекцій. УкрДУЗТ, 2018. 74 с.
3. Калениченко Т., Кисельова Т., Копіна А., Корабльова О. та ін. Управління конфліктами для потреб публічної служби : посібник і методичні рекомендації. Київ : ВАІТЕ, 2021. 136 с.
4. Войлісовська В. Конфлікт та його причини. *Держслужбовець*. 2016. № 9. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2016/september/issue-9/article-21398.html>.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**CURRENT ISSUES OF THEORY AND PRACTICE
IN THE FIELD OF LAW, EDUCATION,
SOCIAL, HUMANITIES AND BEHAVIOURAL
SCIENCES UNDER MARTIAL LAW**

Матеріали

**II Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 25 квітня 2024 року)**

Відповідальні за випуск

А. С. Квітка
Д. В. Кисельов
Р. І. Шмельова

Редактори літературні

Л. М. Сила
О. П. Махотко

Комп'ютерна верстка і макетування

Л. М. Сила

Підписано до друку 31.05.2024 р. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 30,34.

Тираж 50 пр. Зам. № 121/24.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.